శ్రీ

క్షేత్రయ పదములు

సంపాదకుఁడు:

డాక్టర్ గిడుగు వేంకట సీతాపతి

శ్రీ శ్రీ శ్రీ పిఠాపురము మహారాజా

డాక్టర్ రావు వేంకటకుమార మహిపతి

సూర్యారావు బహద్దర్ వారి

సమాదరణమునఁ బ్రకటితము

1952 : : [వెల రూ 12-

(రూ. పండ్రెండు)

2

Printed at
Kubera Printers Ltd.,
Madras 2.

తొలిపలుకు

క్షేత్రయ యక్షీణ ప్రతిభాశాలి. ఆంధ్రదేశమునం దంతటను, దక్షిణ దేశములోను విశేష యశస్సును గాంచిన ధీనిధి. ఇతఁడు రచించిన పదములు కోమలములును, రమ్యములునై తేట తెనుఁగు పదముల పొందికతోఁ జెన్నారుచున్నవి. ద్రాక్షాపాకమున రచితములైన యితని పదము లన్నియును రసపూరితములై సంగీత సాహిత్యముల రెంటనుగూడ నత్యంతమయిన యున్నతిఁ జెందియున్నవి. ఇవి విన్నాణమున మిన్నలని వన్నె కెక్కినవి. సుప్రశస్తములై సుప్రసిద్ధిఁ బొందిన భాసల్లు భరత నాట్యమున కంతయు ననువుగ నున్నవి.

ఇందలి పదముల పొందిక సుందరమైనది. మనము సామాన్యముగ వాడుచుండు మృదుపద సంపద యిందుఁ దవరారును. ఇతని కూర్పులఁతి యలఁతి తేట తెలుఁగు పదములతో జిలుగుగలిగి రసము తొలుకులాడుచుఁ గులుకుచుండును. శైలి మిగుల సుగమము. ఈ పదములందలి పదజాలము రసోచితకీర్తినిఁ దేజరిల్లును. పదలాలిత్యము లసమానమై ప్రతిపదమందును గానవగును. పశ్చిమదేశములలో నిటాలియన్ భాష యెటులో యటులే ప్రాచ్యదేశములలోఁ దెలుఁగు విశేష శ్రావ్యమైనదని భాషాతత్త్వవేత్తలలో నగ్రగణ్యుఁడుగ నెన్నఁబడిన బిషప్ కాల్డ్‌వెల్ మిక్కిలి నెక్కుడుగఁ బొగడెను. అతని మత మీ పదములం దత్యంతము తగియున్నది. పలుకు పలుకునకుఁ దేనియ లొలుకుచుండును.

క్షేత్రయవాడిన భాష సలక్షణముగ నున్నదని లాక్షణికశిఖామణి యగు బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యుల యభిప్రాయము. ఇది సముచిత మని తోఁచుచున్నది. లాక్షణికాగ్రగణ్యుఁడగు మండ లక్ష్మీనరసింహాచార్యులు తన యాంధ్రకౌముది యను లక్షణ గ్రంథమున నాంధ్రభాషా విషయము చర్చించుచో క్షేత్రయను బ్రామాణికునిగఁ బరిగణించి గ్రహించెను. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ పక్షమున శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటును సంఘటించిన పండిత ప్రకాండు లీ క్షేత్రయను బ్రామాణికునిగఁ బరిగణించిరి. సుప్రసిద్ధ లాక్షణికాగ్రేసరులచేతను, బండితులచేతను బ్రామాణికునిగఁ బరిగణింపఁబడిన క్షేత్రయ్యమహామహుని భాష శబ్దసౌష్ఠవము గలదిగ నెన్నఁబడి స్వీకరింపఁబడుట కిసుమంతయు సందియము లేదు.

ఈ పదములందలి భావము గంభీర సౌభాగ్య శోభితము. అది కొలఁది పలుకులలో నిమిడియుండును. క్షేత్రయ మానవ స్వభావమును

బాగుగ గ్రహించిన మహానుభావుఁడు. కావున నితఁడు భావప్రకటనమం దసదృశమైన ప్రజ్ఞఁజూపెను. మానవజాతికి జనించు బహుభంగుల భావము లితని పదములయందుఁ గాన నగును. అటు లగుటనే క్షేత్రయ యక్షయ మగు దివ్యమయిన కీర్తిని సంపాదించి మించెను.

ఇందలి రసపోషణము విశేషశేముషీవిభవాతి శోభితము. ఈ గేయములు శృంగార రస ప్రధానములే యైనను నింద వివిధ రసములును గలవు. సంగీత మన్నివిధముల రసానుగుణమై రాజిల్లును. వేయేల? ఈ పదములందు సంగీత సాహిత్యములు సర్వాంగ సుందరములై యెసక మెసఁగుచున్నవి.

ఈ పదములందు రమణీయములైన వర్ణనలు స్వభావ సిద్ధములై శోభిల్లుచున్నవి. వర్ణితాంశములు విశదములై మన కన్నులయెదుటఁ బటము గట్టినట్లులుండును. అట్లులుంటచేతనే. యీ పాటలు నాట్యాభినయము లకుఁ దగియున్నవి.

ఇంత రమ్యతరములగు గేయములు విలసిల్లుట మన తెనుఁగు భాషకుఁగల విశేష భాగ్యము.

వివిధ శాఖలయందు విశేష విఖ్యాతిగాంచిన విద్వాంసశిఖామణులు, సంగీత విద్యాచార్యులయిన ప్రొఫెసర్ పి. సాంబమూర్తిగారును, నాట్య కళాభిజ్ఞులయిన శ్రీ ఇ. కృష్ణయ్యరుగారును, భావోద్దీపనగాయకు లయిన శ్రీ పర్వతనేని వీరయ్యచౌదరిగారును, గ్రంథ సంపాదకులయిన డా. గిడుగు వేంకట సీతాపతిగారు నీ గ్రంథముకూర్పు విషయమున నెక్కువగాఁ దోడ్ప డిరి. శ్రమయని యించుకయు నెంచక తమ స్వంత కార్యముగఁ దలంచి, ప్రశంసనీయమగు శ్రద్ధతోను, ప్రస్తుతి కత్యంతము నర్హమగు నుత్సాహ గరిమతోను నీ ముద్రిత గ్రంథమును బరిశీలించి, గ్రంథమును, గ్రంథకర్తను బ్రశంసించుచు విపులముగాను, విశదముగాను దమ యుపోద్ఘాతములను వ్రాసి యొసఁగిరి. ఈ పండిత ప్రవరులకు నా కృతజ్ఞతా పూర్వక నమ స్కార సహస్రము లర్పించుచున్నాను.

రావు వేంకట కుమార మహీపతి సూర్యారావు.

ర

ర5149

FOREWORD

Indian music is a dynamic system of music. It is built on a sound theoretical basis. This basis has enabled the development of a rich lakshya. The Lakshanakaras and Vaggeyakaras adorning the pages of India's musical history have contributed to build up an extensive musical wealth.

Kshetrayya, the greatest composer of Telugu padas has a unique place amongst the Musical luminaries of India. He is the father of the musical form, *Padam*. His padas are brimful of raga bhava and rasa bhava. They have been the admiration of illustrious composers like Tyagaraja, Syama Sastri and others. Musicians as well as scholars derive a perennial delight by listening to his padas. The fact that Kshetrayya's padas figure in the programmes of both Music concerts and Dance concerts is proof of the sterling worth of their sangita and sahitya.

Many composers have composed on the alluring theme of Nayika-nayaka bhava. But Kshetrayya has a special place amongst all of them. He is the most prolific composer on this theme. His sahityas are highly suggestive. They are in the Kaisiki riti and abound in poetic thoughts. There is a pada of his for every conceivable situation in life.

Kshetrayya is an adept in the art of wielding words and musical phrases. The combined vehicle of words and music became a powerful weapon in his hands for the portrayal of the various rasas, including delicate shades of

those rasas. His compositions when properly rendered have a telling effect. Even trifling situations are portrayed by him in glorious colours. He was a master of the emotional contents of ragas. This is revealed in his careful choice of ragas to depict the various degrees of a particular feeling. Even in the case of a feeling like *s'oka* or grief, there are degrees of grief like superficial grief, bearable grief, unbearable grief, very deep grief and heart-rending grief and we see Kshetrayya using ragas like Mukhari, Ghanta, Nadanamakriya, Punnagavarali and Ahiri for the purpose. In the Padas wherein the nayika ventilates her feeling of disgust at the continued absence of the nayaka, and in padas depicting jealousy, helplessness and foiled expectations, we find how the tunes clothing them offer a powerful commentary on the situations. Padas treating of situations like (1) the distressed nayika giving vent to her feelings to the sakhi, (2) the disappointed nayika talking in a taunting language at the unfaithfulness of the nayaka, (3) the heart-stricken nayika deriving consolation by recalling past memories of her association with the nayaka and (4) the joyous nayika meeting the nayaka after his long absence, offer valuable lakshyas for the study of the subject of raga and emotion. Kshetrayya's padas may be described as strongly painted musical pictures. The delicate contour of their lines, the vivid touches and their striking finish have a captivating effect upon us. While listening to a pada of Kshetrayya, we feel as if the nayika, nayaka or sakhi singing the pada stands before us in the exact psychological state of mind visualised by Kshetrayya.

Kshetrayya has used only rakti ragas in his compositions and rightly so. His aim was not merely to create

gana rasa. The manner in which he has handled ragas of single rasas like Punnagavarali and ragas of multiple rasas like Kambhoji deserves careful study. The bulk of his Padas are in Triputa tala and it is well-known that this 3 + 4 time-measure is the most appropriate of dance rhythms. The slow tempo of his compositious enables the singer to give embellished renderings and fascinating corner touches. This tempo again enables the dancer to depict the patent and latent bhavas in the sahityas with ease, freedom and accuracy.

Hitherto only the bare texts of Kshetrayya's padas were printed. There was no indication on the top of a pada, as to the particular type of nayika or nayaka that sings it, the particular psychological state of mind of the concerned character at the moment, the person to whom the pada is addressed, the prior situation, the intended rasa, etc. The present edition supplies that want and hence the publication of this book marks a distinct milestone in the literature on Indian music. The task of editing Kshetrayya's Padas in the manner done in this volume is no easy task. The thanks of the world of music and letters are due to the learned editor of this volume. This book will serve as an eye-opener to musicians and scholars alike and help them to understand something of the genius of the great composer who has shed lustre on Karnatic music by his marvellous compositions.

P. SAMBAMOORTHY,

Head of the Department of Indian Music,
University of Madras.

5th June, 1952.

(అనువాదము)

భారతీయ సంగీత మభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా సాగుట కనుకూలమైన పద్ధతి నేర్పడినది. ఆ పద్ధతి ప్రబలమయిన శాస్త్రాధారముగలది. ఆ యాధారమువలన సంగీత లక్ష్య సంపద పెంపొందుటకు సాధ్యమైనది. భారతీయ సంగీత చరిత్రలో ప్రఖ్యాతిబడసిన లాక్షణికులున్ను, వాగ్గేయకారులున్ను విపులమైన సంగీత సంపదాభివృద్ధికి తోడ్పడిరి.

తెలుగుపదము లనేకముగా రచించి, పదకర్త్రాగ్రేసరుడని ప్రఖ్యాతి పొందిన క్షేత్రయ వాగ్గేయ కారులలో నొక విశిష్టస్థానము నలంకరించినాడు. గానకళా సమన్వితమయిన పదరచనకు క్షేత్రయ పితామహుడు. ఇతని పదములలో రాగ, రస భావములు రెండును నిండుగా గలవు. త్యాగరాజు, శ్యామశాస్త్రి మొదలయిన ప్రఖ్యాత కృతికర్తలకు సైత మితని పదము లాశ్చర్యమును గలిగించి ప్రశంసాపాత్రము లయినవి. సంగీత విద్వాంసులే కాక సకల విద్యాసంపన్నులున్ను ఇతని పదము లెన్నిసారులు విన్నను తనివితీరక యానంద పులకితులై మరల మరల వినవేతురు. గాన సభలలోను, నాట్య ప్రదర్శనములందును క్షేత్రయ పదములకుగల స్థానమును బట్టియే సంగీత సాహిత్యములనే సారస్వత శాఖల రెంటను నీ పదము లెంత యుత్కృష్టము లయినవో తెలియనగును.

నాయికా నాయక భావ నిరూపణ మనెడు మనోజ్ఞ కథావస్తువు నాధారముగా గైకొని వాగ్గేయకారు లనేకులు పదములను రచించిరి. కాని, వారిలో క్షేత్రయకుగల విశిష్టత మరియొకరి కంతగాలేదు. ఈ నాయికా నాయక భావమునే నిరూపించుచు పదములను రచించుటలో నితడు బహుళమైన భావనా సంపదగల రచయిత యను ప్రసిద్ధిపొందెను. ఇతని రచనలలో నేకవాక్యమున ననేక భావములు స్ఫురింప జేయగల సద్గుణ సంపత్తి కలదు. ఇతని రచన కైశికీవృత్తిని సాగినది. ఇతని పదము లన్నిటను కవితాభావ చమత్కృతులు మెండుగా గలవు. మానవ జీవిత స్థితిగతులలో నేది తలచుకొన్నను దానిని సూచించు పద మితని రచనలలో కనబడగలదు.

గానమాధుర్యమున కనుకూలమయిన పదలాలిత్యమును పాటించి రచన సాగించుటలో క్షేత్రయ చతురతగల కళాభిజ్ఞుడు. వివిధ రసములను—

అందు ప్రతి రసములోను కడు సుకుమారమయిన భేదములను నిరూపించి చిత్రించుటకు కావలసిన సంగీత సాహిత్య సమ్మేళనమును ఉపకరణమును యథోచితముగా వినియోగించుకొనుటలో ఇతడు కడు సమర్థుడు. ఇతని పదములు పాడవలసినట్లు పాడినయెడల శ్రోతలకు రసాస్వాదన ఫలము పూర్తిగా లభింపగలదు. కేవలము సామాన్యమైన సన్నివేశములను సైతము ఇతడు కడు దివ్యముగా వర్ణించెను. రాగములందు భావోద్రేకము కలిగింపగల స్వర సంగతులు లెస్సగా తెలిసిన ప్రౌఢ గనుక, అందుకు తగిన సాహిత్యమును క్షేత్రయ తన పదములలో యథోచితముగా పొందు పరప గల్గెను. ఒక్కొక్క రసములోగాని, భావములోగాని తీవ్రతయందుండగల తారతమ్యములను గుర్తించి యందుకు తగిన రాగముల నెంచుకొనుటలో నితడు కడు శ్రద్ధవహించినట్లు కనబడును. శోక రసములో బాహ్య మాత్ర మైన దుఃఖము, ఉపశమించుకొనగల దుఃఖము, దుర్భరమైన దుఃఖము, హృదయ విదారకమయిన దుఃఖము—ఈ విధమున దుఃఖావస్థలను వర్ణించు పదములను రచించునప్పుడు, ముఖారి, ఘంట, నాదనామక్రియ, పున్నాగ వరాళి మొదలయిన రాగములలో ఏ రాగ మే యవస్థ కుచితమయినదో యాలో చించి యోజించెను. నాయకుడు తనవద్దకు రాక పెక్కుదినములు దూరస్థుడై యున్నప్పుడు నాయికకు కలుగు విసుగుదలను వర్ణించు పదములందును నాయకు డన్యాసక్తు డగుటచేత కలుగు అవమానము, నిస్సహాయత, ఆశా భంగము మొదలయిన యవస్థలను వర్ణించు పదములందును క్షేత్రయ జత పరచిన "వర్ణమెట్టు" లీ యా భావములను వ్యక్తపరచుటకే కాక యందలి సూక్ష్మాంశములను సైతము వ్యాఖ్యానించుటకు తగినట్లు ప్రస్త రింప దగియున్నవి. లక్షితలు, ఖండితలు, అన్యాభోగ దుఃఖితలు నయిన నాయికలలో (1) వ్యాకులత చెంది సఖులతో తమ దుఃఖములను, మనోభావ ములను నివేదించుకొను నాయికలను, (2) ధృష్టుడో, శఠుడో యగు నాయ కుని విశ్వాసద్రోహమును వక్రోక్తులతో నెత్తి పొడుచుచు ప్రసంగించు భగ్న మనోరథ లయిన నాయికలను, (3) అంతకు ముందు నాయకుడు కడు ననుకూలుడై ప్రేమతో వర్తించిన నుచ్చట్లు తలచుకొని వర్తమాన కాలమున విషమ పరిస్థితులవలన కలిగిన హృదయ విదారక దుఃఖము నుప శమింప జేసుకొను నాయికలను, (4) పెక్కుదినము లెడబాటు కలిగి నాయ

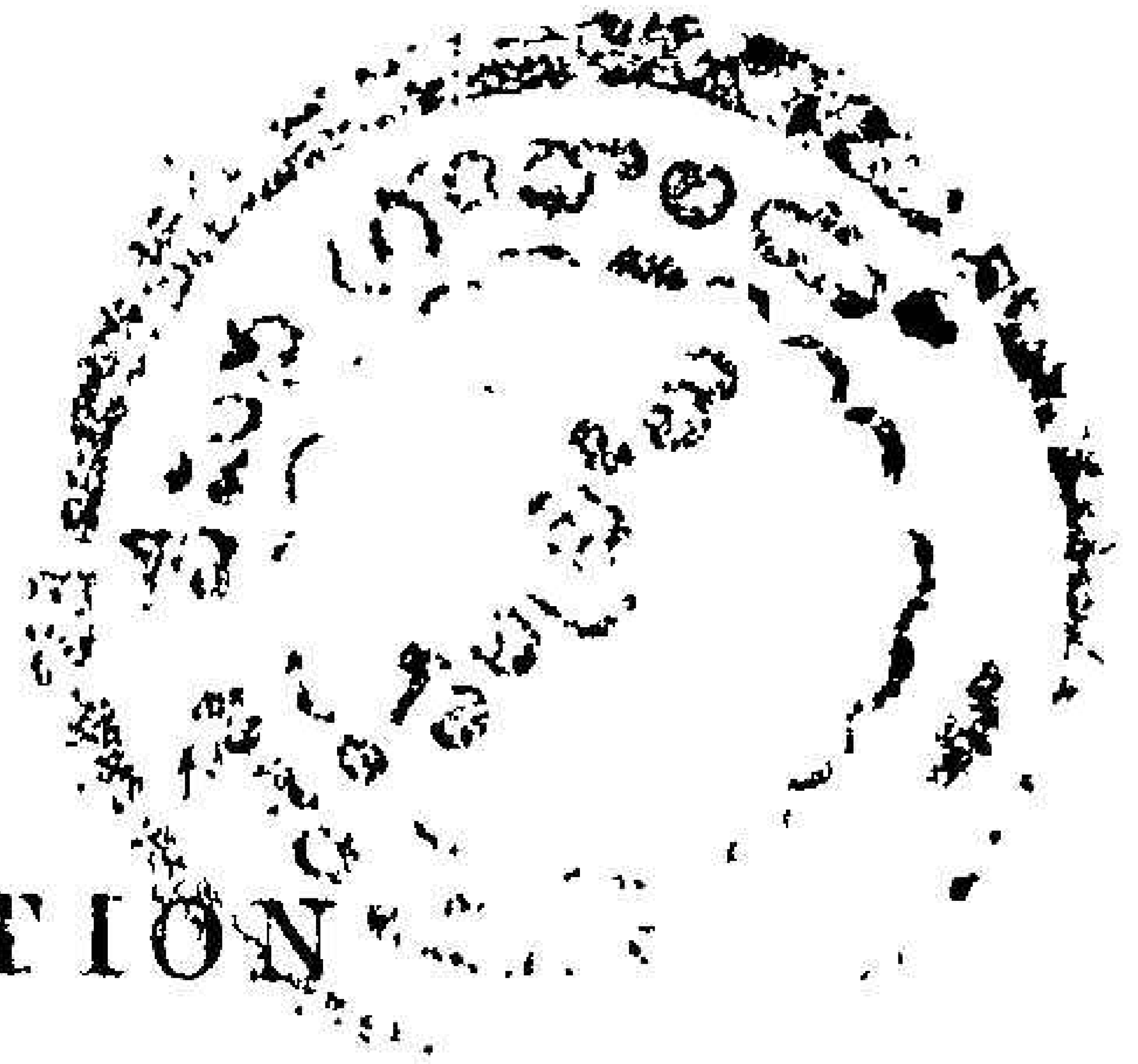
కుని మగల కలిపికొనుటచేత నానంద పరవశయైన నాయికలను వర్ణించు పదము లాయా రాగ రస భావ లక్షణములను గుర్తించుటకు తగిన లక్ష్యములుగా నున్నవి. క్షేత్రయ పదములు యథోచిత వర్ణములతో స్ఫుటముగా చిత్రించిన సంగీత చిత్రము లనదగినవి. అందుగల సుకుమారములైన, స్ఫుటములైన వర్ణములు, సంపూర్ణత నొదవించు రూపములు మన చిత్తములను తీవ్రముగా నాకర్షించును. క్షేత్రయ పదములలో నేదైన నొక పదమును పాడగా వినునప్పుడు దానిలోనే నాయికా నాయకులను, పార్శ్వచారిణులగు సఖులను భావించుకొని వారి మనోభావములను వర్ణింప దలచెనో యవి యన్నియును మనయెదుట సాక్షాత్కారము పొందినట్లు తోచును. దానిని చక్కగా పాడుచు, అభినయించుచు నర్తించు నాయిక యా పదములోని నాయికయే యేమో యనిపించును.

క్షేత్రయ తన పదములకు "రక్తి రాగము"లనే యథోచితముగా నెన్నుకొని జతపరచెను. ఐతే, అతని సంకల్పము కేవలము రాగ రసోదయమును కలిగించుట మాత్రమే కాదు ఒకే రసమును మాత్రమే నిరూపింపగల పున్నాగవరాళి వంటి రాగములను, అనేక రసములను నిరూపింపగల కాంభోజివంటి రాగములను ఉద్దిష్ట భావముల కనుకూలముగా పొందుపరచి పదములను రచించినాడు. ఇది జాగ్రత్తగా పరిశీలింపదగిన విషయము. ఇతని పదములలో త్రిపుటతాళమున రచితము లయినవి ఎక్కువగా గలవు. ఏడు మాత్రలు (3+4) గల త్రిపుటతాళము నృత్యగతుల కెక్కువ యనుకూలమయిన దన్న విషయ మనుభవము గలవారి కందరికిని తెలిసిన విషయమే కదా? ఇతని రచనలు "చౌక కాలము"లో నడచును. పాడెడు వారు గాన గతి "మెరుగు"లను సంపూర్ణముగా విశద పరచుటకు చౌకముగా నుండు త్రిపుటతాళ మెక్కువగా నుపకరింపగలదు. అంతేకాక, సాహిత్యములోగల బాహ్యాంతర భావములను సులువుగాను, స్వేచ్ఛతోను, నిర్దుష్టముగాను నిరూపించుటలో నీ చౌకకాలము నర్తకికి సౌకర్య మెక్కువగా కలిగించి తోడ్పడగలదు.

ఇంతవరకును క్షేత్రయ పదములు రాగతాళ వివరణములతో మాత్రమే ముద్రితములగుచు వచ్చినవి. అంతేకాని, పదములలోగల

నాయికా నాయకుల లక్షణము, స్థాయీ సంచారీ భావముల వివరణము, సఖీ లక్షణము పదములలో వివరించిన యవస్థలకు ముందు వెనుకల నుండు పరిస్థితులు మొదలగు నంశములు తెలియజేయలేము. ఈ లోప మీ ముద్రణ మందు చాలవరకు తీరినది. భారతీయ సంగీత సాహిత్యరచనా చరిత్రలో విశిష్టమైన యొక వృద్ధిగతిని నీ కూర్పు సూచించునని చెప్పవచ్చును. ఈ ముద్రణమందు కనబడు పద్ధతిని క్షేత్రయ్య పదములను సంగ్రహించి సంప్ర తించుట సులభమయిన పని కాదు. ఇట్టి కష్టమయిన పని విజయవంతముగా నెరవేర్చిన ఈ గ్రంథ సంపాదకులు సంగీత సాహిత్యలోకమువారి కృతజ్ఞతకు పాత్రులయినారు. ఈ పదములను రచించిన క్షేత్రయ్య తన యద్భుత రచన ద్వారా కర్ణాట సంగీత సాహిత్యమున కొక దివ్యమయిన యుజ్జ్వలతను కలిగించిన మహనీయుడు. ఇతని ప్రతిభా విశేషములను సంగీత విద్వాంసులును, తదితర సకల విద్యార్థులును గుర్తించుటకీ గ్రంథ ముద్రణము దిఙ్మాత్ర సూచకముగానైన నుపకరింప గలదని నా యభిప్రాయము.

పి. సాంబమూర్తి

INTRODUCTION

Carnatic music has been fortunate in having had in successive centuries in the past a galaxy of great Vaggeyakars (master-composers) and their high class compositions in a rich variety of musical forms. Kshetraya occupies a unique place among such Vaggeyakars because his masterpieces called " Padas " have made an invaluable contribution to the enrichment and refinement of Carnatic music.

While Bhakthi or devotion to God has been the motive force of almost all great composers in pouring out their songs in this country, in the mode of expression of that devotion, they seem to have differed. Some were content with music alone and others believed that perfect devotion could be expressed only by a combination of song, dance and abhinaya. This difference in conception of devotional modes seems to have led to difference in musical forms as well. Jayadeva, Thirthanarayana and Kshetraya appear to belong to the latter School of thought. The Bhagavata Mela dance-drama tradition of Kuchupudi of Andhradesa and of Merattur and other villages of Tamil Nad is based on this line of thought. Purandara Das and his followers with a slight modification sang and danced in bhajans. Later day Thyagaraja and others simply sang out their hearts in devotion. Hence the forms of their compositions have their own distinctive marks on them such as Padas, Kirtanas and Kritis. These master composers besides being devout bhakthas were also highly learned men with

remarkable mastery over the science and art of music and great originality too. Hence each one contributed in his own way to improve and perfect the musical forms of his time. So much so they have established a wholesome tradition, that for devotional offering the intended art has to be of high aesthetic value as well without which no God would be pleased.

The unqiueness of Kshetriya padas lies in the fact that besides being exquisite musical forms, perfect in technique and replete with ragabhava, they are peerlessly fitted for expression of variegated shades of bhava in abhinaya in Bharata Natya. Hence they are of absorbing interest not only to music lovers but also to connoisseurs of the dance art. In fact for a long time before the decadence and neglect of Bharata Natya in the first quarter of the present century, the padas of Kshetriya along with the Ashtapadis of Jayadeva formed the mainstay of any Natya performance worth the name. If in spite of the phenomenal revival and popularity of Bharata Natya today, good abhinaya has become almost a casualty, it may be said to be due to the neglect of the vast treasure house of abhinaya in Kshetriya padas. The publishers of this volume are doing a great and timely service to the cause of high class music and abhinaya in Bharata Natya.

The beauty and value of Kshetriya padas cannot be described but must be experienced by one self. In them are combined mellifluous language, beautiful sentiments exquisite ragabhava and immense scope for expressing varying shades of bhava in abhinaya. All the Varnamettus are in slow time-measure and in between the words of every song, there is ample interval for elabora-

tion of ragabhava. All the compositions are in rakthi ragas admirably suited to the sentiments and emotions. If one hoars a Kshetriya pada well sung, one can realise how the ragabhava blends with the sentiments and evokes an emotion, how varations in musical phrases evoke corresponding variations in shades of bhavas and what exquisite gamakas and graces can be put in to embellish the whole song.. On the whole it will be an object lesson in the correct and soulful shape of a raga and also in the emotion relevant to it. If a dancer trains himself or herself in abhinaya for a dozen of Kshetriya padas, he or she will get the creative capacity to compose abhinaya for any new song given.

Hence the value of such Kshetriya padas can never be exaggerated. The author who fashioned them could not have been an ordinary man either but was peerless as a padakara. Very little authentic record of the life history of Kshetriya is available. All that can be said about him is that he was born and brought up in the 17th century in the village of Moova near the famous Kuchipudi in Kistna District. His family and surroundings were highly cultured. He himself was proficient in Sanskrit, Telugu, Music, Alankara Sastra, dance and abhinaya and imbibed fully the culture of the neibhouring Kuchipudi Bhagavatars and art of the local Devadasi experts in music and abhinaya. He travelled widely particularly in the Southern districts and visited places like Madura, Tanjore, Chidambaram, Srirangam, Mannargudi, Kanjeepuram and Tiruvellore. In his younger days he was known as Moova Varadayya and because of his extensive pilgrimage to various places he might have become famous as Kshetriya later. He

introduced himself into the Tanjore court during the time of Raghunatha Naick and became an honoured favourite there during the time of his successors particularly during the reign of Vijayaraghava Naick (1633-73) when he wrote most of his padas.

It was a period of great creative activity in fine arts in the Tanjore Court. During the time of Raghunatha Naick his minister the learned Govinda Dikshita wrote his '*Sangi a Suha*' and credited its authorship to his royal patron. The present day Veena with fixed facts was fashioned then. Under the patronage of Vijayaragava Naick Govinda Dikshita's son the reputed Venkatamakhi, created the famous 72 Melakartha system in music. Along with such high development in music, the art of dance was all galore in that Court. The dance-drama art of the Bhagavata Mela Mode and the Devadasi-Sadir nautch of the Nattuva Mela tradition were in full swing and numerous were the expert musicians, dancers and actors who received abundant patronage while the king himself revelled in their arts. It was in such a congenial and creative art atmosphere that Kshetriya lived and nurtured his talents as honoured favourite of the ruling prince and he had his eyes, ears and mind open to imbibe all the best in the theory and practice of music and dance.

He utilised his innate genius, facile imagination and vast experience of all that he saw and heard to great advantage and gave shape to them in his numerous and exquisite padas.

Unlike most other devotees he chose the path of Sringara as the means of expressing his bhakthi. Therein too he is said to have taken his cue from a predecessor

Annamacharlu. So much so it can be said that by the time of Kshetraya, compositions treating of Sringara came to be styled as padas. But he is said to have gone further than his predecessor by covering the full gamut of that field in all its details. Therein he is said also to have gone a bit beyond the limits in dealing with sex love. With all that the excuse for him might have been he was not of this world but he was in communion with the supreme Lord Moova Gopala.

In India our ancient sages did not taboo sex love as something unclean. On the contrary they considered it as one of the necessary four phases of life to be lived by every householder for attaining salvation. Sex love was scientifically analysed and human beings and their emotions circumstances and attitudes were meticulously defined. The classification of bhavas, nayikas and nayakas in the treatises is so ramifying in detail, that one's head will reel before one could master them and such knowledge was utilised for the development of the fine arts. But with all this scientific analysis, our ancients took care to take out the coarseness of ordinary sex love and sublimate it as the love of the Jeevathma to Paramatma, the Supreme soul in our music and dance arts. The Bhaktha considered himself as a Nayika and God as the Nayaka and expressed his love in the Nayika-Nayaka bhava in song, dance and abhinaya. Lord Krishna and his Lilas with the Gopis supplied never ending themes and sentiments for exposition of limitlessly colourful Nayika-Nayaka bhavas and hence worship through song and dance replete with Sringara became a mode of expressing devotion to Lord Krishna.

Kshetraya followed only that practice in having his hero lover as Moova Gopala which name incidentaly forms

the Mudra of most of his compositions as well. With all his bhakthi, his mastery of the Telugu language, music, Alankara Sastra and Natya Sastra seems to have been so great, that his sentiments are couched in easy and mellifluous words. His music reveals his comprehensive knowledge and true shape of the ragas and above all every song seems to illustrate one principle or other relating to the Alankara and Natya Sastras, bhavas and nayikas. Hence anyone who wants to be proficient in Bharata Natya has necessarily to get oneself trained in Kshetraya padas. While he has followed earlier works like *Sringara Rasa manjari*, he has outdone them by giving free vent to his facile imagination and by bringing into play exuberant Kalpana with greater vividy and realistic touch in dealing with Sringara than what is found in earlier works. So much so, he has exemplified in his padas all possible bhedas in nayikas and bhavas in an exhaustive manner.

Kshetraya has composed his padas in nearly 40 ragas including not only well known ragas but also rare ragas like Ahiri, Ghanta, Maruva, Regupthi, and Saindhavi. One or two rare talas also are to be found in his compositions. Among well known ragas he has composed the largest number in Kamboji, closely followed by Mukhari and then in descending order in Bhairavi, Kalyani and others. The compiler of this volume has done well in giving short explanations to many of the padas indicating the nature of the nayika and the bhava involved in the Song. There are 160 padas with Sweeya, 110 with Parakeeya and 109 with Samanya nayakis. There are also a few padas including one in Varali wherein the unusual nayaka expresses his sentiments.

Besides the authentic Kshetraya padas there are about 50 more of doubtful authorship of which about 25 may

belong to Kshetraya. Though the others sound as good as those of Kshetraya they seem to have been composed by different authors.

Though Kshetraya composed most of his padas with Moova Gopala as his Mudra, he sang in praise of other gods as well like Kanchee Varada another favourite of his.

Before leaving this subject, I cannot resist the temptation of touching upon one rather delicate aspect of Kshetraya padas. Nobody can deny the high aesthetic value of their musical form and their invaluable worth for abhinaya. The sentiments contained in them did no violence to the tastes of former times and generations. Kshetraya himself as a great Bhaktha was above the mundane plane even while expressing such sentiments of sex love. But we of the present generation cannot do many things that our forefathers could afford to do with their great sense of discipline, strict social codes and moral restraint. And Bharata Natya having come into the hands of respectable and cultured family :girls nowadays they are likely to fight shy of taking to such of those padas as savour of bald sex love and about which the Devadasis had no compunction. With the growing tendency of our cinemas to vulgarise our Gods like Krishna and Subramania, there may not be much hope of keeping up a spiritual or devotional atmosphere in our present day dances. In these circumstances, the question is often asked "Is it proper or safe to encourage present day family girls to go in for Kshetraya padas and are they likely to handle them with understanding of their true devotional spirit? At any rate can a pada like '*Oka Sarike*' be ever touched by our girls?"

Well, as in literature so in music, passages dealing with sex love can never be taboo for mature minds even in these days. But if abhinaya is considered as taking matters further than reading or singing, then the less objectionable and more decent padas may be chosen. At any rate training in the musical forms and abhinaya of Kshetraya padas may help a great deal to compose new songs with sentiments better suited to modern times and tastes with bhavas relating to Uthama nayika—nayaka bhavas.

It is a pity that in our country, more arts are lost or forgotten than preserved or remembered. Like many other great composers, Kshetraya too did not give notation for his padas for the benefit of posterity. In the lapse of time, many of his padas have been lost or forgotten altogether. It involves immense labour and time to search out and gather the still available songs from various places and persons and patient scrutiny to sift the genuine ones from others. Few are to be found nowadays to give correct and convincing versions of even such of these padas as are still remembered. Hence the job of the compilers is unenviable. Laudable as the publication of the text of the padas is, it is time also to search out such of those very few as still preserve authentic versions of the songs and to utilse their help to publish intelligible notations also for them.

Be that as it may I dare say that this publication of Kshetraya padas will be welcomed by all genuine lovers of classical music and dance.

Madras, 2—7—1952.

E. KRISHNA IYER,
Advocate, Madras.

(అనువాదము)

కడచిన పెక్కు శతాబ్దములలోను దక్షిణ దేశమందు ప్రసిద్ధికెక్కిన వాగ్గేయకారు లనేకు లొకరి తర్వాత నొక రెడతెగకుండ వెలసిరి. వారి యుత్కృష్ట గేయములు బహువిధకళారూపముల విలసిల్లినవి. ఇది యంతయును కర్ణాటక సంగీతమునకు కలిగిన మహాభాగ్యము. ఆ వాగ్గేయ కారులలో క్షేత్రయ కొక విశిష్టమైన ఉన్నతస్థానము కలదు. మువ్వ గోపాల పదములని పేరు పొందిన ఇతని యుత్కృష్ట గేయములు కర్ణాట సంగీతాభివృద్ధికిని, కర్ణాట గానకళా సంస్కరణమునకును ఎక్కువగా తోడ్పడినవి.

మన దేశములో వాగ్గేయకారులు తమ గేయములను వెల్వరించుటకు వారి నెక్కువగా ప్రోత్సహించినది వారికి గల భగవద్భక్తియే యైనను తద్భక్తిని ప్రకటించుటలో వా రవలంబించిన మార్గములు భిన్నము లయినవి. కొందరు సంగీతముతో తృప్తి చెందిరి. కొందరు గేయనృత్తాభినయములు మూడును జోడించిన గాని సంపూర్ణభక్తి వ్యక్తము కాదని నమ్మిరి. భక్తిని వ్యక్తపరచుటలో గల యభిప్రాయ భేదముల ననుసరించి సంగీత విధానంలో గూడ వేర్వేరు రీతు లేర్పడినవి. జయదేవుడు, నారాయణ తీర్థులు, క్షేత్రయ పైని పేర్కొన్న మతములలో రెండవ మతమునకు చెందినవారు. ఆంధ్రదేశ మందు కూచిపూడిలోను, తమిళదేశమందు మేరతూరు మొదలైన గ్రామము లందును వెలసిన భాగవతమేళ నాట్య నాటక సంప్రదాయము పైని పేర్కొన్న రెండవ మతముపై నాధారపడి పరిణమించినది. పురందర దాసున్ను, అతని అనుచరులున్ను కొద్దిపాటి మార్పులతో నీ మతమునే యనుసరించి భజనలలో పాడుచు నృత్యము చేయుచుండిరి. ఆ పిమ్మట త్యాగరాజాదులు భక్తి నిమగ్నము లయిన తమ హృదయములనుండి వెల్వ డిన తమ కీర్తనలను కేవలము పాడుకొనుటతోనే తృప్తి చెంది యుండిరి. కనుకనే వారి రచనలు వారి విశిష్టలక్షణములతో పదములు గాను, కీర్తనలు గాను, కృతులుగాను రూపొందినవి. ఈ యుత్తమ వాగ్గేయకారులు కేవల భక్త్యావేశపరులు మాత్రమే కారు. సంగీతశాస్త్రమందును, గానకళలోను సమగ్ర పాండిత్యము, నిపుణత గల మహనీయులు; భావనాస్వాతంత్ర్యము గలవారు. కనుకనే వీరిలో ప్రతి ఒక్కరును ఎవరికి తోచిన మార్గమున

వారు తమ రచనలను సాగించి తమ కాలమందుండిన సంగీత సంప్రదాయ విధానములు వృద్ధిపొంది పరిపక్వమును పొందుటకు తోడ్పడిరి. తత్ఫలితముగా నొక నిండైన సంప్రదాయ మేర్పడినది. భక్తిని వ్యక్తపరచుట కుద్దిష్టమైన గానకళ సంపూర్ణ కళాధర్మముతో విడంబించవలెను. లేకున్న నే దేవతకును సంతోషము కలుగదు.

క్షేత్రయ పదములందు గల విశిష్టోత్కృష్టత యేమంటే: అవి కేవలం సంగీతకృతులం దుత్తమములై, కళావిధానమునందు పరిణతి పొంది రాగభావములతో పరిపూర్ణతను జెందినవి మాత్రమే కావు; భరతశాస్త్రమందలి యభినయ రాగభావములలో గల సూక్ష్మాంశములను గూడ నిరూపింపగల యనన్య సామాన్య ప్రతిభ గలవి. అందుచేతనే యవి గానప్రియులకే కాక నాట్యకళాభిజ్ఞులకు సైతము పరమాసక్తిని గలిగించు యోగ్యత గలవి యైనవి. ఈ శతాబ్దమందలి మొదటి యిరువదియైదు సంవత్సరముల లోను భరతనాట్యకళ యెడల నుపేక్ష యుండెను గాని, తత్పూర్వము చాలకాలము క్షేత్రయపదములును, జయదేవుని యష్టపదులును చెప్పబో దగిన ప్రతి నాట్య ప్రదర్శనమందును నాట్యమునకు ముఖ్యమైన యాధారములుగ నుండెను. ఇప్పుడిప్పుడు భరతనాట్యము మరల జనరంజకమైనది; పునరుద్ధరింపబడినది. అయినను అభినయమునకు మెండుగా నవకాశము కల్గించు భాగ్యము గల క్షేత్రయపదము లింకను వ్యాప్తిలోనికి రాకపోవుట చేత మంచి యభినయ మీ నాట్య ప్రదర్శనములం దెక్కడనో కాని తరుచుగా తక్కినవారి పదములందు కనబడకున్నది. అందుచేత ఇప్పుడు ముద్రితమైన యీ గ్రంథమును ప్రకటించినవా రున్నతమైన గానకళాభివృద్ధికిని, భరతనాట్యమందలి యభినయ నిరూపణాభివృద్ధికిని తోడ్పడి నేడు కనబడుచున్న లోపమును తీర్చినవా రయినారు. క్షేత్రయపదములందలి సౌందర్యము, విలువ నోటిమాటలతో చెప్పుట కష్టము. అవి అనుభవైక వేద్యములు. ఈ పదములలో మధురమైన, సాహిత్యము సుందరమైన భావములు, ఉత్తమములైన రాగభావములు, అభినయమున కనువైన రసభావ విశేషములు మనోజ్ఞముగ కలిసి యున్నవి. వర్ణమెట్టులు చొకకాలమందున్నవి. ప్రతి పదమందును మాటల నడుమను రాగభావ వికాసమున కవకాశ ముండునట్లు పదములు రచితములైనవి. పదము లన్నియు నుద్దిష్ట

రసభావముల కనుకూలములైన రక్తిరాగములలో పాడుటకు తగినట్లుగా నున్నవి. క్షేత్రయ పదములలో నేదైనను పాడవలసినట్లు పాడినయెడల రాగభావములెట్లు రసభావముల కనుగతములై యుత్సాహ మొదవించునో, స్వరసంగతు లెట్లు రాగభావములందలి వివిధాంశములను వ్యక్తపరచునో, పదమంతయు మనోజ్ఞముగా నుండుటకు తగినట్లుగా శ్రేష్ఠములయిన గమకములు, విలాసములు ఎట్లు పొందుపరుప వచ్చునో తెలియనగును. మొత్తము మీద నొక రాగ వర్ణమును నిర్దుష్టముగాను, నుత్సాహవంతముగాను ప్రస్తరించుటకు గాని, అందుకు తగినట్లు రసభావమును పొందించుటకు గాని రచన యెట్లు సాగవలెనో క్షేత్రయ పదములవలన బోధపడగలదు. పండ్రెండు క్షేత్రయ పదములకు తగినట్లు అభినయము నేర్చుకొన్న నర్తకులు మరియే క్రొత్తపాట పాడినను అందుకు తగినట్లుగా అభినయము ప్రదర్శింపగలరు.

ఇట్టి సుగుణ సంపదగల క్షేత్రయ పదముల ఘనత యెంత యెక్కువగా చెప్పినను అతిశయోక్తి కానేరదు. అట్టి పదములను రచించిన క్షేత్రయ సామాన్యుడు కాడు. అనన్యసామాన్య ప్రతిభాశాలియైన వాగ్గేయకారుడు. ప్రమాణాధారములు గల అతని జీవితచరిత్ర మనకు లభ్యము కాలేదు. ఏవో కడుకొద్ది విషయములు మాత్రమే తెలియవచ్చినవి. తెలిసినంతవరకు మనము చెప్పగలిగిన దేమంటే: 17 వ శతాబ్దమునందు కృష్ణజిల్లాలో కూచిపూడి గ్రామమునకు చేరువగా నున్న మూవ గ్రామములలో నితడు పుట్టి పెరిగెను. ఇతని కుటుంబమువారును, వారి చుట్టుపట్ల నున్నవారును ఎక్కువగా సంస్కృతి జెందినవారు. అందు క్షేత్రయ ఆంధ్ర గీర్వాణ భాషలందును, సంగీతమునందును, అలంకార శాస్త్రమందును, నృత్తాభినయములందును పండితుడు. చేరువనున్న కూచిపూడి భాగవతుల విద్యా శిక్షణము లెస్సగా పొందినవాడు. సంగీతాభినయములందు చతురులయిన దేవదాసీల నాట్యకళను పరిపూర్ణముగ నభ్యసించినవాడు. దక్షిణదేశమునం దంతటను సంచారము చేసి మధుర, తంజావూరు, చిదంబరము, శ్రీరంగము, మన్నారుగుడి, కాంచీపురము, తిరువెల్లూరు నగరములకు వెళ్ళినవాడు. బాల్యకౌమారదశలలో నితడు మూవ వరదయ్య అను పేరు వహించి యుండెను. ఆ తరువాత నితడు వివిధ క్షేత్రములకు పోయి యుండుటచేత నితనికి క్షేత్రయ యను పేరు

వచ్చియుండును. రఘునాథ నాయకుని కాలములో నితడు తంజావూరు రాజాస్థానమునకు పోయెను. ఆ పిమ్మట విజయరాఘవ నాయకునకును, (1633—1673) పండితులకును మాననీయుడును, ఇష్టుడును, నై యుండెను. ఆ కాలమందే యిత డనేక పదముల నక్కడ రచియించినాడు.

ఆ కాలమున తంజావూరి యాస్థానమునందు లలితకళలలో నూతన కళా నిర్మాణ చైతన్యము తాండవించుచుండెను. రఘునాథనాయకుని కాలమందు అతని మంత్రియైన గోవిందదీక్షితులు గొప్ప విద్వాంసుడు. సంగీతసుధ యనుగ్రంథమును తనకు రాజపోషకుడైన యారఘునాథనాయకుని పేర రచించి సమర్పించెను. నేటికాలపు వీణ యానా డిప్పుడున్న మెట్లలో సజ్జీకృతమైనది. విజయరాఘవుని రాజపోషకులగు గోవిందదీక్షితుని కుమారులలో ప్రఖ్యాతి చెందిన సంగీత విద్వాంసుడు వేంకటమఖి. సంగీత శాస్త్రమందు మేళకర్తల విధానమును నూతనముగ నేర్పరచెను. ఆ రాజాస్థానమందు సంగీత శాస్త్రకళా వైభవముతోపాటు నాట్యకళకూడ దివ్యముగా విలసిల్లినది. అంతేకాక భాగవతమేళ పద్ధతిని నాట్య నాటక కళా విధానమున్ను, నట్టువమేళ సంప్రదాయమునకు చెందిన దేవదాసీ సదిర్ నాట్యకళా విధానమున్ను మహోన్నత దశ నందుకొన్నవి. కళా ప్రావీణ్యమఖండముగా గల గాయకులు, నర్తకులు, నటులు రాజాదరణమును పొందినవా రనేకు లుండిరి. రాజుసైత మీ కళలందు నోలలాడు చుండెను. అట్టి అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా లలితకళలు విలసిల్లుచుండిన యాకాలమందావాతావరణమున క్షేత్రయ తన కళా నైపుణ్యమును వికసింప జేసికొని రాజాదరణము పొందియుండెను. గాన నాట్యములకు చెందిన శాస్త్రములందును, కళలందును గల విశేషము లన్నిటిని క్షేత్రయ కని విని అవగాహనము చేసికొన గలిగెను. తనకు సహజముగ నలవడి యుండిన ప్రతిభను ఊహా వైశద్యముతో కని విని యలవరచుకొన్న యనుభవమును పరిపూర్ణముగా రాణింపజేసికొని తన శక్తి సామర్థ్యములను తన పదములలో నిరూపించుకొనెను.

ఇతర భక్తు లనేకులవలె గాక యితడు తన భక్తిని వ్యక్తపరచుటలో శృంగార రసభావ మార్గమునే యనుసరించెను. అందుకు తనకు పూర్వుడయిన యన్నాచార్యుల పద్ధతిని వరవడిగా బెట్టుకొనెను. వీ రవలంబించిన

రచనా విధానమును బట్టియే శృంగార రసప్రధానములయిన భక్తిగేయము లకు పదములను పేరు వచ్చినది. అందును అన్నాచార్యులను మించి క్షేత్రయ తన పదములలో ప్రతి భాగ విభాగములందును నిర్దిష్టరసభావాంశ ములను ప్రసర్తించి పదరచన కొక నూతన వికాసము కలిగించిన వాగ్గేయ కారుడయ్యెను. దీనితోపాటు శృంగారరస భావమును పొందుపరచుటలో నితడు కొన్నిచోట్ల మితిమీరియుండెనని సైతము చెప్పవలెను. అయితే అందుకు తగిన సమాధానము లేకపోలేదు. క్షేత్రయ కేవలమీ బాహ్య ప్రపంచమువాడు కాడు. మూవగోపాలుడను పేరనున్న పరమాత్మునితో సంసర్గము పొందగోరిన పరమ వైష్ణవభక్తుడు.

మన భారతదేశములో మన ప్రాచీనకాలపు ఋషులెవ్వరును శృంగారరసమునకు జీవమయిన కాముక ప్రేమను అపవిత్రముగా నెంచి బహిష్కరించలేదు సరిగదా, నిర్వృతికి ప్రవృత్తి మార్గసాధనముగా నెంచి విహితములైన బ్రహ్మచర్యాద్యాశ్రమముల నాల్గింటను గల గృహస్థాశ్రమ మునకీ ప్రేమ యావశ్యకమయినదిగా పరిగణించిరి. కాముకప్రేమను దాని తత్త్వము ననుసరించి వివిధతరగతులకు చెందినదిగా విభజించిరి. మానవులను, వారి మనోభావములను, వారి ప్రేమావస్థలను, ప్రవృత్తిప్రకృతులను శాస్త్ర దృష్టితో నిర్వచించిరి. అలంకారశాస్త్రములందు నాయికా నాయక లక్షణములను సవిస్తరముగా వర్ణించి నిరూపించిరి. అందులో నెన్నెన్నియో విశేషాంశములు గలవు. అవన్నియు కడు జాగ్రత్తగా నిర్వచింపబడినవి. అలంకారగ్రంథములలో రసభావములు, నాయికా నాయకుల లక్షణములు వర్గీకరింపబడినవి. ఆ వర్గీకరణమందలి వివరణములు శాఖోపశాఖలుగా నేర్పరచబడినవి. ఈ విషయము లన్నిటిని అవగతముచేసికొనుటకు చాల శ్రద్ధ వహించవలెను; కష్టపడవలెను. ఐతే, లలితకళ లభివృద్ధి పొందించుటకీ వివరణముల పరిజ్ఞానమంతయును కావలసినదే. అయితే, శాస్త్రదృష్టికీ వివరణములతో నీ వర్గీకరణము సంపూర్ణతకోసము చేయవలసివచ్చినా, మన పూర్వులు నాట్యగానకళలందు సాధారణ కాముక ప్రేమలోగల మోటుతనమును తొలగించి, ఆ ప్రేమకు జీవాత్మ పరమాత్మల పరస్పర ప్రేమోత్కృష్టతను గలిగించిరి. భక్తుడు తాను నాయిక యయినట్లును, దేవుడు తనకు నాయకుడయినట్లును భావన చేసికొన్నట్లు పదములు రచితము

లయినవి. అందులోని నాయికా నాయక భావలక్షణము పాడినప్పుడును, అభినయించునప్పుడును స్పష్టముగా విశదీకరింపబడును. కృష్ణభగవానుని గోపికాలీల రాసక్రీడలు నాయికా నాయక భావలక్షణ నిరూపణమునకు కావలసినన్ని సన్నివేశములను స్ఫురింపజేయును. ఈ సంప్రదాయమునుబట్టి శ్రీ కృష్ణపరమాత్మునియెడల నుండు భక్తి, ఆరాధన గేయములద్వారాను, నాట్యముద్వారాను వ్యక్తమగు మార్గ మేర్పడినది.

క్షేత్రయ ఈ సంప్రదాయమునే యనుసరించి తన పదములలో కృష్ణునే మువ్వగోపాలు డనుపేర నాయకుని జేసి ఆ పేరే పెక్కుపదము లందు ముద్రగా పెట్టుకొనెను. క్షేత్రయకు తెలుగుభాషలో అఖండ మయిన పాండిత్యముగలదు; సంగీతజ్ఞానము మెండుగాగలదు. అలంకార శాస్త్రమందును, నాట్యశాస్త్రమందును నిష్ణాతుడు; సర్వతోముఖ విద్యా సంపదతోపాటు పరమ భక్తుడై యుండెను. ; కనుక, ఇతని భావన లుదారము లయినవి; ప్రకటితములయిన రాగరసభావము లుత్కృష్టములయినవి. ఇతని యలంకార నాట్య శాస్త్రజ్ఞానము పదములందు స్పష్టమగుచుండును. అందు చేతనే భరతనాట్యశాస్త్రము, నాట్యకళ నభ్యసింపదలచినవారు క్షేత్రయ పదములను లెస్సగా నభ్యసింపవలెను; పదములందలి భావముల నభిన యించుట నేర్చుకొనవలెను.

క్షేత్రయ శృంగార రసమంజరివంటి లక్షణ గ్రంథములలో గల నాయికా నాయక లక్షణములను, రసభావాదులను పూర్తిగా గ్రహిం చుటయేకాక అందు వివరించిన విషయములకంటె నెక్కుడు విశేషములను తన యూహాప్రాభవముతో చిత్రించెను. శృంగార రసభావమును మరింత యెక్కువగా జీవకళతో తొనికిసలాడు కల్పనలు గల సన్నివేశములను సమ కూర్చెను. తత్ఫలితముగా నాయికలలోను, వారి చిత్తప్రవృత్తులందును, మనోభావములందును గల భేదములన్నిటిని క్షేత్రయ తన పదములందు నిరూపించిన చతురరచయిత యయినాడు.

ఇతడు తన పదములను సాధారణముగా వ్యాప్తిలోనున్న 40 రాగము లందే కాక ఆహిరి, ఘంట, మారువ, రేగుప్తి, సైంధవి వంటి యపురూప రాగములందును రచించెను. ఇతని రచనలలో ఒకటిరెం డపురూపతాళము లను జతపరచిన పదములుకూడ కలవు. ప్రసిద్ధరాగములలో కాంభోజి

రాగము అత్యధిక సంఖ్యాక పదములందు కనబడుచున్నది. దాని తర్వాత ఎక్కువ తరుచుగా కనబడు రాగములు ముఖారి, భైరవి, కళ్యాణి మొదలయినవి.

ఈ కూర్పులో ప్రతిపదమునందును గల నాయికా నాయక లక్షణమును, భావమును సంపాదకులు సంక్షేపముగా నిరూపించుచు ప్రకటించిరి. ఇందు స్వీయకు చెందిన పదములు 160, పరకీయకు చెందినవి 110, సామాన్యకు చెందినవి 103 గలవు. నాయకుని పలుకులు గల పదములుకూడ కొద్దిగా గలవు. అందు వరాళి (పర. పు. 63)లో గలపదము ముఖ్యమైనది.

క్షేత్రయ పదములని స్పష్టముగా నిరూపింపదగిన పదములు కాక మరి 47 పదము లిందు చేర్చినారు. అందులో "క్షేత్రయపదములేమో ?" యను సందేహముతోనున్నవి 25. ఇవి ఇతరులు రచించినను క్షేత్రయ పదముల వలెనే గోచరించుచున్నవి.

క్షేత్రయ పదములలో అత్యధికసంఖ్యాక పదములు మువ్వగోపాలు ముద్రతో నున్నను ఇతని కిష్టదేవతలయిన కంచివరద మొదలయిన యితర దేవతల ముద్రలతోగల పదములును కొలదిగా గలవు.

నా యుపోద్ఘాతము ముగించుటకు ముందు మరియొక విషయమును వివరింపవలెనన్న కోరికనాకు ప్రబలముగానున్నది. అందుచేత వివరింపక తప్పదు. అది క్షేత్రయ పదవిషయములో సందేహించి చెప్పవలసిన సుకుమార విషయము. కళాపోషణకును, అభినయ నిరూపణమునకును క్షేత్రయపదములమూల్యము లనుమాట యెవ్వరును కాదనజాలరు. ఈ పదములందలి శృంగారరసభావములు మనపూర్వులకు లేశమైనను తప్పుగా తోచలేదు. ఆ భావములను నిరూపించుటలో క్షేత్రయ పరమభక్తుడుగనుక ఈ భావములను ఐహికదృష్టితోగాక పారమార్థికదృష్టితో విశదపరచెను. ఐతే, మనపూర్వులు సుశిక్షితమైన చైతన్యముతోను, సాంఘిక నైతిక ధర్మ నియమములతోను ఎట్టి శృంగారభావములనైనను నిశ్చలభావముతో గ్రహింపగలిగిరి కాని, మన మీ కాలమున వారి మనోదార్ఢ్యము వహింపలేము; వారు చేసినపనులలో పెక్కింటిని చేయనూలేము. ఇప్పుడు భరత నాట్యము మర్యాద, గౌరవము గల గృహస్థుల యిండ్లలో బాలిక లభ్యసించుచున్నారు. పచ్చిశృంగారమును వెల్లడించు పదములనుపాడి యభినయించు

టకు దేవదాసీలకు సంకోచము లేకపోయినదిగాని యీ బాలికలు సిగ్గుపడి వెనుదీయుచున్నారు. శ్రీకృష్ణ సుబ్రహ్మణ్యాది దేవుండ్లను సినీమాచలనచిత్రాలలో పచ్చిశృంగారపురుషులుగా నిరూపించు నాచారమంతకంత కెక్కువగు నీ కాలమున మునుపటివలె పరమభక్తిని శృంగారరసభావమున చిత్తశుద్ధితో వ్యక్తముచేయగలమన్న యాశ లేదన్నది. ఇట్టి పరిస్థితులలో నాట్యమున కుపచరించునని కులకాంతలగు బాలికలకు క్షేత్రయపదములను నేర్పించు టుచితమా? ఆ పదములందలి పవిత్రప్రేమభావమును వారు గ్రహింపగలరా? "ఒక్కసారికే యీలాగయితే" అను పాటవంటి పదములను వారు పాడగలరా? పాడనీయవచ్చునా? అనే ప్రశ్నలు పుట్టును. ఐతే, సాహిత్యములో వలెనే సంగీతములో సైతము అనుభవము, ప్రాజ్ఞత గలవారి విషయములో ఎట్టి శృంగారరసభావమయినను అగ్రాహ్యముకాదు; బహిష్కృతముకాదు. కాని, నాట్యమున కట్టి పదముల నెంచుకొన్నప్పు డా పదములలోని శృంగార రసభావములను మరింత యెక్కువగా నవగతముచేసికొని వ్యాఖ్యానించున ట్లభినయించవలెను గనుక మితిమీరిన పచ్చి శృంగారరసభావములుగల పదములను విడిచి సభ్యమైన పదములనే యెంచుకొనవలసియున్నది. ఏదైనను నాట్యమున కందులో నభినయమునకు క్షేత్రయపదములు తక్కినవారి పదములకంటె నెక్కువ యనుకూలముగా రచితములయినవి గనుక, ఈ పదములను నేర్చుకొనుటవలన నుందు ముందు నేటి యభిరుచుల కనుకూలమయిన రసభావములతో నూతన పదసృష్టికి కావలసిన శక్తి, సామర్థ్యము లలవడగలవు. ఉత్తమనాయికా మనోభావములను వ్యక్తముచేయు పదములను రచించుట జరుగగలదు.

మన దేశమందు వెలసియుండిన కళలలో నేటికిని మనము నిలబెట్టు కొని జ్ఞప్తియందుంచుకొన్న వాటికంటె ఎక్కువ కళలను పోగొట్టుకొని మరచిపోయినాము. ఇది మన దురదృష్టము. రాబోవు తరములవారు పాడుకొనుట కుపచరించునట్లుగా స్వరమెట్లతో క్షేత్రయ తక్కిన చాల మంది నాగ్గేయకారులవలెనే తన పదములను రచించలేదు. పాడవలసిన తీరు తెలియక అనేక పదములు పోయినవి. పదములు సేకరించుటకూడా చాల కష్టమైనపని. ఎన్నో మారుమూలలందు దాగియున్నవి. ఎంతో శ్రమపడి వాటిని సంగ్రహించవలసియున్నది. సంగ్రహించిన పదములలో ఏవి

వాస్తవముగా క్షేత్రయ రచించినవో, ఏవి కావో ముద్రలేని పదముల విషయములో చెప్పుకొనుట కష్టముగానున్నది. ఇప్పుడు పాడుచున్న పదములలోనైనను సరియైన పాఠములేవో తెలిసికొనుట చిక్కుగానున్నది. కడు కొద్దిమంది మాత్రమే సంప్రదాయసిద్ధములును, శుద్ధములును నగు పాఠములను చెప్పగలరు. ఇట్టి పరిస్థితులలో నీ పదములను సంగ్రహించి సంపాదకులుగా పనిచేసినవారి కృషి యెంతయినను మెచ్చుకొనవలసినదే. ఈ గ్రంథ ముద్రణమునకు ప్రకాశకుల నభినందించుచు నీ పదములందు కొన్నియైనను శ్రేష్ఠములయిన వెంచి స్వరములతో జోడించి ముద్రించవలసిన ఆవశ్యకత గలదని హెచ్చరించుచున్నాను.

నా యాశయము లెట్లున్నను ప్రస్తుత మీ ముద్రణము సంప్రదాయ సిద్ధమైన సంగీత సాహిత్య నాట్యములయెడల నభిమానముగల వారందరికిని ఆదరణీయము కాగలదని నా నమ్మకము.

ఇ. కృష్ణయ్యర్

1

గ్రంథప్రశంస

గేయ రచనలో క్షేత్రయ్యను మించిన వారు లేరని చెప్పుటకు నేను వెను దీయను. అతని పదములు చదివినకొలదిని తెలుగుభాషలోని గొప్ప తనము, జాతీయత యెక్కువగా విశదములగు చుండును. ఆ పదములను పాడినప్పుడు శ్రోతల డెందము లమితానందావేశభరితము లగును. పదముల లోని పలుకులు మామూలుగా పల్లెలలోని సామాన్యజనులు వాడుకొను లోకోక్తులేకాని అవి గేయములలో పొందుపరుపబడినప్పు డమృత తుల్య ములై వీనులకు విందుచేయు చుండును. "కంచు పదను వంటి మనసు" "కన్నీరు కావేరికాలువ సుమీ" "కలిబోసిన నుట్టివంకలు చూచే వయ్యయ్యో" "మగవాని కట్టబెట్ట మనతరము గాదె" "సముఖాన రాయబారములేలే" "వ్రతము చెడిన సుఖము లేదాయెగా" "నే నొకటి తలిచితే దైవమొకటి తలచి నందుకు" ఇట్టి వనేకముగా క్షేత్రయ పదము లలో నున్నవి. మామూలు మాటలతోనే యితని పదము లెట్లు మనోజ్ఞ ములుగా నుండునో తెలియజేయుట కొక్క దృష్టాంతము చాలును. "ఎందుకు వచ్చెనో కోప మెవరేమన్నారు" అనే పదములో "ఎన్నడైన నవ్వుకోమో యెదురు మాటాడుకోమో....ఏమైన ననుకోమో యెచ్చుకొద్దు లాడుకోమో....నామాట నీవు కాదంటే నీమాట నేను కాదంటి" మొద లయిన వాక్యము లెంతయు సరళముగాను, సహజముగాను, తెలుగు నుడి కారము ననుసరించి మనోజ్ఞములగు చుండును. ఇట్టి అద్వితీయ మధుర గేయములను వందలకొలదిగా రచించిన క్షేత్రయ్య వాస్తవముగా అమర కవి. ఇతనికీర్తి ఆచంద్రార్కము నిలిచి యుండు ననుటకు సందియములేదు.

క్షేత్రయ్య గొప్ప రసికుడు; లోకమును బాగుగా అర్థము చేసుకొని లోకుల స్వభావములను పూర్తిగా తెలిసికొని శృంగారాది రసభావములను సమయోచితములయిన రాగభావములతో జోడించి వ్యక్తము చేయగల శక్తిసామర్థ్యములు పూర్తిగా గల మహాకవి; వాగ్గేయకారుడు. ఒక్కొక్క గేయములో ఒక్కొక్క నాయికకు గల యవస్థలను, మనోభావములను

స్పష్టముగా విశదీకరించెను. కడు తేలిక మాటలతో గంభీర భావములను వ్యక్తపరుపగల చతురుడీ క్షేత్రయ్య. ఏయే రసభావముల కేయే రాగములను ఏయే తాళములును జతగూర్పవలెనో గుర్తించి పదములను రచించెను. నిర్దిష్ట రాగములో పదము పాడునప్పుడు పదమునందుగల ప్రతి రస భావమున్ను శబ్దార్థము వలననే కాక దానికి జోడించిన రాగభావము వలన సైతము మరింత స్పష్టముగా విశదమగుచుండును. ఎట్టి సందర్భమందైనను పదముల కూర్పు లలితముగా సాగుచుండునేకాని గానమాధురికి ప్రతికూలము కాదు. అంతేకాక, ఒక పదము పూర్తిగా పాడునప్పటికి దానికి జతపరచిన రాగము పూర్తిగా నన్నిగతులను ప్రస్పుత మగుచుండును. గేయములకు పల్లవితోపాటు అనుపల్లవి చేర్చు సంప్రదాయమునకు క్షేత్రయ యే మార్గదర్శకు డయ్యెను.

పదములందలి స్థాయి సంచారిభావము లభినయమున కెక్కువగా నవకాశ మిచ్చునట్లు క్షేత్రయ్య తన గేయరచన సాగించుటచేత నాట్యమున కితని పదములెక్కువగా నుపకరించును. అయినను నాట్యప్రదర్శనములం దితని పదముల కింకను తగినంత పలుకుబడి రాకపోవుట కివి యెట్లు పాడవలెనో చాలమందికి సరిగా తెలియక పోవుటయే ముఖ్యకారణము. ఇంత వరకును ముద్రితము లయినవి నాయికా నాయకుల యవస్థా నిరూపణ సూచనలతో ముద్రితములు కాలేదు. ఆ లోప మీ కూర్పునందు తీరినది. శ్రీ పిఠాపురము మహారాజా సాహిత్య చక్రవర్తి డాక్టర్ శ్రీ రావు వెంకట కుమార మహీపతి సూర్యారావు బహదరువారు సంగీతసాహిత్యముల యెడలను, నాట్యము నెడలను తమకుగల యభిమానముతో విశేషముగా ధనము వెచ్చించి యీ గ్రంథమును ముద్రింపించిరి. దీనికి సంపాదకులయిన డాక్టరు గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారు పదములను సేకరించి, వివిధ గ్రంథములను పరిశోధించి నాయికా నాయకలక్షణముల వివరణములతో పదములను ప్రకటించిరి. వీ రిరువురును సంగీత సాహిత్య లోకమునకును, నాట్యకళోపాసకులకును, మహోపకారము చేసిన వా రయినారు. వీరికి నా ధన్యవాదములు.

పర్వతనేని వీరయ్యా చౌదరీ.

ప్రస్తావన

నాట్యము మన భారతదేశమందు యోగ్యమైన లలితకళగాఁ బ్రాచీన కాలము నుండియును బ్రసిద్ధికెక్కి యున్నది. లాస్యమునకుఁ బార్వతి యును, దాండవమునకుఁ బరమేశ్వరుఁడును బ్రఖ్యాతిఁ బడసిన దంపతులు. నాట్యమునకు నటరాజు గురుదేవుఁడు. శ్రీమద్రామాయణ, మహాభారత, భాగవత గ్రంథములందు నాట్య ముత్తమ కళగాఁ బరిగణింపఁబడినది. భరతముని తన కాలమునాఁటికి వెలసియుండిన నాట్యలక్షణములను సమగ్ర ముగాఁ గ్రోడీకరించి రచించిన భరతశాస్త్రము గొప్ప ప్రామాణిక గ్రంథమై యున్నది. భరత మనఁగానే నాట్యమని యర్థమగునంత ప్రఖ్యాతిఁ బడసినది. దాని ననుసరించి యభినయ శాస్త్రాద్యనేక నాట్యగ్రంథములు సంస్కృత భాషలో రచితములైనవి. అందనేకములు తెలుఁగు మొదలయిన దేశ భాషలలోనికిఁ బరివర్తనము పొందినవి. స్వర్గమున దేవేంద్రుని సభలో రంభాద్యప్సరసలు నాట్యమాడుచుండినట్లు, భూలోకమున రాజుల సభలలో నర్తకులు నాట్యమాడుట సదాచారమయినది. దేవాలయములందుఁ బ్రతి దినము నంగరంగభోగవైభవములతోపాటు నాట్యము సైతము జరుగ వలయునను నాచార మేర్పడినది. ఆ నాట్యముచేయు స్త్రీలు తమ జీవిత సర్వస్వమును దేవునికి సమర్పించి సేవచేయవలసినవారు గనుకనే, వారికి 'దేవదాసీ'లను పేరు సార్థకమయినది. ఇంత పవిత్రమును, గౌరవార్హమును, సనాతన సదాచారమును నైన యీ నాట్యకళ రానురాను దేవదాసీ వర్గము వారికే కాని యుత్తమ కులకాంతల కుచితము కాదనునంత నీచదశకు వచ్చినది. ఇందుకు రెండు ప్రధాన కారణములు గలవు. దేవుని సేవకై నియుక్తులయిన దేవదాసీలు కేవల మాసేవతోఁ దృప్తిలేక, క్రమక్రమము భోగలాలసతై వారకాంతలుగా మారి నీచవృత్తి నవలంబించిరి. దానికిఁ దోడు మరియొక కారణము సైతము గలదు. దేవుని యెడలగల భక్తిని బ్రకటించుటలో నొక లలితమైన పద్ధతి యేర్పడినది. భక్తికిఁగల పరమావధి పరమాత్మతోడి జీవాత్మల సంయోగమను భావన పుట్టిన తర్వాత నది స్త్రీ పురుష సంయోగము వంటిదిగా నిరూపితమయినది. దానితో భక్తిరస ప్రధానములైన గేయము లుత్తమ శృంగార రసభావముతో వాగ్గేయకారులు రచించుటకుఁ బ్రారంభించిరి. ఆ గేయములను దేవదాసీలు పాడి యభి

నయించు నప్పుడు వారు భోగలాలసత కలవాటుపడిన వారగుటచేత వారి పాట, వారి యభినయము కేవలము కాముకప్రేమ విలసనముతో నిరూపితము లగుచు వచ్చినవి. నర్తకుల యెడల గౌరవము నశించినది; వారు పాడు పదముల యందలి యుత్కృష్టత చెడినది. అయినను నాట్యకళ యెడల గల యభిమానము, గౌరవము మాత్రము తగ్గిపోలేదు. ఈ శతాబ్దారంభమున సంఘ సంస్కరణ ప్రియుల యలజడి వలన నొక క్లిష్ట పరిస్థితి యేర్పడినది. పవిత్రమైన నాట్యకళ నీతి బాహ్యులయిన వేశ్యల కప్పగించి, కులకాంతల కంట రానిదిగాఁ జేయుటయా? లేక, వేశ్యావృత్తిని నిర్మూలించి నాట్యకళను బునరుద్ధరింపఁజేసి దాని గౌరవమును నిలఁబెట్టి కులస్త్రీలకు యోగ్యమైనదిగాఁ జేయుటయా? యను విషయము పెద్దల యాలోచనకు వచ్చినది. నాట్యకళా పవిత్రతను నిలఁబెట్టుటకే పెద్దలు నిశ్చయించిరి. సంఘ సంస్కరణ ప్రియులును బ్రాహ్మమతస్థులును నాట్యకళ ప్రాశస్త్యమును బూర్తిగా గ్రహించిన విశ్వకవీంద్రులు, రవీంద్రనాథులు తమ విశ్వభారతీ విద్యాపీఠమున నాట్యకళా శిక్షణమునకుఁ గావలసిన యవకాశ మొసంగుటయే కాక, తమ యధ్యక్షతను నాట్యనాటకము లాడించుచుండిరి. దేవాలయము లందు దేవదాసీల నృత్యము నిషేధింపఁ బడినది. ఉత్సవము లందును, నూరేగింపులందును భోగముమేళము లంతరించినవి. వేశ్యలును దమ వేశ్యావృత్తిని విడిచి వివాహితలై కులకాంత లగుచున్నారు. నాట్యకళ యవినీతల చేతులనుండి విముక్తి పొందెనది. ఇఁక సత్కుల కుటుంబముల బాలికలు, యువతులు నాట్యము నభ్యసించు తరుణ మాసన్నమైనది. ఇట్టి సమయమున నృత్తాభినయములకుఁ దగిన పదములను నాట్యలక్షణాంశముల వివరణముతో నర్తకుల కందఁజేయవలసియున్నది. ఈ విషయమును లెస్సగా గుర్తించిన శ్రీ పిఠాపురము మహారాజా, సాహిత్య చక్రవర్తి, డాక్టర్ శ్రీ రావు వేంకట కుమార మహీపతి సూర్యారావు బహదరువారు తెలుఁగు పదము లన్నిటను క్షేత్రయ పదము లుత్తమములనియు, నభినయమున కెక్కువ యవకాశముల నీయఁగలవనియు నెంచి యీ పదములనే సాధ్యమగునంత వఱకును ప్రయత్నించి సంగ్రహించి ప్రకటింతమని సెలవిచ్చిరి. వారి సంకల్ప మిప్పటి కీ రూపమున నెఱవేఱినది.

"వేడుకతో నడుచుకొన్న - విటరాయడే" (చూ.సా పు. 102) అను పదమునుబట్టి చూడఁగా క్షేత్రయ 4500 పదములకుఁ బైగా రచించినట్లు కనఁబడును. శ్రమమున కోర్చి నాలుగుచోట్లను విచారించి ప్రయత్నించిన యెడల నొక వేయి పదములైనను లభింపక పోవునా యని యనుకొంటిమి. తంజావూరిలోని సరస్వతీమహల్ పుస్తక భాండాగారమునుండి తెప్పించుకొన్న పదములును, శ్రీ వావిళ్ళ వేంకటేశ్వరులు శాస్త్రులవారు నూతనముగా సంగ్రహించిన పదములును, శృంగార రసమంజరిలో లక్ష్యములుగాఁ జేర్చుకొన్న పదములును, పూర్వముద్రణము లందలి పదములను జేర్చి చూడఁగా సుమా రాఱువందల పదములయినను లభించునని యాశ కలిగినది. కాని, జాగ్రత్తగాఁ బరిశీలించి చూడఁగా నందు పెక్కు పదములు క్షేత్రయ పదములుగాఁ గనఁబడలేదు. కొన్ని క్షేత్రయ పదములే యైనను పూర్తిగా లేవు. కొన్ని లేఖకప్రమాదములతో నిండియున్నవి. ఈ పదములను నిర్దుష్టములుగా సవరించుకొనుటలో ముద్రిత గ్రంథములు, శృంగార రసమంజరి, పూర్వముద్రణములును మా కెక్కువగాఁ దోడ్పడినవి. మాకు మొదటఁ గలిగిన యాశ భగ్నమైనది. కాని, మొత్తముమీఁద సుమారు 350 పదములయినను సంగ్రహింపఁ గలిగినందు కొక్కింత యూఱట కలిగినది. మరి 25 పదములు క్షేత్రయ పదములేమో? యను సంశయముతోఁ బ్రకటించితిమి. మరి 23 పదములు క్షేత్రయవి కాకపోయినను రసవంతములైనవి గనుక, ముద్రితములు కాక వృథాపోనేల యను నుద్దేశముతోఁ బ్రకటించితిమి.

ఈ పదములను ముద్రించుటలోఁ గేవలము రాగ, తాళములను మాత్రమే కాక నాయికా-నాయక లక్షణాది విశేషములను సైతము సూచించుటవలన నీ పదములను బాడి యభినయించు నర్తకులకు సౌకర్య మెక్కువగా నేర్పడునని తోఁచినది. అందుచేత స్వీయ, పరకీయ, సామాన్య నాయికా భేదముల ననుసరించి పదముల నీ మూఁడు వర్గముల క్రిందను బ్రత్యేకించి ముద్రించితిమి. నాయికా నాయక లక్షణాది వివరణములే కాక పదమంతటను గల రసభావములు—స్థాయి సంచారి భావములు మొదలయిన వివరణము లన్నియును జేర్చి ప్రకటించిన యెడల గ్రంథము రెండింత లగునని భయపడి, స్వీయ కొక పది, పరకీయ కొక పది, సామాన్య

కొక పది పదములు మాత్రమే యేరించి యీ వివరణములతో ముద్రించితిమి. ఈ వివరణములు కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందటఁ దూర్పుగోదావరి జిల్లా కిర్లంపూడిలో నుండిన దేవులపల్లి వీరరాఘవమూర్తి శాస్త్రి గారు రచించి ప్రకటించిన యభినయస్వయంబోధినిలో నున్నవి. ఈ గ్రంథములో క్షేత్రయపదములు 60 కంటె నెక్కువలేవు. ఉన్నవి మాత్రము నిండుగా నాయికానాయక లక్షణ నిరూపణముతోను, రసభావాది వివరణములతోను నుండుటచేత నీ గ్రంథ మీ ముద్రణమునకుఁ గొంత వరకుఁ తోడ్పడినది. రసమంజరిలోఁగల వివరణములకు, నీయభినయ స్వయం బోధినిలోఁగల వివరణములకును గొన్నిచోట్ల భేదములున్నవి. అందేవి యెక్కువ యుచితములుగా నున్నవో యవి గ్రహించి తక్కినవి పుట యడుగున సూచించితిమి.

క్షేత్రయ జీవిత విశేషములు పూర్తిగాను, నిస్సంశయముగాను దెలియుటకుఁ గావలసిన యాధారము లంతగా లేవు. వివాద గ్రస్తములయిన విషయములను బండితు లనేకులు చర్చించి యున్నారు. వాని నిక్కడ మరల నొకసారి చర్చించుట చర్వితచర్వణముగా నుండును. కనుక నింతవరకును బహుజన సమ్మతములైన విషయములను సూచించుట మాత్రమే చేయఁ దలఁచితిమి.

"మువ్వగోపాల" లోని 'మువ్వ' పదము 'మవ్వ' యని నైన యుండునేమో యనుటకు "మరునికేళిలో నన్ను—మవ్వగోపాలుండు" అను పాఠమును (చూ. పర. పు. 93) జూపుచున్నారు. యతి నియమము నిలుపవలెనన్న యుద్దేశముతో మువ్వ శబ్దమును మవ్వగా మార్చినారు. కాని, క్షేత్రయ యిట్టిచోట్ల యతి నియమ మంతగాఁ బాటించుట లేదు. చూడుఁడు :—

> చెలియ ! నీ నెమ్మోము—చంద్రుడందురుగాని (ప. పు. 71.)
> చిలుత ప్రాయమునీవు—ఊరకుందువటే ? (స్వీ. పు. 85)
> పుడమిలో వేరై జన్మము లేదె సుదతి (స్వీ. పు. 86)
> ఉలికి లేచి కసరుకొని వనిత ! నీతో—పొందుచాలు పొమ్మనెను
> (స్వీ. పు. 95)

ఇంక నిట్టి ప్రయోగము లెన్నియో కలవు.

మువ్వ శబ్దము మూవ, మోవ, మొవ్వగా మారవచ్చును. మవ్వ యైనను గావచ్చును. కాని మువ్వ శబ్దమే తఱచుగా నున్నది. చూడుఁడు:—

మోదముతో నన్నేలిన చక్కని - మువ్వగోపాలుఁడు (స్వీ. పు. 72)
ముదమలరగను మా - మువ్వగోపాలుని (స్వీ. పు. 80)
ముద్దాడనిచ్చేవో? లేదో? - మువ్వగోపాల! (పు. పు. 16)
మోడితో నీవిపు డున్నదారి తెలిసె - మువ్వగోపాలు పొందుగోరి (సా. పు. 27)
మొన్ననాతో కొసరిన్నాఁడు - మువ్వగోపాలుఁడు (స్వీ. పు. 96)
ముదముతో నాముద్దు - మువ్వగోపాలుఁడు (పు. 17)
మ్రొక్కిన వినక మా - మువ్వగోపాలు (ప. పు. 18)
మొలక నవ్వు మోముతో - మువ్వగోపాల! (స్వీ. పు. 105)
మున్ను నన్నేలిన శ్రీ - మువ్వగోలునితోను (సా. పు.36)
మోసపుచ్చి నన్ను - మువ్వగోపాలుఁడు (సా. పు. 98)

ఇట్టి ప్రయోగము లింక నెన్నియో కలవు.

కృష్ణ జిల్లాలోని దివి తాలూకా యందలి కూచిపూడి గ్రామమున కొకటిన్నర మైలు దూరమునగల మొవ్వ గ్రామమే క్షేత్రయ చెప్పుకొన్న మువ్వపురియనుట లెస్స. క్షేత్రయ కుటుంబము వారమని చెప్పుకొను మొవ్వ బ్రహ్మయ్యగారు మొదలయినవారు, కొందరు నేఁటి యీ మొవ్వగ్రామమునఁ గలరు. ఇందు గోపాలస్వామి యాలయము నైతె మున్నది. "వేడుకతో నడుచుకొన్న —విటరాయడే" యను పదమునందుగల యనుపల్లవిలో "ఏడు మూడు తరాలనుండి—ఇందున్న కాణాచట! గూడుకొని మా మువ్వ - గోపాలుఁడౌ విభుడు" అను మాటలనుబట్టి గోపాలస్వామి యచ్చోట నేలకొని క్షేత్రయ నాటికి (7+3) 10 తరములో 21 తరములో నైయుండవచ్చును.

"నా పల్ల దుడుకు లె - న్నటికైన గలవా?" (పు. పు. 56) యను పదములోని యనుపల్లవి "మోవనాడు కలిగిన - మువ్వగోపాల దేవా!" యని యుండుటచేత 'మోవ' శబ్దము పాఁకనాఁడు, వేఁగినాఁడు మొదలయిన శబ్దములలోవలె నాఁడికమును, 'మువ్వ' శబ్ద మూరికిని బెట్టిన పేళ్లుగా గనఁబడుచున్నవి.

క్షేత్రయ యింటిపేరు మువ్వగా నుండి యీనాటి కతని కుటుంబమువారు చెప్పుకొన్నట్లు మొవ్వగా మారి యుండవచ్చును. క్షేత్రయ మొదటి పేరు వరదయ్య యనియు నటుతరువాతఁ గొంతకాల మునకుఁ బౌరుష నామముగానో బిరుదు, పేరుగానో క్షేత్రయ యను పేరు వచ్చినదనియు ననుచున్నారు. ఐతే కావచ్చు. నిందు కాక్షేపమేమియు నుండ నక్కరలేదు. మొదటి పేరేమయినను క్షేత్రయ క్షేత్రయ్యయే. ఇత నిని క్షేత్రజ్ఞుఁడను వారును గలరు. అందుకు నాక్షేపము లేదు.

క్షేత్రయ యే వయస్సుననే విద్య నభ్యసించెనో సరిగాఁ జెప్పలేము. కాని, పదములందలి రచన, భాష, రాగ రసభావములు మొదలయిన యంశములను బట్టి చూడఁగా నితఁడు సంస్కృత సాహిత్యము, తెలుఁగు సాహిత్యము, భరతశాస్త్రము, సంగీతము లెస్సగా నభ్యసించి కవిత్వము నందును, మధురపద కవితయు నలవర్చుకొన్న సుప్రసిద్ధ వాగ్గేయకారుఁ డైనట్లు కనబడుచున్నది. ఇతఁడు కూచిపూడిలో భరతనాట్యము సంపూర్ణ ముగా నేర్చుకొని యుండునని చెప్పవచ్చును. అంతేకాక లోకమును, మానవచిత్త ప్రవృత్తులను, మనోభావములను లెస్సగాఁ బరిశీలించిన మహో మేధావి యైనట్లు పదములందలి రసభావములు, లోకోక్తులు, ముచ్చటలు మొదలయిన విశేషములు తెలియజేయుచున్నవి.

సంగీతమునకు సంబంధించిన రాగభావములును, నాట్యమునకు సంబం ధించిన రసభావములును క్షేత్రయ పదములందెట్లున్నవో సంగీత విద్వాంసు లయిన శ్రీ సాంబమూర్తిగారును, నాట్య కళాభిజ్ఞులయిన శ్రీ కృష్ణయ్యరు గారును దమ యుపోద్ఘాతములలో సవిస్తరముగ వివరించి యున్నారు. అంత కంటె నెక్కువగ నేను వ్రాయఁగలవాఁడనుగాను. సంగీత విషయములో వారివల్లనే నేను నేర్చుకొన్నదియు, వారు చెప్పక విడిచినదియు నొక విష యము మాత్రము నేను జెప్పవలసి యున్నది. పల్లవినుండి యనుపల్లవికిని, ననుపల్లవినుండి పల్లవికిని, బల్లవినుండి చరణమునకును, జరణమునుండి పల్లవికిని సాగు స్వరముల కూర్పింద్రచాపమునందలి రంగులవలె సౌకుమార్యముతో మెల్లగా మారుచుండును. ఈ సద్గుణము క్షేత్రయ పదములలో నెక్కువగా విశదమగును. మఱియొక ప్రశంసార్హమైన విశేషమేమనఁగాఁ : బదము నందలి ప్రధాన భావమున కనుకూలమైన రాగము నెంచి జతపరచుటలో

క్షేత్రయ గొప్ప విచక్షణగల గానకళాభిజ్ఞుఁ డనిపించుకొనెను. కొన్ని పదములందొక్క చరణమునఁ గాని, పల్లవి యనుపల్లవి యందుగాని యనేక భావము లుత్పత్తిల్లుచుండును. ఒక్కసారి మాత్రమే పాడునప్పు డా భావములన్నియు నభినయముతో వ్యక్తపరచుట సాధ్యముకాదు. ఎన్ని ప్రధాన భావములు గలవో అన్నిసార్లు పాడవలసి యుండును. పదమునకు జతపరచిన రాగమొక్కటే యైనను నొకొక్క ప్రధాన భావమున కొకొక్క విధమున స్వరముల కూర్పు మారుచుండవలెను. అందు కొక్క నిదర్శనం : "ఎందుకు బొంకేవురా - లేదని నాతో - ఎమ్మెలు సేయకురా|| ముందటి వాడవా - మువ్వగోపాలా నీ ముచ్చటలు - మానరా" || అను పదము సామాన్య నాయిక పలుకులతో నున్నది. ఈ పలుకులలో సరసపు మాట, ప్రేమ, గౌరవము, వియోగము నెడల నసహనము, కోపము, హేళనము, బెదరింపు మొదలయిన భావముల నభినయింపవలెను. స్వరసంగతులు మార్చుచు మూఁడు నాలుగుసార్లు పాడినయెడల నుద్దిష్ట రసభావములన్నియు నభినయించుట కవకాశము కలదు.

ఈ పదములందలి భాష జయదేవుని యష్టపదులందలి సంస్కృత భాష కంటెను నెక్కుడు పదలాలిత్యముతో నింపెసలారుచుండును. తేట తెలుఁగు పలుకులతో భావగాంభీర్యమును వ్యక్తముచేయఁగల రచనా చాతుర్య మీ క్షేత్రయ కలవడినట్లు మఱియే వాగ్గేయకారునకు నలవడలేదని చెప్పవచ్చును. ఇందుకుఁ గొన్ని నిదర్శనములు :—

ఈ తనువుతో నిన్ను నే దలతునా ?
ఇంక నీ యాజ్ఞను వెరతునా ?
రాతినుతి గలవాని గొలుతునా ?
రారా ! మువ్వగోపాల ! యని నిన్ను బిలుతునా ?
(స్వీ. పు. 192)

అలుకచేసి యింటికి రా - నైతివి; నెవరైన
చెలికత్తె లున్నారా ? - పిలువ వచ్చేరా ?
చెలికత్తె వైన నీవే - చెలువుడవైననీవే
తలచిచూడ నాపాలి - దైవము నీవే (స్వీ. పు. 73)

చెలిమి చేసేదందు - చలము చేసేదిందు
వలపు లుంచేదందుం. వట్టి సుద్దులిందు
నెలకొన్న రతులందు - నిట్టూర్పులేయిందు
వెలలేని పాటలందు - వింతకయ్యములిందు (పు. 46)

నిన్న రాతిరి నీకు - నిదుర లేకున్న నా
కన్నులెఱ్ఱగా - కలిగెనుగదరా (పు. 3)

ప్రేమరెట్టించుకోమో ? బిగి కౌగిళ్ళనుండమో?
ఏమైన ననుకోమో ? - ఎచ్చు కొద్దు లాడుకోమో ?
ఆమాట కామాట - కప్పుడే నే జాణనంటి
నామాట నీవుకాదంటె - నీమాట నేను కాదంటి (స్వీ. పు. 100)

తలపు వానిమీదనాయె - తలవాకిలె ఇల్లాయె (ప. పు. 38)

అలుకచేసి రానివాడ - వలయించి వెతలుపెట్టి
కలలో నేలవచ్చేవురా ? చక్కనిసామి ! (ప. పు. 42)

మనసు విరిచే చెలుల చాడి - మాటలు విన్నా మంచిదే
నెనరు దాననని యాదరించినను మంచిదే
చనువు మాట లింక - చన దనిన మంచిదే
తనకైన యీ మేను - తా నేమైన చేయనీవే
తరుణిరో ! పుణ్యాపాపము - తనచేతివి
పరమాత్ముడౌ మువ్వగో - పాలుతో విన్నవించవే (ప. పు. 41)

"చెలియ ! నీ నెమ్మోము - చంద్రుడందురుగాని
చంద్రుడైతే - చంద్రకళ గావా ?"
" సరసుడవు నీవు నేను - సరసంబులాడంగ
కళ వేళనకళవచ్చు - చంద్రకళగానా ?" (ప. పు. 71)

నా మనసువంటిది - నీ మనసైతే నా
నోముఫల మీడేరురా - అదిగాక
వేమారు చెఱకున పండు పండినట్లు
వేడుకలినుమడించేరా ! ఓకి వరదా !. (సా. పు. 69)

కవితా చమత్కృతినిజూపు పదము లనేకములు గలవు.

ప్రౌఢ, ప్రేమగర్వితయగు నాయిక తన ప్రాగల్భ్యమును జమత్కృతితో ధ్వనింపఁ జేయుచుఁబలుకునట్లుగా రచించిన పదమెంత హృద్యముగా నున్నదో చూడుఁడు:—

సామాన్యముగాదె! వానిపొందు
సామన్యముగాదె!
ఏమన నేరని భామలు వానికాసించి -
రేమందు? విజయరాఘవుడే సామినుమ్మి॥

* * *

విజయరాఘవుని మెప్పించి, వానిపొందుగోరు నాయిక కెట్టి యర్హత యుండవలెనో చరణములందు గలదు.

* * *

ప్రాయ చదువు నేర - వలె! ఆ వగలయందు
గాయకురాలు - గావలె ...
ఆటకు మేటి గావలె! తంబుర
గోట మీట రాగ మనవలె! వానిపై సొగసు
పాటలు వినిపెంచవలె వాని మనసు
మాట లార నేవలె! ఓ చెలియరో (సా. పు 105-6)

* * *

రసికత, భోగవిలాస లాలస గల నాయిక తన కోర్కెల నెట్లు వివరించునో తెలియఁజేయు పదమెంత మనోహరముగా రచింపబడెనదో చూడుఁడు :—

మానినిరో! చేర రమ్మని పిలువని - మాలి మేటి మాలిమే?
పూనిదానిప్రాయ మనుభవింపగలేని
పురుషు డేటి పురుషుడే? ఓ చెలియా!

* * *

అవునని మువ్వగోపాలుడు మెచ్చని
యందమేటి యందమే? ఓ చెలియా!

పదమందంతట నిట్టియాశయములే సరసముగా రచితములయినవి. ఇందులో "కవులకు బహుమాన మియ్యఁగలేనట్టి కలములేటి కలములే" యను వాక్యము మాత్రము సదభిప్రాయము కలదే యయినను దక్కినయాశయముల వర్గమునకు జేరినది కాదు; గనుక, నప్రస్తుత ప్రశంసగా నున్నది. ఈ స్వల్పవిషయమునకేమి గాని, పదమంతయు హృద్యముగానున్నదనుటకు సందియములేదు. ఇది బమ్మెర పోతరాజు భాగవతములో రచించిన

"కంజాక్షునకుఁగాని కాయంబు కాయమే?
పవన గుంఫిత చర్మ భస్త్రిగాక
వైకుంఠుఁబొగడని వక్త్రంబు వక్త్రమే?
ఢమఢమధ్వనితోడి ఢక్కగాక...
విష్ణుభక్తి లేని విబుధుండు విబుధుఁడే?
పాదయుగముతోడి పశువుగాక" (VII_170)

యను పద్యమును జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుచున్నది. పోతరాజు పద్యము కేవలము భక్తి ప్రధానమయినది. క్షేత్రయ పదము శృంగారరస ప్రధాన మయినది అయిన నుదారాశయములు గలది గనుక, మిగుల మనోహరమయినది.

కవితా చమత్కృతి గల పదములనేకములీ క్షేత్రయ మహాకవి రచనలందు గనఁబడుచున్నవి.

"ఏమిసేయుదు? మోహ - మెటువలె దీరును?" (స్వీ. పు. 202) ఈ పదమెంత చక్కగా రచితమైనదో! పదమంతయు నాయకుని కథనముతోనే నిండి యున్నది. దానిని బట్టి నాయికా నాయకుల లక్షణము తెలిసికొనవచ్చును. నాయిక స్వీయ; ప్రౌఢ. ప్రోషితపతిక. నాయకుఁడను కూలుఁడు. ఇందుఁబ్రవాస విప్రలంభ శృంగార రసతా తొలఁకాడుచున్నది. విరహవేదనలో నున్న నాయకుఁడూఱట పొందఁగోరి నాయికారూపమును జిత్రించి చూచుకొనును. చిత్రలేఖనమునకు సాధ్యమయిన యామె యాకృతిని జిత్రింపఁగలిగెను. కాని యామె యవయవములందుఁగనులకుఁగానరాని సుగుణసంపదను జిత్రించుట తెలియఁగనైతినే యని విలపించును. ఆమె ముఖారవిందమును లిఖియించెనుగాని, దానిలో "నలరు వాసనలు వ్రాయఁగనేరనైతి" నని చింతించును. ఆమె మోవి చిత్రించెనే కాని

యందలి "తేలియ లించ నే నేరనైతి" నని తల్లడిల్లును. ఇంకనిట్టి వగపు లతో "ఏమిసేయుదు? మోహ మెటువలె దీరును? భామినీమణి నెవ్వరు తోడి తెచ్చేరు?" అని నాయికా సమావేశమునకై తహతహలాడును.

నాయకుని కథనమే కల మరియొకపదము (స్వీ. పు. 188) మధుర భావములతో నున్నది.

"అలిగి యేల యిందువచ్చితి? నయయ్యో! యింక నేనేమిసేయుదు" నని విలపించు నాయకుఁడు తన నాయిక యెంత యుత్తమురాలో తన యెడల నెంత యనురక్తయో వర్ణించి కీర్తించును.

నాయకుని కథనమే కల పదములు కడుఁగొలఁదిగా నున్నవి. అట్లుండుట సమంజసమే. ఏలయన, నాయకుని పలుకులకంటె నాయిక పలుకు లెక్కువ మధురములై యుండును. మానవు లందఱును స్థూలదృష్టి కేదోయొక సామాన్య లక్షణము గలవారే యయినను సూక్ష్మదృష్టికే యిరువురు నొక్కవిధముగా నుండరు గదా? అట్లే క్షేత్రయ పదములన్నియును శృంగారరస భూయిష్టములై ఒక్క మచ్చునవే యున్నట్లు కనఁబడినను నే రెండు పదములలోని భావములు నొక్కతీరున నుండవు. నాయికా నాయకుల లక్షణములు వారియవస్థలు నెన్నెన్ని విధములుగా నుండునో లెస్సగాఁబరిశీలించిన రసజ్ఞుఁడు గనుక. మనమెట్టి నాయికా నాయకుల నెట్టి యవస్థలను దలఁచుకొన్న నందుకుఁదగిన పదము క్షేత్రయ రచనలందు గనఁబడగలదు. అట్టులనుట వలన నితఁడు లక్షణశాస్త్రమెదుటఁ బెట్టుకొని యొకొక్క లక్షణమున కొకొక్క లక్ష్యముగా నీ పదములను రచించెనని చెప్పుట యొప్పుకాదు. క్షేత్రయవంటి యుత్తమ కవులెప్పుడు నట్టిపని చేయరు. లక్షణములకే లక్ష్యములను బొందుపఱచుట పండితుల పని. శృంగార రసమంజరిలోని లక్షణములకు క్షేత్రయ పదములనుండి లక్ష్యములాయా స్థలములందు సమన్వయింపజేసినవారిటీపలిపండితులు.

నాయికస్వీయయైయున్న పదములలో నాయిక ముగ్ధయు విస్రబ్ధ వోఢయునై యుండు "చిన్నదాననే నే మెఱుంగ సిగ్గయ్యానమ్మ" (స్వీ. పు. 134) యను పదమును గేవలము ముగ్ధ, నవోఢయగు నాయిక పలుకు" నన్నేటికి బొమ్మనేరే వానివద్దకి (స్వీ. పు. 149) యను పదమును

మొదలుకొని ప్రౌఢ, ప్రేమగర్వితయగు నాయిక పలుకు "(మన) ఇద్దరి వలెనే కూడి - యెవరున్నారు? తెల్పరా! ఒద్దికతో మనవలె - నున్నారా? మువ్వగోపాలా!... నిత్యము మదనుడునీవే - నీకు రతీదేవి నేనే (స్వీ.పు.82) యను పదమువఱకును వివిధ లక్షణణాలు గల నాయికా-నాయకులకును, వారి యవస్థలకును సంబంధించిన పదము లెన్నెన్నియో కలవు.

పరకీయ యంతగా మెచ్చుకోఁదగిన యుత్తమ నాయిక కాక పోయినను రాధా ప్రేమవలె పరకీయా ప్రేమ యెక్కువ తీవ్రమైనది గనుక దానిని నిరూపించుటలోఁ గవితా చమత్కృతి కెక్కువ యవకాశము గలదు. నవోఢ, విదగ్ధయైన పరకీయ "ఏమనే వానతీరా? ఏమిసేతురా?...... మువ్వగోపాలా!......తిలక మే తీరున దిద్దుదునో దేవుడవని మ్రొక్కుదునో పాలయలుంకలే చేయుదునో చెలిమితో లాలింతునో..." (ప.పు.30) యని తన నిర్వ్యాజమైన ప్రేమ విశదపరచుకొనును. "నన్నే పెండ్లాడు సుమీ! నాయాన మువ్వగోపాలా!" యని పలుకు కన్యగా నున్న పరకీయ పదము మొదలుకొని, "మగ డేమిచేసిన చేయనీ!...యత్త నన్ను దూరిన దూరనీ!...కాపుర మేమైనగానీ......నీ పొందుసేయక మాన మువ్వగోపాలా! నీ పాదమాన" యని ప్రేమోన్మత్తతతో సాహసించి పలుకు పరకీయ పదము వఱకును వివిధ లక్షణములు, నవస్థలు గల పదములు నాయిక పరకీయనై యున్నవి యనేకములు కనఁబడును.

సామాన్య సర్వజ్ఞసింగభూపాల విరచితమైన రసార్ణవ సుధాకరమునఁ జెప్పినట్లు "సాధారణ స్త్రీ గణికా కళాప్రాగల్భ్య ధార్ష్ట్యయుక్" సామాన్యలలో రక్త, విరక్త యని రెండు తెఱఁగులవారు కలరు. రక్తురాలయిన సామాన్య యప్రధానముగ మాళవి కాగ్నిమిత్రమున వేశ్యయయిన యిరావతివలె నాటకములం దుండవచ్చును. నాటకముకంటె వేఱైన రూపకములం దీమె ప్రధానముగా నైతె ముండవచ్చును. నాయిక సామాన్యయైన క్షేత్రయ పదములందు రక్తురాలయిన నాయికకు సంబంధించిన పదములే యెక్కువగాఁ గలవు. అందు, "ఇన్ని విధముల బూజించేరి సామి! యింతిని; నను గూర్చుమీ!......మేలుగ రతులను మెలగిన నీవు, లక్ష్మికి గల్యాణము చేసేర సామి!......"(సా. పు. 23) యను ప్రేమాస్పద పదము, "ఎంత లేదని యెంచకురా!...నినుబాసి తాళలేను—

నీ సొమ్ము చేసితి నా మేను...వలచితిరా నిను వరద! నా పాల గలవని నమ్మితి గరుణాలోలా" (సా. పు. 29) యను ప్రేమగర్వితపదము, "గోపాలా! యేపట్ల దయ జూడవు నీ వెవ్వ రనేవు నేనేమి పాపము చేసితిరా?...నీ వెట్లు జాణవైతివో నీపై మరులు కొన్నదాని భావము తెలియలేవు...... తలచిన నావంటి వనితలు నీ కెందఱో? బలవంతమా? మువ్వగోపాలా! (సా. పు. 55) యను నుత్తమ సామాన్య పదము నింకనిట్లే రక్తురాలయిన సామాన్యకు సంబంధించిన పదము లనేకము గలవు. ఇట్టి పదములతోపాటు విరక్తలు-నధమలు నైన సామాన్యల పదములును గలవు. "చేత కాసులేద! కాని - చే సైగలే" (సా. పు. 60)యను పద మిందుకొక యుదాహరణము.

నాయికా నాయకు లిరువురును బరస్పరానురాగముతో నున్నప్పుడు ప్రోషితపతియైన స్వీయ తన యాకులపా టెంత మృదువుగాను, విన్నవారి డెందములు కరఁగునట్లును జెప్పెనో

"ఏమని తెలుపుదు-నేలాగు తాళుదు -
నేమి చేతునే? చెలియా!
భామరో! యూరికి-బయలు దేరెడు వేళ,
ప్రేమ మీర నాసామి - పిలిచి చెప్పిన మాట......
అన్న మిందక - అతివెత నొందకు
కన్నీరు నింపకు - కలవరింపకు మని
ఎన్నెన్నో విధముల - హితవులు తెలుపుచు
కన్నీరు నించుచు - కాంతుడు చెప్పిన మాట......(స్వీ. పు. 113)

ఇట్లు శ్రోతల కనుకంప గల్గించు పదము లనేకముగా నున్నవి.

సఖీ శిక్షా లక్షణమును దెలియఁజేయు పదములు సైతము కొన్ని గలవు. "అలగితి వెందుకు అల మువ్వగోపాలునితో" (స్వీ. పు....) "తాళి మొక్కరికైన వద్దా?" (స్వీ. పు....) మొదలయిన పదములు కడుహృద్యముగా నున్నవి. దూతి విరహోత్కంఠితయైన తన నాయిక కూటమి గల్గించు పద మొకటి యెంత కవితాచమత్కృతి గలదో చూడుడు:

ఏ తీరున రమణిని గెలిచి నీ - వెట్లు రూపొందావో
చూతాము రారా! మదన నీ - చేతి బలిమి మా - చెలియ బలిమి||
(స్వీ. పు. 109)

భాష

జానుఁదెనుఁగు నుడికారము, పదముల పొందిక, పదలాలిత్యము, ప్రసన్నత, సౌకుమార్యము మొదలయిన సుగుణములు గల మృదుమధుర భాషలో క్షేత్రయ తన పదములను రచించెను. ఇట్టి మధురకవి భాషావిషయములో ప్రామాణికుఁడు కాకుండునా? బహుజనపల్లి సీతారామాచార్యులు తమ శబ్ద రత్నాకరమం దీ దిగువ పేర్కొన్న శబ్దములకుఁ బ్రయోగములను క్షేత్రయ పదములనుండి యెత్తి చూపించిరి:—

అంచు — చూచుకము. "అంచులచేత నప్పళించి" క్షేత్రయ

అన్నెకాఁడు—(అన్నెము + కాఁడు) అన్యాయకారి.
"అన్నెకాఁడైవాఁడు నా వలపెల్ల నారుదూలు చేసేనే" క్షే.

అన్నెకారి—అన్యాయకారిణి "అన్నెకారి చాడి విన్నాడు" క్షే.

అమరిక—(అరమరయొక్క రూపాంతరము). భేదము.
"అరిమరిక లేని చుట్టలు" క్షే.

అలుముకొను—పైకొను, "నిచ్చనిచ్చలు లాలించి నే నలుము
కొనుటే గాని, గ్రుచ్చివాఁడు కౌఁగిలించుకొను
టెన్నఁడు లేదుగా" క్షే.

ఆరుదూలు—అల్లరి, "ఆరుదూలుచేసి నన్నలయించిన మంచిదే" క్షే.

ఉప్పతించు—ఓర్వలేని తనముచేత ఆడిపోసికొను
"ఉప్పతించి వాఁడునురసు రనె నేమో" క్షే.

గుల్లకాఁడు—ఏమిలేనివాఁడు, అకించనుఁడు
"గుల్లకాఁడై మన యింటి గుఱుతు లడుగవచ్చీనీ" క్షే.

గొంటుకాఁడు—కఠినుఁడు, "గొంటుకాఁడు మువ్వ
గోపాల రాయఁడు" క్షే.

17

జరత—(జలతారు యొక్క రూపాంతరము.
"జరత పావడ" క్షే.

నాగులు — నాగుఁబాము "నాగుల చవుతి వ్రతము" క్షే.

ముప్పొంగు—(మూఁడు+పొంగు) మూఁడు పొంగులు
పొంగు, ముప్పొంగు, క్షేత్రయ.

వడిఁగొను — (వడి+కొను) మెలిపడు, "వడిఁగొన్న సరులతో" క్షే.

సాకు—వ్యాజము, "అదలించినను సాకది యేమనో యని" క్షే.

సుంత—ఇంచుక, "సుంతసేపు వానిఁ జూడ కుండలేవు" క్షే.

సేన, సేనా (వాడుకలో శానా) శబ్దరత్నాకరములో నున్నది. ఉభ. దే. విణ. బహువు. (వాఁడు వచ్చి సేనసేపైనది) అని యర్థవివరణము కలదు. కాని, ప్రయోగమేదియును జూపలేదు. ఈ శబ్దమును క్షేత్రయయే గాక, ప్రసిద్ధ ప్రబంధ కవులును బ్రయోగించిరి. చూడుఁడు :—

"వెస, సింధులనుండి తీర్థములు సేనగఁ దెచ్చిరి వానరోత్తముల్" చంపూరామాయణము ; (8. 164)—ఇది కార్వేటినగర సంస్థాన విద్వత్కవి యగు ఋగ్వేది కవి వేంకటాచలపతి కవిచే నాంధ్రీకరింపఁబడినది. ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తువారిచేఁ బ్రకటింపఁబడినది.

"సేనాధిపు లొక కొందఱు,
శ్యేనంబుల విడిచి రాజసింహుఁడు మెచ్చన్
నానావిహగోత్కరముల,
సేనగఁ బరిమార్చి యార్చి చెలఁగిరి నెమ్మిన్"

సర్పపుర మహాత్మ్యము (2-30)

ఇది కూచిమంచి తిమ్మకవి సార్వభౌమునిచే విరచితమైనది.

ఇంకను మరికొన్ని కావ్యములలో నీ శబ్దము దీర్ఘాంతముగా సైతము ప్రయుక్తమయినది. "సేనాగా నొనరించిన" అని ప్రభులింగ లీలలోను, "ఏలా ? సేనా మాటలు ? బాలా !" యని బసవపురాణములో బ్రయుక్తమయినది.

పైనిఁ జేర్కొన్న శబ్దములు కొన్ని శ్రీ సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువులో క్షేత్రయ ప్రయోగములతో నున్నవి.

క్షేత్రయ వాడిన కొన్ని శబ్దము లపూర్వములుగాఁ గనఁబడును గాని, పూర్వ కవులు కొంద ఱా శబ్దముల నతఁ డుద్దేశించిన యర్థములందే వాడి యున్నారు.

అంచు - చూచుకము - పెద్దన యీశబ్దము నీ యర్థమునందే ప్రయోగించెను. "ప్రాంచద్వ్యాపణ...పై. యంచుల్ మోవఁగ...(మను 2-68).

"చేపట్లు" బ. చేతిపట్లు; కలహము. క్షేత్రయ ప్రయోగము— "చేపట్లు కావచ్చునా మీలో మీకు?" ఇందుకు పూర్వకవి ప్రయోగము లున్నవి. (చూ. సూర్య. ని. 3. పు. 298)

"ఎల తుమ్మెదల దిమ్ముతలఁ గ్రమ్మకయమున్న, చిగురు చేపట్లకు డిగకమున్న" (వసుచరిత్ర 4. 25).

"ఎన్నిక" శబ్దమును క్షేత్రయ తలంపు, కోరిక యను నర్థములో "ఎంచిన యెన్నికలెల్ల నీడేరవాయె"నని ప్రయోగించెను. ఈ శబ్దమీ యర్థమునఁ బూర్వులును వాడి యుండిరి. (చూ. సూర్య. ని. 1. పు. 808)

"చందురు పిల్లలు" సూర్య. ని. లో (3. పు. 9) లున్న "చందురు కూనలు" వంటి ప్రయోగము. నఖక్షతములని యర్థము.

క్షేత్రయ రసజ్ఞుఁడు; సంస్కృత సాహిత్యము, తెనుఁగు సాహిత్యము, నలంకార శాస్త్రము, సంగీతము, భరత శాస్త్రము మొదలయినవి లెస్సగా నభ్యసించిన విద్వాంసుఁడు; మహాకవి. ఇట్టి మహనీయుని ప్రయోగములు ప్రామాణికములు కాకతప్పదు.

"అంతరంగులు"—అంతరంగు లున్నారా నన్నాదరించేరా? ప్రాణ సుఖులను నర్థమున వింత ప్రయోగముగాఁ గొందఱకుఁ దోఁచ వచ్చును. కాని, యిది సక్రమముగా నేర్పడిన తత్సమరూపమే. "అంతరంగమ్"? అను (సం. వి. అ. న.) శబ్దమునకు హృదయమను నర్థమే కాక ప్రాణమిత్రమను నర్థము సైతము గలదు. "అంత రంగేషు రాజ్యభారం

సమర్వ్య" అని దశకుమార చరిత్రలో దండి ప్రయోగించెను. (చూ. అప్తె నిఘంటు.)

ఇచ్చేను, ఇచ్చీని, తిరిగేను, తిరిగీని వంటి క్రియా రూపములు క్షేత్రయయేకాక ప్రబంధ కవులు సైతము కొందరు ప్రయోగించినారు :

"పో, పో నవ్వే రెవరైన విన్న..." దశావతార చరిత్ర (779)

"మ, మ్మును గన్నమ్మ యిదేటి బుద్ధి
వలదే మ్రొక్కెము నీ కాళ్లకున్"...పార్వతీ పరిణయము (4. 119)

"వ, వ్వులు పచరించునట్లు చనువుల్
నెరపే వది మంచిమాట గాదు"...రంగారాయ చరిత్రము (2. 169)

"...యేమి చూ, చేవని నవ్వుచున్ బయటచే
తడి యొత్తి శిరామరత్నతో"...రాధామాధవ సంవాదము (1. పు. 3)

"స్వీకరింభిన్యధికారమిచ్చి కృశియిం
చే వెంచ రాజత్వమే"...షట్చక్రవర్తి చరిత్ర (3. 140)

ఈ రూపముల కొక యర్థవిశేషమున్నది. 'ఇచ్చెదను', 'ఇచ్చెదును' రూపములనుండియే 'ఇచ్చేను'; 'ఇచ్చెడిని' రూపమునుండి 'ఇచ్చీని' వచ్చి యుండును. అయిన నివి సమానార్థకములు గావు. కన్నడ వ్యాకరణములో భావి, భవిష్యత్ కాలములు వేర్వేరుగా నేర్పడి యున్నవి. అందు భావి మన తెలుఁగు వ్యాకరణములోఁగల భవిష్యత్కాలమునకు సమానము. కన్నడ వ్యాకరణ మందలి భవిష్యత్ కాలరూపములు యదృచ్ఛా—సంభావ్యతార్థములను దెలియఁజేయును. అవను మాడియాను = వాఁడు చేసేను ; అవరు మాడియారు = వారు చేసేరు. వాడుకలో 'ముసురుచున్నావు ; జాగ్రత్త కాలు విరిగేను" నీవు వెళ్ళి పిలిచినావు గనుక, వాడు వచ్చాడు. లేకుంటే వచ్చీనా ?" మొదలయిన ప్రయోగము లున్నవి. ఈ రూపముల యందలి యర్థమును భావి రూపములకుఁ 'జుమీ', 'సుఁడీ' చేర్చి కొందరు కవులు సాధించుకొనిరి. "ఆయన వినఁ బ్రేలెదరు సుఁడీ యిట్లు గయాళులార !"

యని సుగాత్రి తల్లి సుగాత్రి సఖియలను మందలించును. ప్రేవేసు; ప్రేల వద్దు సుండీ యని యామె యాదేశము. ఇది కళాపూర్ణోదయమందలి ప్రయోగము. ఇట్లే విష్ణుపురాణమందు యముఁడు తన కింకరులతో—

"నీవు మహీతలంబునకు నేఁగి ముకుందుని మీఁది భక్తిచేఁ
జేవ వహించియున్న గుణశీలురఁ దెచ్చెదు సుమ్ము వైష్ణవుల్"

(4. 112) అని బోధించెను. తెచ్చేవు; తేవద్దు సుమా యని యముని యాజ్ఞ. ఇట్లే విజయ విలాసములో శ్రీకృష్ణుఁడు రుక్మిణితో—

"తన మదిలో నితఁడర్జునుఁ
డని తెలిసి సుభద్ర సేవ కరుగక యున్నన్
జని వీరతనికి భోజన
మొనరింతురు గాక యూరకుండెదరు సుమీ" యనెను.

క్షేత్రయ యీ రూపములను వేరువేరర్థములలోఁ బ్రయోగించెను:

"అక్కరో! యోర్వనివారు సరసుడు గాడని—
ఆడుకొంటే ఆడుకోనేరు" (ప. పు. 1)

ఆడుకోనేరు = ఆడుకొందురుగాక; ఆడుకోనని

"అట్టే యుండేవు సుమీ! నా ప్రాణనాథ!" (ప. పు. 2)

ఉండెదవుసుమీ, ఉండవద్దని యర్థము.

"అల్ల నాసామి నీతోటి - మొలక నవ్వు లాడీనటే
(ప. పు. 5)

నవ్వులాడుట కలదా? యని యభిప్రాయము

"అడిగితే మీరేమైన - నార్చేరో? తీర్చేరో (ప. పు. 10)

అనగా మీ రార్చఁగలరా? తీర్చఁగలరా? ఏమియును జేయలేరని యర్థము.

"ఇటువంటి నా వలపు, మురిపెంగ నిచ్చేవో? లేదో? మువ్వ గోపాలా?" (ప. పు. 16)

రాదని యభిప్రాయము.

"ఎందుకు బొంకేవురా?" (పు. 40)

= ఎందుకు బొంకుదువు?

"ఎన్ని నోములు నోచిన ఫల - మియ్యక పోయీనా"

(స్త్రీ. పు. 139)

అనగా నివ్వకపోవునా? ఇచ్చునని యర్థము.

"నిన్నెవ్వరు తోడి తెచ్చేరు?" (స్త్రీ. పు. 202)

తోడి తెచ్చువా రెవ్వరున్నారు? ఎవ్వరును లేరని విచారము.

"ఇంటికి రానిచ్చేనా? - ఈ మేనితో - ఇంతి!
వాని దలచేనా? (పు. 8)

రానిత్తునా? రానివ్వను; తలఁతునా? తలఁపనని యర్థము.

అనఁగా - ముపాౕంగనిత్తువో లేదో? ముపాౕంగ నీయవేమోయని భయము.

"ఊరకే చలము చేసే - వేరా? - మ్రొక్కేరా!" (ప. పు. 17)

అనగా నీవేల చలము చేయుచుందువు. వద్దని నేను మ్రొక్కుదునని యర్థము.

"ముద్దుపెట్ట మనసయ్యీరా!" (ప. పు. 17)

అనగా ముద్దుపెట్ట మనసగుచున్నది; అయ్యోడిరి యని యర్థము.

"వదరక పో పోవే - వాడేల వచ్చిని" (పు.12)

ఈ రూపముల యర్థవిశేషము లా యా సందర్భములను బట్టి తెలిసికొన వలెను.

లోకవ్యవహారమందుఁ గల రూపములలో రసవంతమైన రూపముల నెంచి రసజ్ఞుఁడైన క్షేత్రయవంటి కవి ప్రయోగించునప్పు డా రూపములను లక్షణవిరుద్ధ రూపము లనుటకంటె గ్రహించుటయే సమంజసము.

క్షేత్రయ పదములందలి భాష రసవంతమయినది. అనేక లోకోక్తులతో నలరారుచు మనోజ్ఞమై యున్నది. అందుచేత సాహిత్యములో నైత వీ గ్రంథమున కున్నత స్థానము కలదు.

ఈ గ్రంథము కూర్పు విషయమున సంపాదకునిగా నన్ను నియమించి, నే నీ ప్రస్తావన రచించు నవకాశము నాకుఁ గలిగించినందుకు శ్రీ శ్రీ పిఠాపురము మహారాజావారికి నే నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

—సీతాపతి.

1

నాయికా ప్రకరణము

స్వీయ, పరకీయ, సామాన్య అని నాయికలు మూడు విధములు.

స్వీయ :—పెండ్లియాడిన పతియందే అనురాగము గలది.

పరకీయ :—పరపురుషుని యెడల ప్రీతిగలిగి రహస్యముగా నతనితో గూడి సుఖించునది.

సామాన్య :—ద్రవ్యాపేక్షచేత సకల పురుషులయందు ననురాగము గలదిగా వర్తించునది.

స్వీయలలో ముగ్ధ, మధ్య, ప్రగల్భ అని మూడు విధములు.

ముగ్ధ :—అంకురిత యౌవన; లజ్జ ఎక్కువగా గలది. ముగ్ధలలో అజ్ఞాత యౌవన, జ్ఞాత యౌవన అనియు, నవోఢ, విస్రబ్ధ నవోఢ అనియు రెండేసి విధములు.

అజ్ఞాత యౌవన :—తనకు అంకురించిన యౌవనము తెలియనిది.

జ్ఞాత యౌవన :—తనకు అంకురించిన యౌవనము తెలిసికొన్నది.

నవోఢ :—క్రొత్తగా పెండ్లి యాడి లజ్జచేతను పతిని తప్పించుకొని పారిపోవునది.

విస్రబ్ధ నవోఢ :—కాస్త బెదరు తీరి పతితో మెలగునది.

మధ్య :—లజ్జా కామములు సమానముగా గలది.

మధ్యా భేదములు—ధీర, అధీర, ధీరాధీర, జ్యేష్ఠ కనిష్ఠ.

మధ్య—ధీర :—అన్యస్త్రీసంభోగము గలిగిన పతిని చూచి వ్యంగముగా వాక్యములు పలికి తన కోపమును జూపునది.

మధ్యాధీర :—అన్యస్త్రీసంభోగము గలిగిన పతిని జూచి పరుషముగా పలుకునది.

మధ్యధీరాధీర :—ధీరాధీరల లక్షణములు రెండును గలది.

జ్యేష్ఠ కనిష్ఠ :—ఇద్దరి భార్యలలో పతి యనురాగ మెక్కువగా గలది జ్యేష్ఠ; తక్కువగా గలది కనిష్ఠ. కనిష్ఠలలో ధీరలు, అధీరలు, ధీరాధీరలు గలరు.

ప్రగల్భ :—లజ్జను జయించి కామేచ్ఛ పూర్తిగా గలది. ప్రౌఢ యను పేరు కూడా గలది. రతికేళి కోవిద.

ప్రగల్భా భేదములు—ధీర, అధీర, ధీరాధీర, జ్యేష్ఠ కనిష్ఠ.

ప్రగల్భ ధీర :—అన్యస్త్రీ సంభోగముగల పతియెడల రత్యుదాసీన భావము గలది.

ప్రగల్భా ధీర :—అన్యస్త్రీ సంభోగముగల పతిని దండించునది.

ప్రగల్భ ధీరాధీర :— ,, పైని చెప్పిన లక్షణములు రెండును గలది.

జ్యేష్ఠ కనిష్ఠ :—మధ్య విషయములో చెప్పినట్లే అన్వయింపజేసికోవలెను.

పరకీయలో కన్య, పరోఢ యని రెండు విధములు.

కన్య :—పెండ్లి కానిది; తలిదండ్రుల అధీనములోనే ఉండి పరపురుషుని ప్రేమించునది.

పరోఢ :—పెండ్లియై పరుని ప్రేమించునది.

పరకీయలలో స్వభావములనుబట్టి గుప్త, లక్షిత, కులట అనుశయాన, ముదిత, విదగ్ధ, సాహసిక, ప్రతిభాచతుర, అపలాపచతుర యను భేదములు గలవు.

గుప్త :—రంకుతనమును గోపనము చేయునది.

ఇందులో మూడు విధములు:-

వృత్తసురత గోపన :—జరిగిన జార సురతమును గోపనముచేయునది.

వర్తిష్యమాణ సురతగోపన :—జరుగబోవు దానిని గోపనము చేయునది.

వృత్తవర్తిష్యమాణ సురతగోపన :—జరిగిన దానిని, జరుగబోవు దానిని గోపనము చేయునది.

లక్షిత :—కొంతవఱకు బయల్పడిన రంకుతనము గలది.

కులట :—బహు పురుషానురాగము గలది.

అనుశయాన :—ఇష్టమైన పురుషుడు దొరకక పరితపించునది.

ముదిత :—ఇష్టమైన పురుషుడు దొరికినందుకు సంతోషించినది.

విదగ్ధ.—తన వాంఛను తాను వలచిన పరపురుషునకు రహస్యముగా తెలియ జేయు చతుర. వాక్చాతుర్యముచేత తెలియజేయునది వాగ్విదగ్ధ; క్రియలచేత తెలియజేయునది క్రియావిదగ్ధ.

సాహసిక :—సమీపములో నున్న పతిని వంచించి, ఏమైనను సరే యను సాహసముతో రంకుతనము చేయునది.

ప్రతిభాచతుర :—తన రంకుతనము బయల్పడు నప్పుడు సమయోచితముగా కప్పిపుచ్చునది ("కలలో నిట్లయ్యె"నని బొంకుట మొదలయిన యుక్తులతో).

అపలాపచతుర :—ఏదో కారణము కల్పించి ప్రమాదవశమున జరిగినదని రోదనముచేసి పతికి కనికరను కలిగించునది.

సామాన్యలో ఉత్తమ, మధ్యమ, అధమ యని మూడు విధములు.

ఉత్తమ :—ప్రియుడు అహితముచేసినను తాను హితము చేయునది.

మధ్యమ :—ప్రియుని హితమునకు హితమును, అహితమున కహితమును చేయునది.

అధమ :—కేవల ద్రవ్యాపేక్షచేత, ద్రవ్యముతో చేరనివానిని తిరస్కరించునది.

తృప్తా - అతృప్తా భేదము లందరి యెడలను చెల్లును. రతిసౌఖ్యము పూర్తిగా గలిగినది తృప్త; కొంతమాత్రమే కలిగినది తృప్తా తృప్త; కలగనిది అతృప్త.

అష్ట విధ నాయికలు

1. స్వాధీనపతిక :—పతి తనకు స్వాధీను డైనయెడల స్వాధీనపతిక (లేక, స్వాధీనభర్తృక)

2. వాసకసజ్జిక :—ప్రియుడు వచ్చు వేళకు కేళికాగృహము సజ్జుచేసి తా నలంకరించుకొని నిరీక్షించునది.

3. విరహోత్కంఠిత :—పతి రానందున విరహబాధ పొందునది.

4. విప్రలబ్ధ :—సంకేతస్థలమున పతిని గానక విలపించునది.

5. ఖండిత :—అన్యస్త్రీ సంభోగ చిహ్నములతో వచ్చిన తన ప్రియుని జూచి కోపించి చింతించునది.

6. కలహాంతరిత :—పతిని అవమానించి అతడు వెడలిపోయిన తర్వాత పశ్చాత్తాపముతో బాధపడునది.

7. ప్రోషిత పతిక :—పతి దేశాంతరమునకు పోవునప్పుడును, ఆ పిమ్మట విరహముచేత బాధపడునది.

8. అభిసారిక :—ప్రియుడుండే సంకేత స్థలమునకు బోవునది. వెన్నెలలో పోవునది జ్యోత్స్యాభిసారిక చీకటిలో పోవునది తమోభిసారిక.

ఇవికాక మరి రెండువిధముల నాయికలను పేర్కొను లాక్షణికులు గలరు.

1. ప్రవత్స్యత్పతిక :—ప్రియు డూరికి వెడలనున్నాడని భావి విరహమును దలచుకొని దుఃఖించునది.

2. సమాగమిష్యత్పతిక :—ప్రియుడు దేశాంతరమునుండి తన వద్దకు రానున్నాడని సంతోషించునది.

ఇవియునుగాక మరికొన్ని లక్షణములనుబట్టి మరికొన్ని విధముల నాయికలను పేర్కొనుటయుగలదు.

మానవతి :—అన్యస్త్రీరతుడగు తన ప్రియుని కోపించి అతడు మంచిమాట లాడుటచేత మానశాంతి గలిగినది.

ఇందులో లఘుమాన, మధ్యమాన, గురుమాన యని మూడు విధములు.

లఘుమాన :—మరియొక స్త్రీని చూచెనన్న కోపముతో నుండియు ప్రియుని ఉపలాలనమువలన మానశాంతి గలుగునది.

మధ్యమాన :—ప్రియుడు అన్యస్త్రీ నామోచ్చారణము చేసినందు కలిగి అతడు ఆన పెట్టుకొనగా మానశాంతి గలుగునది.

గురుమాన :—అన్యస్త్రీ సంభోగచిహ్నములుగల పతిని కోపించి అతడు పాదప్రణామము లాచరించుటవలన మానశాంతి గలుగునది.

గర్విత :—ఇవ్వైదు విధములు

సౌందర్యగర్విత, ప్రేమగర్విత, విద్యాగర్విత, యౌవనగర్విత, కులగర్విత

దివ్య :—దేవతా స్త్రీ

అదివ్య :—మనుష్య స్త్రీ

దివ్యాదివ్య :—దేవతా స్త్రీ మనుష్య స్త్రీగా పుట్టునది.

నాయికా సహాయలు

1. దూతి :—నాయికా నాయకుల పరస్పర సందేశముల నందజేయునది.
2. దాసి :—పరిచారిక.
3. సఖి :—నాయికకు సమానవయస్క, చెలి.
4. చేటి :—నాయికా నాయకుల సమావేశ సంధాన చతుర.

౬

నాయక ప్రకరణము

1. అనుకూలుడు :—నాయికయెడల ప్రేమగలిగి ఆమె కనుకూలముగా వర్తించువాడు.
2. దక్షిణుడు :—తన సతుల నందరిని సమానముగా చూచుకొనువాడు.
3. ధృష్టుడు :—నాయిక యెడల నపరాధముచేసి బొంకి ప్రియవచనములతో బతిమాలి యామె కోపమును బోగొట్టువాడు.
4. శఠుడు :—నాయిక యెడల కాపట్యము గలవాడు.
5. వైశికుడు :—వేశ్యా సక్తుడు.

నాయకుని సహాయులు

1. పీఠమర్దుడు :—కుపితయైన నాయిక నాయకుని యెడల మరల ననుగ్రహము గలదానిగా జేయువాడు.
2. విటుడు :—కామ తంత్ర కళాకోవిదుడు.
3. చేటుడు :—నాయికా నాయకుల సమావేశ సంధాన కర్త.
4. విదూషకుడు :—అంగవికారాదులచే పరిహాసము చేయువాడు.

క్షేత్రయ పదములు

శ్రీ

క్షేత్రయ పదములు

---

1. సావేరి రాగము - చాపుతాళము

(నాయిక స్వీయ, మధ్య, ఖండిత. నాయకుడు ధృష్టుడు. అద్భుత, విరహ విప్రలంభ శృంగార రసములు. సంచారులు - దైన్యము, అసూయ, వ్రీడ, వితర్కము, అమర్షము, రోషము, ధృతి, మోహము, హర్షము.)

పల్లవి :

బాగాయె నీ వగలెల్లా మా - బాగాయె ॥
దైన్యము, అసూయ, అమర్షము

అనుపల్లవి :

బాగాయె మువ్వగో - పాలా ! నీ వగలెల్లా ॥బా॥
అమర్షము, అసూయ, దైన్యము

1\. నీకు నే మడుపు లందించేది నీ వా - నెలత కందిచ్చేది
దైన్యము, ముదము, అసూయ, వితర్కము

లోకు లందరు నవ్వేది అది - గాక మరేమో ఆగడము
[జేసేది ॥బా॥

వ్రీడ, రోషము, వితర్కము, రోషము, అసూయ, వితర్కము

2. నిన్ను నే కౌగిలించేది నీవా - నీరజాక్షిని తలచేది
దైన్యము, ముదము, అసూయ, స్మృతి, వితర్కము
నన్ను నీ వాడు కొనేది అల్ల - ననబోణింటను నవ్వు
[కొనేది ॥బా॥
వితర్కము, దైన్యము, అసూయ, అమర్షము, రోషము, వితర్కము
3. కూడి నే నిను లాలించేది మువ్వ - గోపాల! నీ వలిగేది
మోహము, ముదము, దైన్యము, వితర్కము, అమర్షము
చాడిమాటలు వినేది నను - చౌకజేసి యల్ల సఖిని
[మెచ్చేది ॥బా॥
అమర్షము, వితర్కము, విషాదము, వితర్కము, అసూయ, ధృతి.

---

2. యదుకుల కాంభోజి రాగము - ఆటతాళము

(నాయిక స్వీయ, మధ్య, ఖండిత, ధీర. నాయకుడు ధృష్టుడు. ఈర్ష్యామానవిప్రలంభశృంగారము; అద్భుతరసము పదమంతట నున్నది. సంచారులు - అమర్షము, అవహిత్థ, శంక, అసూయ, గ్లాని, ప్రబోధము, మోహము, త్రాసము, వితర్కము, వ్రీడ, ఆవేగము, ముదము, రతివిశేషములు, దైన్యము, విషాదము, ధృతి.)

పల్లవి:

నీ మేను నా మేననుచును బలికిన - నీ మాట నిజమాయెరా
అవహిత్థ, శంక, అమర్షము, ధృతి, అవహిత్థ
ఈర్ష్యామాన విప్రలంభ శృంగారము

అనుపల్లవి :

ఏమో యని యుంటి - ఎరుగక యిన్నాళ్ళు

శంక, అవహిత్థ, శంక, ప్రబోధము

కోమలాంగ ! మువ్వ - గోపాల ! నినుగూడి ॥నీ మేను॥

దైన్యము ముదము శంక

1. నిన్నెవ్వతో గిల్లి - యున్న యురము జూచి

అసూయ అమర్షము

నన్ను వేదన జేయు - చున్నది గదరా

గ్లాని అమర్షము

నిన్న రాతిరి నీకు - నిదుర లేకున్న నా

అమర్షము, ప్రబోధము, వితర్కము

కన్ను లెఱ్రగా - గలిగెను గదరా ॥నీ మేను॥

అమర్షము, ధృతి, వితర్కము

2. కోమలాంగిని నీవు - కోరి నప్పటినుండి

అసూయ, అమర్షము, దైన్యము

వేమారు నామది - వెత చెందె గదరా

మోహము ఆవేగము

నీ మోవి నొక్కుల - నీటుజూచినయంత

అసూయ, అమర్షము, వితర్కము

నా మోవి యదియేమొ - అదిరింది గదరా ॥నీ మేను॥

శంక, వితర్కము, త్రాసము, దైన్యము

3. అన్య కాంతను నీవు – అనుభవించితి వేమొ
అసూయ, ముదము, మోహము, శంక
న న్నేలినదొరా – నా తమి దీరెరా
ముదము వితర్కము
మన్నించు – గోపాల మల్లి నీ విటురాగ
దైన్యము ముదము
చిన్న బోయి సిగ్గు – చెందితిని గదరా ॥ నీ మేను ॥
వ్రీడ, ధృతి, విషాదము, దైన్యము

---

3. దర్బారు రాగము - రూపక తాళము

(నాయిక స్వీయ, మధ్య, ఖండిత, ధీరాధీర. నాయకుడు ధృష్టుడు, ఈర్ష్యామాన విప్రలంభశృంగార, అద్భుత, రౌద్ర రసములు. సంచారులు - అసూయ, దైన్యము, శ్రమ, రోషము, నిద్ర, గ్లాని, అమర్షము, విబోధము, ఉగ్రత, వితర్కము, శంక, నవ్వు, అవహిత్థ.)

పల్లవి :

చల్లనాయె నా మనసు – చల్లనాయె నా
వితర్కము, అసూయ, అమర్షము, దైన్యము, రోషము

అనుపల్లవి :

చల్లనాయె ప్రాణేశ ! – స్వామి! మువ్వగోపాలా ! ॥చల్ల॥
వితర్కము, అసూయ, దైన్యము, రోషము. దైన్యము

1. వద్దికి రావేమోయి - వాడిన ముఖ మేడ దోయి

దైన్యము, వితర్కము, శంక, శ్రమ, గ్లాని, వితర్కము, శంక

నిద్దుర కనురెప్పలపై - నిండియున్న దేమోయి

నిద్ర, అసూయ, విబోధము వితర్కము, శంక

అద్దపు చెక్కిలి నొక్కి - ముద్దిడుకొన్న దెవతోయి

అమర్షము, ఉగ్రత, రోషము, అసూయ, వితర్కము,

దిద్దిన కస్తూరి బొట్టు - చెదరెనేమో- తెలుపవోయి ॥చల్ల॥

దైన్యము, నవ్వు, వితర్కము, శ్రమ, దైన్యము

2. విరులు జుట్టిన సిగను - వెగటు వాస నేడదోయి

అసూయ గ్లాని, వితర్కము, శంక

గరి తెవతో నీదు మోవి - గంటు జేసె నేమోయి

అసూయ, శంక, ఉగ్రత, రోషము, గ్లాని, శంక, వితర్కము

ఉరమున గుబ్బలపోటు - లున్నముద్ర లేడవోయి

దైన్యము, ఉగ్రత, అమర్షము, శ్రమ, వితర్కము, శ్రమ

మరుగేల చేసేవు - మగువపేరు దెలుపవోయి ॥చల్ల॥

అవహిత్థ, దైన్యము, అసూయ, దైన్యము, ఉగ్రత

3. పలుచని గంధము మేన - పడ తెవతో అలదెనోయి

అమర్షము, దైన్యము, అసూయ, వితర్కము, శంక

చలువ పన్నీటి వా - సన లేడవోయి

అమర్షము వితర్కము, శంక

వలచియున్న దానివలెను - కలసియున్న దేవతోయి
మోహము, ధృతి, అసూయ, వితర్కము, శంక
పలుమారు మువ్వగోపాల ! నీ వగ దెలసెనోయి ॥చల్ల॥
రోషము, దైన్యము, గ్లాని, విషాదము, దైన్యము, విబోధము

---

4. ముఖారి రాగము - చాపుతాళము.

(నాయిక స్వీయ, ప్రౌఢ. మధ్యమానము, మధ్యమ మానవతి, లేక ఖండిత, నాయకుడు, ధృష్టుడు, రౌద్రరసము. సంచారులు - ఔత్సుక్యము, దైన్యము, అమర్షము, వితర్కము, మోహము, అసూయ, నిశ్వాస, వ్రీడ, ఆనలు, శంక, ధృతి, హర్షము, ఉగ్రత, శ్రమ, రోషము.)

పల్లవి :

అడుగరమ్మా యతనిపై నూరక - అలిగినానట రే
ఔత్సుక్యము, దైన్యము, దైన్యము, వితర్కము,

అనుపల్లవి :

పడుచుతనము మాని, మువ్వగోపాలరాయునిఆనబెట్టి మీ ॥రడుగ॥
అమర్షము, దైన్యము, దైన్యము ఆన, రోషము, దైన్యము

1. పూని దానింటికి పోగను మా - పొలతిజూచి బెదరించిన
అసూయ అమర్షము హర్షము ఉగ్రత
దానికి లంచ మిచ్చెద నన్నది - తానో నేనో
అమర్షము, శంక, వితర్కము

వానిపై లేనివి కల్పింపరాదు - వాడ వనిత లెల్ల వినగ
దైన్యము, ధృతి, వ్రీడ, హర్షము, విషాదము, అసూయ
దానినే జూడక తాళలేనన్నది - తానో నేనో ॥అదు॥
మోహము, శంక, వితర్కము

2. అలుకదీర దాని వాకిట - నిలచి వీథిలో నన్ను జూచి
అమర్షము, అసూయ, ఔత్సుక్యము
తలుపుమూల దాగియున్నది - తానో నేనో
అమర్షము విషాదము శంక వితర్కము
అలసి వచ్చె ననుచు జక్కె - రానవా లిచ్చిన నారగించి
శ్రమ దైన్యము అమర్షము హర్షము
తలిరుబోణి మోవి రుచికి రాదన్నది-తానో నేనో ॥అదు॥
అసూయ ఔత్సుక్యము శంక, వితర్కము

3. సొలపు మీద దాని రూపు - పలకమీద వ్రాసి పాణి
హర్షము అసూయ రోషము
తలమున నుంచి కనుగొను చున్నది - తానో నేనో
ఔత్సుక్యము హర్షము శంక, వితర్కము
కలసి మా మువ్వగోపాలరాయుని-గౌగిలించితే అల్లదాని
మోహము ఔత్సుక్యము హర్షము అసూయ,
తలచి యసురుసు రన్నది - తానో నేనో ॥అదు॥
ఉగ్రత రోషము శంక, వితర్కము దైన్యము.

---

5. సురట రాగము—చాపుతాళము

(నాయిక స్వీయ, ప్రౌఢ, ఖండిత, ధీరాధీర. నాయకుడు శఠుడు. అయోగవిప్రలంభ శృంగార రసము. క్రోధ స్థాయి యగు రౌద్రము అంగ రసము. సంచారులు : వితర్కము, దైన్యము, విషాదము, అసూయ. అమర్షము, దండన, శంక, నిర్వేదము, కోపము, ఔత్సుక్యము.)

పల్లవి :

ఇంటికి రానిచ్చేనా ఈ మేనితో – ఇంతి ! వాని దలిచేనా

కోపము, అసూయ, విషాదము, వితర్కము

అనుపల్లవి :

గొంటుకాడు మువ్వ – గోపాలరాయడు

అసూయ, ఔత్సుక్యము

తంటాలు జేసితే – దండించక విడచేనా ॥ఇం॥

కోపము, దండన, వితర్కము

1. ఇతనికి వెరచి నే – నిక లంచ మిచ్చేనా

శంక, నిర్వేదము, కోపము, వితర్కము

ఇన్నాళ్ళవలె ననుస – రించేనా

విషాదము, వితర్కము

బతిమాలి నే రాయ – బార మంపించేనా

దైన్యము, ఔత్సుక్యము, వితర్కము

పతియని మునుపటి – భక్తి దయ లుంచేనా ॥ఇం॥

ఔత్సుక్యము, నిర్వేదము, వితర్కము

2. ప్రేమ దలచి తన - మోహమైన జూచేనా

ఔత్సుక్యము, కోపము, వితర్కము

ఏమి చెప్పిన నిజ - మెంచేనా

విషాదము, వితర్కము

రామా ! అయినదెగాని - రచ్చకు వెరచేనా

దైన్యము, నిర్వేదము కోపము, వితర్కము

ఆ మాట సభలో నే - ననక విడచేనా ॥౨౦॥

అసూయ, అమర్షము, కోపము, వితర్కము

3. ఎనసిన మొకమాట - మెంత్తైన జూచేనా

విషాదము, కోపము, వితర్కము

ఎంతో వేడిన మన - సిచ్చేనా

దైన్యము, ఔత్సుక్యము

వనిత ! పట్టిన పట్టు - వట్టి దనిపించేనా

కోపము, అమర్షము, వితర్కము

పనిబూని 'మువ్వాగో - పాలా !' యని పిలిచేనా ॥౨౦॥

ఔత్సుక్యము, కోపము, వితర్కము

6. అఠాణా రాగము - అటతాళము

(నాయిక స్వీయ, మధ్య, ధీరాధీర. ఈర్ష్యామాన విప్రలంభ శృంగార రసము. మిశ్రస్థాయి. సంచారులు : అసూయ, వితర్కము, విషాదము, ఔత్సుక్యము, గ్లాని. అమర్షము, దైన్యము, కోపము, సంతోషము.)

పల్లవి :

ఎవతె తాళునమ్మా యీ నడత - లేమందునే కొమ్మా

వితర్కము. కోపము, అమర్షము, విషాదము

అనుపల్లవి :

సవతియు మువ్వగోపాలున కెక్కువేమో

అసూయ, విషాదము, దైన్యము, శంక

యువిద నావలె నది - యొక్కతేనా ? కలకాల ॥ఎవ॥

సహజగుణము, ఔత్సుక్యము, అమర్షము

1. అక్కరో ! నే వాని - కాను మదుపు లీయ

శంక, వితర్కము, విబోధము

గ్రక్కున వాడు నా - కన్ను లడ్డముచేసి

గిలిగింత, ఔదాసీన్యము

పుక్కిట విడెము ఆ - బోటి కొసగి మోవి

అసూయ, ఔత్సుక్యము, విషాదము

నొక్కితె యలదాని - నోరు చూచి చూచి ॥ఎవ॥

తాపము, త్రాసము, దూషణ

2. పసిదానను నా - పానుపుపై వాడు

నిర్వేదము, గ్లాని, శంక, అసూయ

ముసుకు బెట్టుకు నొక్క - మూలను బవళించి

నిర్వేదము, గ్లాని, శంక, అసూయ

నిశివేళలో నల - నీరజనేత్రితో

నిర్వేదము, గ్లాని, శంక, అసూయ

గుసగుస మని చాల - కొసరి ముద్దులాడితే ||ఎవ||

సంతోషము గలిగింత, అసూయ

3. రేపగ లివి యని - లేక వా రిద్దరు

ఉగ్రత, విబోధము, దైన్యము, పశ్చాత్తాపము

నా పడకింటిలో - కాపురమైయుండి

సంతోషము, గిలిగింత, గగుర్పాటు

యీ పడతికి సుంత - కోపము గల నాదు

అసూయ, వితర్కము

గోపాలుడు నన్ను - గూడ వచ్చుచుంటే ||నెవ||

సంతోషము

7. కాంభోజి రాగము - తిశ్రత్రిపుటతాళము

(నాయిక స్వీయ, ప్రౌఢ, విరహోత్కంఠిత. నాయకుడు శఠుడు, విరహవిప్రలంభశృంగారము, కరుణారసము. సంచారులు - దైన్యము, అమర్షము, వితర్కము, శంక, ఉగ్రత, ఆలస్యము, అధ్యానము, జడత, నిర్వేదము, ఔత్సుక్యము, హర్షము, గ్లాని, శ్రమ, విషాదము, చింత సంతాపము, నిశ్వాసము, భ్రమ.)

పల్లవి :

వదరక పోపోవే - వాడేల వచ్చెని-వద్దు రా వద్దనవే
దైన్యము, అమర్షము, శంక, వితర్కము, ఉగ్రత

అనుపల్లవి :

అది యొక యుగము వేరే జన్మ మిపుడు
నిర్వేదము, ఆలస్యము

అతడెవరో నే నెవరో ఓ చెలియరో ॥వద॥
జాడ్యము నిర్వేదము

1. నిచ్చ నిచ్చలు నేడె వచ్చెని రే పైన-వచ్చెననుచు మదిలో
ఆలస్యము, ఔత్సుక్యము, హర్షము

నిచ్చగా బలువేడి నిట్టూర్పులచేత - నింతిరో పెదవులెండి
దైన్యము, సంతాపము, సంతాపము, గ్లాని

హెచ్చైన వెన్నెల చిచ్చుల రాత్రులు - యెన్నెన్నొ
[గడపితి

విషాదము, జడత, నిర్వేదము, ఉగ్రత, గ్లాని, అమర్షము

నిక నేటి మాటలె ||వద||

అధ్యానము, చింత, దైన్యము

2. వలపుకాడిదె కాదావచ్చుననుచు దెరు-వులు జూచి వేసారితి

ఔత్సుక్యము, హర్షము నిర్వేదము, గ్లాని

నెల లెంచి యలసితి-నిలుపరాని ప్రేమ-నెమ్మది నడచు [కొంటి

ఆలస్యము, శ్రమ, ఔత్సుక్యము, హర్షము, చింత

కలకంఠ పిక నాద - ములు మించు మధుమాస-

ఔత్సుక్యము, అమర్షము, ఆలస్యము, విషాదము,

ములు గడపితీ వట్టి ముచ్చట లికనేలే ||వద||

చింత. అమర్షము, నిర్వేదము, వితర్క్యము, శంక

3. భామరో! శకునము లడిగితి ముద్దు గో - పాలుడు [వచ్చుననుచు

దైన్యము, హర్షము, ఔత్సుక్యము, భ్రమ

కామించి నాథుల గలయు చెలుల జూచి - కరగి చింత [నొందితి

మోహము, హర్షము, అసూయ, విషాదము, అధ్యానము

రామ! రామ! ఈ మేనితో నికవాని-మోము జూడవలెనా

విషాదము, ధృతి, వితర్క్యము, ఉగ్రత

మొదటి పోందేచాలు ||వద||

అమర్షము, విషాదము, దైన్యము

---

8. సురటరాగము - త్రిశ్రత్రిపుట తాళము

(నాయిక స్వీయ, ప్రౌఢ, అధీర, మధ్యమానవతి, ఖండిత. నాయకుడు ధృష్టుడు. ప్రణయమానవిప్రలంభశృంగారాద్భుతరసములు. సంచారులు - వితర్కము శంక, అసూయ, హర్షము, ఔత్సుక్యము, రోషము, నిద్ర దైన్యము, మోహము, రతులు, విషాదము, ఉగ్రత, చింత.)

పల్లవి:

ఎవరివల్ల దుడుకు మా-యిద్దరిలో సఖియా!
వితర్కము, శంక, దైన్యము, ఔత్సుక్యము

అనుపల్లవి:

విపరింపుమమ్మా మా - విధము దెలెసే నిపుడు ॥ఎవ॥
దైన్యము, హర్షము

1. రమణిరో! బంగారు మం-చముపై నిద్దరము చాలా
దైన్యము, ఔత్సుక్యము. హర్షము

మమతతో సరసంపు - మాట లాడే వేళ
హర్షము ఔత్సుక్యము, దైన్యము

కమలాక్షి పేర నన్ను - ఘనుడు పిల్వగ కోప
అసూయ, రోషము, అసూయ, రోషము

శమనము లేక నాదు - జడకొద్ది కొట్టితి నమ్మ ॥ఎవ॥
అమర్షము, చింత, ఉగ్రత, విషాదము, దైన్యము

2. ఘను డని వాని పై - కొని నేను నెనరున
హర్షము ఔత్సుక్యము, దైన్యము

మొనగుబ్బ లెదను గ్రు - మ్ముచునుండే వేళ
మోహము హర్షము, ఔత్సుక్యము

కనకాంగి రతినిట్టి - పనులకు జాణ యనగ
అసూయ, రతులు రోషము, అసూయ

విని పదింటిలో సగ - మొనరించితి నమ్మా ॥ఎవ॥
అసూయ, రోషము, విషాదము, దైన్యము

3. కలికి! మువ్వగోపాలు - కలసి మునుపటివలెనె
దైన్యము. ఔత్సుక్యము, హర్షము

తలిరాకు వంటి పాదము లొత్తేవేళ ఆ
హర్షము ఔత్సుక్యము

చెలియ పెట్టిన మందు - తలకెక్కి నా పక్క
అసూయ రోషము, ఔత్సుక్యము

గలువరింపగ మోవి - గంటుజేసితినమ్మా ॥ఎవ॥
నిద్ర, దైన్యము, విషాదము, ఉగ్రత, చింత, మోహము

9. కల్యాణిరాగము - రూపక తాళము

(స్వీయ, ప్రగల్భ, స్వాధీనపతిక ; నాయకుడు అనుకూలుడు సంభోగశృంగార, కరుణశృంగారములు ; రతిస్థాయి ; సంచారులు దైన్యము, వితర్కము, హర్షము, అమర్షము, అసూయ, విషాదము, ఔత్సుక్యము, సుప్తి, శంక, ఉగ్రత.)

పల్లవి :

ఎందు దాచుకొందు నిన్ను – ఏమి సేతు నేను

దైన్యము, వితర్కము, దైన్యము, వితర్కము

అనుపల్లవి :

అందమైన నీ మోము – అయ్యారె ముద్దుగుల్కుచున్నది

హర్షము ఔత్సుక్యము హర్షము

1. అందిందు తిరుగకురా – అతివలు నీతోడి

ఉగ్రత, అమర్షము, అసూయ

పొందుగోరి యీ వేళ – పొగరుచు నున్నారు

ఔత్సుక్యము అసూయ

ఎండ రెండ రని కాతు – ఎంతని నే విన్నవింతు

అమర్షము దైన్యము

పందెమాడుకొన్నారట ! – పట్టుకపొయ్యేద మనుచు

విషాదము శంక ఔత్సుక్యము దైన్యము

2. పలుమారు నా సామి – బయలు వెళ్ళకు మ్రొక్కేను

దైన్యము అమర్షము విషాదము

నిలుపరాని మోహమున - నిన్ను జూచి చెలులు
మోహము, అసూయ,
అలరు నీ మోవి తేనె-యాని చప్పరించ వలసి
ఔత్సుక్యము, హర్షము
కలుషు గుబ్బల రొమ్ము - గ్రుమ్మి పొయ్యెద మనుచు ॥ఎం॥
అసూయ, ఉగ్రత, విషాదము

3. ముదముతో నా ముద్దు-మువ్వ గోపాలసామి
హర్షము, మోహము
గుదిగొన్న తమకమున-గూడి యిద్దరము
ఔత్సుక్యము, హర్షము
నిదుర పరవశమున-వదలునో కౌగిళ్ళు
సుప్తి, వితర్కము, ఔత్సుక్యము
పదిలముగ నా జడను-బట్టికట్టుకొందునా ॥ఎందుదాచు॥
హర్షం వితర్కం, శంక, దైన్యము

("నిన్ను నేమి సేతు నేను" అని పాడుతూ పట్టవలసినవి: 1. పైటలో దాచుకొందునా? 2. సోమరాజు చేతకట్టుకొందునా? 3. రొమ్మున నిల్పి నా జడచేతకట్టి పెడుదునా? 4. ముంగురులచేత బిగింతునా? యీ మొదలైనవి పట్టవలెను.)

---

10. ముఖారి రాగము - చాపుతాళము

(నాయిక స్వీయ, ప్రౌఢ, ఖండిత, అన్యగోపన. నాయకుడు ధృష్టుడు. శాంతవిప్రలంభశృంగారాద్భుత రసములు, సంచారులు : ఔత్సుక్యము, అమర్షము, అసూయ, శంక, వితర్కము, ఉగ్రత, కోపము, దైన్యము, దండనలు.)

పల్లవి :

దొంతర విడెముతో నా — చెంతరాకురా నీకు నా యాన
అసూయ కోపము, అమర్షము, అనలు

అనుపల్లవి :

ఇంతకూ నే తాళగలనా-ఏర విజయ రాఘవజాణా! ॥దొంత॥
శంక, వితర్కము, ఔత్సుక్యము

1. జగ్గు గుల్కమై బుక్కాతావి — చప్పరించిన నీదు [కెమ్మోవి
అసూయ, ఔత్సుక్యము

నిగ్గు నుదుటి లత్తుక తీవి — నీటు తోడను
అసూయ, ఔత్సుక్యము

దగ్గర నిలువకు పదరా — దాని కేమి తాళగదరా
అసూయ, అమర్షము, శంక, వితర్కము

ఎగ్గు జేసి నా యెదురా — యీలాగున నీవే బొంకుదురా
కోపము, ఉగ్రత, అమర్షము

2. సిబ్బెంపు గుబ్బలపోటు — చెమ్మరేగిన కీల్జడ వేటు
అసూయ, ఔత్సుక్యము, దండనలు

మబ్బుమీరిన నిదుర పాటు — మఱపు తోడను
అసూయ, దైన్యము, వితర్కము
దబ్బర లాడేవు చాల — దానిదే గదరా యీ శాల
కోపము, అసూయ, వితర్కము
గబ్బితనము నీ కేల—కలికితో మాటాడు మీ వేళ ॥దాంత॥
వితర్కము, అసూయ, కోపము

3. చక్కని విజయ రాఘవా — సామిగా నన్నేలినావా
ఔత్సుక్యము, వితర్కము
టక్కులాడియింటికి పోవా — మక్కువ తోడను
కోపము, అసూయ
ఎక్కడి వీ వాడిన విరులు — చిక్కుబడ్డవి నీ కంఠసరులు
ఉగ్రత, కోపము, అసూయ
నిక్కము దానిపై మరులు—నీవు దా నింటికే తరలు ॥దాం॥
అసూయ, కోపము

---

11. పున్నాగ రాగము - త్రిశ్ర త్రిపుట తాళము

(నాయిక పరకీయ, ప్రౌఢ, కలహాంతరిత, నాయకుడు - అనుకూలుడు. రసములు - విరహవిప్రలంభశృంగారము, కరుణ. స్థాయీభావము - శోకము. సంచారిభావములు - దైన్యము, శంక, వితర్కము, గ్లాని, విషాదము, అగ్న్యావేగము, పశ్చాత్తాపము, ఉగ్రత, శ్రమ, హర్షము, ఔత్సుక్యము.)

పల్లవి :

తెలివి యొకరి సొమ్మా-ఎందుకు విభుని-తిరుగ బొమ్మంటి
[నమ్మా ॥ తెలివి॥

దైన్యము, శంక, వితర్కము, పశ్చాత్తాపము, విషాదము, దైన్యము

అనుపల్లవి :

చలమునను ననవిలుతు డేసిన – అలరు ములుకులకులికి
యలసితి ॥ తె॥

దైన్యము, ఉగ్రత, శ్రమ, గ్లాని

1. చేడరో! ఏమందునె నిన్నటిరేయి—చంద్రుడు ఏమోకాని
విషాదము, వితర్కము, దైన్యము, శంక, వితర్కము

వాడు చల్లని వాడటంచును – చూడ జూడగ వేడి
[మాయెనె ॥ తె॥

హర్షము, అగ్న్యావేగము, విషాదము

2. మై చల్లగ జేసేటి కమ్మని ముద్దు-మలయమారుత మిపుడు
హర్షము, దైన్యము, ఔత్సుక్యము

వీచినంతట జూచితే సెగ – గాచు నటువలె దోచుచున్నది
విషాదము, అగ్న్యావేగము, గ్లాని,

3. పాయరాని ప్రేమతో గూడిన మువ్వ గో-పాలుడేమోకాని
దైన్యము, హర్షము, ఔత్సుక్యము, శంక, వితర్కము

కాయజుని రసమాయె పరవశ-మాయె ఉపరతి జేయ
[నైతిని ॥ తె॥

ఔత్సుక్యము, గ్లాని, పశ్చాత్తాపము, దైన్యము

(విచారపడుట, విసుగుకొనుట, అవయవములను కదలించుట, వ్యత్యాసముగా అడుగు నిడుట, నేత్రములు మూసికొనుట, పరితాపపడుట, మన్మథుని వేడి ఘులుకులచే అలసిపోవుట, దుఃఖము కనుపరచుట, ఎడబాయని ప్రేమ కనబరచుట, పరవశమగుట, ఉపరతిని కనబరచుట—ఇట్టి అభినయముల మూలమున పై భావములను ప్రకటింపవలెను.)

---

12. కాంభోజి రాగము - తిశ్రత్రిపుట తాళము

(నాయిక పరకీయ, మధ్య కనిష్ఠ, విరహోత్కంఠిత, ధీర. నాయకుడు అనుకూలుడు. రసములు అయోగ విప్రలంభ, విరహవిప్రలంభ, మాన విప్రలంభ శృంగారములు. సంచారిభావములు - శంక, వితర్కము, ఆర్తి, విబోధము, జడత, స్మృతి, ముదము, అగ్న్యావేగము, ఔత్సుక్యము, అసూయ, అమర్షము, దైన్యము, గ్లాని, చింత, దుఃఖము, శోకము, పశ్చాత్తాపము, విషాదము, మోహము.)

పల్లవి :

మోస మాయెనే-నా బుద్ధికి — మోస మాయెనే

దైన్యము, చింత, దుఃఖము, విబోధము, మానవిప్రలంభ శృంగారము గ్లాని,

అనుపల్లవి :

మోసమాయె నేమి సేతు-మువ్వగోపాలుడు నేడు

పశ్చాత్తాపము. జడత, ఆర్తి,

ముక్కి-వేడిన రాడె ఓ చెలియరో ! ॥మోస॥

స్మృతి. విషాదము దైన్యము, విషాదము

1. అందరికి చల్లనైన ఆ-చందమామ నాపాలిటి

ముదము ఔత్సుక్యము అసూయ

కనలమాయె నయ్యో ! చెలియ !

ఇచ్చట అగ్నావేగము, విషాదము, ఆర్తి, గ్లాని, తటస్థములు, విరహ విప్రలంభము, మన్మథుడు విరోధి అయినందులకు దాఖలా

ముందు నే నెవ్వరి-పొం దెడ బాపితినో !

వితర్కము, రతిఎడబాపుటకు శంక,

అందుకు నే నీలాగైతిని ఓ చెలియరో ! ॥మోస॥

దుఃఖము, మృతి, విషాదము, దైన్యము

2. వలవల నా కన్నీరు వెల్లువలాయె నేటి కే

శోకము గ్లాని

వెలది మోము జూచితినో చెలియా

అసూయ, అమర్షము, దైన్యము, శంక, వితర్కము

చిలుక పగ సాధించెనె దీని పెంచిన నా

ఉత్పాతములు ఉత్పాతావేగములు

చేతు లెటు వంటివో ఓ చెలియరో ॥మోస॥

శంక, విషాదము, దైన్యము

3. ఎప్పొద్దు ప్రాణవిభుని - ఎడబాయని యింతులు

స్మృతి, ముదము, విషాదము, ముదము

ఎన్ని నోములు నోచిరో చెలియా

మతి, అయోగవిప్రలంభము, అమర్షము, విషాదము

దాపున గూడున్న విభుని - దవ్వులబెట్టె చెలులు

అసూయ, చింత, దైన్యము, అసూయ

నాపాల గలిగిరో చెలియరో ॥మోస॥

దైన్యము, అమర్షము, విషాదము

---

13. శహనరాగము - తిశ్ర త్రిపుటతాళము

(నాయిక పరకీయ, ద్వితీయానుశయాన, నాయకుడు ఉపపతి. వీర, శృంగార రసములు. ఉత్సాహరతి స్థాయికములు. సంచారులు - దైన్యము, చింత, విషాదము, ఉగ్రత, శంక, ఆవేగము అవహిత్థ, అమర్షము, ఔత్సుక్యము, నిద్ర, ఉన్మాదము, అసూయ, మోహము, గర్వము, వితర్కము.)

పల్లవి:

అత్తవా రూరికి-అంపేరు మావారు

దైన్యము, చింత శృంగార రసము

అయ్యయ్యో ఇక నేమి సేయుదునే

విషాదము, శంక, చింత, వితర్కము

అనుపల్లవి:

కత్తి కోతగాడు మగ డేమి జేసునో

ఉగ్రత, శంక, చింత, అసూయ

పొత్తు మరువక యుండు—పోయివచ్చెద సామి ॥అ॥
ఆవేగము, విషాదము, దైన్యము

1. ఊరికి నే బోయి — ఉన్నా యెప్పటికైన
దైన్యము అమర్షము

తీరినట్టు గుట్టు — తెలుపను నా సామి!
అవహిత్థ దైన్యము

సారెకు మాబావ — సవతి యత్తతోడ
అసూయ దైన్యము

పోరాడి యెటులైన — బొంకి వచ్చెదసామి ॥అ॥
ఉగ్రత ఔత్సుక్యము, అవహిత్థ

2. నడిరేయి ఝామున — నను దలచి పక్కలో
దైన్యము, చింత, హర్షము

ఉలికి దిగ్గునలేచి — పలువరించకు సామి!
త్రాసము నిద్ర, ఉన్మాదము

కులుకుగ మన యూరి — పొలతులతోగూడి
అమర్షము అసూయ

పడుచు తనమున నీవు — వదరకురాసామి ॥అ॥
ఉగ్రత, గర్వము విషాదము, దైన్యము

3. తిరిగిరా న నెంచకు — తిరిగి వచ్చెద సామి!
ఆవేగము, దైన్యము, ధృతి

విరజిమ్మి నా యాస – విడిపింతు వేమొ

ఔత్సుక్యము, విషాదము, శంక, విషాదము

గురిలేక మామువ్వ – గోపాల సామిగ

విషాదము, అమర్షము, దైన్యము, చింత

మరుకేళి గూడుట – మరచి పోయెద వేమొ ॥అ॥

మోహము, గర్వము, చింత, దైన్యము

(కర్త్రిలోతగాడనగా – "దయావిహీనుడు, నామనస్సునకు ఇష్టము లేనివాడు, కఠినుడు, విరసుడు, నాకు సరిపడడు," అనుభావములను ప్రదర్శించవలెను. కోయ్యలోతలు, ముక్కు కోతలు మొదలైనవి అభినయింప గూడదు; విలాసముగా నుండును.

ఏమి జేసునో అనగా – దండించునేమో, కోపించునేమో, మన యిరువుర చెలిమి తెలిసికొనునేమో, రంధిజేసుకొనునేమో, బయటకు కొట్టి వేనునేమో, నంచించునేమో – అనుభావముల నభినయింపవలెను.)

---

14. రేగుప్తిరాగము-ఆదితాళము

[నాయిక పరకీయ, ప్రౌఢ. అతృప్త, సురతాసక్తిగలది విరహోత్కంఠిత. నాయకుడు ఉపపతి. హాస స్థాయికమైన హాస్య, రసము. సంచారులు – శ్రమ, ఔత్సుక్యము, చాపల్యము, గ్లాని, సుప్తి, జడత, దైన్యము, విషాదము, వితర్కము (ఇది పదమంతటను వ్యాపించి యున్నది), హర్షము, ధృతి, హేళన, గతులు, మోహము.]

పల్లవి :

ఒక్కసారికే యీలాగైతే-ఓహో హో యిది యేటి రతిరా!

శ్రమ, ఔత్సుక్యము, వితర్కము, రతులు, వితర్కము, హాస్య, హేళనలు

అనుపల్లవి :

మక్కువ దీర్చర — మా మువ్వగోపాల

ఔత్సుక్యము దైన్యము

సొక్కియున్ననీ — సొగసది యేమిర !

గ్లాని వితర్కము, దైన్యము

1. నెమ్మొగమున నీ బడలిక లేమిర—నీటుకాడ! రొమ్మది రేదేమిర !

దైన్యము, శ్రమ, వితర్కము సొగసు, శ్రమ, వితర్కము

కమ్మని వాతెర కందిన దేమిర — కాళ్ళునుచేతులు తడబడు టేమిర !

ధృతి, వితర్కము, దైన్యము, శ్రమ, వితర్కము

2. కన్నుల నిద్దుర గమ్మే దేమిర — గళమున చెమ్మట కారే దేమిర !

సుప్తి, వితర్కము, శ్రమ, వితర్కము

తిన్నని పలుకులు పలుక వదేమిర — తెలిసి తెలియ కున్నావది యేమిర !

గద్గదిక, శ్రమ, వితర్కము, జడత, వితర్కము

3. ఇనపురి ముద్దుల మువ్వగోపాల!-ఏపుమీఱ నను కలసితి [వౌరా!

ఔత్సుక్యము, దైన్యము, హర్షము, మోహము, ఔత్సుక్యము

మనమున నిను నెరనమ్మినదానర — మాఱుబలుకకున్నా వది ఏమిర!

హర్షము, ధృతి, విషాదము, గ్లాని, వితర్కము

---

15. పున్నాగవరాళి రాగము - తిశ్రత్రిపుటతాళము

(నాయిక పరకీయ, ప్రౌఢ, వాసక సజ్జిక. నాయకుడు దక్షిణుడు. విరహ విప్రలంభశృంగార, కరుణా రసములు. సంచారులు - చింత, శంక, విషాదము, వితర్కము, నిర్వేదము, స్మృతి, శ్రమ, అమర్షము, ఔత్సుక్యము, హర్షము, మతి, దైన్యము, నిశ్వాసము, అసూయ.)

పల్లవి:

ఇంత ప్రొద్దాయె నిక వా-డేమి వచ్చునె

చింత, విషాదము, నిర్వేదము, శంక, వితర్కము

ఏ యింతిని గూడి యున్నాడో

అసూయ, విషాదము, శంక

అనుపల్లవి:

చింతింప పనిలేదు — చెలియా! మువ్వగోపాలుడు ॥ఇం॥

శంక, నిర్వేదము, ఔత్సుక్యము, చింత, దైన్యము

1. చేరినాతో నేస్తము–చేసిన పాపమా
స్మృతి, వితర్కము, విషాదము
కీరవాణిరో! ఏల వే–గించేవే నీవు
దైన్యము, వితర్కము, రోషము, శ్రమ
నూరినగంధ కస్తూరి – పార వేసి పవ్వళించు
అమర్షము, ఉగ్రత, రోషము
ఏరమణి యింట నున్నాడో–యూరెల్ల మాటు మణగె ॥ఇం॥
అసూయ, శంక, రోషము, నిర్వేదము, విషాదము

2. భాసురాంగిరో! వినవె – పక్షులు మొదలుగాను
దైన్యము, నిర్వేదము
వాసములు జేరి తమ – వనితల గూడెనె
ముదము, హర్షము, మతి
ఆసించినా ఫలించే – దరుదు గాదటవే నే
నిర్వేదము, నిశ్వాసము, శంక
జేసిన పాపమెవ్వరు – చేసినారే చెలియ ॥ఇం॥
అమర్షము, విషాదము, వితర్కము, విషాదము, చింత

3. పమ్మిన వేడుకతోను – పడకిల్లు శృంగారించి
హర్షము, ఔత్సుక్యము, హర్షము
యెమ్మెకాడు వచ్చునని – యెదురుజూచితి
ఔత్సుక్యము, నిర్వేదము, ఆర్తి

సామ్మ లేలే? విరు లేలే?-సాగ సెవ్వరు చూచెద రే

చింత, వితర్కము, నిర్వేదము, వితర్కము

కొమ్మా! నన్నేలిన మువ్వ-గోపాలుని నమ్మరాదే ॥ఇం॥

హర్షము, వితర్కము, దైన్యము, వితర్కము, దైన్యము

---

16. ఆనంద భైరవి రాగము - ఆదితాళము

(నాయిక పరకీయ, ప్రౌఢ. నాయకుడు ఉపపతి. అయోగ విప్రలంభశృంగార, భయానకరసములు. భయానకరసస్థాయి యగు భయము పద మందంతటను వ్యక్తమగుచున్నది. సంచారులు: దైన్యము, త్రాసము, మోహము, విషాదము, శంక, చింత, హర్షము, స్మృతి, విబోధము, ఆలశ్యము, వితర్కము, అమర్షము, గ్లాని, శ్రమ, ఔత్సుక్యము, చక్షుఃప్రీతి ఉగ్రత, అసూయ, ధృతి, కోపము.)

పల్లవి:

రేపు వత్తువుగాని ఘోర నేటికి తాళి – రేపు వత్తువుగాని

అయోగ విప్రలంభము, దైన్యము, త్రాసము, దైన్యము, హర్షము

అనుపల్లవి:

రాపు చేయుట మేలా? ॥ రేపు॥

దైన్యము, మోహము, విషాదము, దైన్యము

రేపువత్తువుగాని గోపాల నాసామి

అయోగ విప్రలంబము, విషాదము, దైన్యము

1. రాతిరి పగలొక్క తీరు నిన్ను-రమ్మంటే మా యింటివారు

మోహము, త్రాసము, విషాదము, వితర్కము, దైన్యము, త్రాసము

మాటలు ద్రిప్పేరు – మొన్న వచ్చితివని
అసూయ, స్మృతి, హర్షము. వితర్కము,
వా దేల తడవాయె నద్దు నేటికి తాళి ॥ రేపు॥
ఆలస్యము, అమర్షము, ఉగ్రత. దైన్యము

2. మరునాడె ననుగూడితివి నన్ను–మరు కేళి గెలిచి మెప్పించితివి
స్మృతి, ఔత్సుక్యము, ధృతి, హర్షము, మోహము, ధృతి
మరియాద గలిగిన–దొరబిడ్డడనై తె
హర్షము, ధృతి, వితర్కము, శంక,
తెరచిచూడర తలుపు–తెల్లవారె తూరుపు ॥ రేపు॥
త్రాసము, దైన్యము, శంక, వితర్కము, ప్రబోధము

3. రాపు సేయకు నాతో పోరా నన్నే – రతినేలిన మువ్వ [గోపాలా!
ఆలస్యము, అమర్షము, వితర్కము, హర్ష, ధృతి, దైన్యము
కోపగించి పోయేవు– కొన్నినాళ్ళాయె నీవు
కోపము, వితర్కము, దైన్యము, ఆలస్యము, వితర్కము, శంక, ధృతి
తాప మణచ వేరా – దయతో కలసి పోరా ॥ రేపు॥
ఔత్సుక్యము, మోహము, విషాదము, దైన్యము గ్లాని, శ్రమ

17. శహన రాగము - చాపుతాళము

(నాయిక పరకీయ, అభిసారిక, కులట. నాయకుడు. ఉపపతి. సంభోగశృంగారాద్భుత రసములు. సంచారులు : శంక, వితర్కము, ధృతి, దైన్యము, చింత, విషాదము, ముదము, మతి, వ్రీడ, త్రాసము, ఉగ్రత, నవ్వు, అసూయ.)

పల్లవి :

చూడరె అది నడచే హొయలు – సుదతిసేయు జాడలు

శంక, వితర్కము, ధృతి, దైన్యము, చింత, అద్భుతము

అనుపల్లవి :

ఆడది కుల కాంత – అత్తింటి కోడలు

వ్రీడ, దైన్యము, ధృతి

అల గోపాలుని – విడిదికి వెడలెను ॥చూడరె॥

దైన్యము, మతి, దైన్యము

1. కొండంత కాపురమె రానుపోను – కోమలి కందలమె

ధృతి, దైన్యము, చింత, విషాదము

దండునగెలిచే మగడు – తక్కువేమే

ధృతి, వితర్కము

తలవ్రా లెవరికి తప్పించ వశమే ॥చూడరె॥

విషాదము శంక, వితర్కము

2. పైట కొంగు జారి నను తెలియక-భయమించుకయు లేక

ముదము, త్రాసము, ఉగ్రత

తోటివారు నవ్వ — దురని యెంచక

నవ్వ ముదము

దోచునటె అది గయ్యాళి బల్ జాణ ॥చూడ రే॥

వితర్కము, ధృతి, మతి

3. అత్త, మామ, భావ, మరదులనుదిట్టి, — అవమాన [మును గొట్టె

ముదము, ఉగ్రత, చింత, విషాదము, ధృతి

గుత్తగాను మువ్వ — గోపాల దేవుని

ధృతి దైన్యము, విషాదము

గూడునటే అది మనిషా మ్రాకా ॥చూడ రే॥

అసూయ, ఉగ్రత

---

18. భైరవి రాగము - ఆదితాళము

(నాయిక పరకీయ, ప్రౌఢ, అనుశయాన. నాయకుడు - అనుకూలుడు. కరుణారసము. స్థాయి - శోకము. సంచారులు - దైన్యము, చింత, మోహము, వితర్కము, ఔత్సుక్యము, ధృతి, ఉగ్రత, విషాదము, అవహిత్థ, గ్లాని, ముదము, త్రాసము, స్మృతి.)

పల్లవి :

బొట్టు గట్టిన వానింటికి - పోయి వత్తున సామి!

దైన్యము, చింత, దైన్యము

అనుపల్లవి :

పుట్టినింటనేయుండుట సతులకు

దైన్యము, చింత, దైన్యము

పొసగునా మువ్వ గోపాల సామి ! ॥బొట్టు॥

వితర్కము, దైన్యము

1. చెలియల పెండ్లికి నెలదినములలో – చేరవత్తుసామి

దైన్యము, ధృతి, ఔత్సుక్యము, ధృతి

చెలిమి యింతలో మరువకయుండుమీ–చెలువుడా ! నీసుడి [లోను

దైన్యము, ధృతి, చింత, ఔత్సుక్యము

కలుగజేసె ఈ నడువడి దైవము–కులభామల కెల్లను

గ్లాని, ఉగ్రత, బ్రహ్మనింద, చింత, విసాదము, అవహిత్థ ధృతి

నిలువరముగ నీ దయ యిందుండితె – నీ సొమ్మెగదా

దైన్యము, వితర్కము ధృతి, దైన్యము వితర్కము,

[యీామేను సామి ॥బొట్టు॥

ముదము

2. తిరునాళ్ళ కనుచు నీవైనా నొక–పరి యందనుక రారాదో

అవహిత్థ, దైన్యము, ఔత్సుక్యము, వితర్కము, దైన్యము

గురుతు చూచుచునుండుదు నీవ్రేలి యుం – గరమైనా [యివ్వరా

స్మృతి, ముదము, ఔత్సుక్యము, వితర్కము, దైన్యము.

విరహమోర్వలేనంటివి ఏర - ఇరువురకు సరి పోరా!
మోహము, విషాదము, వితర్కము, ఉగ్రత, చింత

మరిమరి సెల విమ్మని నే వేడిన - మాటలు బెట్టకురా
ఔత్సుక్యము, దైన్యము, దైన్యము, విషాదము, ధృతి, ఉగ్రత
[నాసామి ॥బోట్టు॥

3. కోరిక యొకసారి తీరెగద యిక-గొబ్బున సెలవియ్యరాదా
మోహము, ధృతి, ముదము, దైన్యము, వితర్కము

శౌరి మువ్వ గోపాలా! ఈ వేళ - పోరుట మరియాదా
దైన్యము, ధృతి, ఉగ్రత, గ్లాని, వితర్కము

వీరు వారు మన సుద్దులు వింటే - ఏరా మోసము కాదా
అవహిత్థ, ఉగ్రత వితర్కము, త్రాసము

తీరదింక నేనేమిసేయుదు - దేవు డలిగెను మనమీద
గ్లాని, వితర్కము, మోహము, విషాదము, చింత, ధృతి.
॥బోట్టు॥

---

19. మోహన రాగము - జంపతాళము

(నాయిక పరకీయ, పరోఢ. నాయకుడు విటుడు. సంభోగశృంగార రసము. రతిస్థాయి. సంచారులు: నిర్వేదము, గ్లాని, విషాదము, పశ్చాత్తాపము, చింత, పరులు చూడకుండ సమర్థించుకొని తన యింటికి వచ్చుట.)

పల్లవి :

మగువ తన కేళికా – మందిరము వెడలెఁ

నిర్వేదము, విషాదము

అనుపల్లవి :

వగకాఁడ ! మా కంచి – వరద ! తెల్లవారె ననుచు ॥మ॥

మోహము, చింత

1. విడజారు గొజ్జంగి – విరిదండ జడతోను

నిర్వేదము

కడు చిక్కుపడి పెనగు – కంటసరితోను

నిర్వేదము

నిడుద కన్నులదేరు – నిదుర మబ్బుతోను

విషాదము, గ్లాని

తొడరి పదయుగమున – తడబడెడు నడతోను ॥మ॥

నిర్వేదము, గ్లాని

2. సొగసి సొగయని వలపు – సొంపు జూపులతోను

మోహము, చింత

వగవగల ఘనసార – వాసనల తోను

మోహము, గ్లాని

జిగిమించు కెమ్మోవి – చిగురు కెంపులతోను

మోహము, గ్లాని

నగము కుచముల విదియ – చందురులతోను ॥మ॥

గ్లాని చింత

3. తరితీపు సేయు సమ - సురత బడలికతోను
మోహము, గ్లాని
జరుత పావడ చెఱగు - జార్చైటతోను
విషాదము, చింత
ఇరుగడల కైదండ - లిచ్చు తరుణులతోను
మోహము, నిర్వేదము
పరమాత్మ! మువ్వగో - పాల! తెల్లవాఱె ననుచు ॥మ॥
మోహము, పశ్చాత్తాపము

---

20. పంతువరాళిరాగము - ఆటతాళము

[నాయిక పరకీయ, ప్రౌఢ. నాయకుడు ధృష్టుడు. సఖి పార్శ్వ చారిణి. సంభోగశృంగార రసము, అద్భుతరసము. ఈ పదమంతటను ముద మను సంచారి యున్నది. (ఉపరతి విశేషమందు జరిగిన అలంకార వర్ణనము) సంచారులు: వితర్కము, శంక, దైన్యము, హర్షము, త్రాసము, అద్భుతము, ధృతి, మోహము, ఆవేగము, స్మృతి.]

పల్లవి:

ఏమి చోద్యమైన సురత - మిందు వదనరో ॥ఏమి॥
అద్భుతము, హర్షము, దైన్యము

అనుపల్లవి:

కామ తంత్ర గతులు పెక్కు-గలవు ఎన్ని చూడగను ॥ఏమి॥
మోహము, ధృతి హర్షము, దైన్యము

1. తరుణి ఉపరి సురతకేళి – తగిలె పెనగి వేగమునను

మోహము, హర్షము, ఆవేగము

కురులు విడి ఝల్లు ఝల్లున – విరులు రాలగా

అద్భుతము, హర్షము,

ఎరుగలేక మదిని విభుడు – ఇంద్రనీలమేఘ మనగ

స్మృతి, దైన్యము, ధృతి, హర్షము

గురుతరముగ పువ్వులవాన – కురిసె ననుచు భ్రమసెనో ॥ఏమి॥

హర్షము, ధృతి, హర్షము, భ్రమ

2. మదన మోహాంధకార – మయ్యో మృగమదంబుజార

మోహము, హర్షము, ధృతి

కదిసి కుచయుగంబు నడుమ – గగన వీథిని

ఉగ్రత, హర్షము, ధృతి

కెదలు మణులు సరులు, తార – కంబు లనగ నఖరేఖ

హర్షము, ధృతి, హర్షము

కొదమ చంద్రు లనుచు జూచి, – అదరి చెదరి భ్రమ సెనో ॥ఏమి॥

హర్షము, ధృతి, త్రాసము, భ్రమ

3. విమలమైన రమణి నాభి – వెడలియున్న రోమరాజి

హర్షము, హర్షము, ధృతి

విమర్శింపలేక రాహు – విధము గాగను

వితర్కము, శంక, ధృతి

కమలనేత్ర ముఖము చంద్ర - కళల సొబగు దేలగాను
హర్షము, హర్షము, ధృతి
భ్రమసి వేంకటేశు డంతలో-భావ మెరిగి గూడెనో ॥ఏమి॥
భ్రమ, దైన్యము, మోహము, హర్షము

---

21. శంకరాభరణ రాగము - తిస్రజాతి త్రిపుట తాళము

(నాయిక సామాన్య, అతృప్త, సురత ప్రియయగు ప్రౌఢ, నాయకుడు వైశికుడు. సంభోగశృంగారరసము, విస్మయ స్థాయికమగు అద్భుత రసము. సంచారులు- దైన్యము, అధ్యానము, హర్షము, మోహము, వ్రీడ, నిద్ర, విషాదము, ఔత్సుక్యము, నిర్వేదము, రోమాంచము, ఆవేగము.)

పల్లవి :

ఏల తెల్లవారె నయ్యయ్యో - ఇంత వేగమే
దైన్యము, విషాదము అధ్యానము

అనుపల్లవి :

భామరో! మామువ్వగో-పాలునితో మాటాడ గానె ॥ఏల॥
దైన్యము, అధ్యానము, విషాదము

1. రాక రాక మా యింటికి - రమణుడు వచ్చినంతలో
హర్షము ఆవేగము
షోకముడి వీడగాను - పొంగుకొంచును
రోమాంచము హర్షము

ఏక చిత్తమున శయ్య – నిద్దరము పవ్వళించి

హర్షము మోహము

ఆకు మడుపు లందిచ్చి స – య్యాటలాడు నంతలోనె ॥ఏల॥

ఔత్సుక్యము; సరససల్లాపములు; హర్ష, విషాద, నిర్వేదములు.

2. మేను మేను గదిసి నపుడె – మిక్కిలి బిగి కౌగిళ్ళ

ఔత్సుక్యము హర్షము మోహము

పూని పెనగుచు నిద్దరము – పొంకము మీర

ఔత్సుక్యము, నిద్ర, హర్షము

సూనశరుని పాటలు – సొంపుమీర బాడుకొంచు

మోహము హర్షము

అని కౌగిలించు మని – అడిగే టంతలోనె ॥ఏల॥

ఔత్సుక్యము వ్రీడ, దైన్యము

3. సరసుడౌ నా మోహనాంగుడు – స్వామి మువ్వ [గోపాలుడు

ఔత్సుక్యము దైన్యము

కరుణించి సమరతిని – గలయు నంతలో

దైన్యము, రతులు విషాదము, నిర్వేదము

సురతాన తమి హెచ్చి – చొక్కి వేరేమీ తోచక

ఔత్సుక్యము అభ్యానము

గురుకుచములరొమ్మున – గ్రుమ్మి పై కొనునంతలోనె ॥ఏల॥

ఔత్సుక్యము, నిర్వేదము, మోహము, విషాదము

[అనుభావములు :—తెల్లవారెనని చూపుటకు ఆదుర్దాపడుట, దీపము కళ తగ్గుట, తాంబూలము చప్పబడుట, కమ్మలకాంతి తగ్గుట, పక్షులు లేచుట అభినయింపవలెను. 'సయ్యాటలాడు నంతలోనే' అను చరణములో - పోకముడి వీడుట, రోమాంచము, పవ్వళించియుండుట, తాంబూలము, సయ్యాటలు అభినయింపవలెను. 'కౌగిళ్ళలో పెనగుచునుండగనే తెల్లవారె' ననుచోట మన్మథుని పాటలు, ఆలింగనము, చుంబనము, నఖక్షతము, దంతక్షతము అభినయించవలెను.]

22. ముఖారి రాగము - చాపుతాళము

(నాయిక సామాన్య, ఖండిత, మధ్య ధీరాధీర. నాయకుడు ధృష్టుడు. ఈర్ష్యామాన విప్రలంభ శృంగారరస మంగి. రౌద్రహాస్యము లంగ రసములు, సంచారులు - రోషము, అవహిత్థ, వితర్కము, అసూయ, అమర్షము, శంక, దైన్యము, రతివిశేషములు, మోహము, ఉగ్రత, హర్షము.)

పల్లవి :

ఎందుకు బొంకేవురా—లే దని నాతో—ఎమ్మెలుసేయకురా

రోషము, అవహిత్థ, వితర్కము, అసూయ, అమర్షము

అనుపల్లవి :

ముందటి వాడవా — మువ్వగోపాలా నీ

హాస్యము, రోషము, వితర్కము, దైన్యము,

ముచ్చు వగలు — మానరా ॥ఎందు॥

అసూయ ఉగ్రత

1. నిన్న దా నింటికి బోలేదో – నీ వది నన్నాడుకో లేదో
అసూయ, శంక, వితర్కము, అసూయ, రోషము, వితర్కము
అన్ని యిప్పుడె తార్కాణ గాదో – అవురా! ఈలాగైతే
[కోపము రాదో ॥ఎందు॥

2. సరస సల్లాపము లాడుకో లేదో – సన్నజాజులు జడ
[నుంచుకో లేదో
మోహము, వితర్కము, శంక, అమర్షము, వితర్కము, శంక
పరిమళ గంధాదు లలదుకో లేదో – భామచేతి విడె
మందుకో లేదో ॥ఎందు॥
రోషము, అమర్షము, వితర్కము, అసూయ, రోషము, వితర్కము

3. చెలిని కౌగిలించ లేదో – చేరి మోమును ముద్దిడ లేదో
అసూయ, వితర్కము, మోహము, అమర్షము, రోషము, వితర్కము, శంక
కిలకిల నవ్వుకో లేదో–కీరవాణిని మెచ్చుకో లేదో ॥ఎందు॥
అసూయ, నవ్వు, వితర్కము, అసూయ, రోషము, అమర్ష వితర్కము.

4. దయ మరువ వద్దన లేదో – దక్కితి నని వేడుకో లేదో
దైన్యము, వితర్కము, శంక, హర్షము, దైన్యము, వితర్కము
నయముగ పదము లానగ లేదో– 'నాతి! నిను బాయలే'
[నన లేదో ॥ఎందు॥

5. నన్ను గూడిన వాడవు కాదో–నాతో నీ సుద్ది తెలుపనీదో
రత్యాదులు, వితర్కము, శంక, దైన్యము, రోషము, వితర్కము

చిన్నబుచ్చితె దోసముకాదో - కన్నె నేలితినని బలుక
రాదో ॥ఎందు॥

దైన్యము అవహిత్థ, వితర్కము, అసూయ, రోషము, వితర్కము, శంక

['ఎందుకు బొంకేవురా - ముందటి వాడవా ' అనుచోట సరసంపు మాటలాడుట, ప్రేమించుట, మిక్కిలి గౌరవించుట, సురతమును మెచ్చుట, ఎడబాయకుండుట, అసహ్యపడుట, బెదరించుట, ధీరత్వమును చూపుట, హేళనచేయుట, కోపగించుట-చూపవలెను.]

---

23. బేహగ్ రాగము - చాపుతాళము

(నాయిక సామాన్య, ఖండిత, ప్రౌఢ, ధీర, కనిష్ఠ. నాయకుడు శఠుడు. ఈర్ష్యామానవిప్రలంభశృంగార, కరుణ, హాస్యరసములు. సంచారులు - అమర్షము, వితర్కము, ఉగ్రత, విషాదము, అవహిత్థ, అసూయ, గర్వము, ఆవేగము, స్మృతి, జడత, వ్రీడ, ధృతి, దైన్యము, మాయలు, తిరస్కారము, పశ్చాత్తాపము.)

పల్లవి :

రాయబారమంపి నాడా-రానురాను నే రా ననుమా ॥రా॥

అమర్షము, వితర్కము, ఉగ్రత, అసూయ, గర్వము, ధృతి, హాస్యము

అనుపల్లవి :

మాయవాది మా మువ్వగోపాలు - మాటనమ్మగ రా
[దెన్నటికైన

మాయలు, దైన్యము, అసూయ, అమర్షము, వితర్క, ధృత్యుగ్రతలు

1. చిత్త మొకరిమీద నెయుండు-చిరునవ్వు నవ్వుచునుండు
అసూయ, అవహిత్థ అవహిత్థ, ధృతి
బత్తి గలిగినట్లేయుండు-భావనే లాగునందు ||రా||
అవహిత్థ, ధృతి అసూయ, ధృతి, విషాదము

2. గడిచుకొకరితో సరసము-గడుసునగ లైతే చాలాఘనము
అసూయ, విషాదము, ధృతి, గర్వము, అమర్షము, ధృతి
నడక చూచితే వేరే విధము – నాలుకపై నుండు నమ్రు
[తము ||రా||
ఆవేగము, అవహిత్థ ధృతి, అవహిత్థ, ధృతి, అసూయ

3. తొలుత గూడిన కూటమె చాలు – వలపు లుంచని దారేటి
[మేలు
స్మృతి, రతులు, ధృతి, మోహము, పశ్చాత్తాపము, ధృతి, జడత, వ్రీడ
తిరస్కారము
చలపాది మువ్వగోపాలుని –సరసమే చాలుచాలు పదివేలు
||రా||
అసూయ, దైన్యము, వితర్కము, స్మృతి, ధృతి, అసూయ, గర్వము

---

24. కేదార రాగము – త్రిపుట తాళము

(నాయిక సామాన్య, ప్రౌఢ, మధ్యమ, వక్రోక్తి గర్విత. శృంగార, అద్భుత రసములు - సంచారులు : గర్వము, వితర్కము, ధృతి, విషాదము, అసూయ, సుప్తి, ఔత్సుక్యము, దైన్యము, హర్షము, నిర్వేదము, శంక.)

పల్లవి :

రమ్మనవే సముఖాన - రాయబారము లేలే ॥రమ్మ॥
ఔత్సుక్యము, గర్వము, వితర్కము, దైన్యము

అనుపల్లవి :

కమ్మ విల్తుని గన్న చక్కని మువ్వగోపాలుని ॥రమ్మ॥
హర్షము, ఔత్సుక్యము, విషాదము

1. సొగసు చేసుకవచ్చి - సుదతు లందరు జూడ
గర్వము, దైన్యము, హర్షము, వితర్కము
వగలు జేసి తల - వాకిట నిలిచి
హర్షము, ఔత్సుక్యము, దైన్యము, వితర్కము, శంక, ధృతి
తెగనాడే విధమేమో - దినదినము క్రొత్తలాయె
అద్భుతము, ఔత్సుక్యము, విషాదము, దైన్యము
ఇగురు బోణిరో! వచ్చి - యెంత సే పాయెనో ॥రమ్మ॥
ఆలస్యము, వితర్కము, నిర్వేదము, దైన్యము

2. ఇరవంద నిన్న మా - యింటి వరకు వచ్చి
ఔత్సుక్యము, విషాదము, నిర్వేదము
తిరుగ వేంచేసెనట - సరిప్రొద్దు వేళ
వితర్కము, విషాదము, హర్షము, నిర్వేదము
విరిబోణు లెవ్వరో - వేళగా దని రట
అసూయ, శంక, వితర్కము, సుప్తి, వితర్కము, విషాదము
తరుణిరో! మేమంత - దొరలమా మాబాగాయె ॥రమ్మ॥
విషాదము, నిర్వేదము, వితర్కము, గర్వము, దైన్యము, విషాదము, వితర్కము

3. రామరో! తా నొక్కడు - రాలేదో పో లేదో

విషాదము, నిర్వేదము, దైన్యము, వితర్కము, శంక

కాముకేళిని నన్ను - కలయ లేదో

రతులు, విషాదము, వితర్కము, ధృతి, హర్షము

ఏమే నే నందాక - ఎదురుగ రావలెనో

విషాదము, గర్వము, వితర్కము, దైన్యము

మా మువ్వ గోపాలుడు-మనసు శోధించె నేమో ॥రమ్మ॥

ఔత్సుక్యము, విషాదము, నిర్వేదము, వితర్కము, శంక

---

25. కాంభోజి రాగము – త్రిపుట తాళము

(నాయిక సామాన్య, ఖండిత, అన్యా సంభోగదుఃఖిత. నాయకుడు శఠుడు. ఈర్ష్యామానవిప్రలంభశృంగార, కరుణరసములు. సంచారులు: దైన్యము, అధ్యానము, అసూయ, అమర్షము, పశ్చాత్తాపము, మోహము, విషాదము, ఔత్సుక్యము, రోషము.)

పల్లవి:

ఇటువంటి వాడవని - ఇపుడు తెలిసెనుర!

ఈర్ష్యామాన విప్రలంభము, అధ్యానము, దైన్యము, అసూయ, అమర్షము, పశ్చాత్తాపము

అనుపల్లవి:

విటరాయ! మువ్వపురి-విభుడా! గోపాలా! ॥ఇటువంటి॥

దైన్యము, అధ్యానము

1. చెలిమి చేసేదందు – చలము చేసేదెందు
అసూయ, దైన్యము చింత,
వలపు లుంచే దందు – వట్టి సుద్దు లిందు
మోహము, అమర్షము
నెలకొన్న రతులందు – నిట్టూర్పులే యిందు
అసూయ, రతులు, అమర్షము, అసూయ
వెలలేని పాట లందు – వింత కయ్యము లిందు ॥ఇటు॥
అమర్షము, అసూయ అభ్యానము, దైన్యము

2. వగలు గులికే దందు – నచ్చి పోయే దిందు
అసూయ, అమర్షము
మగువతో నెయ్య మందు – మత్సరము లిందు
అసూయ, రోషము, అసూయ
సొగసు నవ్వులందు – సోలించు మో మిందు
అసూయ, హర్షము, అమర్షము
తగు సొమ్ము లిచ్చే దందు – దబ్బరమాట లిందు ॥ఇటు॥
అసూయ, అమర్షము, దైన్యము, అభ్యానము

3. విరివడిగొన్న మోహ మందు – వల్లభు డని పే రిందు
అసూయ, మోహము, దైన్యము, చింత
విడెము లిచ్చేదందు – విడనాడే దిందు
అసూయ, అమర్షము, విషాదము

పడకింటి మోహమందు - పాన్పుశృంగారమిందు
అసూయ, హర్షము, ఔత్సుక్యము
నడవడిగ గూడేదందు - నన్నేలి దూరేదిందు ॥ఇటు॥
హర్షము, ఔత్సుక్యము, దైన్యము, విషాదము

---

26. ఆనందభైరవి రాగము - త్రిపుట తాళము

(నాయిక సామాన్య, ప్రౌఢ. నాయకుడు వైశికుడు. వియోగ విప్రలంభశృంగార రసము. సంచారులు : ఔత్సుక్యము, వితర్కము, అమర్షము, ఆలస్యము, దైన్యము, ఆవేగము, ధృతి, ఆర్తి, మతి, విశ్వాసము.)

పల్లవి :

మంచి దినము నేడే - మహా రాజుగా రమ్మను
ఔత్సుక్యము, విశ్వాసము

అనుపల్లవి :

పొంచి జూచిన దేమొ - పొలతి మువ్వగోపాలుని
వితర్కము, చింత

1. సుదతిరో ! అలవాని - సొమ్మొగద యీమేను
దైన్యము, మతి, మోహము
పదరితే యేమొ నేమొ-పడుచుతన మందురునె ॥మంచి॥
వితర్కము, శంక

2. సదయుడని విడనాడ - సహజమౌనటె యింక
హర్షము, వితర్కము

కోదువ వద్దని వాని - కొమ్మ పేరెత్తినా ||మంచి||
అమర్షము, అసూయ

3. ఇందు వచ్చుట భేద - మెంచా యీవేళ
ఔత్సుక్యము, వితర్కము

ఇందువదన ! వాని - యిల్లుగాదటవే ||మంచి||
ఔత్సుక్యము, వితర్కము, దైన్యము

4. అందు నా సుందరివలె నే - నందగత్తెగానా
అసూయ, వితర్కము,

ఎందుకే వట్టిదూరు - ఎవరు దండించిరో ||మంచి||
అమర్షము, ఆవేగము

5. వనజాక్షి ! మువ్వగో - పాలుడే వాడా చెలినిగూడ
ఔత్సుక్యము, అసూయ

తనకు ఇష్టమైతే - తగదని చెప్పుదునా ||మంచి||
అసూయ, అమర్షము, వితర్కము.

---

27. కళ్యాణి రాగము - చాపు తాళము

(నాయిక సామాన్య పరోఢ, ఖండిత, నాయకుడు అనుకూలుడు. వియోగవిప్రలంభశృంగారరసము. సంచారులు : నిర్వేదము, ఔత్సుక్యము, విషాదము, తాపము, వితర్కము, విబోధము, అపూర్వ ఈర్ష్య.)

పల్లవి :

దగ్గిరా రాపనిలేదురా మువ్వ గోపాలా॥
నిర్వేదము, ఔత్సుక్యము

అనుపల్లవి :

దగ్గిరా రాపనిలేదురా మువ్వగోపాలా ॥దగ్గిరా॥
విషాదము, విబోధము

1. దగ్గిరా రాపనిలేదు – వద్దనుండి మాటలాడు
విషాదము, అపూర్వ, ఈర్ష్య
అగ్గువాగ్గైతె నీకే – అయిదు వరహాలూ
వితర్కము, ఔత్సుక్యము
ఈయగలిగితే రా – రా గలిగితే తే
వితర్కము, ఔత్సుక్యము
తేలేకుంటే పో – పో లేకుంటే ॥దగ్గిరా॥
వితర్కము, విషాదము, తాపము

2. కలికి మువ్వగోపాలా – కలసెనువాడనైతే
అపూర్వఈర్ష్య, వితర్కము
చలువ చీరెలు మంచి చెం – గలువరవికలు ఈ
ఔత్సుక్యము, ఔత్సుక్యము
యీ గలిగితె రా – రా గలిగితె తే
వితర్కము, ఔత్సుక్యము
తేలేకుంటే పో – పో లేకుంటే ॥దగ్గిరా॥
వితర్కము, విషాదము

28. యదుకుల కాంభోజిరాగము - అటతాళము

(నాయిక - సామాన్య, ఖండిత, ప్రౌఢ. నాయకుడు - వైశికుడు. అద్భుత రసము. సంచారులు : మదము, అసూయ, వితర్కము, ఔత్సుక్యము, గర్వము, అమర్షము, ముదము, హేళన, రతివిశేషములు, రోషము, నిర్వేదము, ధృతి, శంక.)

పల్లవి :

ఇల్లెరుంగక మరి యొక రింటి కొస్తివి

మదము, అసూయ.

నీ వెవరవోయి నాయకుడా !

గర్వము, అమర్షము

అనుపల్లవి :

అలనాడు నీతోను గలసి మాటాడిన అలదాని యిల్లు ఆవల [నుండెపోరా ॥ఇ॥

ముదము, అమర్షము, అసూయ, అసూయ, రోషము.

1. మాట తేటలె కాని - మరిచేతి దుగ్గాని

అసూయ, అమర్షము

మనసు విడిచి నీవు - మరి వదల వదేమి

అమర్షము, రోషము, హేళన

వాటముగా వల్లె - వాటు వేసికొని

ముదము, ముదము

వయ్యారముగ నీవు - వచ్చి పైబడే వేమిరా ॥ఇ॥

గర్వము, రోషము, వితర్కము, శంక

2. మాట రొకటింటికి - మూడ వరహా లిమ్మ

గర్వము, మదము

మాను బలికితె రెండు-మూడ వరహాలు

గర్వము, మదము

పాటు బడే వేమిరా - నాటక ధారణ

వితర్కము, శంక. మదము

చాటు జూచి మరి - యూదగా పోపోరా ॥ఇ॥

రోషము, అసూయ, అమర్షము

3. మాపటి వేళాయె - మాట లొట్టివాయె

ఔత్సుక్యము, నిర్వేదము, హేళన

మా వాకిట తల్పు - మరి వేసి పొయ్యేద

మదము, నిర్వేదము

నా పతి పార్థసారథి - వచ్చే వేళాయె

ఔత్సుక్యము, త్రాసము

ఆ పని నేటికి - అబ్బదు పోపోరా ॥ఇ॥

రతివిశేషము, ధృతి, అమర్షము, నిర్వేదము

29, భైరవిరాగము - అటతాళము

(నాయిక సామాన్య; నాయకుడు శఠుడు. ప్రణయమాన విప్రలంభ శృంగారము. హాస్యాద్భుతరసము. సంచారులు - అవహిత్థ, హర్షము, ఆవేగము, దైన్యము, వితర్కము, ఔత్సుక్యము, శంక, అసూయ, క్రీడలు, రతులు)

పల్లవి :

అప రూప దర్శనం బాయెగద నేడు ॥

హాస్యం అవహిత్థ, హర్షము,

అనుపల్లవి :

కృప గలద మా మువ్వగోపాలసామి ॥అప॥

దైన్యము, శంక, కృష్ణక్రీడలు

1. ఎన్నాళ్ల కెన్నాళ్ల – కీ వీథిలో నిన్ను

శంక, వితర్కము, ఔత్సుక్యము

కన్నుల పండుగగాను – కనుగొంటి నేడు

హర్షము, దైన్యము

ఉన్నదా నా మీద – ఉల్లమున దయ నీకు

శంక, వితర్కము అమర్షము, దైన్యము

ఉన్నాను నీ దయ – పన్నగశయనా ॥అప॥

ఔత్సుక్యము, దైన్యము

2. త్రోవ తప్పి వచ్చితివో – తోయజాక్షికి నీకు

ఆవేగం, శంక, వితర్కము అసూయ

ఈవేళ కలహంబు – ఏమయినా గలదా ?

వితర్కము, శంక హర్షము, శంక, వితర్కము

నీ వేల జంకెదవు – నెనరు గలిగిన చోట

వితర్కము, నవ్వు దైన్యము, హర్షము

వేవేల నేరములు – రావా ? నా సామీ ! ॥అప॥

ఔత్సుక్యము హర్షము, దైన్యము

3\. సందేహమేల యిక — శయనించి సమరతులు
శంక, వితర్కము, ఔత్సుక్యము
చెంది నను ఉపరతులు — సేయమనక
హర్షము, రతులు దైన్యము
ఎందైన నీకు ఆ — నందమయ్యే చోట
అవహిత్థ హర్షము
కందర్ప జనక చ — క్కని మువ్వ గోపాల ॥అప॥
ఔత్సుక్యము హర్షము, దైన్యము

---

30. నీలాంబరి రాగము - త్రిపుటతాళము

(నాయిక - అత్యంత ధనాసక్తియగు సామాన్య, ప్రౌఢ; నాయకుడు - దక్షిణుడు. అయోగవిప్రలంభ శృంగారము, అద్భుతము, సంచారులు శంక, దైన్యము, వితర్కము, ఆవేగము, హర్షము, నిజము, ధృతి, విషాదము, ఔత్సుక్యము, మోహము.)

పల్లవి :

ఎటువంటి వాడే వాడు ఓయమ్మా వాడు -
శంక, వితర్కము, ధృతి హర్షము
ఎన్నడు నీ వీథిని రాడు ॥
విషాదము దైన్యము

అనుపల్లవి :

కుటిల కుంతల మువ్వ — గోపాలు డట పేరు ॥ఎటు॥
ఔత్సుక్యము, హర్షము, దైన్యము

1. నల్లని మేను వాడట — నయము లెన్నో చేసునట
వితర్కము, శంక, హర్షము, వితర్కము, శంక

చల్లగా మాటాడు నట — సరసము వాని సొమ్మట
హర్షము, వితర్కము, శంక, ఔత్సుక్యము, ధృతి

కల్లకాదట వాడు-కళలంట నేర్చునట ఓయమ్మా వాడు ॥ఎటు॥
ధృతి, హర్షము, మోహము, వితర్కము. దైన్యము, విషాదము

2. బంగరు దుప్పటివాడట — పంతములాడు కొన్నాడట
ఔత్సుక్యము, వితర్కము, వితర్కము, శంక

అంగన లెందరినైన — అలయక కూడునట
వితర్కము, శంక వితర్కము, ఆవేగము

సంగీతలోలుడట-చాలా ఈవిగాడట ఓయమ్మా వాడు ॥ఎటు॥
హర్షము, శంక హర్షము, ఔత్సుక్యము, వితర్కము

3. నన్నేలే మన్నాడట - నాదు చిన్నెలు తెలిసినాడట
వితర్కము, శంక హర్షం, ఔత్సుక్యము, వితర్కము

మొన్ననిందు వచ్చినాడట — మువ్వగోపాలుడట
విషాదము, శంక, వితర్కము హర్షము, ధృతి, వితర్కము

చిన్నవయసు వాడట-చెలియ! అందగాడట ఓయమ్మా వాడు
హర్షము, వితర్కము ఔత్సుక్యము, వితర్కము, శంక, విషాదము, దైన్యము

నాయిక స్వీయయైయున్న పదములు

(నాయిక స్వీయయైయున్న పదములు.)

---

31. ముఖారి - చాపు.

(స్వీయ - మధ్య; అదివ్య - పూర్వను స్వాధీనపతిక; తత్కాలవిర హోత్కంఠ; తన్నుతా నోదార్చుకొను నాయిక).

పల్లవి:

అక్కరో! ననుబాసి సందు — కాడితి నింతే॥

అనుపల్లవి:

చక్కని మా మువ్వగోపాలు — డెక్కడ నుండితే నేమి
॥అక్కరో॥

1. ఉప్పుతిల్లవాని మోవి — చప్పరించీ నింతేకాని
ఎప్పుడు గల్గిన రసము — చప్పనయ్యీనా?
అప్పిచ్చిన దొరల — కతివరో! తక్కీనటవే?
తప్పదుగా విధికృతము - తరుణి! అల్లది కొన్నాళ్లు
॥అక్కరో॥

2. చానయెంత ప్రౌఢైనాను - చౌశీతిబంధ ములతోను
పూనిపెనగీ నింతే వాని — మేను దాచీనా?
ఆ నాతికే సతమానా? - నేను వలచినటుల గాదా?
కానీ యిందుల కే మాయె - కలవే కలిమిలేములు
॥అక్కరో॥

3. మానినీ మణులకు మంచి—మగని గంటె మనసురాదా ?
తాను వలచి నటులగాదా ? – ఆ తరుణి ననవేలే ?
ఆనిన ప్రేమ మువ్వ గోపాలరా– యడు మునుపటి వలెనే
తానే రాడా ? బావిలో నీరు – తరుణి ! వెల్లువ బోవునటవే
॥అక్కరో॥

---

32. కాంభోజి - త్రిపుట.

(స్వీయ - ప్రౌఢ, కలహాంతరిత).

పల్లవి :

అక్కరో ! మగవాని – కెక్కడి వలపులే॥

అనుపల్లవి :

ఇక్కడికి రాడు చెవ్వందిలింగ–డెంత చెప్పిన గాని చెలియ !
॥అక్కరో॥

1. రామరో ! దానింట రాతిరిపగలు – రచ్చలుచేసినాడే
నా మనసు నొవ్వనేమేమోదానికి – నమ్మిక లిచ్చినాడే
మోముచేర్చుకొని కన్నులనొత్తుక–ముద్దుపెట్టుకొన్నాడే
యేమి సేతు నీమాట తెల్లవిని–యేలాగు తాళుదునే చెలియ !
॥అక్కరో॥

2. నిన్న నేడు వచ్చెదనని రాకుంటే–నెలత! ఊరకుందునా ?
కన్నెరో! నవ్వులకైన వానిపై – కాకచేసుకొందునా ?

వెన్నవంటి మనసువానికి నాపై - వెగటాయెననివిందునా ?
ఆన్నేకాడై వాడు నావలపెల్ల - నారుదూరుచేసెనే చెలియ !
॥అక్కరా॥

3. మువ్వగోపాలుని ముద్దుసఖుడని - మ్రొక్కివేడుకొందునే !
జవ్వన మెల్లను వానిపాలుచేసి - సంతోషించుకొందునే !
ఎవ్వతె యింటికిపోయినా వద్దని - యిది బుద్ధికాదందునే !
చెవ్వందిలింగ డింతరట్టుచేసి - చేపట్టి ననుకూడెనే చెలియ !
॥అక్కరా॥

33. ముఖారి - ఆది.

(స్వీయ - మధ్య ; కలహాంతరిత).

పల్లవి :

అక్కరలేని కాపురమాయె — నతని మనసు లేదాయె॥

అనుపల్లవి :

ఎక్కడి దిక దానిపాలాయె - నెనరాడిన రోసమురాదాయె
॥అక్కర॥

1. మగువ! నాపేరు దలపడాయె - మమతలు మరుపాయె
పగలురేయునందే యునికాయె - బాళియెక్కువాయె
సొగసు లీ వెనుక మెండాయె — వగలు సేనాయె
ఇగురుబోణులకు నవ్వులాయె - నేమమ్మ! వలపు మంద
[మాయె ॥అక్కర॥

2. ఇంటిదోవ తొంగిచూపడాయె – పొంటు వెదకుటాయె
ఒంటిగా చెప్పి చాలాయె – ఓర్పు లేదాయె
తుంటపనుచు సహవాసమాయె – మంటిముక్కాయె
అంటననుచు నీను నిందాయె – నడగించని గొప్ప
[ముత్తెమాయె ॥అక్కర॥

3. దానిపొందు సంతోసమాయె-దైనము తోడాయె
చానరో ! నాపొందు కల్లాయె – సద్దలేకపోయె
తాను మువ్వగోపాలుడాయె – దయలు దూరమాయె
కానివారికిది వేడుకలాయె – గయ్యాళే వానికిసతమాయె
॥అక్కర॥

---

34. కాంభోజి - జంపె.

(స్వీయ - ప్రౌఢ ; ప్రేమగర్వత).

పల్లవి :

అనుకూలుడైనట్టి మగవాడుకలిగితే – అంతకన్నను
[సంభ్రమ మున్నదా ?

అనుపల్లవి :

వినవమ్మ ! అలిగియుండినను కూటమిసేయు
వేడ్కలకు వెలయుచున్నదా ఓ చెలియ ! ॥అను॥

1. పడతి నేటికి తప్పుగాదుమని ననుగదియ —
 నడుగుకొని కౌగిట జేరుచుపట్టి
తొడలపై చెక్కిలి నిడి చెలిమి నులిమి —
 పెడమరల బొరలించి తెనదునల కేలను
సడలియున్న ముంగురులు —
 కడకొత్త నెమ్మోమున నెఱసిపోడలిన నగల
తొడిబడి యిట్లట్లు సంభ్రమము —
 తో నను గనుక మురియగ వచ్చు ॥అనుకూ॥

2. చలమేల నాతోడ బలుకవే! యని పేర —
 బిలిచి నునుచెక్కు నొక్కి
మొలకట్టు సవరించుగతి నాభినిమిరి —
 పులకలుమేన బొడమజేసి
సొలపుచూపుల తనదు జాలితీర్పవే! యనుచు
 మొలక చనుమొన నలుపుచు
అలివేణిరో! యెంతకలసి మెలసినగాని
 ఆదుకొమ్మని వేడునే ఓ చెలియ! ॥అనుకూ॥

3. పలుకుచును మోముగళమున నప్పళించి—
 జిలిబిలి గళరవము చెలగగ
కళలనెలవె ఆగి అగ్గలపు తమికొసరి—
 పలుకులకేరి ముద్దుపెట్టి

కులుకుచు కిలకిల నగుచును –
కలిసే మువ్వగోపాలు లాలించగా
వలరాజు కేళి పరవశముచే నానంద-
జలధి తేలగవచ్చుగా ఓ చెలియ ! ॥అను॥

---

35. మధ్యమావతి - త్రిపుట.

(స్వీయ - ప్రౌఢ, దివ్య)

పల్లవి :

అనుకో పనే మున్నది ? – అక్కర లేనందుకు ॥

అనుపల్లవి :

ఎనసికూడిన న – న్నెడబాసినందుకు ॥అనుకో॥

1. మోము మోమున జేర్చి మోవియ్యనైతినో ?
ఆముకొని ముచ్చట – లాడనైతినో
నోముఫలమింతే – నో మోహనాంగిరో !
పామాడిజోగి – వలె పోయె నా బ్రతుకు ॥అనుకో॥

2. అలమి కౌగిట జేర్చి – యందుకోనైతినో ?
కులుకుగుబ్బలరొమ్ము – గుమ్మనైతినో ?
తలిరుబోణిరో ! వినవె – తనకుగాని భూమి
ఫలమై యేమి ? యెవరి – పాలై తేనేమి ? ॥అనుకో॥

3. మరుకేళి నెససినా – మనసీయ్య నెతినో
కరమెంచి యుపరతి – గలియ్య నెతినో
తరుణి! మువ్వపురి – ధాముడు ననుగూడి
అరటాకు ముల్లుసామ్య – మైనందు కిప్పు ॥పనుకో॥

---

36. శంకరాభరణము - ఆది.

(స్వీయ - సఖీ సంఘటన)

పల్లవి:

అప్పటికి నిన్నెంచెదనే – అతివా!

అనుపల్లవి:

ముప్పొంగి యల – మువ్వగోపాలుని దోడి తెచ్చిన ॥అప్ప॥

1. పనిబూని నా కొఱకై – నెనరు బుట్ట మాటాడి
ఘనమైన విరహావే – దన తీరను
వనితరో! నా ప్రాణ – వల్లభునానగూర్చి
కనికరమున మనసు లో – క్కటిగ నుండ జేసిన ॥అప్ప॥

2. ఇదివరకు విభుకౌగి – లెడబాసి యెరుగ గనుక
తుదమొదలిది యని – తోచక మది
చెదరి దిగులుచేత – చిక్కిన నను జేర్చియిందు
వతనరో! ననుగా – వలసి నడచుకొన్న ॥అప్ప॥

3. మునుపటివలె మాలి - మిని మువ్వగోపాలుడు
కినుకదీరనన్ను మరు - కేళి నేలగా
అనుదినము నీలాగె - యెనసి యుండు డని
కనకాంగిరో! మాటవాసి - గట్టిగా గైకొన్న ॥అప్ప॥

---

37. కల్యాణి - చాపు.

(స్వీయ - మధ్య; స్వాధీన పతిక)

పల్లవి:

అమ్మా! యిటువంటివాని - కేమి సేయుదునే?

అనుపల్లవి:

కొమ్మ! మువ్వగోపాలుని - గుణముచెప్పెద వినవమ్మ! ॥అమ్మా॥

1. పయ్యెద చే బట్టుకొని - పాయజాల నని వాడు
సయ్యాట లాడుచు నన్ను - చాల వలపించునమ్మ ॥అమ్మా॥

2. దబ్బున పడకింటిలో - దాగియుండుకొని నాడు
గబ్బిగుబ్బలనుబట్టి - కన్నుల నొత్తుకొనునమ్మ ॥అమ్మా॥

3. సమ్మతించక నే నుంటే - సారెకు నదలించి చూచి
కమ్మవిల్తుకేళిలోన - కౌగిలించి కూడునమ్మ ॥అమ్మా॥

---

38. నాధనామక్రియ* - త్రిపుట.

(నాయిక స్వీయ, ప్రౌఢ-సుప్రియ, విరహోత్కంఠిత; నాయకుడు శఠుడు- విరహ విప్రలంభ శృంగార, కరుణామిశ్రిత రసములు, సఖిపార్శ్వ చారిణి, సంచారులు - దైన్యము, ఆలస్యము, అధ్యాసము, వితర్కము, విషాదము, నిద్ర.)

పల్లవి :

అయ్యయో వెగటాయె - నా ? నా సామికి ॥

అనుపల్లవి :

పయ్యెద మీద చేరి - పవ్వళించి యుండేసామికి
॥అయ్యయో॥

1. వెలది ! నామోమురెప్ప - వేయక కనుగొని
కలియ నిండు సంజచీ - కటి గ్రమ్మితే
కలికి నీముద్దు మోము - కానరాక యున్నదని
తెలిసి ప్రొద్దుండగానే - దీపము తెమ్మనే సామికి
॥అయ్యయో॥.

2. ననబోణి వినవమ్మ - నాపై చాలా ప్రేమచే
తన దంతమున నా య - ధరమునొక్కి
మొనసి మాటాడిన - మోవి విడువవలె నని
అనువుగచే సైగ - లాడుచునుండే సామికి ॥అయ్యయో॥

---

* లలిత.

3. మదిరాక్షి ! వినుమమ్మ ! – మామువ్వ గోపాలుడు
నిదురించితే కౌగిలి – వదలీ నని
పదరి శయ్యమీద దు – ప్పటి కొంగులు నాలుగు
ముదముతో గట్టిగా – ముడిగొను మను సామికి
॥అయ్యయో॥

---

39. భైరవి - త్రిపుట.

(స్వీయ, సఖీ శిక్షా లక్షణము)

పల్లవి :

అలిగితి వెందుకు ? – అలమువ్వ గోపాలునితో
ఆయామె పోవే ॥

అనుపల్లవి :

నెలతరో ! నీవంటి – నిర్దయురాలను
ఇల నెందు గాన – నిదియేమి ఖానిపై ॥అలిగి॥

1. భామరో ! నీమది – కేమని తెలుపుదు
కోమలాంగుడు నిన్నే – కోరియుండగను
వేమారు నీ వేమొ – వేడినా వని వాడు
నోము ఫలమని – నొచ్చుకొన్నా డట ॥అలిగి॥

2. వలువ చక్కెరపురి – నిలయుడని మదిలో
వలవేసి నిను – వలపించ లేద ?

కళలూర రతికేళి - కలిసిన పిమ్మట
చెలువుడ ! నీపొందు - చాలు పొమ్మని ॥అలిగి॥

3. ఎనసిన వానిపై - కినుక సేయుట నీకు
మనసు ఎటువలె వచ్చె - మానవతిరో !
నెనరు గలదాన వని - నీ విభు డింపు రాగ
వనజాక్షిరో ! వాని - వలపు లారడిచేసి ॥అలిగి॥

---

40. సారంగ - చాపు

(స్వీయ - ప్రౌఢ సఖీ పరిహాస లక్షణము)

పల్లవి :

అలుక దీరెనా నేడైన మీ - యలుక దీరెనా

అనుపల్లవి :

పలుకులాడుకొంటిరా ముద్దుగో -
పాలుడు నీవు ముద్దులగుమ్మా ! మీ ॥అలుక॥

1. చక్కెరబొమ్మ మీ యిద్దరి మనసు - చల్లనాయెనా ?
నిక్కమానతీయవే నేడు మీ — నెంజిలి దీరెనా ?
మక్కువతో నేడైన మీకు - మంచిదినమాయెనా ?
అక్క డిక్కడ విభుడు నీవు-నసుడుసు రని యుంటిరె?
చెలియ ! మీ ॥అలుక॥

2. సుదతిరో! యొకరికొకరు మోములు - చూచుకొంటిరా?
పెదవులాని తియ్యని ముద్దులు - పెట్టుకొంటిరా?
అదుముకొని కౌగిళ్ల నిద్దరు - కదసియుంటిరా?
పదరి వానికి నీకుబోయ - పగలవలెనే యుండెనే? చెలియ!
మీ ॥అలుక॥

3. బాలరో! నేడైన నేక శయ్యామీద - పవ్వళించితిరా?
మేలుమేలని యిద్దరిపలవులు - మెచ్చుకొంటి?
చాలవేడుకతో మువ్వగో - పాలుడు నీవు కూడితిరా?
వేళవేళల చాడిమాటలు - వింటిమనుకొంటిరిగదవె? మీ
॥అలుక॥

---

41. సావేరి - ఆది

(స్వీయ - ముగ్ధ; ధీరాధీర, కలహాంతరిత)

పల్లవి:

అలుకో? పొలయలుకో! తెలియ దమ్మలార!

అనుపల్లవి:

తలపులు తెలియవలెను - తాళరే మీరు చెలులార ॥అలు॥

1. కన్నె చిన్నతన మేమంటే - కన్నులు తేల వేసెను
చిన్నెలు జూచి యాపె విభుడు - చిఱునవ్వు నవ్వెను

ఉన్నరీ తిదే మంటే - యువిద! యెంతే నుసు రనెను
వెన్నునినే నదలించితే - విని విన నట్లుండెను ॥అలు॥

2. చెలియ! విభుని భుజముపై - చేరగబోతే వలదని
సొలపున చెంగట కూ - ర్చుండు మనెను
అలివేణి! అతని కెమ్మోవి - ఆనెదనని యందుకో బోతె
చెలువు డావలి మోమై తన - చెక్కిలి గదియించెను॥అలు॥

3. రమ్మని తిల్లగోవింద - రాజా! యని పిలిచితె
కొమ్మరో! తనపేరు మువ్వ - గోపాలు డనెను
ఎమ్మెతో మీ యిద్దరు - నెనసి యుంటిరా? యంటె
నెమ్మితో నాపె కద్దనెను - నెలత! యాతడు తల
యూచెను ॥ అలు ॥

---

42. భైరవి - త్రిపుట
(స్వీయ - మధ్య, వాసకసజ్జిక)

పల్లవి:
అవునమ్మ! మీకేమి? - అందరు బోధించేరు

అనుపల్లవి:
నవుగాదు వాని గుణము - నాటినలెనే లేదు ॥అవు॥

1. ఎదురుగా తలవాకిట నే - నెంతసేపైనాను
ఇదే వచ్చునో యనుచు - హితవుతో నేను

పదముల మీద కడుగ - పన్నీరు చేబూని
సుదతినంపినా రాక - చులకన గా జూచే గాని ॥అవు॥

2. సరిప్రొద్దుదాక ఆ - సఖియ యిల్లే మరుని
దరిసెనమున జోడు - బాయక యుండగను
వరుస పడకింట తా - నేకాంతమున నుండ
మరుకాక కుందిన - మన సెరుగ డింతేకాని ॥అవు॥

3. చక్కని మువ్వగోపాల - సామి! రమ్మని పిలిచితే
యిక్కువ లంటి నాప్రేమ - యెనసి యున్నాను
చక్కెర కెమ్మోవాని - చయ్యనగా ననుజూచి
మక్కువతో వాడుండే - మనసు తెలియదుగాని ॥అవు॥

---

43. మధ్యమావతి - ఆది

(స్వీయ - ముగ్ధ; కలహాంతరిత)

పల్లవి:

ఆడుబుట్టువు పుట్టి న - న్నలయింతురా!

అనుపల్లవి:

వేడుకొన్న రాడే యిపుడు - విభుడు మువ్వగోపాలుడు
॥ఆడు॥

1. మ్రొక్కి వేడిన వినక - మోడిచేసేది న్యాయమా?
అక్కరో! నా మోహ మి - ట్లారడయ్యెగా

దక్కి దక్కించుకొనేనంటే - దయ యెంతైన దెలియనీడు
నిక్కము వానికిగాని - నెమ్మేని చెలువ మేమిసేయ ॥ఆడు॥

2. పండువెన్నెల కాకాయె - భావజు డమ్ముల నేయ
గండుగోయిల రవళి - మెండాయె నిపుడు
కండచెక్కరమో విచ్చి - కౌగిలించడాయె
నిండు వేడుకలవాని - నెనయెని తను వేమిసేయ ॥ఆడు॥

3. ఏపుమీర చిన్ననా - డెనసి నన్నేలిన వాడు
రాపుచేసి రాకున్నాడు - రమణిరో! నేడు
పాపజాతి నా వలపు - పడతి యెటుల గూడు
కోపగించి రాడు మువ్వ - గోపాలుడైన విభుడు ॥ఆడు॥

---

44. ముఖారి - ఆది

(స్వీయ - మధ్య ; కలహాంతరిత)

పల్లవి :

ఆలాగే మంచిదికాని - మ్మనవే ఓయమ్మా !

అనుపల్లవి :

బాల ! మువ్వగోపాలుడు - పంతమె సాధించెనమ్మా ॥ఆలా॥

1. వినవే ! వానికి నాచేతి - విడెమైనను గారాదట !
తన యెదురు కట్లనిలి - చిన కాదట !

నను జూచిన పాపమట! - నామాటంటే సైచడట !
తనకుగాని యీ మేను-దాచి యెవరి కయ్యీ్యానమ్మా ॥అలా॥

2. విరిబోణి ! నేనున్న యింటి - పొరుగిల్లయిన జేరడట !
అరసి నే వచ్చిన దోవ - నైన రాడట !
మరినావలె నున్న ప్రతి - మలనైన గనుగొన డట !
సరసిజాక్షి ! యీపాపపు - జన్మమెవరి కయ్యీ్యానమ్మా !
॥అలా॥

3. వనిత ! మువ్వగోపాలుడు — తనదా నొచ్చుకొన్నాడట !
తనతో నేమి పనియున్నది పొ - మ్మనినాడట !
యెనసి నది కల్లలట ! - యిచ్చినబాస లేదట !
మనసులేనివానితో నే - మల్లాడి యెందుకయ్యీ్యానమ్మా
॥అలా॥

---

45. కల్యాణి - ఆది

(స్వీయ - మధ్య ; విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

ఇంటి కేల రాడే ? ముద్దులబాల ! - నేతాళజాల
ఇంతిరో ! విరహ - మెచ్చెనే చాల

అనుపల్లవి :

కంటకుడై యున్నాడు కందర్పుడు మదిని

బంటుపంత మిదే మేలా? - పడతిరో! వరదు డీవేళ ॥ఇంటి॥

1. చిన్ననాడే వలపించినాడు - నామేలు వాడు
అన్నెకారి చాడి - విన్నాడు
నన్ను కలలోనైన జో - డెన్న డెడబాయనివాడు ॥ఇంటి॥

2. భాసురాంగిచేయు మాయవల్ల-నలగి నా డల్ల
భావమేమో తెలియదు - మెల్లమెల్ల
నాసరివారిలో నెల్ల - నగుబాటుచేసెనే చెల్ల ॥ఇంటి॥

3. కూరిమితో మరుకేళిలో న - న్నేలు మువ్వ
గోపాలు డెంతో సంతోసాన
నారీమణి నేలి నేడైన-మీఱినమోహముతోనా ॥ఇంటి॥

---

46. పంతువరాళి - చాపు

(స్వీయ - ప్రౌఢ ; కలహాంతరిత)

పల్లవి :

ఇంతకంటె దా నన్నేమి చేసీని - యింకగొంతయున్నదో

అనుపల్లవి :

పంతముతో మువ్వ గోపాలరాయడా-పడతి యింట నుండి

1. ఆసతోనే గాగిలించుకోబోతేను - అక్కడనుండు మనెను
ఈసులేక మోవితేనె లీరా!యంటె - ఎంగిలయ్యీనెనెను
కాసంతయెంచక నోటివిడెమిమ్మంటె - కసరితే దనెను
నాసరివారిలో నీ యుదాసీనము-నలినాక్షిరో! చాలదా ?
॥ఇంత॥

2. ఇందుండియూకు జుట్టిచ్చెదనంటే-హితవుగా దనెను
అందుండిమోహమైన గనుల జూచెద నంటె-అందుకు వద్దనెను
పొందుగ పాదము లొత్తెదనంటే వచ్చి - ప్రొద్దాయెబొమ్మ
[నెను
మందయానరో! నీమీద మమత-మరచితి ననెను ॥ఇంత॥

3. వీదివారితోడ నా మీది మనసు-విరిగిన దనెను
ఆదరించినాతో మాటలాడనంచు - నాన లిడుకొనెను
వాదించి నీపొందు వద్దని గట్టిగ - నక్కలాకు లిచ్చెను
మోదముతో నన్నేలిన చక్కని-మువ్వగోపాలుడు ॥ఇంత॥

---

47. బిలహరి - త్రిపుట

(నాయిక స్వీయ - ప్రౌఢ; విరహోత్కంఠిత. నాయకుడు శఠుడు. విరహవిప్రలంభ శృంగారము).

పల్లవి :

ఇంత తెలిసియుండి - యీ గుణమేలరా

అనుపల్లవి :

పంతమా? మువ్వగో-పాల! నా సామిగ ॥ఇంత॥

1. అలుకచేసి యింటికి రా-వైతివి నెనరైన
చెలికత్తె లున్నారా? - పిలువ వచ్చేరా?
చెలికత్తెనైన నీవే-చెలువుడవైన నీవే
తలచిచూడ నాపాలి-దైవము నీవే ॥ఇంత॥

2. వింతదానివలె నన్ను - వేరుచేసి రావైతివి
అంతరంగు లున్నారా? న-న్నాదరించేరా
అంతరంగమైన నీవే న-న్నాదరించిన నీవే
చింతించిచూడ నా-జీవస్వామివి నీవే ॥ఇంత॥

3. శ్రీనిధి మువ్వగోపాల!- చేపట్టి నన్నేలితివి
నానేర్పు లెవరైనా - నానందించేరా ?
నానేర్పులైనా నీవే - నమ్మికలిచ్చినా నీవే
ఆనగా బల్కుదు నా-యానందమైన నీవే ॥ఇంత॥

---

48. బిలహరి - ఆది

(స్వీయ-మధ్య ; ప్రేమగర్విత నాయకు డన్య కాంతలతో నుండిన వార్తను విని, అతడు తనవద్దకు రాగానే దండించవలెనని యెంచియు నతడు రాగానే ఊరకుండి యనుకూలవతియైనందున.)

పల్లవి :

ఇందుకు నే నేమిసేతునే ? ఏమందునె ?

అనుపల్లవి :

మందమైన మనసు సిగ్గు - మాలినదయ్యో నయ్యయ్యో

॥ఇందు॥

1. దా నింటికి పోయె నని - తరుణులచేత విని
ఆన పెట్టి రావద్దనే - నని యుంటినే
వాని మోము జూచినపుడె-వలపు రెట్టించి చాల
ఈనిన పులివంటికోప-మెందు పోయెనో యీవేళ ॥ఇందు॥

2. అతివరో ! దానికి సొమ్ము-లంపించె నని విని
యతని మోము జూడ-నని యుంటినే
కతవింటే యని వచ్చి - కౌగిట జేర్చినపుడె
యతిశయమైన రోష-మపుడేమో తోచదాయె ॥ఇందు॥

3. సుదతిరో ! దానింట వాని-జూచితి నన విని
యది మొద లట్టిట్టుచేసే - నని యుంటినే
ముదముతోడుత వచ్చి - మువ్వగోపాలుడు
మదనకేళి గూడినపుడు - మాటలన్నియు మరపాయె

॥ఇందు॥

---

49. పున్నాగవరాళి - చాపు

(స్వీయ-మధ్య ; ప్రోషితపతిక)

పల్లవి :

ఇందుకేమి సేతునమ్మా!-ఎవరు తోడి తెచ్చెద రమ్మా !

అనుపల్లవి :

ఇందువదన! కడప వేంకటేశు - డెంతదూరాన నున్నాడో
॥ఇందు॥

1. ఎక్కువమోహమున నన్ను - నే వేళ కౌగిటజేర్చువా
డొక్కడే పవ్వళించియుండ - నోపునటవే ?
పక్కలోన వెదకి కానక - ప్రాణేశుడెంత కలువరించెనో
మిక్కిలి విరహవేదనచేత-జక్కనిసామికి మేనెంతజిక్కెనో
॥ఇందు॥

2. నెలతరో!నా కెమ్మోవానక-నిముసమైన తాళలేడు
ఎలమి నా పొత్తునే కాని భుజి-యింపనొల్లడు
తెలియనైతి మా యిద్దరి వలపు - దృష్టితాకె నమ్మలార!
వలరాజునన్ను బాధించినట్లనా-లుపునినేడెంతవెతలబెట్టెనో
॥ఇందు॥

3. పడతిరో! మువ్వ గోపాలుడైన-కడప వేంకటేశునిగూడి
యెడబాయక యుందునని - యెంచుకొంటి
తడయకేనొకటి తలచితే - దైవమొకటి తలచినందుకు
తొడబడినే తెగువచేసెదనంటె - తొయ్యలి వాడేమి చేసు
[కొనునో ॥ఇందు॥

50. యదుకులకాంభోజి - ఆది

(స్వీయప్రౌఢ ; విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

ఇకనేలనే వాని గొడవ ?

అనుపల్లవి :

అకట ! మువ్వగోపాలు-డను కూలుడటవే ? ॥ఇక॥

1. వినవే మతిలేక యీరీతివాని-మనసు తెలియక మోసపోతి
కనుగొంటివాని జాతినే జెల్ల
మునుపే యిటువంటివా - డని తెలియనైతి ॥ఇక॥

2. పొమ్మనవే యిందుకే మాయెవాని
నమ్మదురే పోపో యిది వట్టిమాయ
అమ్మ ! నామాట వెగటాయె నల - యెమ్మెలాడే వాని
కెంతో హితమాయె ॥ఇక॥

3. వలదేల రచ్చబెట్టెదవే? యీరాయ - బారమెందాక
నడపెదవే
తొలిపొందె చాలు చాలు పదవే యా
చెలిచేతిలో దారపోసితి గదవే ॥ఇక॥

51. భైరవి - ఆది

(స్వీయ - మధ్యమాన)

పల్లవి :

ఇక్కడ లేదే మనసు - ఇంతిరో! వానికి

అనుపల్లవి :

దిక్కుమాలిన మోహము- తెలియనీదయ్యో! నయ్యయ్యో

॥ఇక్కడ॥

1. వచ్చినప్పుడు ప్రేమచే - వాని నెమ్మోని నిండ
పచ్చికస్తురి యలదియే - పాటి దంటేను
మచ్చకంటి కొంతసేపు - మాటాడక యూరకుండి
హెచ్చుతావి బూసిన వా - రెవ్వరనెను ॥ఇక్క॥

2. కోమలి! యా మాటవిని-కోపమడపలేక వాని
మోము జూచి పంటికొద్ది - మోవి నొక్కితే
తామరసాక్షిరో! నన్ను - దానిపేర బల్కరించి
వేమరునొచ్చిని మొక్కె - వినువు మనెను ॥ఇక్కడ॥

3. దానిపై వాని బాళి - తప్పింప వలెనని
పూని మువ్వగోపాలుని - పొందుచుండగా
మాను మని యనక మంచి - మాటైన నాడక
మానినీ! యుస్సురనెను - మరినే జాలించితి ॥ఇక్కడ॥

52. కన్నడ - త్రిపుట*

(స్వీయ-ప్రౌఢ; ఉత్తమ-తనయెడల ప్రేమ లేకపోయినను పతిని చేరి ఉపచారములతో ఆదరించే ఇల్లాలు)

పల్లవి:

ఇటువంటి నా వలపు ఏమి కాబోయ్యా నమ్మా॥

అనుపల్లవి:

చిటుకుమన్న కోపము - సేయు మువ్వగోపాలునిపై ॥ఇటు॥

1. వచ్చినప్పుడు నేనే - వద్దికి పోయేదే కాని
ఇచ్చటికి రా రమ్మనే - దెన్నడైనను లేదుగా
నిచ్చనిచ్చలు లాలించి - నే నలుముకొనేదే కాని
గ్రుచ్చివాడు కౌగలించు - కొనేదెన్నడు లేదుగా ॥ఇటు॥

2. ముందుగాను నేనే వచ్చి - ముద్దిడుకొనేదే కాని
ఇందమని కెమ్మోవి యిచ్చిన - దెన్నడైనను లేదుగా
అందంపుమోమున కోప - మమరియుండేదే కాని
మందయాన! న వ్వనేది-మనసునన్నైనను లేదుగా ॥ఇటు॥

3. బలవంతమున నేనే - వలుకరించేదే కాని
ఎలమి నాతో మాటాడే-దెన్నడును లేదుగా
అలసియుండిన నేనే - కలిసికూడేదే కాని
చెలియ! మువ్వగోపాలుడు - చేరికూడినది లేదుగా ॥ఇటు॥

---

* నీలాంబరి - జంపగాని చాపుగాని.

53. కాంభోజి - జంప

(స్వీయ - మధ్య ; విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

ఇటువంటి మోహసాగరమున ఓ కొమ్మ!-
ఏలాగు గడతు నమ్మ !

అనుపల్లవి :

బటునైన యీ వయసు-బాధించు నని యిపుడె
కటకట! విభు నూరి – కరుగవద్దననైతి ॥ఇటు॥

1. నిచ్చనిచ్చలేమేమొ – నిరతము దిగులొంది-నిదుర
కంటికి రాదె !
వచ్చెవచ్చెనన్నట్లు – వాని రూపమె మదిలో – వారకమై
యుండునే –
వాడు నన్ను కౌగిట నుంచె నన్న–కలువరము హెచ్చునే
మచ్చరించి విభుడేమొ – మత్తుజల్లెనేగాన–మనసు
నిలుపరాదే ఓ చెలియ ! ॥ఇటు॥

2. పతి రమ్మని పిలిచి చాలా లాలించిన–హితవు మదిని బాయదే
అతని యెడబాసినది మొదలుకొని యేమొ–ఆహారమే
[సైచలేదే
సతతము యిటువంటి జాలినొందితిగాని – సంతోషమింత
[లేదే
అతను పుష్పాంగి తే–అద్దనైనపగజాతి–వెతచేతనే ప్రియుని
వేగరమ్మనన్నైతి ॥ఇటు॥

3. అదిమేలా నని పిలిచి రేయిపగలు-సుదతిరో!
విననమ్మ! - సొంపుతోనే నన్ను
ముద మలరగను మా-మువ్వగోపాలుని - కదసి
కూడిన ట్లుండు నే-మదిరాక్షి వాడెంతో
వాదిగిచేసిన వినయమూట మరపురాదే!
పదిగిట ననవిల్తు కలమున కేలాడు - అదరీనె యేమందు నే?
ఓలలనా! ॥ఇటు॥

---

54. యదుకులకాంభోజి - త్రిపుట

(స్వీయ - మధ్య ; ఖండిత)

పల్లవి :

ఇటువంటివాడని నే దెలియనైతిని-ఇంతిరో! బాగాయె నే॥

అనుపల్లవి :

విటరాయు డంతలో - వెలది యింటికి బోయి
చిటుకున వచ్చె నే-చెలియ! మువ్వగోపాలుడు ॥ఇటు॥

1. ముదిత! మీ చక్కని - మోహనాంగుని పైని
వెదచల్లి యున్నది-వింతవాసన లెంతో
కదసియా పడతిని - కౌగిట జేర్చె నేమో?
ఉదుటు గుబ్బలపోటు-ఒరసి రొమ్మున మెరసె ॥ఇటు॥

2. తెలిసె యీ సొగసు - తేలించి యీ లలన
కులుకుచు ముద్దాడి-కొనగోట మీటె నేమో ?
నెలవంక లుంచిన-నిద్దంపు గళముతో
పలుచని మోవాని-పలుకెంపు వరుసలే ! ॥ఇటు॥

3. మరుకేళి నెనసిన - మందెమేలము చేత
తరళాక్షి! ముత్యాల-సరులు తా ధరియించి
విపులహారమని-విడువక యిచ్చట
మరపున వచ్చెనే - మగువ ! మువ్వగోపాలుడు ॥ఇటు॥

---

55. నవరోజు - త్రిపుట

(స్వీయ-ప్రౌఢ, ధీరాధీర, జ్యేష్ఠకనిష్ఠ)

పల్లవి :

ఇటువంటివా డనుచు-ఇప్పుడు తెలిసెనుర!

అనుపల్లవి :

విటరాయ! మువ్వపురి - విభుడైన గోపాల ! ॥ఇటు॥

1. చెలిమిచేసే దందు - చలము చేసేదిందు
వలపు లుంచే దందు - వచ్చియుండే దిందు
నెలకొన్నమరు లందు - నిట్టూర్పులే యిందు
వెలలేనిపా టందు - వింత కయ్యము లిందు ॥ఇటు॥

2. వగలు గులికే దందు - వట్టి సుద్దు లిందు
మగువతో లీయ మందు - మత్సరము లిందు
సొగసునవ్వు లందు - సోలించే దిందు
తగుసొమ్ము లిచ్చే దందు-తగువులు చేసే దిందు ॥ఇటు॥

3. వడిగొన్న మోహ మందు - వల్లభు డని పేరిందు
విడెమొసగి మెచ్చే దందు - విడనాడే దిందు
పడుకటింటి హాయలందు - పాన్పుశృంగార మిందు
నడవడిక కూడే దందు - నన్నేలి దూరే దిందు ॥ఇటు॥

---

56. సౌరాష్ట్రము - అది

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ప్రేమగర్వితా)

పల్లవి :

ఇద్దరివలె నే కూడి - ఎవ రున్నారు? తెల్పరా !

అనుపల్లవి :

ఒద్దికతో మనవలె-నున్నారా? మువ్వగోపాలా ! ॥ఇద్దరి॥

1. మున్ను నలరాజు నీవే - ముదిత దమయంతి నేనే
చెన్నుగ శ్రీకృష్ణుడు నీవే - శ్రీరుక్మిణీ దేవి నేనే ॥ఇద్దరి॥

2. అలరఘు రాముడు నీవే - అయిన సీతాదేవి నేనే
ఇలను రంగేశుడు నీవే-యేలిన రంగనాయకి నేనే ॥ఇద్దరి॥

౩. సత్యహరిశ్చంద్రుడు నీవే - స్వామి! చంద్రమతి నేనే
నిత్యము మదనుడు నీవే - నీకు రతీ దేవి నేనే ॥ఇద్దరి॥

---

57. కల్యాణి - చాపు

(స్వీయ - మధ్య, ధీర, జ్యేష్ఠ కనిష్ఠ)

పల్లవి :

ఇద్దరి సందున పవ్వళించి యున్న-ఇంతి పే రేమిరా?

అనుపల్లవి :

గద్దరి వగల మా మువ్వగోపాల!-గాజుల చప్పుడు
నే వింటిగదరా! ॥ఇద్ద॥

1. అప్ప టప్పటికి నీదు కెమ్మోవి - యానిన యలవాటుచేత
కప్పురగంధి మోవి నా పంట - గలయనొక్కితిరా!
అప్పళించి దాని మోవి తేనె - యనుభవించితి వేమో? కాని
చప్పరించబోతే నమిలిన చెరుకు-పిప్పివలెనే చప్పనై యుండె
గదరా! ॥ఇద్ద॥

2. కదసి నీవంటు దాని - మేను గ్రక్కున కౌగిట నదిమిపట్టిన
ఉదుటుగుబ్బలు నా గుబ్బలపై - ఒరసి క్రిక్కిఱిసె
ఇదియేమో వింతమైయున్న దనుచు-ఇందుకు నామది చోద్య
[మంది
పదరితే నీమనసు నొచ్చినని - ప్రాణేశ ఆవలి మోమైతి
గదరా! ॥ఇద్ద॥

3. మునుపు నను నీ వనుభవించి యా-ముద్దులగుమ్మను గూడితి
[వేమో
అనుదినమును ఈ రీతిగా – అది యీడకు వచ్చునా ?
మనసుపోహణ గంటి నేడు-మదనజనకుడైన సామి!
నినునమ్మరాదుర మువ్వగోపాల-నీ వగలెల్లను దెలిసెను
గదరా! ॥ఇద్ద॥

---

58. తోడి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ధీర, జ్యేష్ఠ - కనిష్ఠ)

పల్లవి:

ఇన్నాళ్ళవలె గాదమ్మా! మువ్వగోపాలు – డెన్ని నేర్చినా
॥డెమ్మా॥

అనుపల్లవి:

నన్ను కన్నులు మూసి – నా చెంత నుండిన
సన్నుతాంగి మోవి – చాలచప్పరించెనె ॥ఇన్నా॥

1. చలువ చప్పరములో – సవతి నే నుండగ
బలిమి నాదు కొంగు – పట్టుక చాటున
పలుమారు తొడలపై – గిలిగింత లిడగానె
తెలిసినే నడిగితే – కిలకిల నవ్వెనే ॥ఇన్నా॥

2. మిసమిస లాడునా - నొసలిపై తిలకము
పొసగ దిద్దుచును - పొందుగ నలదాని
కుసుమాస్త్ర గృహముపై - కొసరిచే వేయగానె
కసరినే నడిగితే - గారడ మాడెనె ॥ఇన్నా॥

3. సదరకు ముద్దు - గోపాలుడు నన్ను గూడి
మదిరాక్షిరో! దాని - మమత తెచ్చుకొననె
కొదమ గుబ్బలపైని - కోకటు తొలగింప
కదసి నే నడిగితే-తుదనన్ను గూడెనే ॥ఇన్నా॥

---

59. కాఫి - త్రిపుట

(స్వీయ-ముగ్ధ, ధీరాధీర, అన్యాసంభోగదుఃఖిత. ఆ అన్యకాంత తనకు ఆప్తురాలగు చెలికత్తెయే యగుటచేత నెక్కువగా దుఃఖించును.)

పల్లవి:

ఇన్నాళ్లు తెలియగనైతి ఈ చెలిమి-ఎంతటి నెరజాణవే॥

అనుపల్లవి:

నన్నే కాదు ముద్దుగోపాలుడే నిన్ను
వలచెనో? నీవే పిలిచితివో? లేక ॥ఇన్నా॥

1. పొరుగిరుగున నొక్క - సరసుడు ఉంటే
చిరుతప్రాయము నీవు - ఊరకుందువటే?
మరులు హెచ్చి వాడె - మమతతో వేడెనో?
పరవశమై నీవే - బతిమాలినావో? ॥ఇన్నా॥

2. అదిమి వాతెర యిచ్చి - ఆము కొనెనో ?
ముదముతో చెక్కిలి నొక్కి - ముద్దిడుకొనెనో ?
కదిసి నీవే వాని - కౌగిట జేర్చితివో ?
. . . . ॥ఇన్నా॥

3. మరుకేళిలో తానే పైకొనెనో ? లేక
మాముద్దుగోపాలుని నీవే పైకొంటివో ?
అరమర లేలనే ? పలుకవే ! చల్లగ
సరసముగ నన్నేల నట్టేయుండును ॥ఇన్నా॥

---

60. మోహన - ఆది

(స్వీయ - ముగ్ధ, స్వాధీన పతిక)

పల్లవి :

ఇన్నాళ్లు మల్లాడిన - దెంచు కోసమా ?

అనుపల్లవి :

మన్నించి నాపై దయ - మరువ వద్దమ్మలార ! ॥ఇన్నా॥

1. మనసు గట్టిచేసుక - మగువలార ! వాని మీరు
కనుగొన వద్దనగానే - కసగోరుట
తనువు కాసించి కాచు - తగిన చవిలేదాయె
నని మీరు వెతజెంది - యసు రుసు రనే రని ॥ఇన్నా॥

2. వానిమాయల జెల్లి – నగల మాటల మీరు
వీనుల విననద్దనగానే – విన గోరుట
మానవతులార ! నాదు – మనసు తెలిసిన సఖని
కానమైత్రి మని మిగుల – కన్నీరు నించేరని ॥ఇన్నా॥

3. పలుమారు మా ముద్దుగో – పాలరాయని మీరు
కలయునద్దన గానే – కలయ గోరుట
కల్లనైన నా మాట – గనుక వద్దని మీరు
తలచి జాలిచే చాల – తల్లడమందే రని ॥ఇన్నా॥

---

61. ఘంటారవము - ఆది

(స్వీయ - ప్రౌఢ, కలహాంతరిత)

పల్లవి :

ఈ మాట వలన ఫల–మిక నేమి కద్దు ?

అనుపల్లవి :

భామరో ! చాలు ముద్దుగో – పాలు పొందే మనసు వద్దు
॥ఈ మాట॥

1. వామాక్షిరో ! వా డేడకు–వచ్చే మనసు లేదు
రామ ! వాడు రా దలచితే – రానిచ్చేది కాదు
ఏమో నాటి కా యూ! ఫల–మింక పని లేదు
నా మేలు వానిపై నింక–నాటియుండగ బోదు ॥ఈ మాట॥

3. వనజాక్షిరో! వానికొఱకై - దినదిన మీ పోరు
కని విని మీ రెందత్తైన - గా దసగ లేరు
చెనకి వానితో నను మోడి - చేసుకొమ్న నేరు
చనువు లేని చోట నింత-చలమేట్లు ఈడేరు? ॥ఈ మాట॥

4. ఎంత లాలించి కూడిన - హితవుమాట సున్న
వింత మువ్వగోపాలుని-విధములు నే విన్న
అంతరంగము శోధించి - అలసితి నే నిన్న
రంతు సేయక చిత్తము-రాయి చేసుకున్న ॥ఈ మాట॥

---

62. ఘంటారవము - ఝంప

(స్వీయ - ప్రౌఢ, విప్రలబ్ధ)

పల్లవి:

ఈ మేను జీవునకు-ఎంత ప్రియ మాయెనే

అనుపల్లవి:

భామ! మా మువ్వగో-పాలు కౌగిట లేని ॥ఈ మేను॥

1. పడతి! నే నొకచోట-ప్రాణేశు డొకచోట
ఎడబాసి మరునిచే - ఇడుములకు లోనై
కడలేని విరహాగ్ని - క్రాగియున్నది చాల
పుడమిలో వేఱె జ - న్మము లేదె సుదతి ॥ఈ మేను

2. మోము జూడ మనసై - మోవియాన నో రూరి
యాముకొన్న ప్రేమచే - నసు రుసు రనుచు
సోము కాకల జిక్కి-సొమ్మసిల్లి యీ వేళ
కామినిరో! ఎడ తెగని - కన్నీట నిటులున్న ॥ఈ మేను॥

3. కంతు కేళి మువ్వగోపాలు - కలసియున్నది తలచి
వింత తోఁచి నామనసు - వేవిధము లాయెఁగా
ఇంతిరో! విభుసేమ - మీ వరకు విన్నైతి
ఎంతవ్రాత వ్రాసియున్నదో - ఇంతకు తాళియున్న ॥ఈ మేను॥

---

63. సావేరి - త్రిపుట

(స్వీయ-మధ్య, విప్రలబ్ధ - సఖీ-ఉపాలంభన)

పల్లవి :

ఈలాఁగటవే బుద్ధి? - ఇందు బింబాననా?

అనుపల్లవి :

నాలో నీలో భేద మేమే? - నాతో నానతీవె యీ
వేళ మువ్వగోపాలునీ - మేలువాని చేయనా? ॥ఈలా॥

1. విద్దెలు చదువక - పెంచిన చిలుకకు
సుద్దులు దెలుపక - సుదతిరో! నీవు
అద్దమరాతిరి - యసు రుసు రనుకొంటి
ముద్దుమోము వాడ - నిద్దుర లేకున్నావు ॥ఈలా॥

2. కోడె గుబ్బలపైని — కొంగు పచరింపక
తోడి వారిజాక్షుల - తో మాటలాడక
ఆడికలకు లోనై - యులమట నొందుచు
చేడె! ఏల చెక్కిట - చేయిచేర్చుకొన్నావు ॥ఈలా॥

3. కూడి మువ్వగోపాలు - గుణములు దెలియక
కోడిగెపు మాటలాడి — కోమలిరో! వానిబాసి
వాడలో నీసరి - వనితలు నవ్వగ
ఆడాడ భ్రమచెంది - నట్లు తిరుగ విధియేమో? ॥ఈలా॥

---

64. బిలహరి - చాపు

(స్వీయ-మధ్య, కలహాంతరిత)

పల్లవి:

ఈలా గయ్యేది - మెరుగలేక వాని - కేల మరువైతి నే

అనుపల్లవి:

వాలాయమై నాతో లేని-నట్టివాడె ప్రొద్దాయె నే చెలియ!
॥ఈలా॥

1. నాటినుంచి యీవరకు వానికి నేను-నడచుకొన్న దే మొదలు
బోటిరో! వినవే భూమిలో హోమము-పాటాయెను జూడను
మాటిమాటికి ఎంతో మనవి చేసుకోబో తే-మదిలోమచ్చర
[మెచ్చనే
నేటికి దెలిసెను నాపై గల ప్రేమ నీటిపై వ్రాలాయె నేమో?
చెలియా! ॥ఈలా॥

2. తానునే నను భేదములేక యిన్నాళ్లు - తనసొమ్మయి నే
నుంటినే

దానిమీద గల దయ విశ్వాసము - తనకు నాయెడల
గలుగునా?

వానకాలము నాటి గరికవలెనె యీ-వనిత లందరు గలిగిరే

కాని కాని పగవారిలో జేరేది - కాలమిట్లనే యుండునా?
ఓ చెలియా! ॥ఈలా॥

3. కలువబాణునిచేతి కరములకోర్వను - కల మువ్వగోపాలుని

తొలుతటివలనే కూడి యుందామని - పిలువకనే పోతి నే

కలవి లేనివి కొన్ని నామీద కల్పించి - కడకంటను జూచెనే

చిలుక బూరుగమాను ఫలముల కాసించి - చింతించిన
[ట్లాయెనే ఓ చెలియ ॥ఈలా॥

---

65. ధన్యాసి - చాపు

(స్వీయ-మధ్య ; సౌందర్యగర్వితః ; తృప్తాతృప్త)

పల్లవి :

ఈ లో నున్న దతనిపై నామోహ - మింతంత యన రా
దమ్మ!

అనుపల్లవి :

భామరో! మువ్వగోపాల రాయని - భావ మెట్లున్నదో
॥ఈలో॥

1. ఎన్నగలసొమ్ములు వదలింతునుగాని –
యెదుటనె నిలువవచ్చుటకు వెరతునమ్మా!
తిన్నగా చెలువునిచూచి తే – దృష్టితాకునో యని
కన్నెరో! తమి నణచుకొందుగాని – కౌగిట బిగియింపుటకు
వెరతునమ్మా!
ఉన్నత మైనట్టి సిబ్బెంపు గుబ్బలు–ఉరమున నొత్తునో యని
॥ఈలో॥

2. ఎలమితో నేమి సేయుమన్నానుగాని-ఎంతైనా కాదనుటకు
వెరతునమ్మా!
జలజాక్షిరో! నావిభుని చిత్తమున–చంచల మొందునో యని
చెలియ లెటువలె నాడుకొన్నానుగాని – చిన్నబోయి
యుండుటకు వెరతునమ్మా!
మలయజగంధిరో! నా ప్రాణేశ్వరుని – మనసేటు వచ్చునో
యని ॥ఈలో॥

3. కోరికి కెమ్మోవి చవి చూతును గాని–
గుబ్బలు కొన నొక్కుటకు వెరతునమ్మా!
సారెకుజొబ్బిల్లు తేనె లూరక – జాలుగ విందునో యని
కూరిమి నుపరతి సలుపుదుగాని – కూడ సమ్మతించుటకు
వెరతునమ్మా!
గారవ మగు మువ్వగోపాలుని పదముల –
కంటె మూల బెట్టునో యని ॥ఈలో॥

66. అసావేరి - ఆది

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ధీరాధీర)

పల్లవి :

ఉన్నబోటి చెలులైతే - ఓర్చుకొందురా ?

అనుపల్లవి :

కన్నులాన శాంతురాల - గాననే దాళితి గాని ॥ఉన్న॥

1. కలువరించి నీవల్ల-చెలిపేర బిలువగ నా
నెలతగాను భ్రమయకు - నే నంటిగా? యిందుకెల్ల ॥ఉన్న॥

2. అనుదినము కౌగి — లలమి నే సదలింపగ
మనసు నిలుపలేనని - వనిత తోడి తెమ్మన్నందుకు ॥ఉన్న॥

3. కోపము దీరి మా మువ్వ - గోపాల! నిను గూడితే
ఆపెనలె హితవరిగా - నంటి నీ మాటల్ల కెల్ల ॥ఉన్న॥

---

67. ఆహిరి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

ఎంతట తెల్లవార దెంతట ప్రొద్దుగూక దే మంచు నమ్మలార!

అనుపల్లవి :

కంతుజనకుడైన మువ్వగోపాలుడు -
కౌగిట లేనందుకు అమ్మ! నే జెల్ల! ॥ఎంత॥

1. పతియు నేను గూడిన - విత మెల్ల దలచుక
వెతల కొంతసేపు - వెన్నెల కాకను
సతులు సేయు శైత్యోప - చారముల కొంతసేపు
అత డిందు లేక లో - కా స్తమాన మైనట్లు ॥ఎంత॥

2. గతము కొంద రింతులు - పతులబాసి గూడిన
కతల కొంతసేపు కరి - గమనలు పుణ్యా
వతి! నీ పతి రేపే - వచ్చు ననెడి
నుతుల కొంతసేపు - నోరు నిండినట్లు ॥ఎంత॥

3. కోరినట్లు మా మువ్వ - గోపాలు డిందు వచ్చి
ఊరడించి కొంతసేపు - ఒక నిమిష మొక యేడై
ఆ రమణితో నన్ను - నది తెలుప కొంతసేపు
మారు కేళిగూడి నా - మనసు తేర్చుకో లేక ॥ఎంత॥

---

68. మాపప - చాపు

(స్వీయ - ముగ్ధ, కలహాంతరిత)

పల్లవి :

ఎంత మాట లాడెనమ్మా - ఇంతిరో! నావిభుడు నన్ను

అనుపల్లవి :

చెంతజేరి మోవితేనె - చప్పనని మోమటు త్రిప్పెనేమో ॥ఎంత॥

1. రమ్మని చే పట్టి నేను మా యింటికి - రా రమ్మంటి
నీ వెవరో ? నే నెవరో ? నేను - నీవాడుకాదు
పొమ్మనెను ॥ఎంత॥

2. కులుకు గుబ్బల రొమ్ము గుమ్మ - కౌగలించను నే బోతే
ఉలికి వేచి కసరుకొని వనిత! నీతో - పొందుచాలు
పొమ్మనెను ॥ఎంత॥

3. చెలియ మా మువ్వగోపాలుని - చిత్తము రంజిల్ల జేసి
ఎలమి పైకొని ఉపరతి సేయగబోతే - ఈ పొందువద్దు
పొమ్మనెను ॥ఎంత॥

---

69. ముఖారి - అటతాళ చాపు

(స్వీయ - మధ్య ; సఖీశిక్షాలక్షణము)

పల్లవి :

ఎంతరాతి మనసు దానవే! ఎలనాగ నీవు!

అనుపల్లవి :

కొంత సేపు అలిగి యుంటే - కూడుకొనే వారులేర ?
॥ఎంత॥

1. అలివేణిరో! నీవు - అలిగియున్నది మొదలు
పలుమారు విభుని దూరేది - పనియేమో కాని

వలకాకను డస్సి - వాతెరలు తడుపుచు
పలువేదనతో పొరలీనా? - పడతి? యీపాపమయ్యయ్యో
॥ఎంత॥

2. కొసరి కొసరి వేడితే - కొమ్మ! వెలిగా పొయ్యాన?
ఇసుమంతైన దయలేక - ఇంతయిది దోసమయ్యయ్యో!
బిసరుహాక్షిరో! నీవు - కసరిన నాటనుంచి
పసలేని తప్పులెంచే వీ - పని యేమోకాని అయ్యయ్యో!
॥ఎంత॥

3. మున్ను నీ విభుని జేరి - ముద్దుముద్దుగా గూడిన
చిన్నెల మది దలచితలచి - చింతచేసేవు
మొన్ననాతో కోవళ్యూరు - మువ్వ గోపాలుడు
కన్నుల నీరు తుడిచి - గారవించితేనే దోసమా?
అయ్యయ్యో ॥ఎంత॥

---

70. ముఖారి - ఆది

(స్వీయ - మధ్య, అధీర.)

పల్లవి :

ఎంత వింత రా? చక్కని సామి!

అనుపల్లవి :

కంతు జనక! నాదు - కన్నులాన కల్లగాదు ॥ఎంత॥

1. నానబాలు చక్కెర - పానకము జుంటి తేనె
లారగించి వచ్చితో - అదిచెప్పరా
పూని నీ చెక్కిలి నొక్కి - పుక్కిటి కొలదిగా నే
నానగా నానగా తియ్య - నైయున్నది నీ కెమ్మోవి
॥ఎంత॥

2. కలపము పన్నీరు - కదంబము నీ మేన
అలదు కొన్నా వేమో - అందముతోను
కులుకు గుబ్బల నిన్ను - గ్రుచ్చి కౌగలించుకొన్న
చలువ వాసనలు వెద - చల్లేరా సామి! నీ మేన ॥ఎంత॥

3. ఎన్నిమందు లిడితివో! - ఏమి మంతరించితివో!
చిన్నదానగాగా మాయ - చేసితివో!
నిన్ను రతికూడ గూడ - నేడు నా తమి యగ్గలమై
తిన్నగా నెంతైన తనివి - తీరదు మువ్వగోపాల! ॥ఎంత॥

---

71. అసావేరి - త్రిపుట

(స్వీయ - మధ్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

ఎందుకు పగచేసెనో? కమలుజు - డికనైన లెస్స
వ్రాయడో?

అనుపల్లవి:

అందుకందుకు చెలు - లమరికతో నున్నారు
చందమామ ఈ రేయి - చల్లనుండడే దైవమా! ॥ఎందు॥

1. బలిమి నేమంటినో ? నాసామిని – తెలియక
పొమ్మంటినో ?
కలకంఠిరో ! వినవే – కలలోన వానిగంటి
చెలిమి చెలువుడేల – చేరదీయడు ? దైవమా ! ॥ఎందు॥

2. పగవారిలో జేరెనో ? నాసామి మనసు – జాలి లేన
[ట్లాయెనో ?
చిగురుబోడిరో ! వినవే – చిన్ననాటి నాపైని
తగుల మెల్ల నేడు – దిగదీసెనో దైవమా ? ॥ఎందు॥

3. మ్రొక్కుమంటే మ్రొక్కనైతినా ? నే నిటుల –
మోము చిన్న జేసు కొంటినా ?
చక్కెర కెమ్మోవి యిచ్చి – చాల దయతో రాగ
పక్కకు మువ్వగో – పాలుడు రాడో దైవమా ! ॥ఎందు॥

---

72. కాంభోజి - చాపు

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ధీర, అధమ ; నాయకునితో కలహించి, అతడు హితముచేసినను, అహితముచేసి కోపించి, సరసములకు లోబడినది.)

పల్లవి :

ఎందుకు ? ఈ మాటలేల ?

అనుపల్లవి :

ముందు నిన్నెరుగునా ? – మువ్వగోపాలా ! ॥ఎందుకు॥

1. నిలుపు నాపై దయ - నీక ఆ
చెలియతో నలిగి వ - చ్చితివో లేక
తలపు తెలిసె నిం - దాక న
న్నలయించు దైవము - ననవలెగాక ॥ఎందుకు॥

2. మనసు రానిపొందు - మాను మా
కనకాంగివలె చ - క్కనిదాన గాను
నిను మెప్పించనేర్తునే - నేను ? ఓ
వనజాక్ష ! సరసము - వద్దు నాతోను ॥ఎందుకు॥

3. రంతు సేయక మున్ను - రావా ? నే
నెంతో కోపించిన - నెదురాడి నావా ?
ఎంతలేదని యుండ - నీవా అది
కొంతకాలము మువ్వ - గోపాలదేవా ! ॥ఎందుకు॥

---

73. బేగడ* - ఏక

(స్వీయ - ప్రౌఢ; తాను ముందుగా మగనికి కోపము తెప్పించి పిమ్మట సముదాయించి యతని కోపము పోగొట్టగల జాణ.)

పల్లవి :

ఎందుకు వచ్చెనో కోప - మెవ రేమన్నారు ?

అనుపల్లవి :

అందు కిందుకు సరి - యాయెరా ! మువ్వగోపాలా !
॥ఎందు॥

---

* శహాన.

1. ఎన్నడైన నవ్వుకోమో? - యెదురు మాటాడుకోమో?
మొన్నరాత్రి రలిగి - ముచ్చట లాడుకోమో?
చిన్న ముద్దు వచ్చెనని - చెక్కిలి నొక్కినందుకు
నన్ను నీ వొక టంటె - నిన్ను నే నొకటంటి ॥ఎందు॥

2. ప్రేమ రెట్టించుకోమో? - బిగి కౌగిళ్ళ నుండమో?
ఏమైన ననుకోమో? - ఎచ్చుకొద్దు లాడుకోమో?
ఆ మాట కా మాట - కప్పుడే నే జాణ నంటి
నా మాట నీవు కాదంటే - నీ మాట నేను కాదంటి
॥ఎందు॥

3. అతనుని కేళి గూడి - యందమాయె ననుకోమో?
మితము లేనట్టి తమి - మే లనుకోమో?
హితవై మువ్వగోపాలా! - ఇంచుక నే నలిగితే
అతిక మలిగితి - వప్పుడే కూడి యిప్పుడు ॥ఎందు॥

---

74. సావేరి - చాపు

(స్వీయ - మధ్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

ఎక్కడ తాళుదునే - యేమని దూరుదునే

అనుపల్లవి:

మ్రొక్కిన రాడు కౌగిలీడు - మువ్వగోపాలు డో
చెలియా! ॥ఎక్కడ॥

1. దయ గోరంతైన లేదాయె; వట్టి - తచ్చనలే ఘనమాయె
ప్రియముతో నను జూడడాయె — ప్రేమతో చే పట్ట
డాయె నో చెలియా! ॥ఎక్కడ॥

2. బతిమాలిన రాడాయె; నన్ను - పగవాడై యల కంతుడేయ
హితవని నన్నేలడాయె — ఎంతటి మాయయో చెలియా!
॥ఎక్కడ॥

3. కూడి యున్నదే వెగటాయె; నేను - వీడె మిచ్చిన
నొల్లడాయె
మోడి చేసి మువ్వగోపాలుడు నా - మోహ మెన్నడాయె
నో చెలియా! ॥ఎక్కడ॥

---

75. సారంగ* - త్రిపుట

(స్వీయ ‡ - మధ్య; అన్య సంభోగదుఃఖిత; నాయకుడు - అను కూలుడు; ఈర్ష్యామాన విప్రలంభ శృంగారము.)

పల్లవి :

ఎక్కడి నేస్తము - లెక్కడి నెనరు — లెవ్వరి కెవ్వరే?
ఓ చెలియా!

అనుపల్లవి :

మొక్కిన వినక మా మువ్వగోపాలు నా —
ముదిత యింటికి త్రోసిరే ఓ చెలియా! ॥ఎక్కడి॥

---

* కళ్యాణి - చాపు. ‡ "పరకీయ - విప్రలబ్ధ" అని రసమంజరి.

1. ఇదిగో నెన్నడు నిరుగు పొరుగు లెరుగని వాని –
కెన్నెన్నో బోధించిరే!
అది చక్కని జాణ యని వాని దా నిల్లు
కదలకుండగ జేసిరే ఓ చెలియా! ॥ఎక్కడి॥

2. బలిమిని నాచేత నింతలో నింత్తైన – పంచుక పోజేతురే
చెలులు గాదా రెండు దలచరని యుంటి – చెలువుని
ఎడ జేసిరే ఓ చెలియా! ॥ఎక్కిడి॥

3. మొలక ప్రాయమునాడె మువ్వగోపాలుని – కలయుట
తెలియరటె
లలనరో! వానిచే లంచాని కాసించి – చలపట్టి పగచేసిరే
ఓ చెలియా! ॥ఎక్కడి॥

---

76. తోడి - అది

(స్వీయ - ముగ్ధ, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

ఎచ్చోట నున్నాడో? చెలియా! వా – డేమనుచున్నాడో?

అనుపల్లవి:

విచ్చలవిడిగాను – వెరపింత్తైనలేక
ముచ్చటలాడుచు – మువ్వగోపాలుడు ॥ఎచ్చోట॥

1. వారిజాక్షి ! యనుచు తన - వద్దికి రమ్మని
తీరుగ నుదట - తిలకము దిద్దుచు
జారు కొప్పున సన్న - జాజులు ముడుచుచు
గారవమున పక్క - చేరి ముద్దు పెట్టుచు ॥ఎచ్చోట॥

2. చాల నను దూరుచు తన - సాటి లే దనుచు
పాలు గారు చెక్కిలి - బాగుగా జీరుచు
వాలాయముగాను - వా తెర యానుచు
ఏల పదము పాడుచు - నెలమి సొక్కించుచు ॥ఎచ్చోట॥

3. బాలరో ! మువ్వగో - పాలుడైన వరదుడు
కోలాహలముగ - కొసరి కొసరి వేడుచు
నీలవేణిని రతి - లీలశయ్య నను
కూలముగ రతి కేళి - గూడి లాలింపుచు ॥ఎచ్చోట॥

---

77. కాంభోజి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రోషిత భర్తృక; నాయకుడు - ప్రోషితపతి, ప్రవాస విప్రలంభ శృంగారము.)

పల్లవి :

ఎన్నటికో నా కొమ్మను జూచేది ? - ఎన్నటికో నా
మనసు చల్లనయ్యేది ?

అనుపల్లవి :

వన్నెలాడి బన్నసరులు నా యురముపై
నూగాడగా నుపరతి గలసేది ॥ఎన్నటి॥

1. మేటి చందుర కావి పావడపై పసిడి
పట్టు చేలము చాల – పసమీర గట్టి
కోటి వేలకు గొన్న – తాటంకముల నొప్పు
కోమలి చెక్కిళ్ళు – కొసరి ముద్దాడేది ॥ఎన్నటి॥

2. మోము మోమున జేర్చి – మోవి తేనియ పీల్చి
వేమారు నా మనసు – నొకటిగా జేర్చి
కామశాస్త్రము చదివి – కథలు చెప్పుచు నేను
కామినిని నెమ్మదిని – కలిసి కౌగిట జేర్చేది ॥ఎన్నటి॥

3. జోడు గూడి – తోడి రాగము పాడుచు
మేడపైనుండి – మేలుమే లనుచు
వేడుకలతో దాని – విడువక యెప్పుడు
తోడ బంగారు – తూగుటుయ్యాల లూగేది ॥ఎన్నటి॥

4. చెలియరో ! మా మువ్వగోపాలరాయడు
ఎలమి నేల రాడని – పలుకరించిన
చెలియ లందరు గూడి – నలినాక్షి వెతజూచి
నేడు రేపని రాక కెదురు చూచేది ॥ఎన్నటి॥

---

78. ముఖారి - ఆది

(స్వీయ - ప్రౌఢ, అభిసారిక)

పల్లవి :

ఎన్నిటికని నే మెత్తు? – నెంతని వినుతింతు?

అనుపల్లవి :

కన్నె! నీవు చేయు నుప – కారములు పదివేలు ॥ఎన్ని॥

1. విరహ సాగరములో – దరిదాపు లేనపుడు నీ
యురమను తెప్పపై నుంచి – వెరపు తీర్చినందుకా?
మరుని వాడి తూపుల – మనసు వేగునప్పుడు
సరగున వచ్చి మది – చల్లజేసి నందుకా? ॥ఎన్ని॥

2. మగువ! నిన్నెడబాసి – పగలు రేయు జీకాకై
వగల బొరలునప్పుడు నా – దిగులు దీర్చినందుకా?
నెగడు కార్చిచ్చు వంటి వె – న్నెలచేత వేగునప్పుడు
జిగిమోవి పానక మిచ్చి – సేదదీర్చినందుకా? ॥ఎన్ని॥

3. మొలక నవ్వు మోముతో – మువ్వగోపాల! రమ్మని
కలసి చెమట లూర – కౌగిలించినందుకా?
అలిగి నే నూరకుండిన – యంతలోనే తెలుసుకొని
నలినాక్షు! కోపము వద్దు – నమ్మితి నన్నందుకా?
॥ఎన్ని॥

79. పంతువరాళి - చాపు

(స్వీయ - ప్రౌఢ, దివ్య, నాయకుడు అన్యకాంతాసక్తుడైనను సఖులకు అతని సుగుణములను పలుకుచున్నది.)

పల్లవి :

ఎవతె కూడిన నేమి చాలు - నిది నాతో ననకు రే !

అనుపల్లవి :

కువలయాక్షిరో ! ఎప్పటి మా మువ్వ
గోపాలరాయఁడు వీడె కదా ? ॥ఎవతె॥

1. మంచితన మైననాడె - మక్కువతోనే చెక్కు నొక్కి
కొంచక మోహావేశమునను - గోర నే జీరి
అంచులచేత నప్పళించి - యాని యాని తనివితీర
చంచలాక్షిరో ! నే చాల - చప్పరించిన వాని మోవె
కదా ? ॥ఎవతె॥

2. ప్రేమతో తన రెండుచేతుల - బిగియించి తమికొద్ది
వేమరు గబ్బి గుబ్బల గుమ్మి - వేడుకమీఁర
మోము వాని చక్కని మో - మున జేర్చి చేర్చి
లేమరో ! నే గాగి - లించిన వాని రొమ్మె కదా ?
॥ఎవతె॥

3. హితవైయున్న మువ్వగోపాలు — డిందు వచ్చే
దినములెల్ల
సతమని నే నుపరతుల — సమరతుల
సతని నలయించి తా — నలసి మరియు వింత వింత
వితములల నే ననుభ — వించిన మేనే కదా ? ॥ఎవతె॥

---

80. భైరవి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, కలహాంతరిత)

పల్లవి :

ఎవ్వరి బంపుదు - నేమి సేయుదు నీవే — యిది బుద్ధి
యనవమ్మా !

అనుపల్లవి :

మువ్వగోపాలుడు మోడి చేసుకొన్నాడు —
మొన్నటాళనుండి రాడు నీ తోడు నే ॥నెవ్వరి॥

1. అతివ చులక నని — యందు పోరా దని
యతని బిలువ నని — యంటే నా మదిలోని
వెతలెల్ల తీరు నెన్నాళ్ళున్న - మితిలేని పోరు
నీకంటె నాకు
హితవరు లెవ్వరున్నారు ? పలుమారు ॥ఎవ్వరి॥

2. మనసు కరగ మంచి - మాటలాడి నా మీద
నెనరు పుట్టించేది - నీ భారము గాక యే
వనితకేలా దైవము నన్ను - వినవే నీ పాల త్రోసినది
అనుమాన మిక నేలా? యీవేళ ॥నెవ్వరి॥

3. అక్కరో! మువ్వగోపాలు - డతను కేళి గూడగ
ఎక్కడ మనసని - చెక్కిలి నొక్కితే
మక్కువ లేనివాని వలె-మ్రొక్కెనె కాని విడనాడి యీ
దిక్కుకు రాక మాని నినుగాని ॥ఎవ్వరి॥

---

81. ముఖారి - ఝంప

(స్వీయ - ప్రౌఢ, విప్రలబ్ధ)

పల్లవి:

ఎవ్వరి ననగ పని యే మున్న దమ్మలారా!

అనుపల్లవి:

నొవ్వనాడ నేలే మువ్వగోపాలుని - నోము ఫల
మిట్లుండగ ॥ఎవ్వరి॥

1. మంచివారి వలెనే యుండి యీ - మగువ లందరు వానిచే
లాంచలమున కాసించి వానికి బో - ధించి నా యిల్లు
పగ గా
వించుచు నది ద్రోహమని - యెంచక తిరిగేది ప్ర
పంచమనవలె గాక ॥ఎవ్వరి॥

2. ఎవ్వరెంత చెప్పినా యింతైన వినక
నవ్వుల కొరకు నాడైన నాతో - నలుగని విభుడు
రవ్వజేసి యిందు రాడు - రాతిరెల్ల నందుండి
పువ్వుబోణి చేయు - పుణ్యమనవలెగాక ॥ఎవ్వరి॥

3. తొలుతటివలె నన్ను - తలచి మువ్వగోపాలు
డెలమితోడను రతుల - కలసి యుండగను
చెలియ లోర్వలేక - చేసైగ దానింటికి
పిలువ బోయిన - ప్రియుని ననవలె గాక ॥ఎవ్వరి॥

---

82. సౌరాష్ట్రము - చాపు

(స్వీయ - మధ్య, విరహోత్కంఠిత; దూతి యామె విరహమును దెలుపును.)

పల్లవి :

ఏ తీరున రమణిని గెలిచి నీ - వెట్లు రూపొదువో

అనుపల్లవి :

చూతాము రారా ! మదన నీ - చేతి బలిమి మా
చెలియ బలిమి ॥ఏ తీరున॥

1. రాతిరనే యేనుగనెక్కి - రాకాచంద్రుడు గొడుగుగాను
లేతతెమ్మెర మొదలైన బలముల - చేతగెలిచెద
నంటివా ?
పోతుటేనుగు కుంభములే - పొలతిగుబ్బలు; మోము
చంద్రుడు
నాతిప్రాణములె చలువతెమ్మెర - జాతివారిలో పగలు
గలవా ? ॥ఏ తీరున॥

2. జంటవిరి దమ్మెయెద - నంటగ్రుమ్మెద నంటివా ?
దంటవే చెలికేలుదమ్మి - తమ్మియొక్కటె సుమ్మీ !
తుంట విల్లొక్కటి నీది - తునియని విండ్లు చెలికు
కన్బొమలు
ఇంట గెలిచి రచ్చగెలువ వలెనను - ఎన్నికలేక పూనితివి
॥ఏ తీరున॥

3. అంచలు పూ చెలిని జూచి - యడుగు బెట్ట వెంచిచూడ
పంచవన్నెల చిలుక - పలుకులే చాన పలుకులు
పంచ బాణములు నీదు - పడతిచూపులే తూపులనగ
ఎంచ శక్యము గా దా మీాద - నేలుకొన్నాడు మువ్వ
గోపాలుడు ॥ఏ తీరున॥

83. కేదారగౌళ - త్రిపుట *

(స్వీయ - జ్ఞాత యౌవనయగు ముగ్ధ; తృప్తాతృప్త, నాయకుడు - శఠుడు, సంభోగ శృంగారము, కరుణ.)

పల్లవి :

ఏమందునమ్మా యీవింత నే - నెచటగాననమ్మా !

అనుపల్లవి :

భామరో మా మువ్వగోపాలు డేలిన భావ మేమని
తెలుపుదు - నేనో చెలియరో ॥ఏమందు॥

1. ప్రేమతో సొక్కి - నా చెక్కిలి - వేమారు నొక్కి
కామించి నను బిగయు - కౌగలించెనె కాని
మోము మోమున జేర్చి - ముద్దుపెట్టడాయెనే ॥ఏమందు॥

2. వలపు మితిమీరి నా - వద్దకి వచ్చి నోరూరి
పలుచని కెమ్మోవి - సొలసి క్రోలెనె కాని
కులుకు గుబ్బలపైని - గోరు లుంచడాయెనే ॥ఏమందు॥

3. పరిపరిగతుల ననుచాల - పైకొని రతుల
పరికించి మువ్వగో - పాలు డేలెనె కాని
చిరుతొడలపై తన - చే సోక నివ్వడాయెనే ॥ఏమందు॥

---

* చాపు

84. అసావేరి - త్రిపుట

(స్వీయ - మధ్య, అన్యసంభోగ దుఃఖిత, నాయకుడు - శఠుడు, వియోగ విప్రలంభ శృంగారము, కరుణ.)

పల్లవి :

ఏ మందు పెట్టిరో చెలులు - ఏ మందునమ్మా !

అనుపల్లవి :

సీమగాని సీమకు ఆ - సీమంతిను లెల్లరు గూడి
భామరో ! నన్నెడబాసి - పయినము జేసిరో యమ్మా
॥ఏమందు॥

1. ఇల్లువిడిచి యిరుగుపొరుగు - ఎరుగనని బాసచేసి రే
కల్లలాడి అలదాని - యిల్లు చేరెనే ఓ యమ్మలార !
తెల్లని వెల్లా పాలు - నల్లనివి నీ ళ్లనచు
ఉల్లమున నమ్మినే - నుంటినే ఓ యమ్మలార ! ॥ఏమందు॥

2. మాపు రేపు నేజేసిన - మంచి రతుల భావమెల్ల అల
పాపి సవతితో చెప్పి - అనుభవించెనో
ఈ పట్లలో మగవాని - నెన్నటికి నమ్మరాదు
ఏ పుట్టలో ఏమున్నదో-ఎరుగనైతి నమ్మలార ॥ఏమందు॥

3. బాలముద్దుగోపాలుడు - పన్నెండేండ్లు ననుగూడి
పాలించి న న్నీవేళ - బాసిపోయెనే ఓ యమ్మలార !
పాలలో పాపిడికాయ - పడవేసిన దైవమునకు
పూలపూజ సేయనైతి - పూర్వము నే నమ్మలారా !
॥ఏమందు॥

85. ఆనందభైరవి - త్రిపుట

(స్వీయ - మధ్య; ప్రోషితపతిక)

పల్లవి :

ఏమని తెలుపుదు - నేలాగు తాళుదు -
నేమి చేతునే? చెలియా!

అనుపల్లవి :

భామరో! యూరికి - బయలుదేరెడు వేళ
ప్రేమ మీర నాసామి - పిలిచిచెప్పినమాట ॥ఏమని॥

1. అన్నమిందక - అతి వెత నొందకు
కన్నీరు నింపకు - కలవరింపకు మని
ఎన్నెన్నో విధముల - హితవులు తెలుపుచు
కన్నీరు నించుచు - కాంతుడు చెప్పినమాట ॥ఏమని॥

2. నిడివికన్నుల నీరు - నించుచు తలయూచి
తడలేక వేగ - తానే వచ్చెద నని
అడుగడుగున కుసు - రసు రని మదిలోన
కడు మోహమున ప్రాణే - శుడు పలికినమాట ॥ఏమని॥

3. ఏ నోము నోచితినో? - ఎంత ని వేడితినో?
తా నేమి వ్రాసెనో? - తలమీద విధి యని
పూనికతోడ మా - మువ్వగోపాలుడు
సూనశరుని కేళి - సుఖియింత మను మాట ॥ఏమని॥

---

86. ఆహిరి - చాపు

(స్వీయ - ప్రౌఢ; విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

ఏమి సేతునే? ఓయమ్మా నే - నేమి సేతునే?

అనుపల్లవి:

ఏమి సేతునే? వెన్నెలకాకల - కెట్లోర్తు నమ్మా!
నేను ॥ఏమి॥

1. కలకల రవములు - చిలుకల పలుకులు
సొలపులు నామీద - ఝలు ఝల్లుమనెనే!
అళులచే నళుకుచు - సొలపుల నలచితి
తెల తెల్లవారదే - చిలుకలకొలికీ! ॥ఏమి॥

2. మింటచందురు న - న్నంటి కాయుగాక!
యొంటి నుంటే రాదు - కంటికి నిదుర
తుంటవిల్తుడు నన్ను - కంటగించినాడు
వింటివటే! కల - కంఠిరో! నేను ॥ఏమి॥

3. అందమైన మా మువ్వగోపాలు - డైన రంగేశు
(డెందుపోయి యే - సుందరాంగిని జేరెనో)
మందలించి వాని - నిందు తోడి తెచ్చి
పొందుసేయగదవే - చందనగంధి! నే ॥నేమి॥

37. కేదారగౌళ - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

ఏమిసేతురా ? ప్రాణేశ ! నే - నెటువలె తాళుదురా ?

అనుపల్లవి:

ఏమో కాని ని - న్నెడబాసి నప్పుడే
యీ మేన ప్రాణము లే - మిటి కని తోచీ ॥నేమి॥

1. ఒకమాటు నీ మో వానక - ఒక వస్తువు జి
హ్వకు చవిగాదు చే - దయ్యాని రా
మకురు మనసు నీతో - మచ్చికై యున్నట్లు వే
రొక చోటను మోద - మొంద నీయదెందు ॥నేమి॥

2. నీ మాటలు విన - నే కాని వే
రేమియు వీనుల - కితవుగాదు
నీ ముద్దుమోము చూడ - నె కాని యితరము
కామింపనొల్లవు - కన్ను లయ్యయ్యో ! ॥ఏమి॥

3. ఎలమితో మువ్వగోపాల ! - ఇపుడు నిన్ను నాయెద్దపై
సలుముకొన మన - సయ్యానిరా !
చెల రేగి రతుల నెంత - సేపు కూడి యలసిన
తలచించు కోరికల - తనవిదీర దిందు కే ॥నేమి॥

88. సావేరి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రగల్భ, ప్రోషితపతిక)

పల్లవి :

ఏమో తెలియ దెటువలె నున్నాడో? ఏమని తెలుపుదునే?

అనుపల్లవి :

భామరో! నాపైని నెనరున నచ్చటి
సేమము తెలిసి వచ్చేవా రెవ రున్నా ॥రేమో॥

1. పాలతి! యూరిదాక – పోయి వచ్చెద నని
పలికినంతలో – పల కన్నీరు నించి
కిలకిలమని నవ్వి – తలయూచి యేమేమో
తలచి తప్పకచూచి – దయయుంచుగున నింక ॥ఏమో॥

2. చుర చుర మన వేడి – చూపులెగయు; చం
దురు కాక మేనెం – తో నొగిలెనుగదవే?
మరుని రాయిడి వెం – బడిని చల్లని గాలి
దరియింప భరియింప – దరమా యెవరికైన? ॥ఏమో॥

3. కవగూడి యెదపైని – గాని శయ్యపైని
పవళింపనేర్చునా? – పడతి! మువ్వగోపాలు
నెవతెయాదరించెనో? – యెట్లని యెంచెనో?
యువిదరో! యీరేయి – నొంటినుండనాయె ॥ఏమో॥

89. సావేరి - త్రిపుట

(స్వీయ-ప్రౌఢ, అన్యాసంభోగదుఃఖిత, ప్రియుని తోడితెమ్మని యే చెలిని పంపెనో ఆ చెలియే నాయకునితో రమించి రాగా చిహ్నములను జూచి కోపించి యడుగునది.)

పల్లవి :

ఏమో యీ వింతలు – ఎక్కడిదే నీకు ?

అనుపల్లవి :

భామా! మా మువ్వగో – పాలుడు నిన్నుగూడెనో ?
॥ఏమో॥

1. చిక్కుపడిన హారములు – చెదరిన ముంగురులు
కక్కసమై నీమోవి చాల – గంటియున్నదిపుడు
పుక్కిట విడెమున – బుసలుకొను వాసనలు
నిక్కుచను దోయిపై – నెలవంక గురుతులు ॥ఏమో॥

2. వీడినక్రొమ్ముడి – వింత వింతయూర్పులు
వాడబారిన విరులు – వైఖరి యును
నీడదేరు చెక్కులపై – నెక్కొను గురుతులు
కూడి యలసిన చెమ్మట-కొంగు తడసియున్నది ॥ఏమో॥

3. సరసుడౌ మువ్వ గో – పాలు డిందు వచ్చి
సరస రతుల గూడి – చౌకమీరినది
మరిగి దా నింటనే – మరిరాక యున్నాడు
అరనిమిషాన తోడి తెమ్మ – న్నందు కింతాయె ॥ఏమో॥

90. కాంభోజి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ఉత్తమ)

పల్లవి :

ఏమో నేర మెంచుచు - ఎదురాడు చున్నా - డేమి

సేతునే? చెలియా!

అనుపల్లవి

భామరో! నాపైని యేమేమో విభునికి -

పగవారు బోధించిరో? ఏమి చేసిరో? ॥ఏమో॥

1. అలిగియున్నాడని - అలుక దీర్చకబోతె

అలుకలో నలు - కాయెనే!

చెలియరో! నే నపుడు సణ్ణ - సేయగబోతె

చేయపట్టి నను దీసెనే ఓ - చెలియరో! ॥ఏమో॥

2. అక్కరో! నే వాని - మ్రొక్కివేడుకో బోతె

మ్రొక్కులో మ్రొక్కాయెనే!

చక్కన గాడంటె - సకియరో! వాడు నా

చక్కదనమె చూపెనే! ఓ చెలియరో! ॥ఏమో॥

3. వగకాడు మువ్వ గో - పాలుని రతికేళి

సొగసులో సొగసాయెనే!

మగువరో! నే నపుడు - మాటలాడగబోతే

మొగమొగమే చూపెనే! ఓ చెలియరో? ॥ఏమో

---

91. మోహన - ఆది*

(స్వీయ - మధ్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

ఏమో? రాడమ్మా! యిందుండి పోయి
జామాయె నమ్మా!

అనుపల్లవి:

భామరో! ఆదివరాహు డే - పడతిని గూడెనో! ॥ఏమో॥

1. ఎన్నడైన నన్నెడ బాసి - యీలాగుండునా?
నన్నుతాంగిరో! నామాట - జవదాటని విభుడు
మన్ననతో నిపుడే - మగువ వల దగిలెనో? ॥ఏమో॥

2. నిలునదే నా మనసు వాని జూడక - నిమిషమైన
కలిసిన వేళాగుణమో? - కమలజు వ్రాతఫలమో?
కలకంఠి! యిదే నిజము - కన్నులాన కల్లగాదు ॥ఏమో॥

3. మువ్వగోపాలుడైన - ముద్దువరాహుడు
పువ్వుబోణి! రతుల - పొలుపొంద ననుగూడి
నవ్వులకే యందుజేరి - నన్నుజూడ కున్నాడె! ॥ఏమో॥

---

* ... - త్రిపుట

92. ఉశేని - ఆది

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ప్రేమగర్వి్త, ప్రోషితపతిక)

పల్లవి :

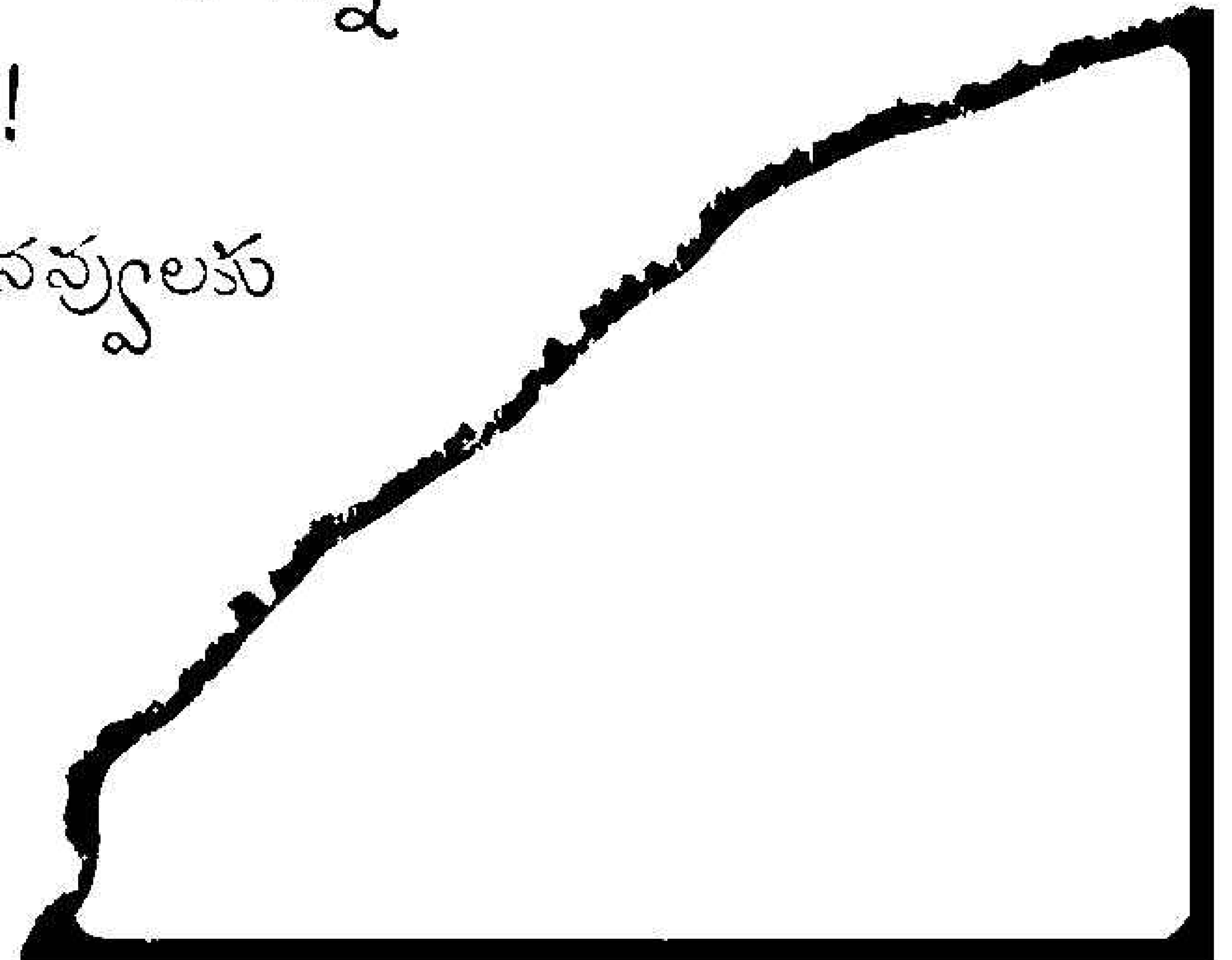
ఏ రీతి నున్నాడో ? – ఎటులతాళి నాడో ? –
ఎఱుగ నో యమ్మా !

అనుపల్లవి :

వారిజాక్షి ! ప్రాణ – వల్లభుడు ననుబాసి –
వంత చెంది విరహ వేదన చేత ॥ఏరీతి॥

1. కలనైన నామీది – కలవర మే ! ఇతర
– కామినుల నొల్లడే !
చెలు లోర్వజాలక – చెలి ! ననుదూరితే
– చెవియొగ్గి వినసహించడే
అలిగి యెప్పుడైనా – తెలియక యాడితే
– ఆమాట మదినెంచడే !
నెలకొన్న దయతోను – నెనరు నాపై నుంచి
– నెమ్మదినుండే సామి యీవేళ ॥ఏరీతి॥

2. తమిమీర క్షణమైన – తనయెదుట లేకున్న
– తత్తరమున నుండునే !
రమణి ! నే నంతట – రాగాను నవ్వులకు
– రావద్దు పొమ్మననే !

క్రమము దెలిసినవాడు - కౌగిట లీడుమై
    - ఘనముగా లాలించునే!
సమరసముతోను - సరసములాడుచు
    - సంతోషమునునుండే సామి యీవేళ ॥ఏరీతి॥

3. పాటలగంధి! నా - భావము దెలిసి
    - పలుమారు తేలించునే!
నీటుగా మా మువ్వగోపాలు డైన్నైన
    - నేర్పులు పచరించునే!
ఘాటమున నన్ను - కౌగిట లీడుమై
    - ఘనముగా లాలించునే!
పాటించి రాతిరి - పగలు జోడుగూడి
    - బాళితో నుండేసామి యీవేళ ॥ఏరీతి॥

---

93. శంకరాభరణము - త్రిపుట (లేక ఆది)

(స్వీయ - ప్రౌఢ, సుఖితప్రేమ)

పల్లవి :

ఏల తెల్లవారె? నయ్యో! యింత వేగమె

అనుపల్లవి :

బాలరో! మా మువ్వగో-పాలుడతో మాటాడగానే ॥ఏల॥

1. రాకరాక మాయింటికి - రమణుడు వచ్చినంతలో
పోకముడి వీడగాను - పొంగుకొంచును
ఏకచిత్తమున శయ్య - నిద్దరము పవ్వళించి
ఆకు మడుపు లందిచ్చి స-య్యాటలాడునంతలోనే ॥ఏల॥

2. మేనుమేను గదసినపుడె - మిక్కిలి బిగికౌగిళ్ల
పూనిపెనగుచు నిద్దరము - పొంకముమీర
సూనశరుని పాటలు - సొంపుమీర పాడుకొనుచు
ఆని కౌగలించు మని - అడిగేటంతలో ॥ఏల॥

3. సరసుడౌ మా హేమాద్రి - సామి మువ్వగోపాలుడు
కరుణించి సమరతిని - కలయుసంతలో
సురతానందమిచ్చి - చొక్కి వేరేమి తోచక
గురు కుచముల రొమ్ము - గ్రుమ్మిపై కొనునంతలో ॥ఏల॥

---

94. నీలాంబరి - త్రిపుట

(స్వీయ - ముగ్ధ, విరహోత్కంఠిత. దూతి ఆమె విరహమును దెలుపును.)

పల్లవి :

ఏలర పూరక చలము? మువ్వగోపాల!

అనుపల్లవి :

బాలర; నీపాల కలిగినదేమి? యీ -
వేళ కరుణాలవాల! ॥ఏలర॥

1. వలచింది ప్రేమచే చాల దాని – వలెనెందుగాన గోపాల!
మలయజగంధి నీ లీల దలచి – మది నుప్పొంగుచు నే వేళ
నెలతలిటువలె పలుమారేచవలెన ? – నీ కేమైన
ఫలమాన ? కాక, మేలౌన ? ॥ఏలర॥

2. కనుల జూడవలె నని శౌన అది – కరుగు
చున్నది నీ మీా దాన
మనవాలకించు ఓ జాణ! దయ – మరువ
వద్దని నీతో ననేన ?
వనిత పసుపగ నస్తి నిజముగ
వలదు ఇక నిటువంటి కోపము – వచ్చు పాపము ॥ఏలర॥

3. చిగురుబోణితో నిపుడీ వాదమును – జేరి యింపుగ
[నుండలేదా ?
తగవు పెట్టక వేరారాప ? తి – రుగ కూడియుండి తేను
[కారాద ? వృథా
పగలు చేసుక అలిగి వచ్చితే
నగవులకు ఎడమౌను ధరలోన సరివారలోన ॥ఏలర॥

95. యదుకులకాంభోజి - త్రిపుట

(స్వీయ - మధ్య, ధీర, అధమ. అన్యకాంతాసక్తుడైన నాయకుని సరసత్వము లే మాత్ర మంగీకరించక కోపించేది)

పల్లవి :

ఏలరా ? ఈ వగ లెల్ల నాసామి ! యిపు -
డేలరా ? ఈ వగ లెల్ల

అనుపల్లవి :

చాలురా ! మువ్వగోపాల ! యీ జాజ మెల్ల ॥ఏలరా॥

1. మన వేమి యున్నది నేడు అల్లమటు -
మాయలాడిన మరిమరి వేడు
ఘనముగా దిది యెంచి చూడు ముచ్చ -
కనికర మెల్లను దెలిసెను నేడు ॥ఏలరా॥

2. చాలు నీదయ అట్టె యుండునట్టె -
సరసములాడకు నాతో వేలందు
కాళ్లకు మొక్కుల బందు ఇంత -
కరుణ గలవాడవు మనసందే యుండు ॥ఏలరా॥

3. శయ్యపైని చేరరాకు నాదు -
పయ్యెద తొలగించి పట్టి ముద్దిడకు
కుయ్యాకు మని కూడ రాకు మువ్వ -
గోపాల ! నేడు నీ కింత పరాకు ॥ఏలరా॥

96. యదుకులకాంభోజి - ఆది

(స్వీయ - మధ్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

ఏలాగు నే వేగింతునే ? ఓ ముద్దుగుమ్మా !

అనుపల్లవి :

బాలరో ! మువ్వగోపాలుడలిగి రాడాయెనే ॥ఏలాగు॥

1. చిలుక నంపిన రాడాయెనే నాతోనె ముద్దు -
చిలుక మాటాడకపోయెనే వాని కిపుడు
అలిగి యుండేది హితవాయెనే ఓర్వజాలని -
యతివల రవ మాయెనే ఓ ముద్దుగుమ్మా ! ॥ఏలాగు॥

2. బలిమినన్నేడ జేసెనే యందునల్ల నా -
చెలి యే పుణ్యముచేసెనే మందుబెట్టి
అలవాని నోరు మూసెనే ! యంతలో నామా -
టలు గాకుండ చేసెనే ఓ ముద్దుగుమ్మా ! ॥ఏలాగు॥

3. కూరిమి నేరమెంచెనే మువ్వగోపాలుడు -
కూడినదాక నలయించెనే పైపోటి చేసి
ఆ రామపొందు గావించెనే నన్ను నిప్పు -
డంతలోనె మచ్చరించెనే ఓ ముద్దుగుమ్మా ॥ఏలాగు॥

97. పున్నాగవరాళి - చాపు

(స్వీయ - ముగ్ధ, ఖండిత)

పల్లవి :

ఐతేగాని నిన్నే నమ్మి - యాపె చేసిన భాగ్యముసామి !

అనుపల్లవి :

సైతురా ! యీ నడతలు - సామి! మువ్వగోపాల! ॥ఐతే॥

1. చెక్కిలి నొక్కిన సొగసు - చేతిలో చేయివేసిన వహాసు
ఎక్కువయిన నీమనసు–ఈ మర్మమునాకే తెలుసు ॥ఐతే॥

2. అక్కరకు రాని ధనము - ఆస పడితే నేమి ఫలము ?
నొక్కిన నొక్కుసొమ్ము - నొలచుకొంటే నేమి ఘనము ?
॥ఐతే॥

3. కులుకు గుబ్బల పోటు - గురిగ వేసిన కీల్జడ వేటు
అలుకవలదు నీ పలుగాటు - అందమాయెను
[ఈ తడబాటు ॥ఐతే॥

---

98. ముఖారి - ఆది

(స్వీయ - మధ్య, విప్రలబ్ధ)

పల్లవి :

ఐరాదే నేస్త - మమ్మలారా !

అనుపల్లవి :

సారసాక్షి ! పోరేది - చాలునమ్మ చెలులతో ॥ఐరా॥

1. నామీద నెనరు గల్గి - నా వారి వలనుండి
యేమేమో విభునితో - నెగ బోసిరే
ఆ మాట నిజముచేసి - యుత డించు రా కున్నాడు
వామాక్షిరో ! మేక - వన్నె పులివంటి చెలులే ॥ఐరా॥

2. నుడువ నోరాడ దమ్మ ! నూ గింజైన నాన నియరు
అడలి నే నాకరితో - నాడుకో రావె
పడతిరో ! నామాటలన్ని - పలికేరే విభునితో
ముడుచుకు పోయేరు - ముని ముచ్చు లే చెలులు ॥ఐరా॥

3. పాయక మువ్వగోపాల - భావమైన యఖిలాండ
నాయకుడైన వరదుడు - నన్నుగూడి
గాయక మెరుగడమ్మ - కటకట తెలియదు
కాయజుని తలిరుపదను - కత్తులమ్మ ! యీ
చెలులు ॥ఐరా॥

---

99. మోహన - ఆది
(స్వీయ - మధ్య, అభిసారిక)

పల్లవి :
ఒక్క గడియకే ఈ లాగైతే ఇదేటి ఘనమే
అనుపల్లవి :
గ్రక్కున మాటికి - అక్కర దీరగ
పక్కబో నేమె ? ఓ - భామామణిరో ! ॥ఒక్క॥

1. నన్నింపు పలుకులు పలికే వేమే ? –
చన్నులు పయ్యెద గప్పే వేమే?
తిన్నని చూపులు చూపనదేమే ? –
నన్ను మంచి మాటలాడ వదేమే ? ॥ఒక్క॥

2. పదములు తడబడి నడచే దేమే ? –
పాటిమాట లాడనోరాడ దేమే ?
తనువున చెమటలు జారే దేమే ? –
తరుణిరో ! పెదవులు తడిపే దేమే ? ॥ఒక్క॥

3. మదనుని కేళికి బెదరే వేమే ?
మమత దీర ముద్దీయ వదేమే ?
చెదరి భయంబున జూచే వేమే ?
మదువులీయ చెయ్యాడ దదేమే ? ॥ఒక్క॥

4. ఉన్న తావునను – ఉండ వదేమే ? –
కన్నె ప్రాయమున – కదిలే దేమే ?
వెన్నుడు మువ్వగోపాలుడు తెలియగ
వెలదీ ! మనకది భయమేమే ? ॥ఒక్క॥

---

100. సావేరి - త్రిపుట

(స్వీయ - ముగ్ధ, విప్రలబ్ధ)

పల్లవి :

కొంచెకత్తెలా ? మీరో చెలియరో !

అనుపల్లవి :

కొంచెకత్తెలా ? నా - గుణము తెలియక నన్నుడి
కించి వాడు దాము - కేరి కేరి నవ్వేరు ॥కొంచె॥

1. అలిగి రాడు తోడితె - మ్మని సఖుల నంపితె
చెలువుని తోడితెచ్చి - తలవాకిట నుంచి
యలదాని గూడి రా - వనె నంటె నా మది
కలగి కన్నీరు నించ - గా తోడితెచ్చేరు ॥కొంచె॥

2. పొరుగింట పతినుంచి - తరుణి ! నీ పతియూరి
కరిగేటప్పుడు దయ - మరువనన్నాడని నీతో
నెరిగింపు మనె నన - విరహ వేదన చేత
పొరలగ నప్పుడు వి - భుని తోడితెచ్చేరు ॥కొంచె॥

3. నెలత ! మువ్వగోపాలు - నికి నా సఖి కట్టిన
వలువ కట్టి స్త్రీవలెనే - యలవరించి యిందుదెచ్చి
అలివేణి ! పవ్వళించు - మత డిందు రాడని
తొలగి యచ్చట నుండ - గలసి విభుడు నవ్వె ॥కొంచె॥

101. భైరవి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ఖండిత)

పల్లవి :

కోపము సేయ వచ్చున ? నాపై నింత

అనుపల్లవి :

రే పగలునీవు – లేమబోధన విని
బాపురే! మువ్వగో – పాల ! నా సామి ! ॥కోపము॥

1. అలదానికెమ్మోవి – ఆనిన పలుకాటుచే
అలరు నా జిగిమోవి – నాన వద్దంటినా ?
తిలక మొదిగినది – దిద్దుకొమ్మని చాల
నిలువు టద్దము తెచ్చి – నిలిపినందుకు నాపై ॥కోపము॥

2. నెలవంక లందందు – నెగడిన మేనితో
ఎలమినను కౌగిటను – అలమవద్దంటినా ?
చలువ పన్నీటిచే – కలయ మర్దించిన
కలపము మైనిండ – నలదినందుకు నాపై ॥కోపము॥

3. ఏ మగువనో చేరి – యెనసివచ్చితివని
కాముకేళిని గూడి – కలయవద్దంటినా ?
నీ మనసు దెలిసి నే – నే బలిమిచేసి
సామి రమ్మని రతి – సలిపినందుకు నాపై ॥కోపము॥

102. సౌరాష్ట్రము - చాపు

(స్వీయ - మధ్య, ధీర, నాయకుడన్యకాంతను భోగించివచ్చినను అలుగక సేవచేసేది)

పల్లవి :

చక్కనయ్య! ఏమి యుప - చారము లే జేయింతును?

అనుపల్లవి :

నిక్కముగ శ్రీకర! దోషహారతుల - నిప్పింతునో ?

॥చక్క॥

1. మల్లెపూల పాన్పుపైని - చల్లని మొల్లలే పరుతునో ?
చల్లని వాసనగాలికి - చామరాలే వేయింతునో? ॥చక్క॥

2. మంచి గంధం బలది నే యాకు - మడుపులం దిత్తునో ?
అంచితమైన మోవినొక్కి తే-నందుకే రవలుచెక్కింతునో?

॥చక్క॥

3. చక్కని మూవనపుర - సామి! మువ్వగోపాల! యిం
కొక్కసారి నేనే - యోలలా డింతునో ? ॥చక్క॥

---

103. ధన్యాసి - త్రిపుట*

(స్వీయ - లఘుమాన)

పల్లవి :

చల్ల నాయెలేరా! నా మన సెంతో -
చల్ల నాయెలేరా!

---

* ఘంట - ఆట

1. ఏనాతికైన నీ కెమ్మోవి - విచ్చితివని కోపమా ?
ఆనీని! చప్పరించీని! - అపహరించీనా ?
నే నెంతో విన్నవించిన - నీవు వినవు వినకున్న
మాను మందువల్ల నా - మనసు నొవ్వగలేదురా ॥చిత్త॥
2. ఎలమి నెవతెనైన కౌగి - లిచ్చితే రోసమా ?
అలమీని! గుబ్బల గుమ్మీని! అమ్మకొనీనా ?
తెలియ బల్కినను నమ్మ - తించేది లేదు లేకున్న
పలుమారు నిందుకు నే - నలిగి యుండలేదురా ॥చిత్త॥
3. అక్కట మువ్వగోపాలుడ - వై దానిల్లు చేరితే
మ్రొక్కీని! కలసీని! - మూల దాచీనా ?
చక్కన గాదంటే మాట - లెక్కసేయ వెందుకు నీ
యిక్కువ దెలిసెను గనుక - ఈరసించ లేదురా ॥చిత్త॥

---

106. కల్యాణి - త్రిపుట

(స్వీయ - ముగ్ధ, విస్రబ్ధనవోఢ - సఖుల వాక్యములనంగీకరించినది; నాయకుని అనుభవము తెలిసికొన్నది గనుక.)

పల్లవి :

చిన్నదాన నే నే మెఱుగ - సిగ్గయ్యీ నమ్మా !

అనుపల్లవి :

కన్నె లెల్ల కంచి వరదుని - కౌగిట నుండుమనేరు
॥చిన్న॥

1. వద్దికి బొమ్మని చాల – సుద్దులు చెప్పేరు
ముద్దు పెట్ట బొమ్మ నేప – ముదముతో లాలించుమనేరు
॥చిన్న॥

2. మదన శాస్త్రము నేను – చదివిన దాన గాను
సదయుడని వానితోను – సరసము లాడుమనేరు ॥చిన్న॥

3. మల్లెపూల పాన్పుపైని – మనసు నెమ్మదితోను
ఉల్లము రంజిల్ల జేసి – ఒమ్మికతో నన్నుండమనేరు
॥చిన్న॥

4. పల్లవాధరి! వినవే – పడతు లందరు నన్ను
వల్లభుడా మువ్వగో – పాలునితో గూడు మనేరు
॥చిన్న॥

---

107. ఉసేని - చాపు

(స్వీయ - ప్రౌఢ, సురతప్రియ సేనాదినములకు రాకరాక వచ్చిన పతితో మాటలాడుచు కాలక్షేపముచేసి, చిలుకపలుకలవలన తెల్లవారు చున్నదని గ్రహించి వ్యాకులపడినది)

పల్లవి:

చెల్లబో యెంత వేగమే – తెల్లవారెరా!

అనుపల్లవి:

ఉల్లములో జాల వింతై – యున్నది మువ్వగోపాల!
॥చెల్ల॥

1. ఇద్దర మీ వరదాక – నెడబాసిన వెతదీర !
కొద్దిగా నింతసేపైన – సుద్దు లాడుకొంటిమో ?
నిద్దరమైన తమిదీర – నెలత ! రా రమ్మని నీవు
ముద్దుపెట్టిన నీ మోవి నా – మోవిపై నున్న దింతలోనే
॥ చెల్ల ॥

2. చెలువుడ ! నీవు నేను – వల రాజుచే జిక్కిన
యలుక దీర మోవి తేనె – లానుకొంటు ఉంటిమో ?
తలిరాకు బోణీ ! రమ్మని – దయతోడ నీ విచ్చినట్టి
వలపుల బిగి కౌగిలి – వదలలే దింతలోనే ॥ చెల్ల ॥

3. కళలంటి నే బలికిన – పలుకులు విని ముద్దు
చిలుక పలికినందు కింత – సేపు నవ్వుకొంటిమో ?
కలికిరో ! రమ్మని నన్ను – కడు వేడ్క మువ్వగోపాల
కలసి యుపరతి నేనై – గమకించే టంతలోనే ॥ చెల్ల ॥

---

108. తోడి - రూపకము

(స్వీయ - ఉత్తమ, నాయకుడు - ధృష్టుడు, సఖిశిక్షాస్వభావముగల పార్శ్వచారిణి.

పల్లవి :

తగదు పో పొమ్మన నా – తరమా ? ఓయమ్మా !

అనుపల్లవి :

సొగసైన వాని మోము – సుదతిరో ! చూచినపుడె
॥ తగదు ॥

1. వడిగ వాడిందు వచ్చి - నద్ద చేరి ముద్దు పెట్టి
తడవేల విడె మిమ్మని – తా సారెకు నను వేడగ
॥తగదు॥

2. సరసము లాడుచు నాదు — చక్కని చెక్కులు నిముచుచు
గురుకుచముల గోరు లుంచి - కొమ్మా! నీ పుణ్యా
మనగ ॥తగదు॥

3. మనసిజు కేళిని నన్ను - మువ్వగోపాల సామి
ముసు గలసిన చందాన - ముదిత నన్నేలు మనిన
॥తగదు॥

---

109. మోహన - త్రిపుట

(స్వీయ - మధ్య, ఖండిత)

పల్లవి :

తగిలితి విక నిన్ను - తరలనీయ నోయి!

అనుపల్లవి :

వగకాడా! మా మువ్వగో - పాలా! నా సామీ!
॥తగిలి॥

1. గంధము చాటున - ఘనమైన జడవేటు
కందియున్న సొగసు - కనుగొంటినోయి!
సందిటనున్న యీ - చందురు పిల్లలు
అందమాయె నోయీ - యిందుకేమోయి! ॥తగిలి॥

2. తావి మించిన నీ – మోవిపై పలుకెంపు
దేవునాన నినుజూడ – దృష్టయ్యీ నోయి!
దేవర చిత్తము – తెలియ దానినా నీ
వీ వేళకైన నా – యిల్లు చేరితివోయి! ॥తగిలి॥

3. కళలంటి వేమారు – ఘనుడ! మువ్వగోపాల!
కలసితి వందుకు – కాదననోయి!
చెలిని నేటనుండి – తలచనంటు నాతో
పలికితే కాని యా – పని కొల్లనోయి! ॥తగిలి॥

---

110. కన్నడ - త్రిపుట

(స్వీయ - మధ్య, కలహాంతరిత)

పల్లవి :

తన యాసవలెనే యుండ – దా నా యాస?

అనుపల్లవి :

తనకేమి తెలివి లేదా? – చానరో మువ్వగోపాలుడు
శానా చదివిన సర – సజ్ఞుడే ఓ చెలియా! ॥తనయాస॥

1. ఇంటికి వచ్చి శయ్యపైన – న్నంటక, దయజూడక యుండ
పంటి కొద్ది మోవి – గంటి చేసితినని
కంటగించి చూచి – కను లెఱ్ఱజేసెనే! ॥తనయాస॥

2. ముద్దు పెట్టకయుండగా వానిపై - మోహ మగ్గలమై నేను
వద్ద కూర్చుండి తిలకము - దిద్ది తేను
గద్దించినాడు గదవే? ఓ యమ్మా! ॥తనయాస॥

3. మనసు నిలుపలేక వానిపై - కొని రతిగూడు వేళ
తనువు మరచి నేను - తాళు తాళు మనిన
విని మోడిగా జూచెనే! - ఓ చెలియరో! ॥తనయాస॥

---

111. ఘంటారావము - రూపకము

(స్వీయ - ప్రౌఢ, కలహాంతరిత)

పల్లవి:

తరుణిరో! నేనందాక జీవము బట్టుక -
తాళి యుండే నమ్మా!

అనుపల్లవి:

వరదుడు రాక యుండి నంతట - నలరాయడున్నాడు
నే నున్నాను ॥తరుణి॥

1. ఎన్ని నోములు నోచిన ఫల - మియ్యక పోయీనా?
పున్న మొక్కుప్రొద్దు లూరకే - పొల్లపోయీనా?
తిన్నగా మీవంటి పుణ్యసతుల - దీవెన వ్యర్థమయ్యీనా
కన్ను తెరచి యే దేవుడైనను - కరుణ చూడక
పోయీనా ॥తరుణి॥

2. చూసరో! నా గ్రహచార మిక్కనైన - చక్కన
గాకుండీనా ?
దీనత చూచి యే చెలియైన - దిక్కు కానకపోయీనా ?
వానిపై నున్న నా విశ్వాసమైన - పన్నె సేయక
పోయీనా ?
పూని నేను ముందు చేసినట్టిదాన - పుణ్యమైన లేక
పోయీనా ? ॥తరుణి॥

3. కామునితో గూడి యాపద లేమైన - కాపురముచేసీనా ?
పానురు లాడుకొందురు దైవము - పగవారిని గూడీనా ?
రామరో! మున్వగోపాలు డింద నేడు - రాకమానీనా ?
ప్రేమతో నన్నేలిన దేవుడు - తామస మొనరించీనా ?
॥తరుణి॥

---

112. మధ్యమావతి - త్రిపుట

(స్వీయ - సఖీ ఉపాలంభన)

పల్లవి :

తలిరుబోణి వారు పెద్దలైనారు

అనుపల్లవి :

తాళుకొన్న దే దోసమా ? ఎక్కడి జోలి
వలచేది యొకరి కోసమా ? ఓర్వలేని చెలులంటేనే
రోసమా ? ॥తలిరు॥

1. నిను నిందించి నారంటు నీ వేల అలిగి యున్నావు ?-
నీ వివేక మింతాయెగా !
వనజాక్షుల నోటి వెక్కసపు మాటల
వాని మొక్కవోయీనా ? ఎక్కడి జోలే ! ॥తలిరు॥

2. వాసు సేయుమనగానే ముందు చెలిమి చేసినావో
వారికి చింతన సేతురా ?
ఊరికే చిన్నజూచి యుసురనే దోసకారులు
ఒకరి మేలు సైతురా ? ఎక్కడి జోలే ? ॥తలిరు॥

3. నెమ్మి ముట్టెడి మువ్వగోపాలుడు
నీతోనైన కూడుకొనే చెల్లదా ? జాలమైనదే
చాలదా ?
అమ్మమ్మా ! యిది యేమి యెదిగే తిరిగే
నయ్యయ్యో ! యెవ్వరైన దేశ రాజుల యెక్కడి
జోలే ॥తలిరు॥

---

113. ఆహరి - చాపు

(స్వీయ - ముగ్ధ, ప్రోషితపతిక)

పల్లవి :

తాళరాదమ్మా ! నా సామిని బాసి

అనుపల్లవి :

ఆ - వేళ జూచి యింత - వెత చెందజేసెనే ॥తాళ॥

1. వన్నె చిగురు పగడమునంటి - వాని పాదము లెన్నడు
కన్నుల నొత్తుకొందునో ? - కలికిరో ! యిపుడు ॥తాళి॥

2. మురువైన వాని ముద్దు - మోము కన్నుల జూడక
పరితాప మెట్లు దీరునె ? - మరుబారి చేతను ॥తాళి॥

3. అతివరో ! మువ్వగోపాలు - డైన శ్వేత వరాహుడు
రతికేళి గూడు టెపుడో - గత మింటివలె నీక ? ॥తాళి॥

---

114. సావేరి - ఆది

(స్వీయ - సఖీశిక్షాలక్షణము)

పల్లవి :

తాళి మొక్కరికైన వద్దా ? ఓ చెలియరో !

అనుపల్లవి :

లోలాక్షి ! మువ్వగో - పాలునికి నీకు మాటలైతే ॥తాళి॥

1. వా డలుగ నీ వలుగ - వశమె ? మీకై తిరుగు -
లాడి చాలు నన్నట్లున్నది; యెవరు మెత్తురే ?
కూడక మీరినట్లున్నది నే జెల్ల మీకు -
కోపము ముక్కున నున్నది చెలియరో ! ॥తాళి॥

2. చలమున వాడొక టంటే – సైగగా నూరకుండక
చెలియరో ! యిదేటి కోపము ? – చెల్లునె మిాతోడ
చెలిమి చేసిన పాపము ఎందుకె మిాకు
వలువని మనస్తాపము ? చెలియరో ! ॥తాళి॥

3. ఎలమి పాలు నీరు వలెనె – కలసి యుండక
మువ్వగోపాలునితో –
చెలియరో ! ఈ – చలమేటికి ? ఇటువంటి గుణము
చెల్లునే నీ వంటి మేటికి ? వివేకమింత
వలువదా ? లెస్సాయెను నేటికి ఓ చెలియా ! ॥తాళి॥

---

115. మధ్యమావతి - ఆది
(స్వీయ - ప్రౌఢ, స్వాధీనపతిక)

పల్లవి :

తెలిసి తెలియలేక – పలికేరు చెలులు

అనుపల్లవి :

కలిసి యున్న నా సామిపై – గాకసేయ వశమా?॥ తెలిసి॥

1. చలపట్టి తమ బు – ద్ధులు వినలే దని
యలిగి రేమి సేతు – నతివ లెల్ల ?
చెలువుని ముద్దు మా – టలు నా వీనుల నిండి
తొలుకుచున్నవి తమ మా–టలకు చోటున్నదా ? ॥ తెలిసి॥

2. కొనగంట దము గను – గొన రింతైనా గాని
నెనరులేని దాయనంచు – నిందించేరు
ఘనమైన సామి రూపు – కనులు నిండి యుండగ
కనకాంగి! యితరులు – కానవత్తురటవే? ॥తెలిసి॥

3. నా పాల గల ముద్దు – గోపాల సామితో
కోపించుకొమ్మని – కొమ్మ లనేరు
ఏ ప్రొద్దు నా సామి – యెద నిండి యుండగ
పాప మింతె కాని – కోపమున కిప్పుడున్నదో? ॥తెలిసి॥

---

116. కల్యాణి - ఝంప

(స్వీయ - ప్రౌఢ; సురతానందమోహిత - క్రీడాసమయమున మైమరచినది)

పల్లవి:

తెల్లవారినది – తెలియలే దకట!.

అనుపల్లవి:

కల్లగాదిది యెంతో వింత యై యున్నది! ॥తెల్ల॥

1. మొలక నవ్వుల ముద్దు – మోము కనుగొనగానె
వలపు రెట్టించి కడు – వడిని కౌగిటను
అలమి కమ్మని మోవి – యాని తనివారగనే
జెలగి మోమున జే – ర్చి ముద్దాడుచునుండ ॥తెల్ల॥

2. ఎలమి నెద నెదను కదియించి – యొకరి కొకరు
తలచినటు వలె నెల్ల – తమి రేచుకొనుచు
కలసి మనసు కరగి – కాతరింపుచు మిగుల
సొలసి సరి మోహమున – సొక్కి పరవశమొంద
॥ తెల్ల ॥

3. ఇదివరకు నెడబాసి – యిరువురము మదినున్న
కొదవలన్నియు దీర – గూడి యిద్దరము
సదయ ! మువ్వగోపాల ! – సామి ! బడలితిననుచు
కదసి పైకొని వగల కులికి – కళలంటగను ॥ తెల్ల ॥

---

117. భైరవి - రూపకము

(స్వీయ - ప్రౌఢ; సురతానందమోహిత)

పల్లవి :
తెల్లవారు టెరుగనైతి నమ్మ ! యేమందు నా –
తెలివి కెంత మోసమాయె నమ్మా !

అనుపల్లవి :
చెలిమి బలిమినైనా గాని – అలమి పోనీయకున్న –
చెలువుని కడ నుండగ అయ్యయ్యో ! ॥ తెల్ల ॥

1. విరుల దండ కొప్పున ముడిచి నా మోముమీద -
చిలుకు చెమట దుప్పటిచే తుడిచి నే
సరసముతో రవిక ముడి గొబ్బున విడిచి
విరుల మరుల పొరలి కెరలి కెరలి నేరగనైతి
దురంతరవచ నించిన జాణు డయ్యయ్యో ! ॥ తెల్ల ॥

2. అలరు మోవి నా మోవిపై నుంచి కొన గోరులు -
కులుకు గుబ్బలపై నాటించి
వలల నా మది నెన్ని విధ - ములనొ భ్రమియించి
అలసి సొలసి కలసి మెలసి వెలసి తెలియనైతిరా ? యని
పిలిచి పిలిచి వేడుకొందు నయ్యయ్యో ! ॥ తెల్ల ॥

3. చెక్కిలి నొక్కి ముద్దు పెట్టి - చేరదీసి కలికి
ఆత్మను నను బలికి
అక్కరో ! బిలయు మువ్వగోపాలుడు నను జోడు గూడి
సొక్కి దక్కి మొక్కి తెక్కు మిక్కితే నా -
మక్కువతో నైనా
ఎక్కడి వలపు వచ్చు నయ్యయ్యో ॥ తెల్ల ॥

---

118. బిలహరి - రూపకము

(స్వీయ - ప్రౌఢ, సౌందర్యగర్విత)

పల్లవి :

తొయ్యలి! నా విభు డెవ తెనైన - తోడి తెమ్మనునా?

అనుపల్లవి :

వెయ్యేన మువ్వగోపాలరాయ డీ - వెలదులకు
చిక్కునా? ॥తొయ్యలి॥

1. కొలువున నున్నయపు డొకతె - గుబ్బలు కానరా
బయ్యెద తొలగించి
ఎలమి నా దేవుని కన్నుల జూడ - నీయరాదేమి?
యంటే
వెలదులు సముఖాన నుండిన వారిని - విరుగనొత్తి
ముందరికి
నిలిచి బెళుకు చూపులు చూచితే తన - నిలవర
మెంచక ॥తొయ్యలి॥

2. శీవితో చెలువ రాయడై యున్న - యా వేళ తెలిసి
ముందర నిలిచి
సేవకు వచ్చిరి చేయెత్తి మ్రొక్కి - చిత్తాన భయములేక
మోవిపై దంతము లుంచిన వారి - ముక్కున
వేలుంచి బొమలు నిగుడించి
కావరమున నడ వంచుకోగ తన - క్రమము
విచారింపక ॥తొయ్యలి॥

2. మచ్చికంటి యిపు డిపుడు - వచ్చిన లేత చన్నులను
నొచ్చె ననగా బట్టినే! వద్దంటే వినక
మచ్చరాన గోరు బెట్టినె! వచ్చేదనంటే
ముచ్చు వగల దోవ గట్టినె! అమ్మ నే వెరతు ॥నన్నే॥

3. నెలత నమ్మిక లిచ్చి - యల మువ్వగోపాలుడు
చెలిమితో నను దీ - సేనే! కుయ్యాకు మని
బలిమి నోరు మూసినే! పరవశమై
తెలియనైతి నేమేమో జేసినే! అమ్మ! నే వెరతు
॥నన్నే॥

---

121. సౌరాష్ట్రము - ఆది

(స్వీయ - ప్రౌఢ, అతృప్త, అధీర)

పల్లవి:

నా దోవకు రాకురా - నాతో నవ్వకు మువ్వగోపాలా!

అనుపల్లవి:

కాదనగ కడమ రా - గము నిలుప నేవు ॥నాదోవ॥

1. విద్దెలు నేర్చినదని - వినయపరురాల్లని
దిద్దుకోదగినదని - తెలియ నేర్తువా? వోరి!
వద్దనుంటె యొకమాట - వాకిట నొకమాట
సుద్దులేల? నీ గుణము - చూచినది కాదా? ॥నాదోవ॥

2. మెత్తని మనసు దని - మేలు నిలిపే దాన నని
ఉత్తమురాలని దయ - యుంచ నేర్తువా? వోరి!
చిత్తము నొప్పించేవు - సిగ్గింతైన దక్కనీయవు
హత్తి దాని వద్ద న - న్నాడుకొనేవు ॥నాదోవ॥

3. కొసరి నే వేడుకోగా - ఇసుమంత సేపు నన్ను
కుసుమశరుని కేళి - గూడి యలసితి నంటివి
రసికత గనవచ్చె - రాతిరి నా మనసు నొచ్చె
ముసి ముసి నవ్వులేల? - మువ్వగోపాల! ॥నాదోవ॥

---

122. కాంభోజి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, గురుమాన)

పల్లవి:

నాపైని కోపమేమే? నా సామికి

అనుపల్లవి:

బాపురే మువ్వగోపాలు - పంతము సాగించె నేడు ॥నాపైని॥

1. పలుచని మోవిపై పలు కెంపు వరుసలు -
పణతి నే జూడనంటిన?
అల చెక్కు ముద్దు పెట్టి అది గంటుచేసిన గురు -
తులు చూడనంటిన?
చెలువరో! యీవేళ చెలువుని తోడ నే -
చెనకి నే నేమంటిన? పో పోవె! ॥నాపైని॥

2. మోమున చిరు చెమటలు కారేటి సొంపులు -
ముదితరో చూడనంటిన ? యు
రమ్మున గుబ్బలు పోటై యున్నది చూడనే -
రచ్చలు చేసితిన ?
ప్రేమమాట నాతో నాడగ యీ - యీ రేయి పిలిచిన
పలుకకున్నాడు పో పోవె ! ॥నాపైని॥

3. సరసుడైనట్టి మా మువ్వగోపాలుని మేనెల్ల నా
తరుణి పసుపంటిన
మరుకేళిలో దాని గూడి ఆలసినాడని నేనేమి
దూరితిన ?
సరసిజాక్షి తన నడతలు తెలియదా ? -
చలమేమి ? పో పోవె ! బాగాయె ! ॥నాపైని॥

---

123. తోడి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ప్రేమగర్విత)

పల్లవి :

నిదుర వచ్చునా కం - టికి ? చక్కని సామి !

అనుపల్లవి :

కదసి మన మీలాగు - కలసి మెలసి యుండగా ॥నిదుర॥

1. గమ్మని వాసించు – గళమున వదనాబ్జముంచి
కమ్మకొని కౌగిట – గదియరా దీసుకొని
నెమ్మితోడ కటిమీద – నీ పాదము లుంచగ
ఒమ్మన నా గుబ్బలు నీ రొమ్మున నుంచుకొన్న గాని
॥నిదుర॥

2. చక్కెరవలె నున్నది – చల్లనై యున్నది
అక్కర తీర దెంతో – యూన నిమ్మని మోవి
యెక్కువ దిది నా సొ – మ్మెపరి కీయ వద్దని
నొక్కి తేనే మోవి – నోర నుంచుకొన్న గాని ॥నిదుర॥

3. అలిసినగాని మొదటి – నిలువరము తప్పనీక
తలపున మితిలేని – తమి గలుగజేసి
కలికి! మువ్వగోపాలుడైన – కంచి వరదుని
కలసి నా యురముపై – గ్రక్కున పవ్వళించక ॥నిదుర॥

---

124. పున్నాగవరాళి – త్రిపుట
(స్వీయ - మధ్య, ఉత్తమ)

పల్లవి:

నిన్ను చూడగలిగె నిన్నాళ్ళకు

అనుపల్లవి:

నిన్ను చూచి నాలుగైదు – నెలలాయె మువ్వగోపాల!
॥నిన్ను॥

1. నిన్న రేయి కలలో నా - కన్నుల గట్టినట్లుండ
వెన్నుడా! దిగ్గున లేచి - వెదకి కానక
కన్నీరుచే పైట తడిసి - కరగి చింత నొందితి
నన్ను దలచితో? లేదో? నా నోము ఫలము ॥నిన్ను॥

2. విడెమని యన్నమని - వేడుకని నిదురయని
ఎడబాసినది మొద - లేమియు లేదుగా!
అడవిలో ప్రొద్దుగూక - అంధకారమైన వానలో
తడిసి దోవ గానని - దానివలె నున్న తనకు ॥నిన్ను॥

3. కన్నవా రాడుకొనేది - కన్నెలు నవ్వుకొనేది
విన్నావో? వినలేదో! - వినరా! యీ వింత
నిన్ను గూడినదే మొదలు - నీతోడిదే లోకమై
ఉన్నా నింతే వేరే మనసై - యుంటినా?
మువ్వగోపాల! ॥నిన్ను॥

---

125. కాంభోజి - ఆది

(స్వీయ - మధ్య, కలహాంతరిత; సఖీ శిక్షాలక్షణము)

పల్లవి:

నిన్ను నీవే నొచ్చుకొనేవు - నీ మనసున కరగేవు

అనుపల్లవి:

నన్నుతాంగి! మువ్వగోపాలుని - చాల ఆరుదూరు చేసి
॥నిన్ను॥

1. తాలిమి కలిగిన వాడని – దండింప మనసు రాదని
మేలు దాచి నే తాళలేనని – ఏల మనసు నెప్పించితినని
॥నిన్ను॥

2. నిన్ను జూచి యుప్పొంగునని – నీ వతని జీవనమని
కన్నె! నీ వింత కోపగించితే – కన్నుల నీరు
నించుగా యని ॥నిన్ను॥

3. మక్కువ నమ్మిన వాడని – మా మువ్వగోపాలుడని
లక్కవంటి మనసు రాయై – లాలించనైతిగా యని
॥నిన్ను॥

---

126. తోడి – ఆది

(స్వీయ* - మధ్య, విరహోత్కంఠిత, నాయకుడు - శఠుడు, విరహ విప్రలంభ శృంగారము, కరుణ, దూతి - మధుర కధన చతుర; సఖి శిక్షా స్వభావముగల పార్శ్వచారిణి.)

పల్లవి:

నెలత! అతడు అలిగేదెల్ల – నెనరు గాదటవే?

అనుపల్లవి:

వెలవెల బోనేల మోము? – చెలువుని తోడి తెచ్చెదనే
॥నెలత॥

---

* 'పరకీయ; సఖీ ఉపాలంభన' అని రసమంజరి.

1. కాటుక కన్నుల నీరు - ఘనమైన నీలముల వలెనే
పైట తడిసి రవిక దూసి గు - బ్బలపై నిండెనే
ఏటికె యీ వట్టి వెతలు ? - ఇందువదన ! వెరవనేల ?
నేటి మాపటి వేళ - నీ విభుని నిను గూర్చెదనే ॥నెలత॥

2. వాని ప్రేమ తెలియకనె - వలపు నీవు నిలుపలేక
మేనెంతో కరిగి యున్న - దాన వేలనే ?
ఓ నాతిరో ! నన్ను వినా - ఊరడించే చెలులున్నారా ?
నే నీదాన నైనందుకు - నీవు పరుల వేడదగునా ? ॥నెలత॥

3. వనిత ! మువ్వగోపాలుడౌ — వరదుడు నినుగూడిన వెనుక
కనుమిక నే చెలినైనను - కనువిప్పి చూచునా ?
మనసు గట్టి చేసుకోవే - మగువరో ! నామాట నమ్మవే!
కినుక వలదే తాళుకోవే ! - వనబోణి ! గెలుపున
నుండవే ! ॥నెలత॥

---

127. సారంగ - త్రిపుట
(స్వీయ - తృప్తయైన ప్రౌఢ)

పల్లవి :

నేటిదే కలయికరా ! చక్కనిసామి ! -
నేటిదే కలయికరా !

అనుపల్లవి :

కోటిసేయురా మువ్వ - గోపాల ! యీవగ ॥నేటిదే॥

1. ఎనసిన బడలికలు దీర మన - మిద్దర మానుకొంట
మనసులు చల్లనై - మమతలు కొనసాగి
ఇనుమడించిన మోహ - మిపుడు నాసామి! ॥నేటిదే॥

2. ఉల్లము లొకటియై - యింతింత యనరాని
ఉల్లాసములు మీరగ - అల్లిక కౌగిళ్ల
అల్లిబిల్లి సుద్దుల - కొల్లడింతుర ? కులికీర ? నాసామి!
॥నేటిదే॥

8. ఎలమినెడ బాయమని నమ్మిక - యిద్దర మిచ్చికొంటి
పొలయలుక యిప్పుడే - పొందు టంతలోనే
సొలుపు మీర ఇంపు - సొంపున మువ్వగోపాలసామి!
॥నేటిదే॥

---

128. కాంభోజి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, గురుమాన)

పల్లవి:

నోరెత్తనైతి నమ్మా! ఓ చెలియ! నే -

అనుపల్లవి:

వీరు వారందరు - వింటే సిగ్గయ్యా నని ॥నోరెత్త॥

1. కలికిరో! మోవిపై - కాటుక నిగ్గులతోను -
చెలువు డింటికి వ - చ్చెనే! అందుకు లోలో
పలనె నొచ్చుకొని - పలికినందుకు విభు -
డులికి రంతులు చేసెనే! ఆ సుద్దులు
చెలు లడిగితేను న - వ్వుల కని వారితో -
మలయజ గంధిరో! - మరుగుచేసితి నింతే ॥నో॥రత్త॥

2. అదురు బెదురులేక - నుదుటి లత్తుకతోను -
కదసి కౌగిలిమ్మనెనె అందుకు నేను
అదరివచ్చిన కోప - మడచుక మెల్ల నే -
అదిమేర కాదంటినే - అందుకు వాడు
అదలించితే నాకు - ఇది యేమానో యని -
యరటాకు సామెత - యట్లు వానితోనె ॥నో॥రత్త॥

3. వినవమ్మ! గళముపై - వీడెంపు రసముతో -
నను కెమ్మోవిమ్మనెనే అందుకు నేను
ఎనయ వచ్చిన వాని - మనసు నొప్పించుట -
ఘనము కాదని యుంటినే అంతలోవాడు
మునపటి వలెనన్ను - దనియ గలసితేను -
మువ్వగోపాలుని - మోమోటమిచేత ॥నో॥రత్త॥

129. అహీరి* - చాపు

(స్వీయ - మధ్య, స్వాధీనపతిక)

పల్లవి:

పచ్చియొడలి దానర !

అనుపల్లవి:

పచ్చియొడలి దాన - పాపడు నిలువడు -
వచ్చికూడుటకు వేళకాదు
వచ్చె తాళవోయి - వదలను నీ పొందు -
మచ్చిక నొయ్యారి-మా మువ్వగోపాల ! ॥పచ్చి॥

1. మిసమిస లాడేటి - నొసటి సొంపుచూచి
కొసరి పైకొనేవు - కొల్లలుగా
కసరితే నొకవింత - గారాబుచేసేవు
రసికుడ ! యీవేళ - రా రాదు పోపోరా ! ॥పచ్చి॥

2. పట్టకురా రొమ్ము - పాలంటు జేతుల
ఎట్టులోర్తును పరు - లేమందురు
పట్టిపోతే మొర - పెట్టును పసిబిడ్డ
అట్టె మనసు బిగ - బట్టుకో రెణ్ణాళ్లు ॥పచ్చి॥

---

* ధన్యాసి

3. కారము తిన్నాను – కరకర లాడీని
ఈ రేయి క్షీరం – గేశుడ !
మారు కేళి గూడ – మా మువ్వగోపాల !
ఆరడిపెట్టకు – మోరి ! నా సామి !

---

130. మోహన - ఆది

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ధీర, ప్రేమగర్వితి)

పల్లవి :

పర దేశమున జేసిన – పనులిందు చెప్పరాకురే

అనుపల్లవి :

తరుణులార ! యిదెక్కడి జోలి – తాళగదరే !
మీ పుణ్యమయ్యీని ! ॥పర॥

1. దాని యింటికి పోయినచ్చి – ధనములిచ్చి వేడుకొన్నాడా ?
వాని చక్కదనమె చూచి – వలచిపైకొని బతిమాలి
గాన విద్యా ప్రౌఢిమిచే – కరగించినట్లు కాబోలు
మానిని మగవాడు గనుక – మనసు నిలుప లేడాయె ॥పర॥

2. పూచిన తంగేడు వలెనే – భూషణ భూషితురాలై
చూచి మరుడంపిన మోహినీ – సుదతినలెనె వచ్చినిలిచి
ఓ చక్కని ముద్దుసామి ! – ఒంటినుండమేర కాదని
లేచివచ్చి మాయింటిలో బన–ళించుమనె గాబోలు ॥పర॥

3. ఎన్నగ మధురా పు - రీశుడైన మువ్వగోపాలుడు
నన్ను మరుకేళిలో గూడిన - నాటనుండి యన్య మెరుగడు
చిన్నెల వాడు గాడమ్మ - చెలియరో! గాంభీర్యశాలి
కన్నెరో! నే దగ్గరలేని - కాంతాలాన నైనట్లు కాబోలు
॥పర॥

---

131. కాంభోజి - త్రిపుట

(స్వీయ - మానవతి, అసాధ్యమాన (రసాభాసము) నాయకుడు - ధృష్టుడు)

పల్లవి:

పలుకులేటికి దయలు - బట్టబయలాయెగా

అనుపల్లవి:

ఎలనాగ! అవకాశ - మేమున్నదయ్యయ్యో! ॥పలుకు॥

1. నెట్టుకొన్నట్టి మమత - నిలుపలేక మోవిమ్మంటె
పట్టి త్రోసి మనసు - గట్టిచేసుకొంటివి
చుట్టము లేనివారు - సుదతి! ఎవ్వరినో
పట్టుకొని పొందులాడి - నట్టాయె నామనంబు ॥పలుకు॥

2. హితముగా నీ పాదములె గతియని నమ్మియుంటి
ఇతరునిగా జూచితి - వేమిసేతు సుదతి!
సతులనమ్మ - పాపజాతి మగవారికి
గతులు లేవనుమాట - కలికిరో నిజమాయె ॥పలుకు॥

3. మొగమోట మేలనే - మువ్వగోపాలుడ గాన
అగడైతి నిన్నుగూడి - అందరిలోన
మగువ వాక్కున నొకటి - మదినొకటి యెంచుకొని
తెగనాడి తివి మున్ను - తెలియలేనైతి నీతోడ ॥పలుకు॥

---

132. *కేదారగౌళ - అది

(స్వీయ - మధ్య, ప్రత్సత్పతిక)

పల్లవి :

పోయిరమ్మనే ముద్దుగుమ్మ ! నా సామిని

అనుపల్లవి :

నేయముగాదు వద్దంటే - నిలిచేది మేరకాదు ॥పోయి॥

1. ఏల కన్నీరు నించేవే ? - ఏమిటి కానబెట్టేవే ?
ఏల వేడుకొనేవే ? - ఈప్రొద్దు మంచిదినము ॥పోయి॥

2. తరుణిరో వానితోనేల - తరుచు మాటలాడేవే ?
తరువాత నడచే సుద్ది - తానే వినబొయ్యాని ॥పోయి॥

3. కలసినదే కల్లలాయె - కలలో నీ ముద్దులాయె
పలుకులేల మా మువ్వగో - పాలుని మహారాజువలెనే
॥పోయి॥

---

* రేగుప్తి - అఠాణా.

133. కేదారగౌళ - త్రిపుట*

(స్వీయ - ముగ్ధ, ఖండిత)

పల్లవి :

ప్రేమ కేశవరాయ - బెదరింపుల కే మాయె

అనుపల్లవి :

ఆమెపొందే సతమాయె - అవురా ! జాణరాయ ॥ప్రేమ॥

1. నిదుర కన్నుల మంపు - పెదవుల కాటుక నింపు
పదముల కుంకుమ కెంపు - ఫాలమున లత్తుకసొంపు॥ప్రేమ॥

2. మంచిది యందుల కేమాయె - మగవారి మాటలేమాయ
పంచివేసినది లెస్సాయె - బొంకులేలరా ? విటరాయ !
॥ప్రేమ॥

3. మైలతో నన్నంటరాకు - మారుని తురాయి నీకు
మాలిమి సేయరాబోకు - మాకుసై చదీదిమాకు ॥ప్రేమ॥

4. మాలిమి శ్రీ నాగశైల - మల్లికార్జున ! మువ్వగోపాల !
ఏలితివి నన్నీ వేళ - మోదములర శ్రీలోల ! ॥ప్రేమ॥

---

* అట, చాపు.

134. సావేరి - ఆది

(స్వీయ - సఖీ ఉపాలంభన)

పల్లవి :

మగవాని కట్టిపెట్ట - మనతరముగాదే !

అనుపల్లవి :

మగువ ! మువ్వగోపాలుని - మనసు తెలియని దానవా?
॥మగ॥

1. మాటికి నీవే మన్నాను - మర్మము మది నుంచునా ?
బోటి ! నిన్ను జూడక యె - చ్చోట నైననుండునా ?
పోటీచేసి వానిపైని - పోరిచూపుల కేమేపో
ఏటి కీ చేత - లింకనైన చాలు చాలు ॥మగ॥

2. నిన్నరాతిరి వానితో - నీ వాడిన మాటలువింటే
వన్నెలాడిరో ! తాళ - వశమా ? ఎవరికైన ?
అన్నిట నెరజాణ గాగ - అతడు తాళెను గనుక
ఎన్నటి కీ మాట - లెత్త వద్దూరకె చాలు ॥మగ॥

3. భామరో ! మువ్వగోపాలు డే - పడతికైన చిక్కేవాడా?
వేమరు నీ మదిలోన - వెతనొంద నేటికే
ఆముకొన్న ప్రేమచే - అతడు నీవెప్పటివలెనే
కాముకేళినిగూడి - కలసి మెలసి యుండరే ? ॥మగ॥

135. భైరవి - ఆది

(స్వీయ - ప్రౌఢ, విరహోత్కంఠిత. నాయకుడు - శఠుడు. విరహ విప్రలంభ శృంగారము, కరుణ)

పల్లవి :

మానినిరో ! చేరరమ్మని పిలువని - మాలిమేటి మాలిమే?

అనుపల్లవి :

పూని దానిప్రాయ మనుభవింపగలేని - పురుషుడేటి
పురుషుడే ? ఓ చెలియా ! ॥మాని॥

1. వెన్నెలబైట సంగీతము విననట్టి - వేడుకేటి వేడుకే ?
చిన్నెలు మెరయించి చిరునవ్వు నవ్వని - చిత్తమేటి
చిత్తమే ?
సన్నుతాంగిరో ! కనుసైగచేయని యట్టి - సరసమేటి
సరసమే ?
పన్నుగ దాని వర్ణింపలేనట్టి - పదములేటి పదములే ?
ఓ చెలియా ! ॥మానిని॥

2. విరిపాన్పుపై సోలి వేగింపలేనట్టి - విరహమేటి విరహమే !
తరితీపుతో చాల తమకమెచ్చని యట్టి - తనువులేటి
తనువులే ?
కరికుంభముల సాటి కుచముపై లేని-కరములేటి కరములే!
విరిగొన్న విధమున అధరమానని యట్టి - పెదవులేటి
పెదవులే ? ఓ చెలియా ॥మానిని॥

3. నీవే నాప్రాణనాయకి యని యెంచని-నెనరులేటి నెనరులే?
చవుసీతి బంధము విధము తెలియనట్టి – చదువులేటి
చదువులే ?
కవులకు బహుమాన మియ్యగలేనట్టి – కలుములేటి
కలుములే ?
అవునని మువ్వగోపాలుడు మెచ్చని – యంగమేటి
యంగమే ? ఓ చెలియా ! ॥మానిని॥

---

136. భైరవి - త్రిపుట

(స్వీయ - ఖండిత, మధ్య, ధీరాధీర. నాయకుడు - శఠుడు, అయోగ విప్రలంభ శృంగారము, రౌద్రము.)*

పల్లవి :
ముందటివలె నాపై నెన రున్నదా ? నా సామి !
– ముచ్చట లిక నేల రా ?

అనుపల్లవి :
ఎందుకు మొగ మిచ్చకపు మాట లాడేవు ? –
ఏరా ! మువ్వగోపాల ! మేర గాదురా ! నా సామి !
॥ముంద॥

1. పిలువ నంపిన రావు – పిలిచిన గైకోవు
పలుమారు వేడిన – పలుకవు
వలపు నిలపలేక – చెలువుడ వని నిన్నే
తలచి తలచి చాలా – తల్లడిల్లుటే కాని ॥ముంద॥

---

* రసమంజిరిలో పరకీయ, పరోఢ, అధమ.

2. చిన్ననాట నుండి - చేరిన దెంచక
నన్ను చౌక చేసేది - న్యాయమా ?
వన్నెకాడ నీదు - వంచెన లెరుగనా
నిన్నన బనిలేదు - నే జేయు పూజకు ॥ముంద॥

3. కలువల రేడంచు - కంచి వరదా ! నిన్నా
లలన యింత దూ - రము రానిచ్చేనా ?
అలరువిల్తుని కేళిని - అలుముకొనుచు నన్ను
కలిసిన పాపానకి - కన్నుల జూడవచ్చితివో ॥ముంద॥

---

137. కాంభోజి - ఆది

(స్వీయ - ప్రౌఢ, అధీర ; జ్యేష్ఠ - కనిష్ఠ ; తన నాయకుడు వేరొక నాయకునితో తన మందిరముననే సరసము లాడుచుండ చూచి, యలిగినప్పుడు సమాధానపరచవచ్చిన సఖితో తన కోపము తెలియజేయునది.)

పల్లవి :

ముద్దు లేని వానితోను - ముచ్చట లేలే ?

అనుపల్లవి :

నిద్దుర లేప రాకవే - నే వచ్చేదాన గాను ॥ముద్దు॥

1. చెలియ ! వాని గుణము - తెలియ రా దెవ్వరికి
పిలువ నంప వాని పయి - అలిగి యుండేటి నా
వలపు నిలు పెక్కడ ? - చెలియ ! చేసియున్నాడు
కలకాలము నీవు నాతో - కనికరము సేయ వచ్చేవు ॥ముద్దు॥

2. ఆము కొన్న ప్రేమ వాడు – ఆకడ జారుకొన్నాడు
నా మీద దయ వా డంటే – నవ్వరా ? చెలులు
ఏమో నాటి చెలిమి – యీ వగల గలుగదే
రామ రామ ! నాతో ఇంతగా – పొల సేయ వచ్చునే
‖ముద్దు‖

3. సద్దు సేతురా నీ వంటి – సరసు రాలవు
పద్దు మీరి నా యింటనే – వద్ద నొకతె నుంచుకొని
....
పద్దులేని మువ్వగో – పాలునితో పలుకు లేలనే ‖ముద్దు‖

---

138. కాంభోజి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, కలహాంతరిత)

పల్లవి :

'మేర కాదు రమ్మనవే ! నా సామిని

అనుపల్లవి :

మోర తోపు సేయక – మువ్వగోపాలుని ‖మేర‖

1. అలిగే వారలు లేరో ? – అంతలోనె సమ్మతించి
కలిసే వారు లేరో ? – కలికిరో ! యిపుడు
చలపట్టి యిందు రాడు – చాల మ్రొక్కిన వినడు
వలరాజు బారి కోర్వ – వశముగాదో యమ్మా ‖వేమ‖

2. నెనరున నే నొక్క టంటె - నెలత! అదే నేరము చేసి
అనరాని మాట లాడి - అలయించెనే!
వనిత! మోహాంబుధిలో - మునిగి యెట్లోర్చ్చదాన?
తనవంటి సామి కిది - తగవు కాదనే కొమ్మా! ॥మేర॥

3. మమతతో చిన్ననాడే - మచ్చిక చేసి నన్ను
సమరతుల నేలినట్టి - చనవుగ నన్ను
గమకించి మోవి పంట - గంటి చేసితినని
రమణి! మువ్వగోపాలుడు - రాక పరాకు చేసెనే ॥మేర॥

---

139. సైంధవి - అట

(స్వీయ - ప్రౌఢ; ధీరాధీర; నాయకు డన్యకాంతా సక్తుడయి ఆమెకు నగలు నాణెములు ఇచ్చినవార్త తెలిసికొని నాయకుని అడుగునది.)

పల్లవి:

మేలు మేలురా! నిన్ను - మెచ్చ వచ్చురా!

అనుపల్లవి:

చాలు చాలు నీతో పొందు - సామి! మువ్వగోపాలా!
॥మేలు॥

1. ముదిత కైతే - ముత్యాల సరమా? య -
ల్లది నా కన్న మీసరమా? నీవు
పదరి దానికియ్య తరమా? -
భళిభళిరా! మేలు కామి తరమా! ॥మేలు॥

2. అలదానికి జీనా సరిపెనలా ? -
    ఔరా ! పొలతితోనె సరిపనులా ? ఆ
వెలదికి పారిజాతము ననలా ? -
    ఫేమా రెవ్వరికి లేని మన్ననలా ? ॥మేలు॥

3. అతివకు వేయి వరాలా ? -
    అల్లది యే మోహపు జవరాలా ? దాని
రతులచే రమియించ చెయి సరాలా ? -
    రమణికి బిరుదు నాగసరాలా ? ॥మేలు॥

---

140. బిలహరి - త్రిపుట
(స్వీయ - ముగ్ధ, ఖండిత)

పల్లవి :

మోసపోదునా వానికి నేడు - మోసపోదునా ?

అనుపల్లవి :

మోసపోదునా ? నేటి - మువ్వగోపాలుడు
ఆసలాడి న - న్నల యించ జూచెనే ! ॥మోస॥

1. కోరిక మీర వాని వేడుక కొంకక -
    గోరు వంక తెమ్మన్న నేగి
కూరిమి నా చెలి గోరువంక తెచ్చి -
    సారెకు చెక్కిలి చూపెను వాడు నే బాలగాన ॥మోస॥

2. పలుమారు నా చేతి యుంగరాని కొక్క-
పలుకెంపు వేడినదే పోయి
అలదాని బలుకెంపు అతివ! తెచ్చి నను
బిలిచి తన మోవి జూపెను వాడు చిన్నదాన గాన
॥మోస॥

3. విరిబోణి! ఆసతో సరిపెనలు
వెలది! ఇపుడె తెచ్చెదనని
సరసుడౌ మువ్వగోపాలుడు సమరతియేలి యిదె
సరిపెన లని నవ్వెను నే కొదమగాన ॥మోస॥

---

141. సావేరి - త్రిపుట (ఆది)
(స్వీయ - ప్రౌఢ, దివ్యాదివ్య)

పల్లవి:
లేమరో మా మువ్వగోపాలు డెంతైన -
లెస్సయుండితే చాలునే

అనుపల్లవి:
వేమారు దూరేది తగవా? భావిలో నీరు
వెల్లువపోయీనా నటవే! ఎంతటి దిటవే ॥లేమరో॥

1. నా పుణ్యము చక్క-నౌ నాటి దినములెల్ల -
నన్ను చే పట్టలేదా?
ఈ పట్ల విడనాడె వెన్నెల చీకటి -
ఎవరికైన లేదా? వానితో వాదా? ॥లేమరో॥

2. పలుమారు నా వెత జూచి నొచ్చిన నోట -
పలుక బోయ్యేరు సమ్మీ!
అలిగి మీ చేత నే నాడించి నట్టయితే -
అతని మనసు నొచ్చునే! ఏమి వచ్చునే? ॥లేమరో॥

3. కన్నెరో నను గూడి కౌగిట లీయమై -
యున్న మువ్వగోపాలుడు
వెన్నవంటి మనసు రాయి చేసుకొన్నాడు -
విడనాడి యిందు రాడు మోము చూడడు ॥లేమరో॥

---

142. కేదారగౌళ* - ఆది

(స్వీయ - మధ్య, అతృప్త; ఏకశయ్యా న్యోన్యసంయోగ వియోగము)

పల్లవి:
లేమరో! ఊరకే పవ్వ - ళించి యుంటినే

అనుపల్లవి:
మా మువ్వగోపాలుని కే - సీమాటి బోధించెనో!
ఆ మాటేమియులేక - అత డాకడ; నే నీకడ ॥లేమరో॥

---

* యదుకుల కాంభోజి.

1. వడివడి కోపముతోను - వచ్చి ముసుకు పెట్టుకొని
పడకింటిలో మాటాడక - పవ్వళించెనే!
విడమియ్యనే బోదుగదా - విదళించివేసె నందుకు
నుడువ నోరాడక యిది నా - నోము ఫల మనుకొని
॥లేమరో॥

2. మెదలితే శయ్యపై తనమేను - నామేనంటునని
యొదిగి తా మంచము కోటి - యోర జేరెనే!
కదిసి నా కౌగిటి లోనే - నదముక మోవానబోతే
ఉదిరి లేచి పోయీనని - పదరేది మేరగాదని ॥లేమరో॥

3. అలగియున్న విభుడెప్పటి - యలవాటున నాయందు తిరిగి
కలికి! నిదుర పరాకేమో - కౌగిలించెనే!
సలలితముగ నే నప్పుడు - సందుకొని మువ్వపురి
నిలయునితో గలసి - నేను నతడు నవ్వుకొని ॥లేమరో॥

---

143. మధ్యమావతి - చాపు

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ధీర)

పల్లవి:

వలచిన వాడనే నీ మీాద చాల

అనుపల్లవి:

కులుకులాడి! మువ్వ - గోపాలుడనె భామ ॥వలచిన॥

1. నినుబాసి కంటికి - నిద్దుర రాదు -
నిమిషమైన గాని ప్రొద్దు పోదు
ఎనసిన మరుబారి కోర్వగ రాదు -
ఇకనా తమి నిలుప వశముగాదు ॥వలచిన॥

2. బాళి నెంతో తరుణి యీవేళ -
తాళలేను నాపై దయ దాచిన మేల ?
చాల నన్ను కరుణించి లీల -
నేలు కొమ్మంటె - నీ జాగులేల ? ॥వలచిన॥

3. ఏపట్ల దయలేక యిటువలె నీవు -
పాప జాతి మరునిపాలు చేసేవు
కోపగించి నెనరు కొసరిన రావు -
కొమ్మ ! మువ్వ - గోపాలు డని కాగిలీవు ॥వలచిన॥

---

144. పున్నాగవరాళి - త్రిపుట

(స్వీయ - మధ్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

వల పనే దెటువంటి - వస్తువో తెలియదే

అనుపల్లవి :

తలిరుబోణి ! మువ్వగోపాలుని - తచ్చనలకే లోనైతినే
తాళజాల నేమి సేతునే ? అయ్యయ్యో ! ॥వల॥

1. కన్న విన్న మేలుగా - దున్నచోట నుండనీయ -
దన్నము హితవుగా - దదేమో ప్రొద్దుపోదు
కన్నెరో! వలపు నన్నింత - గా జేసెనో? లేదో? -
కటకట! తాళ నా వశమా? అమ్మయ్య! ॥వల॥

2. రేయి బవలు నిద్దుర లేక - రెట్టించి వానిపై ప్రేమ
ఓయమ్మ! మించెనే తమి - ఓర్వనా వశమా?
మాయగాడు మువ్వగోపాలుని - మచ్చికలకే లోనైతి నేనే-
గాయకము తెలియనైతిని అమ్మయ్య! ॥వల॥

3. కలలో మెలుకవను వాని - కలవరమే కాని -
చెలులతో మాటాడ నా - చిత్తము రాదె
అలవాటు లేని మోహము కాననే -
అయ్యయ్యో! యేమిసేతునే? అమ్మయ్య! ॥వల॥

---

145. పున్నాగవరాళి - ఆది

(స్వీయ - మధ్య; సఖీశిక్షాలక్షణము)

పల్లవి:

వాడిచ్చిన సొమ్ములేల? వద్దంటి

అనుపల్లవి:

నేడు ఈ మాటలు వింటే - నిను నవ్వరా చెలులు
॥వాడిచ్చిన॥

1. హితవు గూర్చి నీతో - ఇంత కోపము వద్దని
బతిమాలే సఖులు నీ - పాటి కారా?
అతివ! వాని చేతు - లంటిన నీ గుబ్బ లు
న్నతములై నీ రొమ్మున ను - న్నది యిందు కేలాగే
‖వాడిచ్చిన‖

2. నవనీతమువంటి మ - నసు రాయి చేసుక
ఎవరు చెప్పిన కన్ను - లెఱ్ఱ చేసేవు
అవును! ఇన్నాళ్లు వా - డానిన కెమ్మోవి
కువలియాక్షి! ఉంచేది - కొదవ గాదటవే ‖వాడిచ్చిన‖

3. కోరి నిన్నేలిన మువ్వ - గోపాలు డిందు వచ్చి
నేరములుగాచి మ - న్నించు మనిన
ఆరుదూరు చేసేవు - అతడు సంతరించగా
మీరి యున్నట్టి యీ - మే నేమి చేసేవే? ‖వాడిచ్చిన‖

---

146. ఉసేని - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ధీరాధీర ; జ్యేష్ఠ - కనిష్ఠ)

పల్లవి :

వానికి నేనేల వలచితి నిటువంటి - వాడని తెలియకను

అనుపల్లవి :

నే నేర్పు మాలిన దాన నై నందుకు
పూని యెవ్వారినైన దూరుకొన నేలే? ‖వానికి‖

1. అలరు శయ్యపై వె - న్నెల బైట నుండగ
చెలినెట్ల సైగచేసితివిరా ? యంటె
అలివేణి ! యిట్లందు - వనికదా యూరకే
అలదాని రమ్మంటి - నని బొంకు లాడెనే ! ॥వానికి॥

2. నెనరుతో నా యొద్ద - నే యుండి దాని ర
మ్మని ముద్దు లిడుకొంటి - వని నే నడిగితె
నిను జూచి చూచి నా - కను లిరులు గ్రమ్మ యా
వనిత నీ వని యుంటి - నని బొంకె నమ్మా ! ॥వానికి॥

3. కూరిమి మా మువ్వ - గోపాల ! నే జూడ
సార సాక్షిని ఎట్లు - చేరితి వంటే
వారిజముఖి ఈ లాగు - చేరితి నని తనివి
దీర సారెకు రతుల - దేలించె నమ్మా ! ॥వానికి॥

---

147. యదుకులకాంభోజి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ప్రోషితపతిక ; సఖి ఊరట వాక్యములు)

పల్లవి :

విందుబూచి తిరిగీనే తిల్ల గో -
విందు డిందు వచ్చెనేమో !

అనుపల్లవి :

ఇందు వదన ! ఇంటి - ముందర నెంత వింతగ ॥విందు॥

1. కులుకుచును ఘాల - కుడిగి తిరిగేనే!
కలకల మనుచు పైడి - గంట పలికీనే
మొలనున్న నెరికోక - ముడి యిప్పుడు వదిలీనే!
ఇలలోన నీ శకున - మెవరికయ్యా నమ్మా! ॥వింద॥

2. జక్కున గుబ్బలు - చాల ఉప్పొంగీనే!
చక్కెరవంటి కెమ్మోవి - సారె కదిరీనే!
మక్కువ సందటి దండలు - మాటి మాటికి బిగిసీనే!
పక్కన తోరణగాళి - పలుమారు పలికీనే ॥వింద॥

3. తలచినట్లు నేడు - దైవము తో డయ్యానే!
కలికిరో! యిది క్షేమ - కారి యయ్యానే!
ఎలమి నీ వామ భుజ - మిపు డిదిగో! అదిరీనే!
పలుమారు మువ్వగో - పాలుడు నిను గూడీనే! ॥వింద॥

---

148. సావేరి - త్రిపుట*

(స్వీయ - మధ్య; సఖీ - ఉపాలంభం)

పల్లవి:

సామిగా! రారా యంటే రో - స మటే? నీకు

అనుపల్లవి:

ఏమి నేర మమ్మా! మువ్వగోపాలుని ముచ్చట దీసి
॥సామి॥

---

* గోపికావసంతం - ఆది.

1. నీ మాటలు నమ్మరాదు - నీకే కోపమైనగాని -
కోమలి! నాడే కంటి నీ - గుణము లెల్లను
సీమలో మగవారివలె - నేమైన నేరము చేసితే -
ఏమి చేతువో తెలియు - దికనైన చలము మాని
॥సామి॥

2. నీవే యతనిని విడనాడి - నీకే కోపమైనగాని -
యీవేళ ఇద్దరి వాదుల - నెవరు దీర్చేరు?
నావంటి సకియ లేకున్న - మీ వేడుకలు చెల్లునా? -
ఆయా వింతల కేమి కొదవలేదు - నగలు చేయక
॥సామి॥

3. వేడుకతో నొకనాడైన - విభుడు నీవు ముదము మీర -
జోడు గూడియున్న - సొగసు చూసెద నంటేను
నేడు కలిగె భాగ్యము - నెలతరో! మీ యలుక దీర -
పాడి పంతముల మాని - పతియైన మువ్వగోపాలుని
॥సామి॥

---

149. నీలాంబరి - త్రిపుట

(స్వీయ* - ఉత్తమ, విరహోత్కంఠిత. నాయకుడు శఠుడు. వియోగ విప్రలంభ శృంగారము, కరుణారసము).

పల్లవి :

సామిని దయయుంచు మనవే ! నా - చక్కని సామిని

అనుపల్లవి :

భామరో మువ్వ గోపాలుని - ప్రేమ సతమని యెంచినావు

గదవే ? తడవేల ? పదవే ! ॥సామిని॥

1. నెలతరో! నను విడనాడి యారు- నెలలాయె నలదాని గూడి

పలుమారు ఆ వెన్నెలాడి చాడి - పలుకులు విని

నాతో మోడి సేతురా ?

ఇలను బూరుగు ఫలము పొంచిన

చిలుక సామిత - సేయ వద్దనవే ! ఒక మాట వినవే !

॥సామిని॥

2. పగదాయె పూవింటి వాడు నాపై - మిగుల

పంతమె కోరినాడు

తెగువ చేసుకో వశమా ? నేడు నా మదికి - దిగులాయె

గదవే ? నీ తోడు

నగతురా పగవారిలో నను

అగడు చేసిన నెవరి నే - మందు నెటు తాళుకొందు ?

॥సామిని॥

---

1. రసమంజరిలో సామాన్య, విరహోత్కంఠిత

3. ఆసలూరగ మువ్వపురిని నన్నేలిన - వాసు దేవుని
పొందె కోరి
భాసు రాంగిరో! వలపు మీరి యతని - కోసరమై
చెలులు వేసారి
వాసి వాడని రతుల నెనసి నను
మోస పుచ్చుట న్యాయమటవమ్మా! ఓ - ముద్దు
గుమ్మా! ॥సామిని॥

---

150. కాంభోజి - ఆది

(స్వీయ - మధ్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

అక్కరో! వానికి నాపై - హర్షము లేదుగా ?

అనుపల్లవి :

చక్కనాయె సారెకు రా రమ్మని వేడిన గాని ॥అక్కరో॥

1. నిన్న వాని బిలువ బోతే - నీరజాక్షియును దాను
నన్ను జూచి తలుపుమూసి - నవ్వుకొంటును
సన్నుతాంగిరో! యింతైన - సడ్డసేయక యుండితే
నన్ను నేను దూఱుకొని - న్యాయము గాదని వచ్చితి
॥అక్కరో॥

2. చక్కఁగ చూడఁడు నన్ను – సరసాన మాటాడఁడు
ఒక్కప్రూపైన మనసు – ఉవిదరో! వానికి
మక్కువ యేమియులేక – మగువరో! నా చెలిమి
వెక్కస మాయెనో? గాక – వెలది యేమి బోధించెనో
॥అక్కరో॥

3. * ?

---

151. పున్నాగవరాళి – త్రిపుట
(స్వీయ - మధ్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

అయ్యయ్యో! నా వంటి తొయ్యలి నేచేది –
అయ్యలూ! తగునటరా?

అనుపల్లవి :

నెయ్యముతో నిన్ను – నెరనమ్మ లేదా?
గయ్యాళి బోధన – కాదన రాదా?

1. ఇచ్చిన నమ్మిక – లేమాయె? అలనాటి
మచ్చిక లన్నియు – మరచితివో?
ముచ్చుమందుల మారి – ముదిత ననవలె గాని
అచ్చోట నిన్నన – నగునా? నాసామి! ॥అయ్యయ్యో॥

---

* మూడవ చరణములేదు. ముద్ర మూడవచరణములో ఉన్నదేమో?

2. కలవైన నా యిల్లు - కదలని వానికి
చెలియ పెట్టినమందు - తలకెక్కెనో
వలరాజు బారికి - వశముగాదు రారా !
పలుకవు నే నీకు - పగదాన నటరా ? ॥అయ్యయ్యో॥

3. మేడమీదికి పిలిచి - వేడుకొన్న వగలు
నాడేమో యది - తలపు లాయెన్
పోడిమికే బ్రహ్మ - పురుష వంచకుడనుచు
వాడుకోరా సతులు - వానిల్లు బంగారు కాను !
॥అయ్యయ్యో॥

4. మాలిమి మును న - న్నేలిన మువ్వ గో
పాల ! యీ చలమేల - లాలించరా !
తాళజాల విరహ - తాప మగ్గల మాయె
జాలిబెట్టకు మిక - సరసుకు రారా ! ॥అయ్యయ్యో॥

---

152. భైరవి - ఆది

(స్వీయ - ప్రౌఢ ; ఉత్తమ)

పల్లవి :

అయ్యలూ ! నీ విట్ల - అలిగి యుందురా ?

అనుపల్లవి :

తియ్యని విల్తుని గన్న - దేవా ! మువ్వగోపాలా !
॥అయ్యలూ॥

1. కలికిరో ! రమ్మని – కస్తూరి మకరికల్
వలచు చెక్కిళ్ళపై – వ్రాయునపుడు
చెలగి మాటాడక – చేరిక నొందక
చలమున నవ్వులకు – జడగొని బెదరించితే ॥అయ్యలూ॥

2. జంటిపనుల దీరిన – జాళువారవికెయు
తొంటికై నడి మించి – తొడిగి చూడు మనుచు
జంటవై నీవు నా – చనుమొన లంటగ
కంటి నీ వగయని – కన్నుల బెదరించితే ॥అయ్యలూ॥

3. విందుకు రమ్మని – వెలలేని నా మోవి
విందారగించిన – వింత కనుంగొని
అందుకు బదులుగా – నలమినే పైకొని
పొందు వేళలో నిన్ను – బొమముడిని బెదరించితే
॥అయ్యలూ॥

---

153. మంగళకైశిక – చాపు

(స్వీయ - ప్రౌఢ ; ప్రేమగర్వితి ; స్వాధీన పతిక. నాయికానాయకుల సరససల్లాపములు.)

పల్లవి :

అలల్ల అలల్ల అలల్ల కృష్ణపదర నాతో నీ వగలెల్ల

1. "చిలుకల కొలికిరో! - చెలగు నీ పైటలో -
కులికేది యదియేమొ - తెలుపవే!" "అది
కలికి జక్కవలంట - తెలియవ?" "అయితే
సెలవియ్యవే పట్టు - జీరునో?" "అది పట్టరాదు
బలుకొండలు"; "అయితే - ఎలనాగ! -
పై నెక్కని - చ్చేన?" "ఓరి
చిలుకల తేజవాని - చికిలి దుర్గము లవి -
తలపున నీ వెక్క - దర మౌన? ఓరి!" ॥అలల్ల॥

2. "చక్కని పగడంపు - చాయల అదియేమేమో -
మ్రొక్కెను తెలుపవే - ముదితరో!" "వన్నె
కెక్కియున్న దొండ పండది" "అయితే -
చొక్కుచు మొనపంట - నొక్కనే" "అది
నొక్కరాదు కెంపు - నిక్కము
ఎక్కువ వెలయిచ్చిన నిచ్చేనా? ఓరి!
ఎక్కడ వెలలేని - చొక్కంపు మణి యిది
దక్కించు కొననంట - తసికేవ? ఓరి!" ॥అలల్ల॥

3. "వినవే నీ మొగమింత తళుకుమీరి
తనరేని అదియేమొ?" "అది
యనగ అద్దములంట తెలియవ?" "అయితే -
వనిత నీడవచ్చునా?" "నీడ

కానగరాదు కప్పురంపు తునకలు" "అయితే -
నెనరుగ కలియ వచ్చేద?" "ఓరి!
ఘనుడ! మువ్వ గోపాల! - నిను గూడి కలసేను -
మునుపటి నెనరున - తిన రేవ? ఓరి!" ॥అలల్ల॥

---

154. యదుకుల కాంభోజి - ఝంప

(స్వీయ - ప్రౌఢ; కలహాంతరిత)

పల్లవి:

అలిగి యుండుట కేమి కారణమో - తెలిసి నీ వడిగిరా
పోవే ఓ భామా!

అనుపల్లవి:

చెలియ! ఇదివరలోన మువ్వ గోపాలునికి -
జేసిన యపరాధ మేమో చెలియా! ॥అలిగి॥

1. అందందు తిరిగి రావలసి వచ్చిన వేళ -
అలరు పాదము జలమున - అలమగా లేదా?
చందరు కావి పసిండి సరిగంచు పయ్యెదను -
సరవి తడి మొత్తగా లేదా?
మందమారుత అంకురము లొదవ నురటి చే -
మై చెమట లార్చగ లేదా?
గంధము పునుగు కస్తూరి మొదలాది కుచలతల
మై నలదగ లేదా? ఓ చెలియా! ॥అలిగి॥

2. మరులు కూడియు కూడ నటువంటి తోలినాడే -
కూడి నెనరుంచగ లేదా ?
కరుణతో నను నెల్లకాలము విడువకనే -
కాచుకొమ్మనగాను లేదా ?
వరుసతో తాను సేవించు టూడిగ మెల్ల -
వడినడిని సేయగ లేదా ?
మరుకేళి వేళ నే నెదు రెదురుగా వెన్నుగూడి -
పెదవి నొక్కగ లేదా ? ఓ చెలియా ! ॥అలిగి॥

3. తప్పు తనవల్ల కలిగి పరవా సేయగ నే -
తాళి నే నుండ లేదా ?
ఎప్పు డెప్పుడు వచ్చునని రాక కే -
నెదు రెదురు చూడగ లేదా ?
ఎప్పటికి మువ్వ గోపాలుని చెలిమే కోరి
ఎంతో నీతో పలుక లేదా ?
అప్పుడె యతనుతో రతి చెల్ల చేయుమని -
అతనితో వేడగ లేదా ? ఓ చెలియా ! ॥అలిగి॥

155. ఘంటారావము – రూపకము*

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ఉత్తమ ; పశ్చాత్తప్తుడయిన నాయకుని వచనములు.)

పల్లవి :

అలిగి యేల యిందు వచ్చితి ? –
నయ్యయ్యో ! యింక నే నేమి సేయుదు

అనుపల్లవి :

చిలుకల కొలికి చింతలో నెంత – చిన్నపోయెనో ?
॥అలిగి॥

1. జలజాక్షి నా యురమున నె కాని – శయ్యపై నెన్నడు
పవ్వళించదు
అలరు నామోవి పానకమె కాని – అన్నము ముట్టదు
పలుమారు నాతోనే కాని – ప్రాణ పదమైన
చెలులతో ముచ్చటలాడదు
ఎలనాగ మదన వేదనచేత – నెంత బడలెనో ? ॥అలిగి॥

2. కలికి నన్నే కాని యొరుల – కలనైన చూడ నొల్లదు
ఎలమి నన్నే కాని మనసులో – నేమియు దలచదు
చెలియ నా పాదములకే కాని – చెయ్యెత్తి దేవరకైన
మ్రొక్కదు
కలకంఠి ననుబాసి సందువలన ఎంత – కన్నీరు
నించెనో ? ॥అలిగి॥

---

* ఝంప

3. కూరిమి నా సామి యనుగాని మున్నె -
గోపాలయని పేర బిల్వ డెన్నడు
ఆ రూఢి రతికేళి తానేకాని న - న్నలయ నీయదు
వారిజముఖి నే నలిగితే తానే వచ్చి వేడుగాని -
పరుల బంపదు.
ఏరీతి తాళెనో! ఎటువలెనున్నదో! - ఎంత
బడలెనో ॥అలిగి॥

---

156. కాంభోజి - త్రిపుట

(స్వీయ - మధ్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :
ఇంతనా పొరుగింటనే తావులేనట్లు

అనుపల్లవి :
ఇంతనా పొరుగింటనే - ఇంతి విజయరాఘు -
వేంద్రుని వేడుకతన ॥ఇంత॥

1. ప్రొద్దుపోదు గా - బోలు! నమ్మ! దాని -
వద్దనున్న - సుద్దులే! అందుచేత
నిద్దుర పట్టక - నే నుంటే, దానికి -
ముద్దు మీాద - ముద్దులే! అది
కద్దో లేదో మా - కలికి నడిగెద నని -
సద్దు వినలేక - సఖియ యింట నుండితి ॥ఇంత॥

2. వారిజముఖి నన - వలె నంట! -
కేరడపు నవ్వులె దానింటి క
వ్వారి కుంకుమ క - స్తూరి గాక మితి -
మేరలేని పువ్వులె!
సారెకు నా యింటి వా - సన లిందు వచ్చితె -
ఓరువ జాలక - యువిద యింట నుండితి ॥ఇంత॥

3. భావజు కేళి - నా పడతి గూడేవేళ -
పావురంపు - పలుకులే!
ఆ వేళ విడువు - మని నమ్మిక లిమ్మని -
ఆపె కెంత కులుకో!
నా వద్దికి రాదో! - నాతో మాటాడదో! -
యీ విజయ రాఘువు - డెలమితో నుండేది ॥ఇంత॥

---

157. యదుకుల కాంభోజి - ఆది

(స్వీయ - అధమ; సఖీ - ఉపాలంభన)

పల్లవి :

ఇంత నిరాకరింతురే? ఓ చెలియ! నీ -
వింత నిరాకరింతువే

అనుపల్లవి :

పంతగించి నీ వీ లాగు - పాపమున కొడిగట్టి ॥ఇంత॥

1. తనువు నీ సొమ్మనెనట ! – దయవాడ ననెనట !
మనసు నిలుపగా జాల – నని మ్రొక్కెనట !
నినుదూర నోరురాక – తను దా దిట్టుకొనెనట !
ననుబోడి నీ వెంత రాతి – మనసు దానవే ! ॥ఇంత॥

2. జిగిమోవి యానవిచ్చి – జీవము నిలుపుమనెనట !
వగలబెట్టి నన్నేచ – వద్దనెనట !
మగువ ? నేనుసురంటె – మంచిది కాదనెనట !
దిగనాడితే గట్టిగ – తెగునసేసె ననెనట ! ॥ఇంత॥

3. కలికి ! విరహవేదనచే – కన్నీరు నించెనట !
చెలియ ! నీ కూడిగము – సేతు ననెనట !
కలిసి యెప్పటివలె – కరుణించు మనెనట !
అలిగి మున్నాగోపాలు – నాదరించక యీ వేళ ॥ఇంత॥

---

158. పుంట - ఆట

(స్వీయ - మధ్య, కలహాంతరిత)

పల్లవి :

ఇగ నేలనే పట్టి పిలపు – ఇసుమంతైన తెలియదాయె

అనుపల్లవి :

మగువా ! ఇది నా నోము ఫలము –
మరచే నంటే మరవదాయె ॥ఇగ॥

1. అనుభవమే క్రొత్తలాయె – అసలేమీ లేకపోయె
మనసిజుని మాయలాయె – మమత లందే నిలిచిపోయె ॥ఇగ॥

2. విడువ రానిచ్చేనా యీ చాయ - వేడుక లీడేరదాయె
నుడువ నోరాడదాయె - నొసటి వ్రాత
తప్పదాయె ॥ఇగ॥

3. కలకాలము నాకు దక్కి - కలికిరో! మువ్వగోపాలు
డలుకజేసి ఆపె తాను గలయ - నతితమినే
జెందనాయె ॥ఇగ॥

---

159. సురట - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ఖండిత)

పల్లవి :

ఈ తనువుతో నిన్ను నే దలతునా! -
ఇంక నీ యాజ్ఞకు వెరతునా?

అనుపల్లవి :

రాతిమతి గలవాని గొలుతునా?
రార! మువ్వగోపాల! యని నిన్ను బిలుతునా? ॥ఈ॥

1. బలవంతుడని నీవు ఎంచక నాతో -
పదరి నీవు మాట మించక
అలదాని ముచ్చట లిందు మెప్పించక -
అంటరాకు నను ఓరి జగద్వంచక! ॥ఈ॥

2. మరియాదలేని మోహము వద్దు ఆ -
మగువతో పలుకర యీ పద్దు
దొరతనము పనికి వచ్చుర ? యీ ప్రొద్దు -
ద్రోహి ! నీ మోము జూచితె పాపము కద్దు ॥ఈ॥

3. మనసు భ్రమసి నన్ను దూరక దాని -
మహిత దగిలి నన్ను జేరక
అనువుగాని వలపు నా పైని మీరక -
అలనాటి పొందె చాలును నన్ను గోరక ॥ఈ॥

---

160. ఆనందభైరవి - త్రిపుట
(స్వీయ - ప్రౌఢ, ప్రేమగర్వితీ)

పల్లవి :
ఊరకె చలము చేసేరా ! మ్రొక్కేరా !

అనుపల్లవి :
ఔరా ! మువ్వగోపాల ! గారవించి చూడరా ! ॥ఊరకె॥

1. పద్దు సేయక వేగ - వద్దికి రారా ! వట్టి
సుద్దులనే తేలించి - ప్రొద్దు, పుచ్చకురా !
ముద్దులయ్య ! నీ మోము - ముద్దుగులుకుచున్నదిరా !
ముద్దుపెట్ట మనసయ్యీరా ! - మోము మోమున
జేర్చరా ! ॥ఊరకె॥

2. అరమరలు సేయకురా! – హాసుకైన దానసురా!
తరుణులవలె వలపు – దాచనేరనురా!
నెరనమ్మిన దానసురా – నిమిషమిక తాళలేరా!
మరునిల్లు చెమ్మగిలి మై – మరవసాగెనురా! ॥ఊరకే॥

3. అక్కర తెలిసివేగ – పక్కనుంచుకోరా!
చక్కని మా మువ్వగోపాల! చొక్కియున్నానురా!
నిక్కి నా గుబ్బలు గోట – నొక్కి యెద జేర్చుకోరా!
ఎక్కువైన రతులచే – గ్రక్కున నన్నేలుకోరా! ॥ఊరకే॥

---

161. యదుకులకాంభోజి - ఆది

(స్వీయ - మధ్య, ప్రేమ గర్విత)

పల్లవి :

ఎంత చక్కనివాడే! నా సామి వీ – డెంత చక్కనివాడే

అనుపల్లవి :

ఇంతి మువ్వగోపాలుడు – సంతతము నా మదికి –
సంతోషము చేసునే ॥ఎంత॥

1. మొలక నవ్వులవాడె – ముద్దు మాటలవాడె
తళుకారు చెక్కుట – ద్దములవాడే
తలిరాకు జిగి దెగడ – దగుమోవి గలవాడె
తెలిదమ్మి రేకు క – న్నుల నమరువాడే ॥ఎంత॥

2. చిరుత ప్రాయమువాడె - చెలువొందు విదియ చం
దురు గేరు నొసలచే - మెరయువాడే
చెరకు విల్తునిగన్న - దొరవలె నున్నాడే
మెరుగు చామనచాయ - మే నమరువాడే ॥ఎంత॥

3. పొదలు కెందామరల పెం - పొదవు పదములవాడే
కొదమసింగపు నడుము - కొమ రమరువాడే
మదకరి కరముల - మరువు చేతులవాడే
సుదతి! మువ్వ గోపాలు డెంత - సొగసు గలవాడే॥ఎంత॥

---

162. భూపాల - చాపు

(స్వీయ - ప్రౌఢ ; సురత ప్రియ "ఈ నాయికయందు నాయకుడు సేనా దినములుగా రాక నే యుండి వచ్చినవాడు గనుకనున్ను, నాయిక మూడు జాములవరకు మాటలచేత ప్రొద్దు గడిపినందువల్లనున్ను, నాలుగో జామున నాయకుని కూడే టంతలో కోడి కూసినందువల్ల వ్యాకులపడినందు చేతనున్ను సురత ప్రియ")

పల్లవి :

ఎంతో మనసున నెంచి యున్నందుకు
ఇంతలో కోడి కూసెనా? సామి!

అనుపల్లవి :

కంతుని గన్న మువ్వ గోపాల! శౌరి! -
కౌగిలించి యొక్క ముద్దైన పెట్టితినా? ॥ఎంతో॥

1. మంచముపై మన మిద్దరు చేరి -
మరిమరి వింతలు సేయ గోరి
మంచిగంధము నే దెచ్చితి ఈ సారి
మన యెడల నిర్దయ చేసినది మీరి ॥ఎంతో॥

2. ఆకులు మడుపు లందించితినా ?
అధరపానమైన జేసితినా ?
సాకిన దానికి సఫలము సేనా
సంభ్రమ మాయెనా ? సవతి యిదేనా ॥ఎంతో॥

3. కోరినకోరిక చెల్లకపోయెను
మరుబారికి నిక తాళలేను ఒక
సారైన కూడక నిన్నెడ బాయను
సామి ! మువ్వ గోపాల! వినరా! నేను ॥ఎంతో॥

---

163. కాంభోజి - చాపు

(స్వీయ - ప్రౌఢ, అధీర)

పల్లవి :

ఎందుకు నాపై బాళి ?

అనుపల్లవి :

ఎదు వదన విని యుండునా తాళి ? ॥ఎందుకు॥

1. దిన దినములు దాని యింట నీవు -
 ఎనసి తిరిగితివి నగలాడివెంట
మనసు వచ్చెనా నేడు నన్నంట -
 కనకాంగి వింటె తాళునె మాట? ॥ఎందుకు॥

2. మందయాన మాట లేల -
 మందుపెట్టి నిను వలవేసెనో చాల!
ముందటి నెనరెంచే వేళ -
 అందరు నవ్వేరు అది నీకొక్క నేల? ॥ఎందుకు॥

3. భావము తెలిసెను నీదు -
 దైవము ఎడజేసె నిక నే నేమందు తిల్ల
గోవింద! మునుపటి పొందె చాలు ఇక మువ్వ
 గోపాల! సరసము లేల? ॥ఎందుకు॥

---

164. కాంభోజి - ఝంప

(స్వీయ - మధ్య, ప్రోషిత పతిక, నాయకుడు - అనుకూలుడు, ప్రవాస విప్రలంభ శృంగారము)

పల్లవి :

ఎటువంటి మోహమో కాని ఓ యెలనాగ! -
 ఇంతంత యనగరాదే!

అనుపల్లవి:

మటుమాయ దైవ మీ మనసు తెలియగ లేక -
మనల నెడబాపె నయ్యో! ఓ మగువా! ॥ఎటు॥

1. కలికి! నిన్నెడబాసినది మొదలు నీ రూపు -
కనుల గట్టి నట్లుండునే!
చెలియ! నే నొకటి దలచెదనన్న నీ సేయు -
చెలిమి తలపై నుండునే!
సొలసి నే నేమైన వ్రాయ నీ యాకార -
శోభనమె కనుపించునే!
పిలిచి పేరున నొకటి పిలువబోయిన నీదు -
పేరు ముందుగ దోచునే ఓ మగువా! ॥ఎటు॥

2. అతివ! నీ యధరామృతము దలచి నంతనే -
ఆహార మింపుగాదే!
సతి! నీదు కౌగిటను ప్రతి దినము నెనసిన -
గతిదెలుప నిదుర రాదే!
మతిలోన నిన్నెకా నితరంబు నెరుగ రతి -
పతియాన కల్లగాదే!
సతతమును నిను దలప కుండెదనన్న -
క్షణమైన మరపురాదే ఓ మగువా! ॥ఎ॥

3. ఘనత మా మువ్వ గోపాల! రా! రా! యని -
కలిసినది మరపు గాదే!
దిన మొక్క యేడుగా గడప నెవ్వరి తరము -
వనబోణి! ఏమిసేతు?
మనసిజుని బాణవేదనల నే సైరింప -
మగువరో! వశము గాదే!
మనము చేసిన పాప మెట్టిదో ఒరులతో -
మాటాడనే సైచదే! ఓ మగువా! ॥ఎటు॥

---

165. బిలహరి - ఆది

(స్వీయ - మధ్య, స్వాధీనపతిక. నాయకుడు-అనుకూలుడు.)

పల్లవి:

ఎటువంటి స్త్రీల పొందైన - హితవై యుండునా?

అనుపల్లవి:

కుటిల కుంతల నా మదిలో - కూరిమితో నుండగ ॥ఎటు॥

1. మనసు మర్మము దెలియ వలసి - మగువల గొందరి దెచ్చి
కినిసి ప్రక్కబడ ద్రోసి - కేరి నవ్వేరు
కనకాంగి నను బంపునప్పుడు - కన్నుల నీరు నించుక
[illegible]మోక్తులుగా విన్నవించిన - వితము మరవ
నీయదు ॥ఎటు॥

2. చెలి ముద్దుపాదము లాదిగ - శిరము దనుక చక్కదనము
నలిన సంభవునకు వ - ర్ణన సేయ దరమా?
అలివేణి దూరమై న - నైతే మనసు దూరమా ?
వలపున నా తను వా రమణికి - వారకమై యుండగను
॥ఎటు॥

3. చెలువ ! మువ్వ గోపాలుడైన - శ్రీ వేంకట
రమణా ! యని
కిలకిల నగవుల నాయెద గు - బ్బల గుమ్మచు
కళలంటి పరవశము చేసి - కంతుకేళి నన్నేలిన
మెలతను దలప నిపుడు నా - మే నెల్ల పులకరించెగా ॥ఎటు॥

---

166. పంతువరాళి - ఆది

(స్వీయ - మధ్య, అధీర. నాయకుడు - ధృష్టుడు.)

పల్లవి :

ఎన్నటికి నిటువంటి గుణ - మింక వలదె

అనుపల్లవి :

నిన్ను నన్ను గన్న విన్న - కన్నెలు నవ్వరే? ॥ఎన్న॥

1. వామాక్షిరో ! మాట - వచ్చినప్పుడే నీవు నేను
ఏమైన నాడుకోమో - యెప్పుడైనను ?
నా మోము నీవు చూడవో - నీ మోము నేను చు
భామ ! ఇంటికి రా వద్దని - పలుకరింతు రట

2. మెలతరో! నీ మీఁది - మిక్కిలి దయవాఁడ
కలికి! నా పై మనసు - గలదానవు
అలిగి యొకరి కొకరు మో - ములు జూడ వద్దనుచు
పెలుచ దనమున నొట్టు - పెట్టుకొందు రటవే? ॥ఎన్న॥

3. సీరజాక్షిరో! ఇంచుక - నిన్ను నే నాడుకొన్న
నేరక కెండుమాటలు నన్ను - నీ వాడుకొన్న
అరసి మువ్వ గోపాలు - డని కలియు వేమో?
సారెకు నీ పొందు లేక - క్షణమైన నుందునో? ॥ఎన్న॥

---

167. కాంభోజి - అట

(స్వీయ - ముగ్ధ, జాతయౌవన, విరహోత్కంఠిత. నాయకుడు - శఠుడు, విరహ విప్రలంభ శృంగారము, కరుణరసము.)

పల్లవి :

ఏటి బ్రతుకమ్మ! - ఇక నేటి ముచ్చటలు? వక
నాటి వెత కాదాయెనే!

అనుపల్లవి :

ఈడు రాదాయె నని - ఏల తనువని చిన్న నా -
డెల్ల చింతించితే ॥ఏటి॥

1. ఈడు వచ్చిన వెనుక - ఏమి పుణ్యమో సొగసు
కాఁడా! యని వలచితి నని
వాఁడు నను చేపట్టి వలచి వలవని తమిని
రాఁడాయెనని మదిని చాలా వేసట బడితిని ॥ఏటి॥

2. పగ లెల్ల నేను నీ వగ – మొగమే చూచుకొని
దిగులు లేకుందు నమ్మా – వగనొంది రే యెల్ల
చిగురు పానుపు మీద – వుసురుసు రందు నమ్మా !
మగని చిత్తము రాని – మగువ లెట్లో ర్తుగో –
గగనమైన తపము – కడ తేరదాయె నే నింక ॥ఏటి॥

3. నా వంటి దానికే – నలినాక్ష ! యీ పట్ల
దైవ మెక్కడ నుండునో – నీవే నేనే యనుచు
విభుడు రాకున్నంత
నా విభవ మెట్లుండునో – భావమున మా
మువ్వ గోపాలుతో గూడిన యే – ప్రొద్దు మరపు
సేయుదు నింక నేమి ? ॥ఏటి॥

---

168. కాంభోజి - ఝంప

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ప్రోషితపతిక. నాయకుడు - అనుకూలుడు. ప్రవాస విప్రలంభ శృంగారము.)

పల్లవి :

ఏమిసేయుదు మోహ – మెటువలె దీరును ?

అనుపల్లవి :

భామినీ మణి ! ని న్నె – వ్వరు తోడి తెచ్చేరు? ॥ఏమి॥

1. వెలది! నీదు ముఖార - విందంబు లిఖియించి
అలరు వాసనలు వ్రా - యగ నేరనైతి
కళలొల్కు నీ మోవి - గదసి వ్రాసితిగాని
నెలత! తేనియ లుంచ - నే నేరనైతి ॥ఏమి॥

2. కలికి! సొగసైన నీ - కనులు వ్రాసితిగాని
బెళుకు చూపులు వ్రాయ - వితమెరుగనైతి
గళము రేఖలు దెలియ - గాను వ్రాసితిగాని
చెలగు కోకిల వంటి - పలుకు వ్రాయగనైతి ॥ఏమి॥

3. తరుణిరో! నాగ బం - ధము రీతి గలియుటల
గరిమ వ్రాసితిగాని - పరవశముచేత
పరగ మా మువ్వగో - పాల! రా! రా! యని
తిరుగ రతులకు బిలుచు - తెలివి వ్రాయగనైతి ॥ఏమి॥

---

169. కల్యాణి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, అన్యాసంభోగ దుఃఖిత. తన సఖి తన నాయకుని కలిసిన చిన్నెలు తెలిసికొని కోపముతో నీచముగా అడుగు చున్నది.)

పల్లవి :

కంచి వరదునితో పొందు - కద్దో? లేదో?

అనుపల్లవి :

వంచన మువ్వగోపాలు - వరదుడైన చక్కని ॥కంచి॥

1. నీవు దాచక తెల్పవే! – నీలవేణి! అల్లవాని
భావము జూచేపట్ల – పతియైనట్లు మతి తోచీనే ॥కంచి॥

2. నీవే యాడకు పోదువో ? – ఆ విభు డిందు వచ్చునో ?
ఈ వివరములు నేను – ఇన్నాళ్లుగ నెరుగనైతి ॥కంచి॥

3. నీవు బతిమాలితివో ? – నెలతా! అతడు పైబడెనో ?
దేవునాన నీ వింత – దిగులుపడ నేలనే ? ॥కంచి॥

---

170. ముఖారి - చాపు

(స్వీయ - ప్రౌఢ, అన్యాసంభోగ దుఃఖిత, మధ్యమ. నాయకుడు - శఠుడు.)

పల్లవి :

కావలెనమ్మా! వానికట్ల – కంబుకంఠి!

అనుపల్లవి :

ఈ వేళ మువ్వ గోపాలుడు – నావద్ద జేసిన వింతలకెల్ల
॥కావలె॥

1. మందుల మారది మాయజల్లి – యెందుల జూడలేనిగడుసు
అందు పోవద్దని నే – నంటి చేపట్టుక
సందెజాము వేళ పోయి – సరిగా దానిల్లు చొచ్చితే
ఇందేల వచ్చితి వంటది – ఎన్నైన బాస లిచ్చినదట!
॥కావలె॥

2. వగవ నేటికి? అటువంటి - వానికి తగునె? కొమ్మ!
పగలు రేయి మునుపు - వద్ద బాయక దానితో నే
నగవు లెక్కడ? నయము లెక్కడ? - నన్నాడు కొనే
దెక్కడ?
ఇగురు బోణి! నామదిలో - ఈసులు దీర నేచె నది
॥కావలె॥

3. మొన్నటి నేరము లెంచక నేను - మువ్వగోపాల దేవుని
ఎన్నిక చేసి నా మదిలో - నే ప్రొద్దు బాయక
చెన్నుగ రతుల గలసిమెలసి - చిత్తము రాను సేవచేసి
కన్నెరో! నే మించు - కొన్న దెంచక
గ్రక్కున దానింటి కేగిన తడవ ॥కావలె॥

---

171. ఘంటారావము - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ధీర; నాయకుడు - శఠుడు)

పల్లవి:

కోమలిరో! నలచినందుకు - గోపాలు డనరా నన్ను

అనుపల్లవి:

ఏమే మని పేరను పిలుతురో తెలియదు
సీమలో జనులందరచ్చెరుయ్యో! ॥కోమలి॥

1. ఆముకొన్న తమి నిలుప లే నప్పుడు -
ఆసల బెట్టితివి
కాము తూపుల మనసు గరిగి మతిమాలిన -
కరుణ జూడవైతివి
రామరో! యిక తాళరా దేలుకొమ్మంటే -
రమ్యము గాదంటివి
సోమ వదన! రేపు మాపంట కడకు -
జూజమే చేసితి వయయ్యో! ||కోమలి||

2. చెలిమికై నే నెంత చుట్టుక తిరిగిన -
చింతల బెట్టితివి
నెలతరో! అందుకు కొలకుల వడియు -
నీరు దుడవ వైతివి
లలన నే వెన్నెలకాక కుదుకగా చ -
ల్లని మాటలాడ వైతివి
చలపాదివై పగ సాధించి -
జాలి మాలి బెట్టితి వయ్యయ్యో? ||కోమలి||

3. పలుకరించి మా మువ్వగో -
పాల! రమ్మని బత్తి సేయవైతివి
నలినాక్షి! నన్నుగూడి నా డిచ్చిన -
నమ్మికే మరచితివి

చెలియరో! నీ వద్ద జాము నిలుచుండినా -
చేరదీయ వైతివి
కలికిరో! నా వంటి వాని మే లెన్నక -
గర్వాన నుంటి వయ్యయ్యో! ॥కోమలి॥

---

172. కాంభోజి - ఆది

(స్వీయ - జ్ఞాత యౌవన, నవోఢ.)

పల్లవి :

గిలిగింత లయ్యీర! నాసామి! చ -
క్కిలిగింత లయ్యీర!

అనుపల్లవి :

గిలిగింత లయ్యీర! - కలికి విజయ
రాఘవ!

మొలక చన్ను నీ పంటి - మొనను నొక్కగను మల్లె ॥గిలి॥

1. కపులు కూడని చిరుత - పరువాన నమ్మ! నీ
వపులు మరులు చేసి న - న్నలయించుచు
విరజాజి శయ్యపై - మరుని మంత్రములచే
పరిపరి వగ వింత - పలుకు నా చెవి సోకే ॥గిలి॥

2. పలువ నేరని లేత - పయసున నన్ను నీ
పలుకుల నే సొక్క - జల్లి కళ రేచుచు
మొల నూలు దూసిపోక - ముడిలోపల చేయివేసి
చెలగి గిలిగింత సేయ - కయ్యలు! ముక్కె(ను) ॥గిలి॥

3. అక్కర తెలియని - యరవిరి ప్రాయాన
దక్కిన దయ వానివలె - తప్పు మ్రొక్కులు మ్రొక్కుచు
పక్కలోనే పవళించి - బాస లెన్నైన చేసి
అక్కున జేర్చి యొడి - యంపు నొక్కేవు ॥గిలి॥

---

173. కాంభోజి - రూపకము

(స్వీయ - ప్రౌఢ, సమాగచ్ఛత్పతిక. సఖీ పరిహాసము.)

పల్లవి :

చాలు చాలు నీవల్ల నేరమా ?

అనుపల్లవి :

తేలించి మా ముద్దుగోపాలు నింటికి -
తెచ్చిన నన్నన వలెను గాక ॥చాలు॥

1. అలివేణి ! నీ విభుడు నీవు నిక నెన్నడు -
నలిగి యుండరో ? యొకరి నొకరు
పిలువుమని నన్ను వేడుకొని - ప్రియము చెప్పరో ?
చులకగా జూచెదవు నన్ను తేరి -
మూడవు మంచి మాటయిన నాడవు
తెలిసె దెలిసె నేడు నీ యక్కర -
తీరె గనుక నింక నే నేటికి ? ॥చాలు॥

2. నా సామి ! నిన్ను జేరనపుడె – నాతిరో ! నీవే నని యుంటివి
వేసారక దినదినము కాళ్ల – వేళ్ల బెనగితివి
ఏ సొమ్ము కోరిన నిచ్చెద నంటివి – ఏ బుద్ధి చెప్పిన
వినే నంటివి
వాసిగ నేరు గడచితే పుట్టి – వానికె పోమ్మన్న
మాట నిజమాయె ॥చాలు॥

3. కోమలిరో ! దాని గూడిన మువ్వ – గోపాలుని
తెచ్చి నిన్ను గూర్చితి
నా మేలు తెలియ నేర నైతి – నపుడె మరచితివి
నే మాటవాసికి పెనగితి నింతే – నిన్నుంచి నాకు
రా వగిన దేమి ?
కామిని ! యీ కలికాలమున కుప – కారము కలదా ?
యెవరి కైన ? ॥చాలు॥

---

174. శంకరాభరణం – మిశ్ర
(స్వీయ - మధ్య, అధీర)

పల్లవి :
చిటుకు మంటే కోపము – సేయు మువ్వగోపాలుని పై

అను పల్లవి :
ఇటువంటి నా వలపు – ఏమి కాబోయీనమ్మా !
॥చిటుకు॥

1. వచ్చినప్పుడు నేనె వద్దకి పొయ్యేదే కాని
ఇచ్చటికి రా రమ్మనే - దెన్నడైన లేదుగా ?
ఇచ్చ లిచ్చలు నేనే - వచ్చి లాలించేదే కాని
గుచ్చి నన్ను కౌగిలించుకొన్న దెన్నడు లేదుగా ?
॥చిటుకు॥

2. ముందుగా నేనే పోయి - ముద్దిడుకొన్నదే కాని
(కుందరదన ! నన్ను ముద్దిడు - కొన్నదెన్నడు లేదుగా ?
పొందుగా నేనే నవ్వు - మొగము పెట్టేదే కాని)
మందయాన ! న వ్వనేవి - మనసునైన లేదుగా ?
॥చిటుకు॥

3. బలవంతమున నేనే - పలుకరించేదే కాని
ఎలమి నాతో మాటాడే - దెన్నడైన లేదుగా
అలసి వచ్చినప్పుడు నే - కలిసి కూడేదే కాని
చెలియ ! మువ్వగోపాలుడు - చేరియున్నది లేదుగా !
॥చిటుకు॥

---

175. తోడి - త్రిపుట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ప్రోషితపతిక.)

పల్లవి :

తత్తరపడలేక యున్న ప్రౌఢ - తన మేమను కొందునే

అనుపల్లవి :

కొత్తగాను మువ్వగోపాల ! నీ వన్న
ఉత్తరంబు ఎటు లోర్చుకొందు నని ॥తత్తర॥

1. వేడుక ఊరికి - వెడలి వచ్చెద నంటే
విడె మొసగి యిది - విహితమా ప్రాణేశ!
నేడు నీ మది కోర్కె - నెరవేరును నీకు
తోచుకున్న మనసున - తొలుత చూపితి నని ॥తత్తర॥

2. కంకణ యుగము - కన్నీరును ధృతి
పొంక మైన బుద్ధి - పోవగాను తన
వంక హారితో జీ - వంబును వెడలక
సంకట పడనేల? సామి! తెల్పు మని ॥తత్తర॥

3. చాలా ప్రొద్దుపోయె - సామీ! మువ్వ గో
పాలా! నీకు ఎన్ని - పను లున్నవో ఈ
వేళ జను డిక న - న్నేలిన దొర! నీ
కేలా ఇంకను - జోలి యనుచు నవ్వి ॥తత్తర॥

---

176. సైంధవి - మత్య

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ధీర)

పల్లవి:

తలచి నపుడె లేనిదానవు - తరుణి నీ వెందుకే?

అనుపల్లవి:

పిలిచి నపుడె రాకయుంటే - ప్రియము పుట్ట నేర్చునటవే

2. వద్దికి రావే! వేడుక మీర
ముద్దుపెట్టవే! కౌగిటనుండి - సుద్దు లాడవే!
ముద్దు గుమ్మ! నీ - మోవి తేనె లీయవే
ప్రొద్దుపోయె చల మేటికే జాగు సేయకే ॥తాళ॥

3. భామ లెందైన నెంతైన మది
ప్రేమ లేక యుందురా! ఇట్లు - రామ! ఇక నైన
భామరో! మువ్వ గో - పాల! రమ్మని నన్ను
కాముకేళి గూడి - కలిసి యేలు మీ వేళ ॥తాళ॥

---

179. గౌరి - ఆది

(స్వీయ - ముగ్ధ, కలహాంతరిత)

పల్లవి :

నేరమా? కొమ్మా! వా డెందుకే - చేర రాడమ్మా

అనుపల్లవి :

వారిజముఖి యిటువలె ననుభవముల
ధారుణీపతి తలచిన యప్పుడె ॥నేర॥

1. మాలిమి యను తన లాలనచే రతి
వేళలో నడిచిన వింతలు తలచుక
నాలో నేనే నవ్వుచు నుండగ
వేళ వెలిసి విన్నవించనైతి నకట ॥నేర॥

2. చెలువున దానా చనుమొన లంటుచు
గిలిగింతలమై పులకించిన వగ
దలచుక సిగ్గున దలవంచుక తా
బిలిచి యడిగితే పలుకనైతివట ॥ నేర॥

3. మనసు కరుగ నా మర్మము లంటుచు
పెనగొని తమకంబు నను గలయుగ
గినిసి తుపాకుల కృష్ణునితో నే
దనివి తీరలే దనిపలికితివట ॥ నేర॥

---

180. కాంభోజి - అట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, విరహోత్కంఠిత.)

పల్లవి :

నోము ఫలమే కాని - నోచ్చుకొన నేల ?

అనుపల్లవి :

భామరో ! మువ్వగో - పాలు డింత చేసె నంటే ॥ నోము॥

1. ఎన్నడు నన్నెకాని - ఏ చెలిను నైనాను
కన్నెత్తి చూడ డమ్మా - కలనైనగాని
కన్నెరో ! ఎటువంటి ఘనుడు - న న్నెడబాసి
నన్నెలాడి యింటనె - వాసమై యున్నాడంటె ॥ నోము॥

2. ఏ మాట లైనాను – ఎలమి నాతోనే కాని
ప్రేమ నొక్కరి నైన – పిలువ నొల్ల డమ్మా!
ఆ మమత లన్ని మరచి – అలదానితో గూడి
ఏమో నాటి నేర – మెంచుకొన్నా డంటే ॥నోము॥

3. బాలరో! సత్యపురి – వాసుదేవుడు నేను
పాలు నీరును వలెనె – భావ మలరగను
కేళి గూడి యున్నయెడ – కినుక చేసుక వాడు
వాలాయముగా నిందు – వచ్చేదే లేదంటే ॥నోము॥

---

181. సావేరి – ఆది

(స్వీయ - ముగ్ధ, ప్రోషిత పతిక)

పల్లవి :

మగువ! ఊరు దూరమైతే – మనసు దూరమా?

అనుపల్లవి :

తగవు మాలిన దైవము – పగ సాధించితే నేమాయె
॥మగువ॥

1. సొక్కి సోలి యుండ లేదా? – సురతపు పను లీడేర్ప లేదా?
మక్కువ కొన్నాళ్ళకైన – మనసు గూడ నింతే కాని
॥మగువ॥

క్షేత్రయ పదములు

నాయిక పరకీయయైయున్న పదములు

1. అఠాణా - త్రిపుట[1]

(పరకీయ - మధ్య, స్వాధీనపతిక)

పల్లవి :

అక్కరో! యోర్వనివారు సరసుడు గాడని -
ఆడుకొంటే ఆడుకోనేరు

అనుపల్లవి :

మ్రొక్కదగినవాని - ముద్దుమాటలవాని -
మువ్వగోపాలసామిని ఎవరైనగాని ||అక్కరో||

1. రామ! వానిదలచినపుడే - రవిక క్రిక్కిరిసిగుబ్బ -
లేమో రొమ్మెల్ల నిండునే - వాని మాటంటే
నామనసు పైపై నుండునే - వాని జూచితే -
నవనిధు లబ్బినట్లుండునే - యెవరైనగాని ||అక్కరో||

2. ఇంతిరో! వాడిందువచ్చి - యెలమి కౌగిలించితే -
ఎంతో బడలిక తీరునే - వశముకాని

---

1. ఆది

కంతు తాపము చల్లారునే - యింతెకాదు నా -
సంతసమెల్ల చేకూరునే - మెవరైనగాని ॥అక్కరో॥

3. పూని మువ్వగోపాలుడు - పైనిచెయివేసితే నా
మేనపులక లుప్పతిల్లునే - నా తమి రేచ
వానికే బిరుదుచెల్లునే - వానిగూడిన -
మానసమెంతో రంజిల్లునే-మెవరైనగాని ॥అక్కరో॥

---

2. ఘంటారావము - ఆది

(పరకీయ - పరోఢ, అభిసారిక)

పల్లవి :

అట్టే యుండేవుసుమీ ! నా ప్రాణనాథ !

అనుపల్లవి :

అట్టే యందుండ కిందు వచ్చెదనని -
యానపెట్టితివిసుమీ నా ప్రాణనాథ ! ॥అట్టే॥

1. ఇంతలో నీవీడకు రాకుంటే కన్నీరు కా -
వేరి కాలువ సుమీ ! -
ఇంతింత నీ కెమ్మోవి తేనెలానకుంటె
ఇదిగో నోరెండేనిసుమీ! నా ప్రాణనాథ! ॥అట్టే॥

2. వినరా నీవు కౌగిట లేకుంటే పున్నమ -
వెన్నెల వేడిసుమీ!
వనజాక్ష! నీ వీడకు వచ్చేదాక తల -
వాకిలియిల్లుసుమీ! నా ప్రాణనాథ! ||అట్టె||

3. మరచి యెవతెతోనైన-మాటలాడేవు గనుక
మనసు విరిచెదరుసుమీ!
శరణు మువ్వగోపాల! యీరేయి కూడ -
జాగుసేయకనె రమ్మీ! నా ప్రాణనాథ! ||అట్టె||

---

3. బేగడ[1] - త్రిపుట

(పరకీయ - సఖి ఉపాలంభన)

పల్లవి:

అది నోముఫలమే - ఓ చెలియా!

అనుపల్లవి:

పదరవే! మువ్వగో - పాలునితోను ||అది||

1. ధనముచేత జ - వ్వనముచేత చక్క -
దనమున నటవే - ఘనతలు ?
వినయము జాణ - తనము గలుగుట -
వినుతికెక్కరే - వనితలు ||అది||

---

1. పంతువరాళి

2. మించి పయ్యెద - నుంచి చాల లా -
లించివేరనీ - యెంచక
మంచివాని ర - మించగలుగుట -
చంచలాక్షిరో! కొంచెమా? ||అది||

3. మేలువాడు ని-న్నేలిన మువ్వగో -
పాలునేచు టది-మేలటే?
నాలిముచ్చు గ - య్యాళివైననీ -
కేల కల్గునే - తాలిమి? ||అది||

---

4. అసావేరి - త్రిపుట

(పరకీయ - పరోఢ, మధ్యమ -)

పల్లవి:

అనుసరించిన రాడు - అలిగితినో రాడు -
వనితా! యీ - నేనరేమో?

అనుపల్లవి:

తనకేమైనాను మునుపటివలె నేను -
మనసిచ్చి కల్లియనైతినా? ||అను||

1. వద్దికి రమ్మని - ముద్దుసామిని పిలువగా -
సద్దుసేయక మానెనే!

గద్దరించి నాపైని మదిలో మర్మమెంచక -
ప్రొద్దుమాటలు మాని - వద్దికి రమ్మనే! ॥అను॥

2. మగవారిమాటలు - జగమందు నేగాన -
నగరా ? సరివారిలోన
మగువరో ! చిగురాకు - మడుపు లీయగబోతే -
వెగటాయె నతనికి ఏమంటినో సామి ॥నను॥

3. తెలియ జెప్పెద వినవే - అల్ల నాసామి నీతోటి -
మొలక నవ్వులాడీనటే !
బలిమి చేసిన రాడు - తొలిమోము లాయెనేడు -
కలిసితి ఫలమని - తెలిసి మువ్వగోపాలు ॥డను॥

5. మారువ - ఆది

(పరకీయ - తృప్తాతృప్త : నాయకుడు శఠుడు)

పల్లవి :

అమ్మమ్మ ! వీడెంత నెఱజాణడైనాడె ?

అనుపల్లవి :

ఎమ్మెలాడి ! మువ్వగోపాలునిటు తోడితేవే !
॥అమ్మమ్మ॥

1. చిరునవ్వు నవ్వుతావచ్చి - చేపట్టినదే కాని
మెరుగు పయ్యెద తీసే - దెరుగనే! నెత్తి
కురులు నెరులదీర్చి - విరులు చుట్టినదేకాని
చురుకుకెంపు మోవిపై నుంచంగ నేమి తెలియనైతి
॥అమ్మమ్మ॥

2. చెలియ! యేకాంతమునకు - చెంది చూచినదె కాని
వెలయ ముద్దు మాటలు - విననేరనైతి
గళము ముద్దిడి నన్ను - గారవించినదె కాని
తళుకు చెక్కిటగోరు - తగిలి నొగిలేదేమొ తెలియనైతి
॥అమ్మమ్మ॥

3. గరిమ మువ్వగోపాలుడు - కౌగిలించినదె కాని
ఇరువురి మేనులొరసే - దెరుగలేనైతి
విరిబోణి! పోకముడి - విడచి అంతరంగమున
మరి యేమో చేసె నో - మగువ! యేమి తెలియనైతి
॥అమ్మమ్మ॥

---

6. ఉసేని - త్రిపుట

(పరకీయ - మధ్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

అలిగితే భాగ్యమాయె మరేమి ? వా -
డలిగితే భాగ్యమాయె

అనుపల్లవి :

తలిరుబోణిరో! వాని - దండించ గలన ? వా ॥డలిగితే॥

1. అరసొంపు మాట - లాడే వానికి నే
తరుణిరో! మంచి - దాన నయ్యేనా ?
సరసకు రాడాయె! సకియరో! నామోము
తిరిగిచూడడేమో ? - దేవుడున్నాడు వా ॥డలిగితే॥

2. జాలిలేదిక - నేల నాతో పొందు
చాలుగాబోలు - సంతోషమాయె
ఈలాగునే వాని - కితవుగాదేమో
నీలవేణిరో! నాటి - నెన రించుక లేక వా ॥డలిగితే॥

3. బాలప్రాయము నాడె - భ్రమియించినన్ను వా
డేలిన సుద్దు - లెన్నెన్నో గలవు
చాల నాతో బా - సలు చేసినాడే! ఓ
బాలరో! మువ్వగో - పాలు డిప్పుడు వా ॥డలిగితే॥

---

7. యదుకుల కాంభోజి - ఝంప

(పరకీయ - కన్య, ప్రోషితపతిక)

పల్లవి :

ఇంతలోనే అల్లవానీ నన్ను గూర్చి -
ఎడబాయ జెసెగా ? దైవము !

అనుపల్లవి :

చింతింప బనిలేదు – చేయు పూజాఫలము ॥ఇంత॥

1. ఆరునెలలైనను అతడు నేనొకచోట –
హాయిగా గూడియుంటిమా ?
మారుకేళికి నెంతో వెతచెందితిగాని –
మనసు మన సొక్కాలై యుంటిమా ?
దూరుకు లోనైతిగాని గడెసేపైనను –
తొడతొడసోకి యుంటిమా ?
పేరుచెప్పి మాటలకొక్కనాడైనను –
ప్రేమతో పిలుచుకొంటిమా ? ఓ చెలియరో!॥ ఇంత॥

2. చక్కగా విభుడు నేనొక్కనాడైనను –
సరసములాడుకొంటిమా ?
చక్కెరకెమ్మోవి యాని యొకరికొకరు –
చవిజూచుకొని యుంటిమా ?
అక్కరలుతీరగా కౌగిటిలో నణగి –
అల్లిబిల్లిగ నుంటిమా ?
పక్కలోపలచేరి యాటలకైన సతి –
పతులనుకొనియుంటిమా ? ఓ చెలియరో ! ॥ఇంత॥

3. బాళితో మువ్వగోపాలునిపై వేడ్క –
పదమైన పాడుకొంటిమా ?

బాల! నెనరున ముచ్చటలాడు విరుల -
పానుపుపై నుంటిమా ?
చాలప్రొద్దుగ్రుంకి యొకనాడైనను -
జాగరమైయుంటిమా ?
కాలమెప్పటివలె వానితో నేకూడి -
కాపుచెందగ జేసెగా ఓ చెలియరో ! ॥ఇంత॥

---

8. ధన్యాసి - చాపు

(పరకీయ - దూతీ సంఘటన)

పల్లవి :

ఇంతిరో ! వరదునికి నీపై - నెంతమోహమే !

అనుపల్లవి :

సంతతంబతని వెతజూడ-జాలక యిందువచ్చితిని ॥ఇంతిరో॥

1. చెక్కిట చేచేర్చు కొనెను - చిరునవ్వు నవ్వుకొనెను
అక్కట నే దలచినట్టి - ఐరా దనెను
మక్కువ మునుజేసిన చెలిమి - మరపు రాదాయె ననెను,
చక్కని యాచెలిని గూడని - జన్మమేటికి జన్మమనెను
॥ఇంతిరో॥

2. పడతి! ఉండుండినే నేమి – పాపముచేసితి ? ననెను
తడవు నిన్నెడబాసి – తాళలే ననెను
నుడువ నోరాడ దనెను – నొసట చేయుంచుకొనెను
అడిగితె మీరేమైన – నార్చేరో ? తీర్చేరో ? యనెను
॥ఇంతిరో॥

3. పలువరించుచు మామువ్వగో – పాలుడైన వరదుడు
నలినాక్షి ! యీనాటివింత – నడచునో ? యనెను
తలచి యసురుసురు మనెను – దైవమిట్లు చేసెననెను
వల పనే పాపము పగ – వారికైన గారా దనెను ॥ఇంతిరో॥

---

9. మధ్యమావతి - త్రిపుట

(పరకీయ - మధ్య ; దూతిక నాయినా విరహమును
నాయకునికి తెలియజేయు చతుర)

పల్లవి :

ఇంతే మోహములేని – దిపుడు తెలిసెగదరా !

అనుపల్లవి :

పంతగించి మువ్వగో – పాల ! రావైతివి ॥ఇంతే॥

1. నీవు వచ్చిన మొదలు – నిమిషమే యుగముగా
మానవిత యొంటిగా – మదిగుందుచు

భావమున తను తానె - పలుమారునొచ్చుచు
ఈ వేళదాక భుజి - యించకనె యున్నది ॥ఇంతే॥

2. నెనరైన మనువంటి - నెలతలతో పలుకక
కనుమూసి తానొక - గడియ నిద్రింపక
గొనబు సొమ్ము పెట్టక - కొప్పు చక్క ముడువక
మనసిజుని కాకచే - కనలుచు నున్నది ॥ఇంతే॥

3. వలచిన చెలినెడ - బాసి యీరీతిగా
జలము చేసెదవు న - వ్వులకైన తొలుత
కలసిన వాడ విట్టు - లలిగిన దెల్ల మా
నెలత చేసిన పాప - ఫలమేమో ? యకట ! ॥ఇంతే॥

---

10. కేదారగౌళ[1] - ఆది

(పరకీయ - మధ్య ; సఖితో తన విరహవేదన తెలుపునది
సఖి వెడలిపోవునని దుఃఖించునది)

పల్లవి :

ఇందుకు పగజేసెనా ? - యీ దైవము ?

అనుపల్లవి :

కుందరదన! వినవే - గోపాలు నెడబాసినదిగాక ॥ఇందుకు॥

1. నాపుణ్య మిట్లైనందుకు - నాతిరో ! నీవుండికదా
యీ ప్రాణము కాపాడితి - వింతకాలము

---

1. తోడి.

దాపున నెవ్వరు దృష్టి - తాకించిరో యోర్వజాలక
బాపురే! నీకు నేడూరి - పైనము వచ్చెనా? చెల్ల!
॥ఇందుకు॥

2. దంట చెలులు నొద్దికైనా! - జంట నీ వుండగాను
ఒంటినున్న దిగులుతీరి - యుంటినే నేను
మంటమారితనమున నే - మాదునో యని నీవెంచి
కంటికి రెప్పగాచిన - క్రమమున పోషించితివి ॥ఇందుకు॥

3. పడతిరో! మాముద్దుగో - పాలుడు ననుగూడి చాల
తడవాయెనేమో కాని - తడజేసె ననుచు
ఉడుకుచున్న నామనసున - కొక్కింతైన భయము
పొడమనీక నాకు చితపు - బుద్ధులు బోధించితివి
॥ఇందుకు॥

---

11. ఘంట - త్రిపుట

(పరకీయా - విప్రలబ్ధ)

పల్లవి:

ఇందు రాదగదు నే - నేల వచ్చితినమ్మ!

అనుపల్లవి:

అందరిలో జాల మోస - మాయె వాడిందు లేడాయె
॥ఇందు॥

1. మునుమున్నె శృంగారించు - కొని తమకమున రాగ
నను జూచి నీవైన వ - ద్దనవైతివే
వనజాక్షి! గట్టిగ - వంచనలే చేసితివి
ఘనము గుట్టుదీరె! నయ్యో - కన్నవారెల్ల నవ్వగ

||ఇందు||

2. పిలువక అందుపోయేది - తెలిసి వీథిలో చెలులు
కిలకిల నవ్వేరు గుం - పులు గూడుక
వలపు సిగ్గెరుగదని - పలికే రా మాటలెల్ల
చెలి! వినీవినములు - చేసితి వివేకములేక ||ఇందు||

3. కలికి! మువ్వగోపాలుని - గలసిన దాననై
ఎలమి సఖులగూడి మా - యింట నుండక
పలికి బొంకదనుచు - పడుచుతనము చేసి
నిలువక వచ్చిన - ఫలము గలిగెను ||ఇందు||

12. మోహన - చాపు

(పరకీయ - ప్రౌఢ, విదగ్ధ)

పల్లవి:

ఇకనిన్ను పోనిత్తునా? ఇభరాజ వరదా!

అనుపల్లవి:

శుకవాణిచేత నీ - సుద్దులెల్ల విన్నట్లాయె ||ఇక||

1. నవ్వులంట నున్నావేమో - నాపద్దు చూడు మీసారి
పువ్వు బోడులచేత - రవ్వ సేయించకమాన ॥ఇక॥

2. జవ్వన మెల్లనీ పాలుచేసి - చాలా నమ్మియున్నందు
కెవ్వతెనో కూడివచ్చి - యిపుడు లేదని బొంకేవు ॥ఇక॥

3. పన్నగ మువ్వగోపాల! బాసలిచ్చి నన్ను గూడి
వన్నెలాడి కేలోనైన - వగలెల్ల విన్నారా! నేడు ॥ఇక॥

---

13. కాంభోజి - త్రిపుట

(పరకీయ - పరోఢ, అభిసారిక)

పల్లవి :

ఇచ్చోటను చాల ప్రొద్దుండ జెల్లదు - ఇంటికిపోవలెరా!

అనుపల్లవి :

ముచ్చటలకెల్ల ఇది సమయముకాదు -
రచ్చల పెట్టకురా! ఓరోరి జాణ! ॥ఇచ్చోట॥

1. మగనికౌగిలి బాసివచ్చితి నేడు నీ
మాట తప్పక నేను
బిగువైన గుబ్బల కొనగోరులుంచ జూచేవు -
వెలజాతిదానగాను

తగవులేటికిరా ? నీయక్కర తీర్చికో -
నను బంపు దురుసుగాను
వగకాడా ! నిదురమేల్కొంటే దోసముకాదా ?
వాదులేలరా ! నాతోను ఓరోరి జాణ ! ॥ఇచ్చోట॥

2. చురుకు చురుక్కనిమోవి - పంట నొక్కితి వల -
గురుతులెక్కడ దాతురా ?
చెరుకు తీపనివేరుతో పెకలించేవు -
చెలువుడా ఎటునైతురా ?
......మోహంబుగాని - తగిలియుండుట యిటువంటి -
...............- మాయపు వలవేతురా ?
ఓరోరిజాణ ! ॥ఇచ్చోట॥

3. వేసట్టె కలిసితివి నన్ను పలుమారు ! - విడువరా
యికనైన
నాసామి ! మువ్వగోపాల ! పూనిచలము -
చేసేది మరియాదరా ?
ఆసకుమితియేమి ? కూడగూడ మోహా -
మధికమయ్యేదేకాని
నీసొమ్ము ఈ మేను; కోరినప్పుడే వత్తు -
నెనరు నాపైనుంచరా ! ఓరోరి జాణ ! ॥ఇచ్చోట॥

---

14. కన్నడ - ఝంప

(పరకీయ - ముదిత, తృప్త)

పల్లవి :

ఇప్పటికీలాగు నున్నాను

అనుపల్లవి :

ఇప్పటికీలాగున నున్న - ఇటువంటినావలపు
ముప్పొంగ నిచ్చేవో ? లేదో ? మువ్వగోపాల! ॥ఇప్పటి॥

1. ఎప్పుడంటప్పుడు నా - యిచ్ఛకు వచ్చినట్లు
ముప్పిరి గొన్నతమక - మున బెనగుచు
జొప్పిలు తేనెలూర నీ - కప్పురంపు తావి మోవి
తెప్పలుగానాని తనివి - తీర నుప్పొంగుచు ॥ఇప్పటి॥

2. ఇదిసమయ మవును నే - డిదివేళ కాదనక
కొదవ యింతయు లేదు - కోరినట్ల
గుదిగొన్న తమకమున - గుబ్బల కసిదీర న
న్నదుముకొని కౌగలించి - ముదముచే పొదవి ॥ఇప్పటి॥

3. కంతుకేళి గూడిన - యంతలోనె తమిరేగి
సంతసమున బంధ విశే - షములచే బెనగి
పంతముతో మువ్వగో - పాల! నా సొమ్మైతి వని
చింతేమియులేక నీ - సేవే జీవనమై ॥ఇప్పటి॥

15. ఆనందభైరవి - త్రిపుట

(పరకీయ - పరోఢ, వాగ్విదగ్ధ)

పల్లవి :

ఊరకే చలము చేసే - వేరా ? మ్రొక్కేరా !

అనుపల్లవి :

ఔరా ! మువ్వగోపాలా ! గారవించి చూడరా ! ||ఊరకే||

1. పద్దుసేయక వేగ - వద్దికిరారా ! వట్టి
సుద్దులనే తెలించి - పొద్దుపుచ్చకురా !
ముద్దులయ్య ! నీ మోము - ముద్దుగులుకుచు నున్నదిరా!
ముద్దుపెట్టమనసయ్యేరా ! మోము మోమున జేర్చరా !
||ఊరకే||

2. అరమరలు సేయకు రా ! - పరాసుకైన దానను రా !
తరుణులువలె వలపు - దాచనేరను రా !
నెరనమ్మిన దానను రా ! - నిమిషమిక తాళలేరా !
మరునిల్లు చెమ్మగిలి మై - మరవసాగెను రా ! ||ఊరకే||

3. అక్కర తెలిసివేగ - పక్కనుంచుకోరా !
చక్కని మా మువ్వగోపాల ! - చొక్కియున్నాను రా !
నిక్కునాగుబ్బలు గోట - నొక్కి యెదజేర్చుకోరా !
ఎక్కువైన రతులచే - గ్రక్కున నన్నేలుకోరా! ||ఊరకే||

---

16. సారంగ - త్రిపుట

(పరకీయ - విప్రలబ్ద).

పల్లవి :

ఎక్కడినేస్తము లెక్కడి నెనరు - లెవ్వరి కెవ్వరే

అనుపల్లవి :

మ్రొక్కిన వినక మా మువ్వగోపాలు నా -
ముదిత యింటికి ద్రోసిరే ఓ చెలియా! ॥ఎక్కడి॥

1. ఇదిగో! ఎన్నడు నిరుగు పొరుగు లెరుగనివాని -
కెన్నెన్నో బోధించిరే!
అది చక్కనిజాణ యని వాని దానిల్లు -
కదలకుండగ జేసిరే! ఓ చెలియ! ॥ఎక్కడి॥

2. బలిమిని నాచేత నింతలో నింతైన -
బంచుక పోజేతురే!
చెలులుగాదా రెండు దలచరని యుంటి -
చెలువుని ఎడజేసిరే! ఓ చెలియా! ॥ఎక్కడి॥

3. మొలకప్రాయమునాడె మువ్వగోపాలుని -
కలయుట తెలియరటె!
లలనరో! వానిచే లంచాని కాసించి -
చలపట్టి పగచేసిరే! ఓ చెలియా! ॥ఎక్కడి॥

---

17. పున్నాగవరాళి - త్రిపుట

(పరకీయ - మధ్య, ప్రోషితపతిక)

పల్లవి:

ఎటులమరచి యుందునే? ఓ చెలియా! నే-
నేమిసేయుదునే?

అనుపల్లవి:

కటకట! రేయిపగలు కన్నుల గట్టినట్లయితే ॥ఎటుల॥

1. వెలది! ఊరిదాకపోయి - వేగనత్తు ననగ
పలువెతలు నే గొన్న - పలుకవల దనగ
మొలక నవ్వుల ముద్దు - మొగమింత చేసుకొని
తల వంచుకొని ఎంతో - తల్లడించిన వగ ॥ఎటుల॥

2. తడవు నిన్నెడబాసి - తాళగలనా? ఇక
జడియకు మనసు - నుడి నుడి యింపగ
ఎడలేని కన్నీరు అ - పుడు తుడుచుచు
ఉడుకుచు నటు మోమై - ఉసురనుకొన్నది ॥ఎటుల॥

3. చెలిమిని చేరదీసి - చిత్తంబు కేళిని
కలయుచు వగవగల - కరిగింపగ
ఎలమి మువ్వగోపాలు - డింపుమీర హా! యని
పలుకుచు నటుమోమై - పరవశ మైయున్నది ॥ఎటుల॥

18. ఘంటారావము - చాపు[1]

(పరకీయ - కన్య, ప్రోషితపతిక)

పల్లవి :

ఎన్ని తలచుకొందునమ్మా ! -
ఎట్లా మరపువచ్చునమ్మా !

అనుపల్లవి :

కన్నెరో ! చక్కని నా దేవుడైన -
కంచివరదుని మంచిగుణము ॥ఎన్ని॥

1. మన్ననచేసి యెప్పటికి దయ -
మరవవద్దని పాదములంటుచు
నన్నింత చేసితివనుచు తెగువ -
నవ్వు నవ్వుచు
కన్నుల వీనుల జెక్కులమోవి -
గళము ముద్దుపెట్టుకొని
తిన్నగ నూరికి పోవుచు నన్నే -
తిరిగి తిరిగి చూచిన వగ ॥ఎన్ని॥

1. మర్త్య.

2. వెన్నవలెనే కరిగి కరిగి -
విడనాడని మనసుతోడ
నన్నుదప్పక చూచిచూచి -
చిన్నబోవుచు
వన్నె బంగారు బంతులవంటి నా -
చిన్ని చన్నులు రెండు దన
కన్నుల కొత్తుకొని మోము -
గ్రక్కున నెత్తలేకున్న దగ ॥వెన్ని॥

3. పల్లవాధరిరో ! మిక్కిలి లేత -
ప్రాయపుదానవు తాళలేవని
మెల్లగా దమి రేచి నన్ను -
చల్లగా కలయుచు
ఉల్లమలరగ తన యెదపై నన్ను -
మల్లెపూవలె నుంచుకొన్న
వల్లభుడు మువ్వ గోపాలు డగు కంచి -
వరదుడు చేసిన మచ్చిక ॥వెన్ని॥

19. శంకరాభరణము - చాపు

(పరకీయ - పరోఢ, వృత్తవ ర్తిష్యమాణ సురతగోపన; నాయకుడు బలాత్కారము చేసి చేసిన వర్తమానములు తన కాప్తయైన చెలికత్తెతో చెప్పుకొనునది)

పల్లవి :

ఎవ్వడే ? ఎవ్వడే ? ఓ భామ ! వీ - డెవ్వడే ?

అనుపల్లవి :

ఎవ్వడే ? నేను - పవ్వళించిన వేళ -
పువ్వుబాణమేసి - రవ్వచేసిపోయె ॥ఎవ్వ॥

1. పట్టపగలు - వాడువచ్చి -
బలుదిట్టడయి నాయిల్లు చొచ్చినా
డట్టినన్ను - చెట్టబట్టి కౌగిలించి
గట్టిగా నామోవి - గంటుచేసిపోయె ॥ఎవ్వ॥

2. గరిత ! వానికి నేను సతమా ? నన్ను -
గద్దించి పలుకు టుచితమా ? నా
పురుషు డూరలేని - ప్రొద్దుమాపటివేళ -
[1]సరసాన దేలించి సన్నజేసిపోయె ॥ఎవ్వ॥

---

1. సుద్దులదేలించి ముద్దుపెట్టుక ;

3. వెన్నతిన్న - పిన్న తనమా ? [1]గొల్ల -
కన్నెల వలపించు గుణమా ? నన్ను
కొన్న మగనివలె - కొంగుబట్టితీసి -
[2]చన్ను లొడిసిపట్టి - చలమేటి కనిపోయె ॥ఎవ్వ॥

4. పేదసాదల కిదియూరా ? -
యిందు పిన్నపెద్ద లెవరులేరా ? యీ
వీథివారలెల్ల - వింత చూడనె కాక -
దాదు ఫిర్యాదేది ? ధరణిలో లేదాయె ॥ఎవ్వ॥

5. నీలమేఘ శ్యామలాంగుడు మంచి -
మేలు పీతాంబరధరుడు వాడు
లీలతో పదియారువేల గోప -
స్త్రీల నేలిన మువ్వ గో - పాలుడనిపోయె ॥ఎవ్వ॥

---

20. భైరవి - త్రిపుట

(పరకీయ - పరోఢ, లఘుమాన)

పల్లవి :

ఎవ్వతెరా ? నీతో నవ్వినది

---

1. అల్లద్రేతల గూడిన; 2. రవ్వకు నను బిలిచి రాపుచేసిపోయె.

అనుపల్లవి :

నివ్వటిల్లు ప్రేమ - నీ పొందు కాసించి
మువ్వగోపాల ! నీ - మనసు తెలిసెలేరా ? ॥ఎవ్వతె॥

1. కీవితో నీవురాగ - దోవకడ్డమువచ్చి
బావ! రమ్మని చాల - బలిమిచేయుచును
తీవరముగ పైట - తీసి గుబ్బలు చూపి
యీవలెనని కౌగి - లీయ వచ్చునటరా! ॥ఎవ్వతె॥

2. సొలపు చూపునట ! - సొక్కి-తి ననునట !
కులుకునట ! ముద్దు - కొసరునట !
అళుకెందు కిందు మీ - యాపెలేదనునట !
చెలులు చెప్పగ నీ - చిన్నెలన్నియు దెలిసెరా! ॥ఎవ్వతె॥

3. మును పెన్నడైన నీ - మోమయిన తెలియక
చెనకితినో లేక - చనవునను
విను మావ తిన్నట్లు - వేదనచే దిరిగేవు
ననుగూడి నా ప్రాణ - నాథా! మువ్వగోపాల! ॥ఎవ్వతె॥

---

21. ఉసేని [1] - ఆది

(పరకీయ - పరోక్ష; వృత్తవర్తిష్యమాణ సురతగోపన)

పల్లవి:

ఎవ్వతె నిను బోధించెనో ?

అనుపల్లవి:

మువ్వగోపాల! నాదు - ముచ్చట చెల్లనీయక -
ముదుగు నడపించుమని - ముప్పూటికి చలపట్టి ॥ఎవ్వతె॥

1. ఇన్నాళ్లదాక నిరుచెవి - యెరుగనీక
నన్ను గావలసి నీవు - నడచితివి
మున్నున్న దయలేక - మొగనాలని యెంచక
కన్ను మరుగుగాని చోటు - గా చెక్కిలి చీరుమని ॥ఎ॥

2. విరివాసన కూడిన - వితమున నీవు నేను
అరమరలేక యుండే - యందము చూచి
విరస మెందునులేదు - వీరి కని తలచి
గురుతుగా నా మోవి - గుమ్మొలు పోనొక్కుమని ॥ఎ॥

3. హెచ్చుతమి నీవద్ద మ - రింతసేపు నే నుండిన
వచ్చి తడవాయి మాట - వచ్చినందువు
కుచ్చితమున మా మువ్వ - గోపాల! నన్నుగూడి
యిచ్చట తెల్లవారుదాక - నింటికి పోనియ్యవద్దని ॥ఎ॥

---

1. గోపికా వసంతము.

22. తోడి - త్రిపుట[1]

(పరకీయ - పరోఢ, దివ్యాదివ్య. నాయకుడు తన యెడలనెపమిడి రానందుకు అతనియెడల నెపమెంచి చెలులతో చెప్పుకొనేది)

పల్లవి :

ఏమంటినమ్మా ! నాసామిని - ఏమంటినమ్మా !

అనుపల్లవి :

కోమలాంగిరో ! మువ్వ - గోపాలసామినే ॥నేమంటి॥

1. వామాక్షి ! నాసరి - వారునవ్వేరని
వేమారు మాటాడ - వెరచినేనుండగ
నామనసింతైన - నాథుడు తెలియక
ఆ మందయానతో - ఆడుకొన్నాడట ! ॥ఏమంటి॥

2. బలిమివాని గుట్టు - బయలుదేరనియ్య
అలివేణి ! తగవుగా - దనినేనుండగ
చెలువుడు నామేలు - తెలిసి తెలియలేక
కలికితో పలుమారు - కసరుకొన్నాడట ! ॥ఏమంటి॥

3. ముచ్చటతీర మా - మువ్వగోపాలుడు
పచ్చవిల్తునికేళి - పరగ నన్నుకూడి
విచ్చలవిడిదాని - యిచ్చకములకేమో
గచ్చులాడితోనెంతో - నొచ్చుకొన్నాడట ! ॥ఏమంటి॥

---

1. ఆట.

23. కల్యాణి - త్రిపుట

(పరకీయ - అదివ్య. నాయికా నాయకులు మునుపు అన్యోన్య ప్రేమ
గలవారే అయినా, ఇప్పుడు నాయకుడు తన ప్రక్కలో
సంచరించే విధము తెలిసికొని నాయకుని
యెడల ప్రీతి తక్కువయినది)

పల్లవి :

ఏమనంటి నమ్మ! వాని - కెంతో కోపమే

అనుపల్లవి :

కోమలి! వినవే మువ్వ - గోపాలసామితో ॥ఏమనంటి॥

1. ఇంతనాట నుండి విభు - డెలమితో నన్నేలి
ఇంత కపటమేమొ - ఎరుగనైతినమ్మా!
వంతకారికి వలచియున్న - వాని చిటుకుమంటే
ఇంతకంతకు నన్నల - యించమేర కాదంటి ॥నేమనంటి॥

2. దాని కూడిన చిన్నెలు - తనకే సమ్మతమయితే
కాని యిందుల కేమనగ - కమ్ముకొంటిని
మానక దాని సుద్దులు - మరిమరి యనగాను
మానిపించుటకై వేరే - మాటలాడితిగాని ॥ఏమనంటి॥

3. మును పెంతో మోహమున - మువ్వ గోపాలరా
యని ఎనసి లాలించిన - చనవుదీర
వనితా! యిప్పుడు నా భాగ్య - వశమీలాగున్నది
మానక యెవ్వరి నే - మనక యూరకున్నాను ॥ఏమనంటి॥

24. తోడి I - ఆది

(పరకీయ - సఖీశిక్షా లక్షణము)

పల్లవి :

ఏమని దూరితివే ? కోమలి ! నీకోపము కొల్లపోవద్దా ?

అనుపల్లవి :

మోము చూడక యిట్లు - మువ్వగోపాలు ॥నేమని॥

1. పిలవక వచ్చునో ? - పెద్దమాటలాడునో ?
చెలిమికాదనునో ? - చే కొంచె మెరుగునో ?
అలుకచేయ నేర్చునో ? - అందిందుపోవునో ?
పలుమారందరిలో - పడుచుతనముచేసి ॥ఏమని॥

2. మంచిమాటలాడడో ? - మన్ననచేయడో ?
వంచనపరుడో ? - వచ్చిలాలించడో ?
ఇంచుక చిత్తమీడో[1] ? - ఎమ్మెలవాడో?
అంచయాన ! ఇటులననవచ్చు - ననరాదనకనీ ॥వేమని॥

3. నినుగూడడాయెనో ? - నీయానమీరెనో ?
కినిసి రానననో ? - కేరడములాడెనో ?
మనసురాదననో ? నీ - మాట జనదాయెనో ?
మొనసి కోపమోర్వక - మువ్వగోపాలుని ॥ఏమని॥

---

1. కన్నడ.

25. శ్రీరాగము - ఆది

(పరకీయ-పరోఢ, వృత్తసురత గోపన)

పల్లవి :

ఏ మమ్మా ! యీ వింతలు చూడవే - ఇదియేటివగలే ?

అనుపల్లవి :

కాముని గన్న మువ్వ గోపాలరాయడట ! -
ఏమో గుసగుసమని - ఎచ్చరిక చేసెనే ! ॥ఏమమ్మా॥

1. హద్దుమీరి వా - డటునిటు చూచి -
సద్దుసేయక నా - వద్దికివచ్చి
గద్దరించి గుబ్బలపై కొనగోరు లుంచి
ముద్దియ్యవే ! యని మోము - మోమున జేర్చెనే ! ॥ఏ॥

2. పైకొంగు పట్టుకొని - పరిపరి విధముల -
పలికినాడే వాడు ! . కులికి కులికి
చెలియరో ! ఏమని చెప్పుదు నాతోను -
కలకలమని నవ్వి - కౌగిలించెనే ! ॥ఏమమ్మ॥

3. మాటాడవద్దని - మరి నన్ను బెదరించి -
మదనకేళిని నా - మరునింట చేయుంచి
చేష్టలేమేమో - చేసితే భ్రమసితి -
చేరెనో ఆవేళ - తెలియదే మారితి ॥ఏమమ్మ॥

26. ముఖారి - త్రిపుట

(పరకీయ - పరోఢ, విదగ్ధ)

పల్లవి:

ఏమనే వానతీరా? ఏమిసేతురా?

అనుపల్లవి:

తామసమేల చేసేవు? - దక్కితి మువ్వగోపాల! ॥ఏమనే॥

1. పదము పాడగ వినేవో? -
చదరంగమే చూచేవో?
సదయుడ! కౌగిలించేవో? -
చక్కెర కెమ్మోవే నొక్కేవో? ॥ఏమనే॥

2. తిలకమే తీరుగ - దిద్దుదువో -
దేవుడవని మ్రొక్కేదునో?
పాలయలుకలే చేయుదువో? -
చెలిమితో లాలింతువో? ॥ఏమనే॥

3. చేరి కూడి యుందువో? -
చెక్కిలి నొక్కుదువో?
కూరిమితో విడెమిత్తువో? -
గొబ్బున మువ్వగోపాల! ॥ఏమనే॥

27. ముఖారి - ఆది

(పరకీయ - పరోఢ, వాక్క్రియా విదగ్ధ)

పల్లవి :

ఏమిర వరద! నీ _ మోము చిన్నబోయినది ?

అనుపల్లవి :

నామనసు నీమనసు - ప్రేమనిండి యుండగ ॥ఏమిర॥

1. ఒడిమీదనుండగా - పడతులందరు రాగా
వడిగా లేచిపోయిన దే - వలపులేనిదాననా ?
ముడిబొమ్మలేలరా ? నా _ యడపకత్తెచే ఆకు
మడపుల నంపించినదే - మమతలేనిదాననా ? ॥ఏమిర॥

2. తెలియజూచితే నీకు - దృష్టి తాకేనంట
తలు పోరజేసినదే - తలపులేనిదాననా ?
నలుగురిలో నీతో - నవ్వరాదనుచునే
నిలుచేర వచ్చినదే - హితవులేనిదాననా ? ॥ఏమిర॥

3. ఘనుడ! మువ్వగోపాలు - డను కంచివరద! నే
తనివితీరక యలిగినదే _ నెనరులేనిదాననా ?
వినరా! ఎలమిపైకొని - వింతవింతగ రతుల
పెనగి మైమరచినదే - ప్రియములేని దాననా ? ॥ఏమిర॥

28. నవరోజ్ - ఆది

(పరకీయ - కన్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

ఏమిసేతు ? కన్నెప్రాయము - నెడజేసె దైవము

అనుపల్లవి :

ఆముకొన్న రతిసుఖము - అనుభవించే దెన్నటికో ? ॥ఏమి॥

1. నెనరుగల నగుమోము - తనియ జూచెద నంటే
తనమేన సిగ్గుచేత - తలనెత్త నీదు
మనసులో వాని మీది - మమతైతే యింతిం
తనరాదు విననిది వా - కాదు నేరకాదు ॥ఏమి॥

2. సొగసు చేసుకపోయి - సుద్దులాడెద నంటే
పగదాయె తల్లిదండ్రులు - బయలు వెళ్లనీయరు
ఇగురు బోణులెవరైన - ఈ వగలు వింటేను
నగుదురో యని గుండె - దిగులు మసీని ॥ఏమి॥

3. ఎదురు వాకిలి గనుక - ఎదురెదురె చూచుచు
అదె లోకమై నేను - నిదురపోవకను
సదయ ! మువ్వగోపాల ! - సామి ! నన్నలుముకొని
ఎదనుంచి నట్లాయె - మదనపరవశమాయె ॥ఏమి॥

---

29. ఉసేని - ఏక[1]

(పరకీయ - దివ్య. తొలుత నాయకునికి పూలహారములు చుట్టి నందునను, నాయకుని చెక్కిట గోరులుంచినది గనుకను, మదనశాస్త్రము తెలిసినది గనుకను, లాలించినను నాయకుడు దయాళుడు కాలేదని మిక్కిలి భక్తిచేసినందునను తుదకు నాయకుని కలిసినది గనుకను - ఇవన్నీ దుర్గుణములుగా నెంచి నఖులతో చెప్పుకొనునది)

పల్లవి :

ఏమి సేతునే? కొమ్మ! నే - నెటులసైతునే

అనుపల్లవి :

భామరో! మా మువ్వ గో -
పాలు డేలరాడే? ఓయమ్మా! ॥ఏమి॥

1. ఒద్దికతోడ చెక్కిట గోరు - లుంచ నైతినో?
దిద్దిమదన శాస్త్రమెల్ల - దెలుపనైతినో?
ముద్దుముద్దుగ నతనికేను - మ్రొక్కనైతినో?
వద్దికి రమ్మని పిలువనంపితే - గద్దరించెనట
గదవే ఓయమ్మా! ॥ఏమి॥

2. వంచనలేక సిగను పువ్వు - లుంచనైతినో?
ఇంచు కించుకసేపు కౌగి - లించనైతినో?

1. చాపు.

లంచ మిచ్చికెమ్మా వా ని లా - లించనైతినో ?
కంచు పదను వంటిమనుసు - కనుక వా డిందు
రాడే! ఓయమ్మా ! ॥ఏమి॥

3. చెలువుడా ! యని చాల భక్తి - సేయనైతినో ?
చెలిమితోడ మోము మోము - చేర్చనైతినో ?
కలికి ! మా మువ్వగోపాలు రమ్మని - కలయనైతినో ?
అలుకచేసి యల్లదాని - వలను జిక్కి
రాడే! ఓయమ్మా ! ॥ఏమి॥

---

30. పంతువరాళి - ఆది

(పరకీయ - మధ్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

ఏమో మాయవల పా లాగున చలముచేసెనే

అనుపల్లవి :

మాముద్దుచెలువ గోపాలునెడబాసినది మొదలు ॥ఏమో॥

1. ఏరీతివేగింతు - నెవరిని మది దలంతు ?
నీ రేయినెట్లోర్తు - నీ విరహమున్న
కూరిమెంతో వెగటాయెనో - కొమ్మనామదితాళదాయె
ఆరడికి లోనై చాల - నసురుసురైతినే! చెలియా !
॥ఏమో॥

2. కాంత యీవింత తమిగాదు - కంటికి నిదురరా దెన్నటికి
మరపురా దీమోహమున - కన్యప్రాయమువాడు
కదిసి కౌగిట చేర్చి యున్నదెల్ల
తలచిన నోర్వనైతినే చెలియా ॥ఏమో॥

3. చెలియ! మాముమ్వగోపాలుడైన - శ్రీ వేంకటేశుని
కలసిన వగలెల్ల - కల్లలయ్యె నేడు
తలచనేలె యా కథలు - తరుణి నాటివెతలు
నిలిచినచోటను - నిలువనైతినే! చెలియా!

---

31. యదుకులకాంభోజి - ఆట

(పరకీయ - పరోఢ, మధ్య, అధీర)

పల్లవి:

ఏల మువ్వగోపాల! - యీ చలమేలరా?

అనుపల్లవి:

వేళరా మదనుని కిపుడే - విరహమునే -
తాళరా! నిన్నడబాయ - జాలరా! ॥ఏల॥

1. నెనరున నిను ఘన - మని నమ్మితి న -
న్నేమేరా! మ్రొక్కేరా! నీ
చనువీరా! కౌగిలించ వ -
ద్దనమేరా! కోపమేల? గ్ర - క్కున రారా! ॥ఏల॥

2. అందు నిందు న - న్నందక త్తైనుగా -
దందురా! ఆ చెలిమాటలు
విందురా? ఇప్పుడు నా మన -
సందురా! - ఇందుకు నే నేమందురా? ॥ఏల॥

3. బలుచెలిమిని నిను - గలసితి నంటే -
పలుకవు మునుపటివలెనే
అలుకవు కస్తురినాపై - జిలుకవు మా -
టలకైన పలుకవు ॥ఏల॥

---

32. తోడి - ఆది

(పరకీయ – పరోఢ, ప్రతిభాచతుర)

పల్లవి:

ఏలరా? చలమేలరా?

అనుపల్లవి:

ఏలరా? మువ్వగోపాల! ఏమిచేసితి? కోప ॥మేలరా॥

1. ఇందురారా! నవ్వితిని - ఎంతైన సామివిగావా?
అందుకిందుకు ని - న్నాడ నోరాడు నా కెమ్మో
విందరా! ఇంతచిన్నబో
యుందురా? మనసు నొచ్చుకొందురా?
చక్కనిసామి! ॥ఏలరా॥

2. మంచివాడవు నే నీ - మనసుచూచితి నెంతే
వంచనగాదు నీ పై - వలచితిరా! కౌగి
లించరా! నే నీ సొమ్మని
యెంచరా! రతుల నల - యించరా!
చక్కనిసామి! ॥ఏలరా॥

3, వేడుకై యింతసేపు - వేడుకొందువనుచు
మోడిచేసితి నింతే - మువ్వగోపాల! నన్ను
గూడరా! నాతో సరస
మాడరా! నన్నుచల్లగ - జూడరా!
చక్కనిసామి! ॥ఏలరా॥

---

33. ఘంటారావము - ఆది

(పరకీయ - పరోఢ, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

ఏలవలచితినో యమ్మా! ఎట్లావేగింతునే? కొమ్మా!

అనుపల్లవి :

ఈలాగౌట ఎరుగనైతి - యెదుగిరి చెలువరాయనిపై ॥ఏల॥

1. ఉన్నచోట నుండనీదు - ఒరుగుపై నన్నోరగనీదు
అన్నాహారములేదు - ఆనబాలుతేనె చేదు ॥ఏల॥

2. చలువలైతే సైచనాయె - జాజులెంతో మొనలాయె
నిలుపరాని మోహమాయె - నిట్టూర్పు లగ్గలమాయె ॥ఏల॥

3. తలపు వానిమీదనాయె - తలవాకిలె ఇల్లాయె
పలుమారు గదసిన మువ్వగో-పాలుడౌ చెలువరాయనిపై ॥ఏ॥

---

34. [1] ఆహిరి - ఆది

(పరకీయ - పరోఢ, అన్యాసంభోగ దుఃఖిత; దూతి సంఘటన)

పల్లవి :

ఏలాగున రమ్మందునే! ఓ భామా! వాని -
నేలాగు రమ్మందునే?

అనుపల్లవి :

ఏలాగు నేను రమ్మందు? నీ - వేలాగు పిల్వుమనేవు?
పాలుమాలి మువ్వ గో - పాలు డీ లీల నుండగ ॥ఏలాగు॥

1. అచ్చట వాడు నదియు - నల్లిబిల్లియై యుండగ
ముచ్చట లాడుచుండగ - ముద్దులు పెట్టుచుండగ
గ్రుచ్చి కౌగిలించుకోగ - కోరికి మడుపు లందియ్యగ -
అచ్చిక బుచ్చికలచే - నాపె తానై యుండగ ॥ఏలాగు॥

---

1. ఆరభి.

2. చెలిమి నొకరి కొకరు - తిలకము దిద్దుకోగ
కిలకిల నవ్వుకోగ - కిన్నెరమీటు చుండగ
కులుకుచు నిద్దరును - కొక్కోకము చూచుకోగ
చలువచప్పరములో - సరసములాడు చుండగ ॥ఏలాగు॥

3. నిదురకంటికి రాక - నీవు నేను వేగించగ
అదేమో! వాడు రాడాయె - నని నీవు దూరుకోగ
మదిరాక్షి! మువ్వగోపాలుడు - మాటలోనె ఇందువచ్చి
మదనకేళి గూడి - మనసు లేకందుబోతె ॥ఏలాగు॥

---

35. కేదారగౌళ - ఆది

(పరకీయ - వరోఢ, తృప్త)

పల్లవి:

కంచివరదా! నీవెక్కడ గలిగితివి?

అనుపల్లవి:

ముంచేవో దరిచేర్చేవో - మోహాంబుధిలో
నున్న నన్ను ॥కంచి॥

1. ముదముతో వేగమె ముడి - వదలించి రవిక తీసి
కొదమగుబ్బల రొమ్ము - కుమ్మ కోరాడి

సదమదమైన సుద్ది - సరగనీతో దెలిపెదనంటె
ఇదియేమో మాటకవకాశ -
మీయదు నన్నింతసేయ ||కంచి||

2. నొక్కి-నోరునిండ - నూరారు ముద్దులిడుకొని
చొక్కి పరవశమైన - సుద్దులు నీతో
మక్కువతో దెలిపెదనంటే - మదిలోచాలసంతసమై
ఎక్కువయిననాడు మోహ -
మినుమడించె నింతసేయ ||కంచి||

3. నిలిచినిలిచి కలయుచు - నివ్వెరగందుచు నిన్ను
తలచితలచి సొలయుచు - తమినిల్పలేక
కులుకుచు చెక్కిలి - కొట్టి ముద్దాడుచు
అలరిమువ్వగోపాలుడ - వై నన్ను దక్కించుకొన్న ||కంచి||

36. సౌరాష్ట్రము - ఆది

(పరకీయ-పరోఢ, సురతప్రియ)

పల్లవి :

కోడికూసె నయ్యయ్యో నా - గుండె ఝల్లుఝల్లుమనేనే!

అనుపల్లవి :

చేడరో! నాసామివద్ద - చేరి మాటాడేటంతలో ||కోడి||

1. చెలువుని కెదురేగి చెలగించి తోడితెచ్చి
కలపము మైనిండ - నలది కస్తూరి నామముదిద్ది
కలువలరేనితో _ కలహము ముగియించి
చలువ చప్పరములో మేము-సరసమాడే టంతలో ॥కోడి॥

2. విరులు శిఖనిండజుట్టి - వింతగా సొమ్ములుపెట్టి
బురుసురుమాలుచుట్టి - పొందుగా తురాయిచెక్కి
సరసునిమోవి చూచి - సారెసారెకు ముద్దుపెట్టి
గుబ్బకుచములతో వాని - గుమ్మిపై కొనేటంతలో॥కోడి॥

3. మ్రొక్కి వేడుకొని యెంతో - మోహమున ముద్దుపెట్టి
అక్కరో! సిగ్గింతలేక - ఆవేళ నీవి వదలించి
మక్కువ మీరమదన - మందిరమున వానిల్లు చేర్చి
చక్కని మువ్వగోపాల - సామితో గలసే టంతలో॥కోడి॥

37. యదుకులకాంభోజి - ఆది

(పరకీయ–పరోఢ. సురతప్రియ. నాయకుడు–శఠుడు)

పల్లవి :

చలమేల చేసేవురా! చక్కనిసామి!

అనుపల్లవి :

చలమేల చేసేవురా! నీ చక్కెర మోవానవిచ్చి—
జలజాక్షు! నన్నాదుకోరా! చక్కనిసామి! ॥చల॥

1. చెలిమిచేసి చిన్ననాడె - చేపట్టి నీ కౌగిటిలో
అలవాటేల చేసితివిరా? చక్కనిసామి!
తెలియనైతి నింతైన నీ - తియ్యబెల్లిమాటలెల్ల
చెలువుడా! నిజమని యుంటిరా! చక్కనిసామి ॥చల॥

2. అలుకచేసి రానివాడ - వలయించి వెతలుపెట్టి
కలలో నేల వచ్చేవురా! చక్కనిసామి!
నిలుపరాని తమిచేత - నే నీ తీరుననుండగ
పలుకవయ్యో పగదాననా! చక్కనిసామి! ॥చల॥

3. ముద్దుమువ్వగోపాల! నావద్దచేరి రతికేళిని
దిద్దుకొన్న సామివికాదా? చక్కనిసామి!
వద్దుర బంగారువంటి - వలపారడి పెట్టేవు
ప్రొద్దుపోయె తాళజాలరా! చక్కనిసామి! ॥చల॥

---

38. ఆనందభైరవి - ఆది

(పరకీయ – పరోఢ, ప్రతిభా చతుర)

["ఉపపతితో సంబంధపడిన వర్తమానము చెప్పుచున్ను మళ్లీ తెలియనట్టే మాటపార్లించి అమరపలికేదిన్ని, తన యభీష్టప్రకారము జరిగితె ప్రార్థన చెల్లించి పెడుదామని వేడుకొనేదిన్ని"]

పల్లవి:

చూడని కూడని నిందలు - జోడించిరమ్మా!

అనుపల్లవి :

ఆడుకొనని వారున్నారా? -
హరిపై నాపై ఏ మో జనులు ||చూడని||

1. నిక్కముగ నతని మోము - నిలిచి చూచినానా ?
అక్కరదీర కౌగిలి - అందియున్నానా ?
చక్కెరమోవి యానినేను - నొక్కిచవి చూచినాన ?
అక్కరో! నే నతనిజూచి - చక్కని వా డన్నందుకు-

2. చేడరో! అతనికి నేను - ఈ డౌదునంచు మదిలో
వేడుకై ఎవరితోనైన - ఆడుకొన్నానా ?
పోడిమిగా అతని పదము - పాడి విని ముదమందినాన ?
కూడ పంతముండేవారి - కోరిక లాడించెనేమో- ?

3. సన్నుతాంగి! మువ్వపురి - సామినాదు మనసుతెలిసి
మన్నించి మరుకేళి నన్ను - మరపియున్నాడ ?
కన్నెరో! మమ్మనినవారి - కన్నుపొడిచి నట్టైతేను
చెన్నుగా మా దేవునికి - చేసేనే పూలంగిసేవ ||చూడని||

39. ఘంటారావము - ఆది

(పరకీయ – కన్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

తరుణిరో ! పుణ్యపాపము - తనచేతివి

అనుపల్లవి :

పరమాత్ముడౌ మువ్వగో -
పాలుతో విన్నవించవే ||తరుణి||

1. చేరదీసినా మంచిదే - చేపట్టకున్నా మంచిదే
ఆరుదూరుచేసి న - న్నలయించినా మంచిదే
గారవించినా మంచిదే - కౌగిలించినా మంచిదే
ఏరీతి విన్నవించినా - ఇచ్ఛకమైతోచిని ||తరుణి||

2. మనసువిరిచే చెలుల చాడి _ మాటలువిన్నా మంచిదే
నెనరు దానవని యాద - రించినను మంచిదే
చనువుమాటలింక - చన దనిన మంచిదే
తనకైన యీమేను - తానేమైన చేయనీవే ||తరుణి||

3. చెలులతో నను రవ్వ - చేసినా మంచిదే
చెలిమితో నెప్పటివలె - చేరినా మంచిదే
వెలదిరో ! నాపై మనసు - విరుచుకొన్నా మంచిదే
పలుకులేల ? మా మువ్వగో -
పాలుతో విన్నవించవే ||తరుణి||

40. కాంభోజి - త్రిపుట

(పరకీయ - పరోఢ, ప్రేమగర్వితి)

పల్లవి :

తరుణిరో! నా ప్రాణేశుని - దాచుకొందునా?

అనుపల్లవి :

సరసిజాక్షులెల్ల కూడి - సామి వెంట తిరిగేరే! ॥తరుణి॥

1. శృంగార వనములో - చెలువుడు నేను
రంగు మీరగ చద - రంగ మాడగను
అంగనరో! యల - యలివేణులు కొందరు
సంగతిగా కను - సైగ చేసేరే! ॥తరుణి॥

2. విడిదికి వాడురాగ - వెలదులందరు చూచి
వడిగ రమ్మని చాల - వగలదేలించి
విడెము లందిచ్చుచు - వెరపింతైన లేక
పడకకు రమ్మని - బలిమి చేసేరే! ॥తరుణి॥

3. మక్కువతోడుత - మా మువ్వగోపాలు
డక్కరో! ననుగూడి - యతిశయముగను
పక్కలో నున్నవాని - పడతులు తమ తమ
అక్కర దీర్చుమని - ఆనపెట్టేరే! ॥తరుణి॥

---

41. కల్యాణి - ఝంప

(పరకీయ – పరోఢ, ప్రేమగర్వితా)

పల్లవి :

తరుణులార! విభునెందు - చూచుకొందునమ్మా!

అనుపల్లవి :

వరదునెందు దిరుగులాడ -
వద్దని మ్రొక్కిన వినడు ॥తరు॥

1. అబ్బురముగ వాడు వచ్చె - యుబ్బు తెలిసి వంతు వేసి
యబ్బెననుచు బిలువ - నంపెనట యొకతె!
నిబ్బరమున వాడురాగ - నిలువుమని పైటతీసి
గుబ్బలుచూపి మోహింప - గులికెనట యొకతె! ॥తరు॥

2. ఎక్కువ తమితోకెమ్మో - విమ్మనుచు నోరూరి
ఒక్కెడను చెయ్యెత్తి - మ్రొక్కెనట యొకతె!
అక్కరతో వాడిందురాగ - అడ్డగించి కౌగిలిమ్మని
పెక్కువిధములనొట్టు - వెట్టెనట యొకతె! ॥తరు॥

3. అంచితముగ మువ్వగోపాలు - డైనకంచి వరద! న
న్నుంచుకొమ్మని చాలా - నుడివెనట యొకతె!
పంచశరుని కేళి గూడి - భామ! నాతో మాటలాడ
పొంచులు విని మదిలోన - పొగిలెనట యొకతె! ॥తరు॥

42. బిలహరి - త్రిపుట

(పరకీయ —పరోఢ, ముదిత, తన గృహకృత్యములెల్ల ఉప పతితోచెప్పి. అత్త బావ మొదలయినవారు సమీపము నందు న్నారని భీతిచేత నాయకుని తీవ్రముగా కలిసి పంపించేది; ప్రతిదినము రావద్దని చెప్పేది.)

పల్లవి :

తిన్నగ మాటలాడర ! మువ్వగోపాల ! పున్నెమబ్బెనినీకు

అనుపల్లవి :

మొన్న రేయివచ్చిన - సన్న తెలిసి
కొన్నమగడు నాపై - కోపముచేసెను ॥తిన్నగ॥

1. విరులపాన్పుపైని - వేడ్కలలరగాను
గురుకుచములరొమ్ము - గుమ్మిపైకొనవచ్చుసామి !
మరునకు ఈ స్నేహము - మనసున నాటియుండని
సురతాన కళలంటి - సాక్కియుందాము సామి! ॥తిన్నగ॥

2. ఎంతో వేడుకగాను - ఇరువురు నెనసినది
అంతరంగమునందు - నాడుకొందాము సామి !
వంతకాడైనబావ - వచ్చేటివేళాయె
రంతులుసేయకురా - రచ్చకోర్వను సామి ! ॥తిన్నగ॥

3. గుత్తకానివలె - నిత్తె నిత్తెము వచ్చేవు
అత్త కంటె మోసము - అంగడి బెట్టకుము
చిత్తాన నెనరుంటె - చేరియుండగవచ్చు
వత్తురు ఎవరైనా - వడిగా గూడరసామి! ॥తిన్నగ॥

---

43. సారంగ - త్రిపుట

(పరకీయ - సౌందర్యగర్విత)

పల్లవి :

తెలియనైతి నమ్మా! ఓయమ్మ! నే

అనుపల్లవి :

కలికిరో! యిటువంటి - కపటజ్ఞుడని నాదు
కలనైనా గాని యెంచకనే నుంటినమ్మా! ॥తెలియ॥

1. చనువిచ్చి మాటాడునే యెప్పుడు నన్ను -
సఖియ రమ్మని పిలుచునే
అనుదినము నన్ను నిమిష మెడబాయ -
నని నమ్మిక లిచ్చునే
వనజాక్షిరో! యిటు -
వంటి గుణము వాని
మనసు విరిచి యే -
మగువ బోధించెనో ॥తెలియ॥

2. పిలువనంపిన రాడు ఇప్పుడు నాదు -
 ప్రియము మాటలు వినడు
చలమొకింతయు మానడు ఇపుడు నాపై -
 చాడిమాటలు విన్నాడు
తెలియని వాడైతే
 తెలియ దెలుపవచ్చు గా
వలె నని యుంటే -
 వాని వగలునే ॥తెలియ॥

3. బలిమిని ననుగూడు మా మువ్వగో - పాలు డనువాడు
తలిరుబోణిరో! చూడు దాని జేరి - తలచక యున్నాడు
అలనాటి కూటమి - యన్ని మరచి
నెలత యింటిలోనే - నెలకొని యున్నాడు ॥తెలియ॥

---

44. కల్యాణి - చాపు

(పరకీయ – ఖండిత)

పల్లవి :

తెలియ వచ్చెనురా! నీవగలెల్ల - దృష్టి తాకెనిరా!

అనుపల్లవి :

నెలయు మువ్వగోపాల! దానింటనుండి -
విచ్చేయు హొయలుచూచితె ఇపుడు ॥తెలియ॥

1. చక్కెర కెమ్మోవి పచ్చి నీ పలుకెంపు -
సామి! నీ కన్నుల నిద్దుర మంపు
చెక్కుటద్దములపై గ్రొన్నెల గుంపు -
దక్కిన నలినాక్ష! దానిపై సొంపు ॥ తెలియ॥

2. కులుకు సిబ్బెపు గబ్బి గుబ్బలపోటు -
గుత్తపు వన్నెల కీలుజడవేటు
లలదాని పసుపుదుప్పటి వల్లెవాటు -
చెలువు నడలమించిన తడబాటు ॥ తెలియ॥

3. సందిట బంగారు గాజుల దద్దు -
సకియ దిద్దిన నుదుటి తిలకము ముద్దు
అందకాడ! మువ్వగోపాల! యీ ప్రొద్దు -
యిందు వచ్చి నన్నేలిన పద్దు ॥ తెలియ॥

---

45. ఉసేని - ఆది

(పరకీయ-ఖండిత, ప్రౌఢ, నాయకుడు శఠుడు. ప్రణయమాన విప్రలంభ శృంగారము, కరుణ)

పల్లవి :

తెలిసె నీ నెనరులేని జాడలు - తేటతెల్లమిగ

అనుపల్లవి :

వలపు నిలుపు మీ మాటలకేమి -
వచ్చె ? మువ్వగోపాలసామి ! ॥ తెలిసె॥

1. మనసు కలిగితే దినమొక్కసారి -
మాయింటికి రావా ? ఒకసారి
చనువుమీర కౌగిలించి ముద్దిడి -
సరసనుంచుకోవా ?
తనివితీర మోవిచ్చి కర్పూర -
తావిమడుపు లీవా ? ఈ
తనువు నీదని నమ్మికచేసిన-
తచ్చనలె కాని కొంచెకాడవా ? ॥ తెలిసె॥

2. ఊరిదాక పోయివచ్చెదనని -
ఊరకె యనలేదా ? అయి
దారుదినములైనను మోమొక్క -
సారిచూపరాదా ? ఆ
వారిజాక్షికి హితవై తేగాని -
పేరు దలచనీదా ? క -
న్నీరునించి దయమరువకు మన్నది -
నీతోనేకాదా ? మర్యాదా ? ॥ తెలిసె॥

3. కూడియుండలేదా నను -
కూరిమితో నీవు ? ఇపు
డాడకాడకేమేమో తలచుక - అంతరంగమీవు
జోడుబాయలేనని బతిమాలిన -
వేడవలదనేవు ! నా
యీడువారలెకసక్కెము లాడుట -
కింతచేసినాడవు మంచివాడవు ! ॥ తెలిసె॥

---

46 [1]అఠాణా - త్రిపుట

(పరకీయ - అతృప్త, మధ్యమాన)

పల్లవి :

దక్కితి నంటే - దయసేయవు

అనుపల్లవి :

మొక్కలింపు మేల ? - మువ్వగోపాల ! ॥దక్కితి॥

1. ఎవ్వతె బోధన విన్నావో ? - ఎంతో మ్రొక్కిన గైకోవు
నవ్వక యూరకున్నావు - నన్ను రట్టుచేసేవు ॥దక్కితి॥

---

1. తోడి - ఆది.

2. అంటి నా చేపట్టరాదో? - అవురా! నీ మనసురాదో?
ఇంటికి వచ్చేవో లేదో? - ఇక నీ కోపముపోదో ॥దక్కితి॥

3. మునుపు నన్నేలినావు - మువ్వగోపాల! నీవు
నెనరేటికి దాచేవు! - నిరాకరింప జూచేవు ॥దక్కితి॥

---

47. ముఖారి - చాపు

(పరకీయ - సఖీశిక్షా లక్షణము)

పల్లవి:

నన్నేవా? - నన్నేవా?

అనుపల్లవి:

నన్నేవా? యింక నీవు - చిన్నదానవా? ఓయమ్మా!
నిన్నువాని గూర్చినదే - నే రామ! లెస్సబాగాయె-

1. సతిపతులు మీ రిద్దరు - సరసము లాడెడువేళ
అతడు నిన్నేమన్నగాని - యాతని ననవలెగాక ॥నన్నే॥

2. పాయరాని మోహమున - పైటకొంగు బట్టితేను
నాయకుడ! నీ కిది - నాయముగా దనవలెగాక ॥నన్నే॥

3. ప్రేమ మువ్వగోపాలుడు - కాముకేళి గూడేవేళ
సామజయానరో! నీకు - చక్కిలి గిలిగింత లయితే॥

---

48. [1]పంతువరాళి - ఆది

(పరకీయ - కన్య, సంకేతస్థలమున ఉపపతితో తనవర్తమానము తెలియ జేసుకొనేది; తనను వివాహము చేసికొమ్మని కోరేది)

పల్లవి :

నన్నే పెండ్లాడు సుమీ ! నాయాన మువ్వగోపాలా !

అనుపల్లవి :

అన్నన మావారు వరా - లడగకుండ జేసేగాని ॥నన్నే॥

1. చన్నులు రాకమునుపే - సరసములాడుచు నీవు
ఎన్నరాని మోహమున నా - కిచ్చిన బాసలుదలచి ॥నన్నే॥

2. ఎంతెంతో నను లాలించి - ఇంటికి తోడుకపోయి
వింతసేయక నామోవి - విందారగించిన సొగసున ॥నన్నే॥

3. తెలియనైతి చిన్ననాడే - తేలించి మువ్వగోపాలా !
అలరువిల్తుని కేళి న - న్నలవాటు చేసిన సామి ॥నన్నే॥

---

49. సైంధవి - ఆది

(పరకీయ - కలహాంతరిత)

పల్లవి :

నా కోపమే - నన్నింత చేసెనమ్మా !

---

1. నాదనామక్రియ

అనుపల్లవి :

రాకేందు ముఖి ! నా వద్ది -

రమణులతనిపై చాడి పలుకగ ॥నాకోప॥

1. నేనే పోయి పిలువవలెనో -

నెలత పంపుదునో ?

పూనివాని చెలులతోనే -

పొసగ దెలుపుదునో ?

వాని మనసు నా మనసు తెలిసిన -

వనిత ! నీవే తెలుపుదువో ?

ఈ నేరములు గాచి యిప్పు -

డింటికి రమ్మనవే ॥నాకోప॥

2. వాడివేడి శరముల - వంటి నా చురుకుమాటలకు

వాడుగాగ తాళుకొని - వచ్చెనా విడిదికి

ఏడాయె నొక్కనిమిష - మెవ్వరితో మందలింతు

పోడిమిచెడి యిట్లు నా - బుద్ధికి ఇంత మోసమైె ॥నాకోప॥

3. చెలువ ! మువ్వగోపాలుడైన - శ్రీ వేంకటేశుడు నన్ను

వలరాజు కేళినేలిన - వగలెల్ల నిప్పుడు

తలచి నామేను గరగెను - దైవము పగసాధించెను

నిలుపరాని మోహమాయె - నీవైన తోడితేవే ॥నాకోప॥

---

50. సౌరాష్ట్ర - ఆది

(పరకీయ - పరోఢ; మధ్యమ)

("నాయిక తనవల్ల నేరమేమియు లేదని నాయకునికి తెలియ జేసి, నాయకునివల్ల నెపము కలిగినట్లుగాను, తనశరీరము నాయకునికి అర్పించినట్లుగాను ఇరువురున్ను కూడియుండునట్లు సమాధానముగా నాయకునితో ప్రియ వచనములాడేది")

పల్లవి :

నావల్లదుడుకు లె - న్నటికైన గలవా ?

అనుపల్లవి :

మోవనాడు కలిగిన - మువ్వగోపాల! దేవా ! ॥నావల్ల॥

1. ఏరా ? నీ కౌగిలే నా - కిరవని యుండలేనో ?
రారా! నినుదైవము - మారుగ జూడలేనో ?
కూరిమి కొసరలేనో - కొమ్మని విడెమియ్యలేనో ?
దారితప్పి నడవగ - తాళనైతి గాక ॥నావల్ల॥

2. అనువైన నామేను నీ - కమ్ముకొన్న దానగానో ?
తనవి తీరక నేను - తమినుండగ లేనో ?
మనసు లొక్కటిగాదో ? - మాటనిలుపలేక నీవు
ననుమీరి నేడు వేరే - నడచుకొన్నది గాని ॥నావల్ల॥

3. కూడియున్న దినములు - కూడియుండగ లేనో ?
వేడుక చెల్లింపలేనో ? - వేడుకొనగలేనో ?
ఊడిగంపు పడుచునై - యున్నదాననుగానో ?
పాడితప్పి మామువ్వగో - పాల! యింతవచ్చెగాని ॥నావల్ల॥

---

51. కల్యాణి - [1]మఠ్య

(పరకీయ - క్రియావిదగ్ధ, నాయకుడు - దృష్టుడు)

పల్లవి :

నిన్ను మరతునే ? ఓ చెలియా !

అనుపల్లవి !

నన్ను నీ సొమ్ముచేసి వేంకట -
నాథా ! రారా ! యన్నజాణవు ॥నిన్ను॥

1. పొలతి ! నీగుణ మరయవలసి -
యలుక తెచ్చుక కన్నెఱ్ఱజేసి
పలుకక యూరకున్న నన్ను -
ప్రణతితో జేరి
కిలకిలనవ్వుచు సారెకు చక్కిలి -
గింత లిడుచు నన్ను
తలిరు గుబ్బల రొమ్మున గుమ్మి -
దక్కించుకొన్న చలపాదివి ॥నిన్ను॥

2. మొదల తరితీపుసేయ మాయ -
నిదుర తెచ్చుక పవ్వళించితే
అది తెలిసి నీవు నా కెమ్మోవి -
ఆనవచ్చితి

1. చాపు.

పెదవులు రెండు గట్టిగపట్టి -
వదన మిట్టట్టు త్రిప్పనీయక
గదిమి యదిమి మోవియాని -
విదలించివేసిన హాంతకారివి ॥నిన్ను॥

3. వెలయు మువ్వగోపాలుడైన -
వేంకటేశ! గోపభామల
నలయక పదునారువేల గూడితి -
వయిన గానిమ్మని
కలయువేళ నేమోకొన్ని -
కథలచేత జాగుచేసి
సొలయక రతులగూడి నన్ను -
జూడర నా మార్గమనిన జాణవు ॥నిన్ను॥

---

52. నవరోజు - త్రిపుట

(పరకీయ - పరోఢ, అతృప్త)

పల్లవి:

నీకన్నా నా మగడేమేలు - నీపాదమాన

అనుపల్లవి:

ఏకాంతమున నీమాటలు విని -
ఏమోయిపుడు మోము జూడగలిగెద ॥నీకన్నా॥

1. మోహమే చాయనెట్లు దాతు - మోహమెవరిపాలుసేతు
సాహసము ఈవేళ - చాలుచాలు పోపోర! ॥నీకన్నా॥

2. బూరుగమాను కాసించి - పొంచిన చిలుక చందమాయె
నీరూపు రేఖలు చూచి-నీకే వలచి వచ్చితిసుమీ॥నీకన్నా॥

3. నిద్దురకాచినదెల్ల - నీళ్లలోని హోమమాయె
పొద్దుపోయె నింటికి - పోవలెను మువ్వగోపాల! ॥నీకన్నా॥

---

53. ఆహిరి - రూపకము

(పరకీయ-విరహోత్కంఠిత; సౌందర్యగర్వీత, ముదిత)

పల్లవి:

నీకె దయరావలె గాక – లేక దిక్కెవ్వరు ?

అనుపల్లవి:

పాకశాసన వినుత! మా మువ్వగో –
పాలరాయ! నీ మనసు కరగి ॥నీకె॥

1. క్రొన్నన వంటిమేను చిక్కిన –
సన్నవలువలు కట్టుకయున్న
ఎన్నిదినము లన్నము మానిన –
నేలాగు నుండిన

చెన్నైన కురులు చిక్కువడిన -
చిన్ని నా చక్కని మోమువాడిన
అన్ని యిదేటి కనుచు వచ్చినా -
కన్నీరు తుడిచే కన్నెలున్నారా? ॥నీకె॥

2. విరహ వేదనచేత సొక్కిన -
వెతలజెందిన పాపజాతి
మరుని మూకచుట్టు ముట్టిన -
మనసునొచ్చిన
నిరతమునే నసురుసు రనిన -
నిట్టూర్పులచే నొగిలి యుండిన
అరసి యేడవకు మనుచువచ్చి న -
న్నాదరించే యతివలున్నారా? ॥నీకె॥

3. నేరక నడచిన నేర్చి నడచిన - నే నెటువంటి దాననైన
సారెకు నిన్నెంతో దూరుకొనిన - చలముచేసిన
చేరరమ్మని కోపగించక - చిత్తము రంజిల్లజేసి చాల
కూరిమితో మువ్వగోపాల!-గూడితి వెప్పటి కీలాగ ॥నీకె॥

---

54. బిలహరి - [1]త్రిపుట

(పరకీయ - విరహోత్కంఠిత; నాయకుడు - ధృష్టుడు)

పల్లవి :

నీకేల భ్రమదీరదే ? కంచివరదు డా -
నెలతపై మేలువాడె

అనుపల్లవి :

రాక యిందరిలో ని - రాకరించి యుండగ ॥నీకేల॥

1. పిలువనంపెదనని - తలపేలె ? వాడు దాని
సొలపుచూపులకే - చొక్కియుండగ
నెలత ! వానిపాలికి - నే నున్నానటవమ్మా
కలి బోసిన నుట్టివం - కలు చూచే వయ్యయ్యో! ॥నీకేల॥

2. ఆటపాటలును స - య్యాటలవి కొన్నాళ్లు
బూటకములు చేసి-పాటించెను
నేటికి నీవేలె ? నేనేలె ? వానికా
బోటికలిగి యుండగ - నేటిమాటలే చెలియా ! ॥నీకేల॥

3. పనిలేదు మువ్వగో - పాలుడౌ వరదుని
చనువు నిక్కమటవె - చంచలచిత్తుడు
ననుగూడి నాతో నా-డిన మాటలు నిలిపెనా ?
వనజాక్షి ! పైని క్రొత్త - వలపది రెణ్ణాళ్లు ॥నీకేల॥

---

1. ఆది.

55. కల్యాణి - చాపు

(పరకీయ - "పరోఢ, గుప్త వృత్త సురతగోపన; ఉపపతి యందు రూపురూపులో ప్రత్యక్షముగా తన వర్తమానముల దెలియజేసుకొనునదిన్ని, పెద్దపిన్నల లక్ష్యము సేయక యుండి నందునున్ను, ప్రేమయుంచి యుండే కార్యము లుపపతితో దెలియజేసి నందుచేతను")

పల్లవి :

నీ పొందు సేయక మాన ముప్వ -
గోపాలా! నీ పాదమాన

అనుపల్లవి :

నా పొందు నీ వెడబాయకురా! చాల -
నమ్మితిరా! నిన్ను నా ప్రాణనాథా! ॥నీపొందు॥

1. ఎవ్వరాడిన నాడనీ! మగ -
డేమిచేసిన చేయనీ!
నవ్వే వారెల్ల - నవ్వనీ! యత్త -
నన్ను దూరిన దూరనీ! సామి! ॥నీపొందు॥

2. కన్నవారు రవ్వసేయనీ! నా -
కాపుర మేమైనగానీ!
అన్నదమ్ము లెడబాయనీ చాల -
ఆరుదూరైన గానీ! నాసామి! ॥నీపొందు॥

3. నీవు నే గూడగ జూడ నీ! మామ -
నేరము లెంచిన నెంచనీ!
బావ చాల రట్టుచేయనీ! చుట్ట -
పక్కాలు తిట్టిన దిట్టనీ! సామి! ॥నీపొందు॥

---

56. సావేరి - ఆది

(పరకీయ–ముదిత: నాయకుని రావించి
తృప్తిపరచినందుకు సఖిని మెచ్చుకొనేది)

పల్లవి:

నీమేలు మరతునటే? యో ముద్దుగుమ్మా

అనుపల్లవి:

కామిని తిరువళ్లూరి వీరరాఘవుల పొందు -
కలిగె నెన్నటికైన నో చెలియా! ॥నీమేలు॥

1. ఇంతి నీవంటి సఖిని - నెన్నిజన్మములకైన
సంతరించుకోగలనా? - సగము దేహ మిచ్చిన
ఎంతైన నీ ఋణము తీరునా? మదిలోనివేదన
నెంతటనైన చల్లారునా? నీవురాకున్న -
కాంతుడు నను జేరునా? యెన్నటికైన ॥నీమేలు॥

2. మనసు చీకటి గమ్మి - మాటాడ చెలులులేక
ఘనమైన విరహాగ్ని - గాగేటప్పుడు వచ్చి
నను జేరదీసితివి - తనుమధ్య ! ప్రాణే
శుని దారపోసితివి - ననుజెప్పిన -
వనజాక్షుల నోరు మూసితివి - ఎన్నటికైన ॥నీమేలు॥

3. బాలరో ! మువ్వగో - పాలుడౌ వీరరాఘవున
కీలాగున నున్నసుద్ది - హితవుగ విన్నవించి
వాలాయమిందు రప్పించితివి - తేరి చూడని
వాలు గంటుల మెప్పించితివి - ననుగూడిన
వారిచే బాసలిప్పించితివి - ఎన్నటికైన ॥నీమేలు॥

---

57. భైరవి- ఆది

(పరకీయ - పరోఢ, తృప్త. రతియందు ఒకతేపనే రమించి నను తృప్తివహించి నందునను, నాయకునియందు సంతోషము కలిగినందునను.)

పల్లవి :

నీవే వచ్చితివి - నేను వచ్చినట్లు

అనుపల్లవి :

భావము తెలిసి మువ్వగో -
పాల ! నేడు మాయింటికి ॥నీవే॥

1. దినములెల్ల నూరకపోయె - నిన్ను -
గనుగొంటి నేటికి లెస్సాయె
మనసెంత చేసెర విటరాయ - యింక -
నిను నే నెంతని మెత్తు - నెనరున నమ్మినాయె ॥నీవే॥

2. వెలదులు మెచ్చుకోగా గందు - నీ -
వితమెల్లను - వీనుల విందు
చెలులకలికి నూరకుందు - నోరి -
బలిమి పైకొందునోయని - పదరి తమితోనుందు ॥నీవే॥

3. కూడితి నా ముచ్చటతీర - మువ్వ -
గోపాల! చాల హాయలుమీర
నేడు నాకోరిక లీడేర - ఇంక -
వీడ నాడకు నామది - వేదన చల్లార ॥నీవే॥

---

58. పంతువరాళి - త్రిపుట

(పరకీయ - ప్రతిభాచతుర)

పల్లవి:

నేను మంచి దానగనుక - నీతప్పు గాచితిగాని

అనుపల్లవి:

మానునా మరియొకతె? - మామువ్వగోపాల! ॥నేను॥

1. వెంటవెంటతిరుగుచు – వినయములాడుచు
ఇంటికి రమ్మంటె రాక – ఏల యేచేవు ?
ఒంటి నా చెయ్ చిక్కితి – వింటిలో నిన్నడ్డగించు
కొంటేను విడిపించు – కొనిపోవు దిక్కుగలరా ? ॥నేను॥

2. చెట్టబట్టి ప్రియము – చెప్పి పానుపెక్కమంటె
ఒట్టు పెట్టుకొన్నానని – ఊరకుండుదువు
పట్టుపడితివి నాచే – పడకింటిలో నిన్ను
కట్టివేసుకొంటె నిన్ను – విడిపించు దిక్కుగలరా? ॥నేను॥

3. పందెమాడుచు వచ్చి – పడకింటిలో జొచ్చి
అందకాడ! మా మువ్వగోపాల ! – యనిన
మందె మేలమా నీకు – మాటిమాటికి నాతో ? ॥
కందర్పునిచేతి చిలుక – కదసినిన్ను
పట్టుకొని నిన్నుగూడి – ప్రౌఢికెక్కితే దిక్కుగలరా? ॥

---

59. కేదారగౌళ - త్రిపుట

(పరకీయ - ఏకశయ్యాన్యోన్య వియోగ సంయోగము)

పల్లవి :

పక్కలో కోపాన – పవ్వళించినవాని ॥
చక్కబెట్టుకో వశమా ?

అనుపల్లవి :

మిక్కిలి విరహాన - చిక్కినే నంతలో -

మిగుల కౌగిలించితినే సామిని చెలియ ! ॥పక్క॥

1. ఒక్క శయ్యపైని - ఒదిగియున్న వితము -

చక్కగా జూచి మదిని

సొక్కిన నా - చూపు అతని చూపు -

ఒక్కచోట నుండినాను ॥పక్క॥

2. దక్కి దక్కినట్లు - దాగియున్న విభుని మేను -

తడవను తలపోయుచు

పుక్కిటి విడెమీయగా - నిట్టుకొనకొన -

పుక్కిలి చూచుకొనెనే ! సామి ఓ చెలియా !॥పక్క॥

3. రాతిగుండె గనుక నిదుర మబ్బుననేనే -

రమణునిపై కొంటినే

కాతరమున వాని కళలంటినే నతని -

కౌగిలి చేర్కొంటినే

4. యాతరి చిత్తజు కేళి రంజిల్లె ననుచు -

అతనిచే మెచ్చుకొంటినే

నాతి ! మువ్వగోపాలునినే గనుక -

బలిమిని పైకొంటినే ! ఓ చెలియా ! ॥పక్క॥

---

60. కాంభోజి - ఝంప

(పరకీయ - సఖీశిక్షా లక్షణము)

పల్లవి :

పుట్టుభోగీంద్రు డలుకల కోర్వజాలడో -
పొలతిరో బిరానరావే

అనుపల్లవి :

నెట్టుకొని పలుమారు - నేనె మ్రొక్కెదనే ॥పుట్టు॥

1. చలమేలమొగ్గ మ - ల్లెల పోట్లగంట్లచే
అల రమణుమేను - పులిపులి యైనది
కలికి ! నీ చనుదోయి - గజనినిమ్మ పండ్లకా
కలగాని మాయదా - గాయంపునొప్పి ॥పుట్టు॥

2. పమ్మిపుప్పొడి నెరసు - పడి యెర్రనైన కను
దమ్ములకు నీరార - గమ్మెనిపుడు
కొమ్మ ! పయ్యెదకొంగు - కోకావినొత్తవే
తెమ్మపడి కన్నుగవ - తేట యాగాని ॥పుట్టు॥

3. పెలుచు రే యెండ వడ - పెట్లు పడినాయకుడు
తల కొనెడు వెతలచే - దప్పిదీర
అల మువ్వగోపాలు - నలమి కౌగిటజేర్చి
పొలుపు కెమ్మోవి క - ప్పుర పడమీయవే ॥పుట్టు॥

---

61. వరాళి - చాపు.

(పరకీయ - స్వాధీనపతిక. నాయకుని విరహము, విప్రలంభ శృంగారము

పల్లవి :

ప్రొద్దుపోదు నిదురరాదు -
పొలతి నెడబాసినదిమొదలు

అనుపల్లవి :

తద్దయు నీ పాపజాతి -
దైవము పగసాధించెనమ్మ ! ॥ప్రొద్దు॥

1, అనలు కొనలు పారినట్లు -
మనసు మనసు నెనసి చాల
పెనలుగొన్న చెలి మన్ననలు -
వినము నుతిసేయక ॥ప్రొద్దు॥

2. అరువు మురువు గలిగిన చి -
త్తరవు నెరవు ప్రతిమవలెను
ఉరవిరవై యున్న చెలిని -
మరువవెరవు గొననకట ॥ప్రొద్దు॥

3. మువ్వగోపాల! రమ్మని - ముద్దుపెట్టి కూడగాను -
ముడవ వెరవు గాననకట!
పువ్వుబోణి మోవితేనె -
భుజియించిన చవిదలచి ॥ప్రొద్దు॥

---

62. ఖండె - ఆది

(పరకీయ - మధ్య; విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

ఫలమింక యేమికద్దు ? - భామరో చాలు

అనుపల్లవి:

ఫలములేదు మువ్వగో - పాలు పొందువద్దు ॥ఫలమింక॥

1. చెనకి వానితో నేకూడి - చేసితి నెనరు
చనవుల నిచ్చోట ఇంటి - చలమెట్లా యీడేరు
వనజాక్షి వానికోసరమై - దిన దిన మీపోరు
కని విన్న వారేమైనా - కాదనబోరు ॥ఫలమింక॥

2. వామాక్షిరో! వాడీడకు - వచ్చే మనసులేదు
రామా! వాడిందు రాదలచితే - రానిచ్చేది కాదు
ఏమో నాటికాయెపోయె - ఇంక పనిలేదు
భామా! నామనసు వాని - పై నాటియుండబోదు ॥ఫల॥

3. ఎంతో లాలించి కూడినా - హితవుమాట సున్న
రంతుసేయక నా మనసు - రాయిచేసుకొన్న
యంతరంగము చేయించి - యలసితినే మొన్న
వింతలు మువ్వగోపాలుని - వితము లన్నివిన్న ॥ఫలమింక॥

63. కల్యాణి - చాపు

(పరకీయ – పరోఢ; ఉపపతి, శఠనాయకుడు,
నాయికా నాయకుల పరిహాస లక్షణము)

పల్లవి :

మంచి దానివే చెలియ! మాటలకును

అనుపల్లవి :

వంచనగల సఖియని - వార్త చెప్పుకోవస్తి ॥మంచి॥

1. "చెలియ! నీనెమ్మోము - చంద్రుడందురుగాని -
చంద్రుడైతే - చంద్రకళగావా ?"
"సరసుడవు నీవు నేను - సరసము లాడంగ -
కళవేళన కళవచ్చు చంద్రకళగానా ?" ॥మంచి॥

2. "కమ్మని నీ ముంగురులు - తుమ్మెదలందురుగాని, యేవే ?
తుమ్మెదలైతే ఎగరవా ?"
"కామాంధకారమున - గతులు రేయిపగలు -
తామసపు రతివేళ తానెగసి యాడున్" ॥మంచి॥

3. "సకియనీ చన్నవలు - సంగటి కొండలందురుగాని
కొండలైతేకోట - తలుపులేవే ?"
"ఇక నేనేమి సేయుదును ? మువ్వగోపాల !
ఇదిగోపాలిండ్లపై తర్కింప రవికముడి తలుపుగాద ?"॥

64. భైరవి - త్రిపుట.

(పరకీయ - స్వాధీనపతిక. అనుకూలుడైన నాయకుని
వచనములు. సంభోగ శృంగారము)

పల్లవి:

మంచివెన్నెల యిపుడు - మగువ మనకు

అనుపల్లవి:

పంచబాణుని కేళి - బాగుగా కూడుండ ॥మంచి॥

1. బిగువు కౌగిటిలోన - పికిలి పిట్టలరీతి
బిగిమీర పెనగుచును - చిగురుమోవాని
సొగసుగా నీమేను - జుమ్మనగ జేసెదను
అగడుసేయక నన్ను - ఆ పనికి లెమ్మనుమీ! ॥మంచి॥

2. సన్నజాజులు నీదు - జడనిండ జుట్టెదను
పన్నీరు గంధంబు - బాగుగా నలది
చెన్నుమీరగ గూడి - చికిలిగా తమి రేచి
నిన్ను మది కరగింతు - నిండు పున్నమ నేడు ॥మంచి॥

3. పలుమారు మువ్వగో-పాల! రమ్మని పిలిచి
మొలక నవ్వులతోను - ముద్దుపెట్టి నిను
నెలకొని సమరతుల - నేర్పుతో నేలెదను
ఎలనాగ! మోహాతమ - మెల్ల దీరగ నేడు ॥మంచి॥

65. బేగడ - త్రిపుట.

(పరకీయ - పరోఢ; వృత్త ఎర్రిష్యమాణ సురతగోపన)

పల్లవి :

మగువ! ఇంతదుడుకు - తగునే? వానికి నేను -
మగనాల గాదటవే ?

అనుపల్లవి :

నగధరుడౌ మువ్వగోపాలునికి మేర -
నగవులౌనని తలచి-మొగమోట మాడినను ॥మగువ॥

1. రమ్మని నామనవి - కొమ్మని నేనీదు
సొమ్మనుచు వచ్చి - క్రొమ్మడిలో మంచి
కమ్మని వాసన - గ్రమ్ము విరులు దురిమి
నెమ్మి తోడుత ముద్దు - లిమ్మని పిలిచెనే ॥మగువ॥

2. పట్టు పటాని పూల - పావడ సరిగల
బుట్టాల రవసెల్లా - కట్టగా వచ్చి చే
పట్టి పింజరించి - దిట్టముగా నాదు
గుట్టు చూపుమనుచు - మట్టుమీరి నవ్వెనే ॥మగువ॥

3. ఒంటిగానే పడక - టింటనుండగ వచ్చి
జంటకుచముల గోరు - లంటనాటి ముని
పంట మోవినొక్కి - దంట వగల కళ
లంటి రతుల సొక్కించి - వెంట వెంట దిరిగెనే ॥మగువ॥

66. గౌళిపంతు - ఆది

(పరకీయ - విప్రలబ్ధ)

పల్లవి :

మరచినాడట! యేమే? - మగువ! హా!

అనుపల్లవి :

అరమర గలవాని - అడుగరాదటె యిపుడు ॥మరచి॥

1. నీళ్లకు నే బోయినదే గురుతు -
నీరాటి రేవునను - నిలిచినదే గురుతు -
గొల్లెము విూటినదే గురుతు -
కులుకు గుబ్బలు చూపుమని తా-కులికినదే గురుతు॥

2. వెలది వేడుకొన్నదే గురుతు -
వేడుకతో చేతిమడుపు - విసరినదే గురుతు -
తలయూచి నవ్వినదే గురుతు బాళి -
తాళజాలలేనని - తా ననినదే గురుతు ॥మరచి॥

3. పలుకాట్లు మోవిపైనుంచినదే గురుతు -
అలుముక మువ్వగోపాలు - డన్నదే గురుతు
చలువదుప్పటి ముసుకే గురుతు -
సందుకొని మరుకేళి - సలిపినదే గురుతు ॥మరచి॥

67. నీలాంబరి - త్రిపుట

(పరకీయ - పరోఢ; వాగ్విదగ్ధ - "ఈ నాయిక నాయకుడు తీవ్రంగా రమ్మనగా పోతిననిన్ని, తనకు మిక్కిలి మోహ మనిన్ని నాయకుని లీలావినోదములు దలచి సంతోషమందు నదిన్నిగా నుండుటవల్లనున్ను నాయకునితో తక్షణము రమించ వలెనని యెన్నిక గలిగినందు చేతనున్ను వాగ్విదగ్ధ")

పల్లవి :

మాటలచేతదీరునా ? బోటి ! [1] ఏ

అనుపల్లవి :

పాటి ? మాముద్దుగో - పాలుడు రాకనీనోటి ॥మాటల॥

1. గ్రక్కున రమ్మని పిలుని - గదిమి వాని
చిక్కించుకొని మోవిపంట - జిదిమి, నాదు
అక్కరదీర గుబ్బల రొ - మ్మదిమి, వాని
పక్కపెనగవలె ననుచు తమకమున్నది మదిని ॥మాటల॥

2. పట్టరాదు మోహమని - పలికి అంతనా
గుట్టువిడిచి వానిపై - కురికి భుజలతల
పట్టి కట్టి వేయకున్న - కలికి ! మోహ
మెట్టు తాళగ వచ్చునే - ఇపుడు నావంటిచెలికి ॥మాటల॥

3. బాలరో ! మువ్వగో - పాలుడు తన
లీల వగదెలిసె గా - బోలు నన్నురతి

---

1 ఏటి మాముద్దు... డేక లీనోటి

కేళిదేలించె నాలుగు - జాలు వినవే! ఓ
వాలుగంటి! కడలి - వలె చిన్ననామేలు ॥మాటల॥

---

68. భైరవి - ఆది *

(పరకీయ - ఉత్తమ, ఈ నాయక నాయకునికి ఉపచారము చేయుగా నాయకుడు ప్రతి ఉపచారము చేయనందువల్ల నున్ను నాయకుడు యీ నాయికకు స్వాదీనం లేసం దున ఆ వర్తమానముల సఖీ జనులతో చెప్పుకుంటున్నది'')

పల్లవి :

మాటలాడి మనసు - మర్మము తెలియనివాడు
ఆడుదాని వలపించునే - అమ్మలార!

అనుపల్లవి :

ఏటిరాయబార మింక - నెక్కడిసుద్దులె చాలు
పూటపూటకువాని - పొంక పరచవశమా? ॥మాట॥

1. వద్దికి రమ్మని - నగజేసి పిలిచితే -
వాదుసేయునెకాని - ఆదరింపడమ్మ!
ముద్దుపెట్టి మోవి - మొనపంటనొక్కితే
అదరిపాటున లేచి - అలుగజూచె నన్ను! ॥మాట॥

---

* కళ్యాణి - ఝంప, మూడవచరణము లేదు అంగుళో మువ్వ గోపాల ముద్ర ఉంచవచ్చును

2. పక్కజేరి మోహమున - పవ్వళించి మనంటే
వెక్కస పడి మోము - వెలవెల బారెనమ్మా !
చెక్కుచేర్చి నేను - చిగురుగోరె త్తితే
అక్కడ బదులుగ జేయ - కలుగజూచెనమ్మ!॥మాట॥

---

69. ఉసేని - త్రిపుట

(పరకీయ - ప్రేమగర్వితః అతృప్త)

పల్లవి :

ముచ్చట తీరదు – మువ్వగోపాల !

అనుపల్లవి :

గ్రుచ్చి యక్కునజేర్చి – కొనక రేయును బగలు॥

1. మచ్చెకంటి యని మోవి తేనె –
యిచ్చలుగా దయచేసిన
మెచ్చి దేవర చిత్తమిచ్చి లాలింపుచు –
హెచ్చొ యుపచారము లెన్నైన చేసిన ॥ముచ్చట॥

2. చక్కెరబొమ్మ! రమ్మని నన్నాదరించి –
మిక్కిలి దయతోడను
దక్కితినీకు, దయవాడననుకొని –
పుక్కిటి విడెమిచ్చి – చెక్కిలి నొక్కిన ॥ముచ్చట॥

3. సరస సల్లాపమున కళలంటి -
యురముపై - నుంచుకొని
కరుణించి చౌ శీ - తి రతుల నన్నేలిన
మెరసి మువ్వగోపాల!-మేలు నీ సొమ్మనిన॥ముచ్చట॥

---

70. యదుకుల కాంభోజి - ఆది

(పరకీయ - అతృప్త)

పల్లవి :

ముద్దుపెట్ట లేవుగా ? నా సామి!

అనుపల్లవి :

ముద్దుపెట్టలేవుగా - మోము మోమున జేర్చి
అద్దుకో ! మువ్వగోపాల ! - వద్దికి వచ్చేనుగాని

1. తత్తరముసేయక - తమినిలుపజాలను
గుత్తంపు గుబ్బలను - కుమ్మి కౌగిలించేకాని ॥ముద్దు॥
2. కంటకముసేయకె - జంటనన్ను బాయకు
అంటున మోహాన మోవి - జుంటి తేనెలిచ్చేకాని॥ముద్దు॥
3. వచ్చి వలపించుచు - గుచ్చి కౌగిలించుచు
మెచ్చుగ మువ్వగోపాల - మచ్చికతో కూడేకాని॥ముద్దు॥

---

71. తోడి - రూపకము

(పరకీయ - పరోఢ, మధ్య ప్రేమగర్వీత)

పల్లవి:

ముద్దుపెట్టి పోయినాడే – మోహనాంగిరో నాకొక

అనుపల్లవి:

సద్దుచేయవద్దనుచు – సైగచేయుచు నాకొక ॥ముద్దు॥

1. టక్కులొల్కువాడు నాదు
పక్కలో చేరి వల – పెక్కగ గోరి
చెక్కులోన – చెక్కుజేర్చి
మ్రొక్కివేడుచు నాకొక ॥ముద్దు॥

2. కప్పురంపు విడె మిచ్చి
కొప్పునుబట్టి తల – త్రిప్పగ దట్టి
సప్పవేణి! ఎవరితోడ
చెప్పవద్దని నాకొక ॥ముద్దు॥

3. [1] ....

---

1 గ్రంథపాతము

72. శంకరాభరణము - త్రిపుట[1]

(పరకీయ - పరోక్ష, వాగ్విదగ్ధ)

పల్లవి :

ముద్దుగోపాలా ! - ముచ్చటలేలా ?

అనుపల్లవి :

నావిధిగాని ని - న్నన బనిలేదు ॥ముద్దు॥

1. కడనుండి మాటాడే - కాని యూరకయుండు
తడవాయెవచ్చి ఎ - క్కడికి పోవలెనో ?
విడనాడితి వింతే - విడెమైన నొల్లవు
జడియకు మీ యాపె - సఖులిందు లేరు ॥ముద్దు॥

2. మిగుల వెరతు వల్ల - వగమాయలాడికి
నగవు లేటికిరా ? ప - న్నగ రాజశయనా !
తెగువుతో నైన రా - తిరి కిందు రాలేవో ?
పగటి నోటిమాటలకే - పగలాయె గదరా ॥ముద్దు॥

3. ఈవే మెచ్చుగగూడి - యీ జగమెరుగగ
సేవచేసినది నీ - చిత్తాన లేదో ?
నావంటిదాన నె - న్నవు ముద్దుగోపాల !
ఆ వనితకు సత - మయ్యేవా ? నీవు ॥ముద్దు॥

---

1. అట.

73. సావేరి - త్రిపుట [1]

(పరకీయ - పరోఢ; వృత్తవర్తిష్యమాణసురతగోపన, నడపిన దౌత్యము చెడినందువల్ల నాయకుడు స్త్రీవేషము వేసుకొని మోసపుచ్చి తనను రమించెనని నాయిక తన సఖులతో చెప్పుకొనునది.)

పల్లవి :

మోసపుచ్చి రమ్మ మగవాని నాడదంట -
ముదితలందరు గూడుక ॥మోస॥

అనుపల్లవి :

చేసిన చేతకు మనసు కరిగి నేను -
చీకాకుపడి యుంటినే ఓ - చెలియరో! ॥మోస॥

1. అత్తమామ కూతురనగ మ్రొక్కితే పెండ్లి -
యౌనని దీవించెనే!
చిత్తము వచ్చిన మగని తెచ్చెదగాని -
సిగ్గేల లెమ్మనెనే
గుత్తంపు గుబ్బలు వట్రువ లవునని -
కొనగోర నొక్కి చీరెనే
పొత్తుకు రమ్మని చేపట్టి నను దీసి -
బువ్వము తినిపించెనే ఓ చెలియరో ॥మోస॥

1 అట

2. రామరో! రమణుఁడు దూరలేడు - రమ్మన్న పడుకొంటినే
   భామరో! ప్రొద్దుపోదు మోవిపంటి -
      పానము సేతామనెనే
   కోమలి! ఇద్దరమూడువారమైతిమి - కోరికతీర దనెనే
   ఏమరి నే నిదురపోవగ జూచి -
      ఏమేమో చేయజూచెనే ఓ చెలియరో ॥మోస॥

3. నిదుర కంటికి రాదు మగపనులు సేతామా -
      నెలత! ఇద్దరమనెనే
   ముదితరో! అంతలో ఆడదనుచు వాని -
      మొనసి నే పైకొంటినే!
   వదలకుండగ బిగికౌగిటలీయమై -
      వంచన తనమునను
   కదసి మా మువ్వగోపాలుడు తానని -
      కళలంటి నను గూడెనే ఓ చెలియరో ॥మోస॥

---

74. ఘంట - ఆది

(పరకీయ - పరోఢ, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

   మ్రొక్కేను జాగుసేయకువే మా -
      మువ్వగోపాలుని తోడితేవే

అనుపల్లవి:

ఎక్కువైన ప్రాణసఖి - వీవేయని నమ్మితి -
నింత యుపకారము సేయవే ॥మ్రొక్కెను॥

1. కాయజు బారికి తాళజాల నీవు నన్ను -
కాచి రక్షింప నిదియే వేళ
ఓయమ్మ! పోరిచూపులే మేలా? ఈ సమయాన
ఒదవని చెలికత్తెలేలా? ॥మ్రొక్కెను॥

2. వేడుకొన్ననాపై దయలేదా? అయ్యో! నాపాలి -
విధి నా మనవి విన్నవించనీదా?
ఆడుబుట్టువు పుట్టలేదా? విరహవేదన -
అతివ! నావలె నీకు లేదా? ॥మ్రొక్కెను॥

3. ముదితరో! నే నున్న తెరగు విన్నవించితే
మువ్వగోపాలుని మనసు కరగు
మొదలు నన్నేలిన మోహ మెరుగు మాటలేటికి?
ముమ్మాటికి జొచ్చితి నీ మరుగు ॥మ్రొక్కెను॥

75. తోడి - ఆది

(పరకీయ - పరోఢ, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

మ్రొక్కేర చలమేల? – మువ్వగోపాల!

అనుపల్లవి:

అక్కరతో నీ కౌగిట –
నలముకోర! ఈవేళ ॥మ్రొక్కేర॥

1. అరుదుగాదా? నీ మేలు –
అలిగేది యీపాటి చాలు –
సరసమాయె నెమ్మేలు –
చాడి వింటివిగాబోలు ॥మ్రొక్కేర॥

2. మారుడేసె పూవుదూపు –
మనవా యింతైన రాపు
కోరియున్నాను నీ ప్రాపు –
కోపమైతే ఎంతసేపు ॥మ్రొక్కేర॥

3. నన్ను నేలితివి చాలా –
ననవిల్తు కేళిదేల
మొన్నటి చలమిక నేలా –
మువ్వగోపాల! యీవేళ ॥మ్రొక్కేర॥

---

76. ఆహిరి - ఝంప

(పరకీయ - ప్రోషిత - ఉపపతి, నాయకుడు తన విరహోత్కంఠను తెలియజేయుచున్నాడు.)

పల్లవి:

రామ రామ! ప్రాణసఖి నెడబాసి -
రాముడెటువలె తాళెనో ముందు? ॥రామ॥

అనుపల్లవి:

తామరసాక్షిని దలంచితే నా గుండె -
తల్లడంబందె నేమందు నయ్యయ్యో ॥రామ॥

1. కలికి చిలుకపలుకు లీలాగున నతనికి -
కర్ణశూలములై యుండలేదో?
నెలరాయ డతని పాలిటికి నీలాగున -
నిప్పుల కుప్పయై యుండలేదో?
తెలియకను రాతిరి పగలు నీ తీరునను -
దిగులు మదిలో తోచదాయె నేమో?
చెలియ నెడబాసి నప్పటనుండి నా మనసు -
చిందరవందరై యున్న దయ్యయ్యో! ॥రామ॥

2. మరుడు పగవాడగుచు నీలాగు నాడల్ల -
మనుజేశు నలయించ డాయెనేమో ?
కెరలి యా గండుగోయిలనాద మీలాగు -
ఖేదమై యతని బాధించలేదో ?
విరివిగా నాతని కాహార నిద్రాదులును -
విరసంబుగాక ఇంపాయెనేమో ?
విరిబోణి నెడబాసినది మొదలు నేనిట్లు -
వెడవిల్తు బారిపాలైతి నయ్యయ్యో ॥రామ॥

3. వేమారు నావలెను దనసతికి నాతడును -
వేడగను నమ్మికల నియ్యలేదో ?
కామినీమణివద్ద లేనప్పు డతనికి -
కనుగవల నీరిట్లు గ్రమ్మలేదో ?
తామసపు ప్రేమచేత నతడు నావలె గాక -
ధైర్యంబు తెచ్చుకొని యుండెనేమో ?
కామించి నను మువ్వగోపాల ! రమ్మనుచు -
కలిసిన చెలికనులగప్పె నయ్యయ్యో ॥రామ॥

— —

77. కేదారగౌళ - ఆది

(పరకీయ - విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

రార ! రార ! ఇంక - రాపుచేయక

అనుపల్లవి :

కోరియున్నాను మువ్వ -
గోపాల ! నీకు మ్రొక్కేను ॥రార॥

1. తేరిచూచి మాటాడితే - తేనెలు చిందునటర !
కూరిమి గోరంతలేక - కోపగించేవు
చేరి నేనెంత వేడిన - చిత్తమేల కరగదు ?
సారసాక్ష ! ఇదేటి చలము ?- చాలు చాలు ఈవేళ॥

2. ఎందాక నన్నేచేవురా ? ఎంతసేపని తాళుదురా ?
మంద బుద్ధివై నేడు నా - మాటవినవు
చిందర వందరలయి మనసు - చెప్పినటు సేయదు
అందగించి కౌగిట - నలముకొందువు గాని ॥రార॥

3. పంచబాణుని కేళిని లా - లించి నన్నేలితిపుడు
మంచివేళ గాగా నేమో - మక్కువ మీర
వంచనతో నీ మనసు - మళ్లించుకొని యింతలోనే
మించినావైపై లేనినేర - మెంచక మువ్వగోపాల ! ॥రార॥

78. కల్యాణి - ఆది

(పరకీయ – విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

రారా! నాసామి! రారా!

అనుపల్లవి:

రారా! రావేల చేసేవు? రారా! నాసామి! ‖రారా‖

1. ముందు ననుగూడి నీ –
విందురా కిపుడు వచ్చి
సుందరాంగ! నన్నేచు –
టందమా? యిందరిలో ‖రారా‖

2. ఎంతసేపని తాళుదానరా? –
ఇంత పరాకు చేసితే
సుంతైన దయచూడవా? –
సుదతి బోధన కాబోలు? ‖రారా‖

3. పంతమేల నాతో –
కంతుకేళి గూడరా!
వంతల బెట్టకిక ము –
వ్వగోపాల సామి! ‖రారా‖

———

79. పంతువరాళి - త్రిపుట

(పరకీయ - వాసకసజ్జిక)

పల్లవి:

రార ! మా యింటికి – రాతిరి నిన్న మా –
రామ రమ్మన్నదిరా !

అనుపల్లవి:

రారా ! మా రమణి నీకు – రాయబార మంపినది
జేర నినుగోరి మరు – లూరి యున్నదిరా ॥రారా॥

1. తళుకు చూపులు గల – మొలకరా !
యదినీకు – తగియున్నది మరుని చిలుకరా !
చెలువుడ ! నీవీవల – పలుకురా ! మా –
కలికి నీపై మరు – లులుకురా ! యీవేళ ॥రారా॥

2. మందగమనను పేరు – చెందెరా ఆ నెలత –
అందము జూచి పై – కొందురారా !
చందముగా దిక – సుందరాకార ! మా –
సుందరాంగి నీకెదురు – చూచుచున్నదిరా ! ॥రారా॥

3. బాల పాన్పున విరులు – పరచియున్నదిరా !
శ్రీలోలా ! నీకే పూల – మాల గొన్నదిరా !
వాలుగంటితో చల – మేలరా ? మువ్వగోపాల ! –
ఏలరా ? తడ – వేల చేసెదవురా ! ॥రారా॥

---

80. కల్యాణి - ఆది

(పరకీయ - విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

రారా! సామి రారా!

అనుపల్లవి :

రారా! నా వలపు – వారక మించె నాసామి! ॥రారా॥

1. ఎంత సేపని తాళుదానరా? మోహ –
మింతనరాదు నీ యానరా!
చెంతజేరి కెమ్మోవి యానరా! నన్ను –
చింతలబెట్టేది మానరా నాసామి! ॥రారా॥

2. ఏరా నీకు పగదాయనా? చూచి –
యేలేటంతపాటి లేదాయెనా?
చేరి నీ పదసేవ చేయనా ఇపుడు? –
చిన్ననాటి కూటమి పోయె నా? సామి! ॥రారా॥

3. కూడితి వికదయయుంచరా! మువ్వ –
గోపాల! నామోహ మెంచరా!
వేడ కయ్యాని కౌగిలించరా! నన్ను –
వింతసేయక గారవించరా! నాసామి! ॥రారా॥

---

81. ఆనందభైరవి - ఆది

(పరకీయ - పరోఢ, వాసక సజ్జిక)

పల్లవి :

వచ్చేనని రాకపోయెనే ఓయమ్మా ! నాపై -
వానికింత దయలేక పోయెనే

అనుపల్లవి :

విచ్చల విడిగా నేడు మువ్వగోపాలుడు
మచ్చికతోడను మాటలాడి యిపుడు ॥వచ్చే॥

1. ఇంతప్రొద్దు వాడురాక - యెదురెదురు చూచి యిట్లు
చింతింపవలసె నేటికి - చిక్కితి ముమ్మాటికి
సుంతసేపు నావద్ద - సొంపుతో నుండకపోతే
కంతు తాపమెట్లు తీరునే - కలికి! తెచ్చువా రెవ్వరే॥

2. పలుకనేలే నేను వాని - పక్కచేరి నిమిషమైన
పలుకనీయవు దాపురముగా - భామ! వాడు వచ్చునే ?
చెలువుని జూచి మోహించి - చేకొన నెవతెయున్నదో ?
తలచి తలచి విరహమున - తల్లడిల్లుచుండ నాయెనే॥

3. వామాక్షి సత్యపురి - వాసుదేవు డలనాడు
నా మనసు దెలిసి కూడి - నమ్మిక లిచ్చెనే!
ప్రేమలన్ని మరచెనో ? - ప్రొద్దుపోయె నిందురాడు
ఏమినేరము లెంచెనో? - ఇక నేమి సేయుదు? వాడురాడు॥

82. పంతువరాళి - ఝంప

(పరకీయ - పరోఢ, అనుశయాన, సఖియూరడింపు మాటలు)

పల్లవి :

వచ్చే మనసో ? రాని మనసో? వనితా ?
నీవే తెలుసుకోవే!

అనుపల్లవి :

అచ్చట కంచివరదు - డాడిన మాటలివిగో ! ॥వచ్చే॥

1. మొదటనే బిలిచితే - ముదిత ! నీవెవ్వరనెను
కదసిన దానననంటె _ కన్నీరునించెను
ముదమున నీవంపిన - ముద్దుటుంగరమొసగితే
సదయుడందుకు వద్ది - సకియ ! కేలనుంచెను ॥వచ్చే॥

2. తొలుతటి మమతలు - చెలిమి లాలన వగలు
వలపులు వక్కణ జాబు - వ్రాసినదని
పలుకరించి వాని - పాదముల చెంత నుంచగ
అలివేణి ! తా చదువుక - అసురుసురనెనే ॥వచ్చే॥

3. ముద్దు మువ్వగోపాలుడు మన - మిద్దరిని భ్రమయించి
అర్ధమరేయి నిన్ను - సద్దుసేయక ఏలి
దిద్దిన సైగ నే - దెలియజేసినంతలో
ముద్దియ! దయమరవకు మని - మున్మాట కనుమనెను॥

83. భైరవి - త్రిపుట.

(పరకీయ - పరోఢ, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

వలపు నిలుప నాదు వశము గాదేమిసేతు -
వనితరో! యీవేళ

అనుపల్లవి:

పొలతిరో! మా మువ్వగోపాలరాయడు -
చలము చేసినాడు ॥వలపు॥

1. చలువగంధము విరుల-సరము లేలే కొమ్మ లేలే?
సొలపైన మీ సొగసు - చూచే వారెవ్వరే?
చెలియరో! నేడది - చెప్ప సక్యముగాదు
వలపైన యీ పాపము - వద్దే పగవారికైన ॥వలపు॥

2. చిలుక తేజీపై నెక్కి - చెలరేగి యెదురెక్కి
విలుగుణధ్వనిచేసి - విరిశరము బూని
కలుకు గుబ్బలనడుమ - గురి జూచుచున్నాడే!
అలరు విల్తునిబారి - నార్చే వారెవ్వరిక? ॥వలపు॥

3. సరసుడు రాడాయె - సరిప్రొద్దు వేళాయె
విరహము మెండాయె - వెన్నెల కాకాయె
మరుని కేళిలో నన్ను - మువ్వగోపాలుడు
సరసముతో పెనగి - చౌకసేసినా డిక ॥వలపు॥

84. కాంభోజి - త్రిపుట

(పరకీయ - పరోఢ, లక్షిత)

పల్లవి :

వినవైతివి గదా !

అనుపల్లవి :

వినిన మావారు కా - దనరా ? మువ్వగోపాల ! ॥విన॥

1. చిన్ననాటి నేస్తము - చెరిచితివి గదా !
మన్నించు మని బతి - మాలితివి గదా !
పన్నగ శయన ! నన్ను - బలిమి బట్టితివి గదా !
తిన్నగా నే నెంతో - తెలియ జెప్పినగాని ॥విన॥

2. తరుణులు విశ్వాస ఘా - తకు లనేవు గదా !
పొరది వ్రతముచెడిన - సుఖములేదాయె గదా !
ఎరిగితే ఇలు చేర - నీయరు గదా !
అరగడియ మాత్రాన - కపుడె సద్దన్నగాని ॥విన॥

3. అలుకదీరి యాపె నీవు - కలుసుకొంటిరి గదా !
కలకాల మీా కిద్దరికి - గానిదైతి గదా !
చలపట్టి నీవు నన్ను - చౌకచేసితివి గదా !
పలుచనాయె గదా నా - బ్రతుకు మువ్వగోపాల! ॥విన॥

---

85. బేగడ - త్రిపుట

(పరకీయ - పరోఢ, వర్తిష్యమాణ సురతగోపన; "పతి యూరిలో లేనందువల్ల నున్ను, ఇది గర్భమైనచేత నితరులు తెలిసేరని ఉపపతి యందు గర్భము విచ్ఛిన్నము చేయవలె నని తెలియజేయుసది.")

పల్లవి :

వెదకి తేరా పోయి – వేరు వెల్లంకి

అనుపల్లవి :

హితవైన చెలులిక – నెవరు వద్దనులేరు ॥వెతకి॥

1. ఒట్టుపెట్టినగాని – యోరి! వినవైతివి
తిట్టిన తిట్లెల్ల – దీవెన లంటివి
పట్టుకొంటివిరా నన్ను – బలిమి గూడితివి
ముట్టునెల దప్పెను – మొగవా డూరనులేదు ॥వెతకి॥

2. నిందకొడి గట్టితివి – నిన్నన బనిలేదు
ఇందనీయదు కూ – డికనేమి సేతు ?
మందుమాకు లడిగిరారా !–మంత్రసానులవద్ద
కుందరదనలు కూడి – గుసగుసలాడక మునుపే ॥వెతకి॥

3. ఊరికి పోయినమగడు – ఉట్టిపడ్డట్టు వచ్చి
ఈరేయి నను గూడె – నిక దూరుపాసె
కోరిన కోరికలెల్ల – కొనసాగె మువ్వగోపాల !
నీ రూపమున నేను – నీకే కందు మగవాని ॥వెతకి॥

86. మోహన - త్రిపుట

(పరకీయ - పరోఢ, లక్షిత. "రమింప వచ్చిన నాయకుని సమయభేదమువల్ల కూడేటందుకు లేనందున ఉపపతిని సముదాయించినందునున్ను, బావగారు తనయందు మిక్కిలి విరోధముంచినందువల్లనున్ను, తన శయ్యాగృహానికి తోడి కోడలుయొక్క పడకిల్లు సమీపమందుండెడిచేతనున్ను మిక్కిలి తామసముచేత కూడదని నాయకుని సముదాయించుటవల్ల లక్షిత.")

పల్లవి :

వేళ కాదుర గడియ - తాళురసామి ! ॥వేళ॥

అనుపల్లవి :

చాలుచాలు పది - వేలకైన నిది

1. ఊరక నాపైని - నేర మెంచక
పోరుచు మా బావ - గా రున్నారోయి !
కూరిమి నా తోడి - కోడలి పడకింట
చేరిక యందుండ - మేర కాదోయి ! ॥వేళ॥

2. ఒద్దికతో మన - మిద్దరము కూడి
సుద్దు లాడుట కిది - ప్రొద్దు కాదోయి !
పద్దుమీరగ నా - పగవారి వద్దనే
సుద్ది విన్నంత - కొద్ది కాదోయి ! ॥వేళ॥

3. నిరతము శ్రీ వేద - పురి నిలయుడైన
మురళిగానలోల! - మువ్వగోపాల!
అరవిరుల పాన్పుపైని - మరుకేళి నన్నుగూడి
తిరుగ పొరుగింట - తరుగు కాదోయి! ॥వేళ॥

87. ఆనందభైరవి - ఆది

(పరకీయ - అన్యాసంభోగ దుఃఖిత)

పల్లవి :

శ్రీపతిసుతు బారికి నే - నోపలేక నినువేడితే -
కోపాలా? మువ్వగోపాలా!

అనుపల్లవి :

ఏ ప్రొద్దు దానింటిలోనే - కాపై యుండి నీ సరస స -
ల్లాపాలా? మువ్వగోపాలా! ॥శ్రీపతి॥

1. పైపూత మాటల నేర్పు - జూపు దానిరతిపై నింత
తీపేలా? మువ్వగోపాలా! ॥శ్రీపతి॥

2. చూపుల నన్యులదేరి - చూడని నాతో క
లాపాలా? మువ్వగోపాలా! ॥శ్రీపతి॥

3. నా సొం దెల్ల దానికబ్బి - యే పొందు లేక యుసురను పే
నా పాలా? మువ్వగోపాలా! ॥శ్రీపతి॥

88. సౌరాష్ట్ర - ఆది

(పరకీయ - కన్య. "పిత్రాద్యధీన గావున గూఢచేష్టలచేత నాయకుని క్రీడకు వేడుకొనేటందువల్లనున్ను, అతిబాల్యములో నుండేటప్పుడే నాయకుని రమించి యుండుటవల్ల నున్ను పుష్పవతియైనతర్వాత నాయకుని గలియవలయునని ఉపపతితో తెలియజేసేది గనుక కన్య")

పల్లవి :

సమర్తాడి నెలపూటలాయెరా!-చాల తామసమేలరా ?

అనుపల్లవి :

సమయమురా! మువ్వగోపాలా! -
సామి ! యేమోయని యుండేవు ! ॥సమ॥

1. అడుగడుగుకు నిన్ను కనుగొనవలెనని -
వడిగా కన్నులు పారీరా !
నడివీధిలో నినుజూచిన నావల -
అడుగుంచ మది దోచదురా !
విడెమీయగ నీచేసోకిన నా -
యొడలెల్ల జల్లు జల్లనురా !
కడు వేడుకతో పలుక -
వలసి ముచ్చటైతిరా ! ॥సమ॥

2. గుబ్బలు వట్రువలై క్రిక్కిరిసెరా! -
    కొనగోరులుంచి మనసీరా!
  గొబ్బున నిను కౌగిలించవలెనని -
    కోరికలెన్నో యున్నవిరా!
  నిబ్బరమగు నీ మోవి తేనెలకు -
    నినుజూడ నోరూరెనురా!
  దబ్బరలాడనేరనురా! అల -
    తావెల్ల తమి దడిసె గదరా! ||సమ||

3. నిన్నటినుంచి విరహము మించి -
    నిదుర కంటికి రాదురా!
  అన్నము నోటికింపు కాదుర -
    ఆ పనిపై భ్రమచెందెనురా!
  కన్నె ప్రాయమున నొక నాడేమో -
    కలిసితి వపు డేమి తెలియదురా!
  నిన్నెడబాసి యన్నియు రోసి -
    నిముసము ప్రొద్దుపోదురా! ||సమ||

———

89. తోడి - ఆది

(పరకీయ - సఖీశిక్షాలక్షణము)

పల్లవి :

సరసిజాక్షి ! నీ జన్మము - సఫల మాయెను

అనుపల్లవి :

పరమాత్ముడైన మువ్వగో -
పాలుని హస్తము సోకినంతనే ॥సరసి॥

1. నమ్మికలిచ్చి నీవు నన్నెంతకైనను - అమ్మకొమ్మనగ
సమ్మతిగ ముద్దు ముద్దుగనిన్ను - రొమ్మున నుంచగ
నెమ్మితో రాతిరి పగలు వాడు - నీవద్దనుండగ
కొమ్మరో ! కోపమువచ్చినంతనె - కొట్టరాదటవే ?
ఓ చెలియరో ! ॥సరసి॥

2. నలినాక్షి ! నీవెంత కసరుకొన్న - నవ్వుచేసుకోగా
చెలువముగా నీకు దగిన సొమ్ములు - సింగారింపగా
వెలది ! నీకురులు దువ్వి - విరులు దురుముగా
అలుక వచ్చిన చేత ని - న్నదలించ రాదటవే ?
ఓ చెలియరో ! ॥సరసి॥

3. సారెకు నీకు దృష్టి తాకీనని - చాటున నుంచగ
చేరి మువ్వగోపాలుడు నీకు - సేవచేయగా
కోరిన యపుడె నిన్ను గూడి - కూరిమి కొసరగ
శ్రీరామ రామ ! నిన్నువాడు - చెనకరాదటవే ?
ఓ చెలియరో ! ॥సరసి॥

——

91. పంతువరాళి - ఆది*

(పరకీయ - సమాగచ్ఛత్పతిక; సురతగోపన)

పల్లవి :

ఇంతే చాలునే ఓ లలనా! – ఎవరేమి ముట్టుకొన్నారు ?

అనుపల్లవి :

వంతుగ నీకు నే – వలచినందుకు ఫలము ॥ఇంతే॥

1. కోరివేడి యెంతో – దూరాన నుండి
వారిజాక్షి! ఇంటి కిపుడు – వచ్చితే
సారెకు రమ్మని – చౌకళించే ముద్దు
గారాపు ప్రేమతో – కౌగలించిన ఫల ॥మింతే॥

2. పట్టరాని శమిచేత – బహు విధములనుండి
నెట్టుకొన్నందుకు – నే వచ్చితే
అట్టిట్టు సేయక – యలుగక నే ముద్దు
పెట్టి నా వెత తీర్చి – ప్రేమలాలించితివి ॥ఇంతే॥

3. నాటి పొందువెలది! – నాటి యున్నందుకు
బోటిరో! నీ యింటి కిపుడు – వచ్చితే నటులజేయు
మాటల బెట్టక ముట్టెడి గోపాలల్ల! యీ
చాటుకు రమ్మని – కూట మిచ్చిన ఫల ॥మింతే॥

---

* మధ్యమావతి - త్రిపుట

a

92. ఘరజు - ఆది

(పరకీయ - ప్రౌఢ, విరహోత్కంఠిత, నాయకుడు - శఠుడు, వియోగ విప్రలంభ శృంగారము, కరుణ.)

పల్లవి :

ఏమనెనే? సుద్దు – లేమే? బంగారు బొమ్మా!

అనుపల్లవి :

మరుగేల? దాచకే రా – ఘు తుపాకుల
రాయడు నీతో ॥ఏమనె॥

1. మానిని! ముందుగా నా – మాట నీ వెత్తితివో?
తానే పల్కరించెనో? దయనా పై దగిలి
కానుక తనచేత – బూనెనో? యందిమ్మని
యాన తిచ్చెనో? నా మీ – దాన చెలియా! ॥ఏమనె॥

2. వనితరో! వా డీడకు – వచ్చెద ననెనో? లేక
నను తోడి తెమ్మనెనో? – నా ప్రాణ విభుడు
నెనరుతో మాటాడెనో? – నేర మెంచెనో?
వినిపింపు వానిమాట – విన ముచ్చటయ్యీని ॥ఏమనె॥

3. వేడుక తుపాకుల – వేంకట కృష్ణుడు
కూడే వేళలో నే – నోడించితి నంట
నేడా సుద్దులేమైనా – నీతో మందలించెనో?
మోడిగ నున్నాడో? – ముదితరో! వినిపింపవే ॥ఏమనె॥

93. బేగడ - చాపు

(స్వకీయ - ప్రౌఢ, సురతప్రియ)

పల్లవి :

చెరగు మాసి యున్నానని యోచన - సేయవద్దుర సామి !

అనుపల్లవి :

దొరయౌనా నా మువ్వగోపాల ! -

పరసతులకు దోసమెన్నడు లేదురా ॥ చెరగు॥

1. సరసకు రమ్మని చాలా నే వేడితే - శంక పడే వేమిరా ?

అరసికుల తప్పు శాస్త్రములు నిజ - మనుచు నమ్మవద్దురా

దురుసుగ నే నీ వద్దికి వచ్చితే - దూర మరిగే వేమిరా ?

వలపు మీర ఆ వారనుండి నన్నంటక - నకముద్దైన

నియ్యారా నాసామి ! ॥ చెరగు॥

2. సదయా ! నా పయ్యెద తొలగించి నీ -

యెద చనుమొనలచు గ్రుమ్మెద

ఒదిగి మే నంటక నీదు తీయని మోవి -

ఒసరగ నానెదను

మదన జనక ! అంటుండి నీమొన పంట -

మడుపు లందీయుదునా ?

మది నే వగనైనా ముందు వెనుక-

మరి జూతురా ? నాసామి ! ॥ చెరగు॥

3. తన్ను దానెరుగక తొలగుట యీ వట్టి -
    తప్పు నీమము లేలరా ?
పన్నెలాడుల కిది సహజగుణం బని -
    వార్తయు విన వేమిరా ?
నిన్న మొన్న ఓ మువ్వగోపాలా - నీవింక నిది వినరా !
ఇన్నాళ్ళ వలె గాదురా నేటి సుఖ -
    మెరిగితె మరవవురా నాసామి ! ॥ చెరగు ॥

---

94. భైరవి - చాపు

(పరకీయ - సవోఢ. నాయకుడు - దక్షిణుడు. సఖి పార్శ్వచారిణి ; ప్రోత్సాహమాత్రి, భయానకరసము.)

పల్లవి :

జాడగ జూచిన నాటికే కాదా - దండించ
    బోయేరు మీ వారలు ?

అనుపల్లవి :

ఆడుదాని మన సేమని తెలిసేరు -
    అతివరో నచ్చి పువ్వులు వేసికోవే ! ॥ జాడ ॥

1. జంటకత్తె నా - వంటిది నీ కుండగ -
    ఇంటివారు ని న్నేమి చేసెదరు ?
ఒంటిపాటున వా - డంట వచ్చిన వేళ -
    కంటే సుంకము కన - కుంటే బింకము ॥ జాడ ॥

2. లంకాద్వీపము వంటి - సంకేత స్థల మమరె
బింకము చేసేవు - బోటిరో నీవు
ఇంకా దిటవులేక - ఎందుకు వెరచేవు ?
రంకాడ నేర్చినది - బొంకాడ నేరదే ? ॥జాడ॥

3. మగని కన్న దొంగ - మగని పొందే మేలు
వగకాడు మువ్వగో - పాలుడు తాను
తగిన వారి మనసు - తనివి దీర్చేవాడు
మగువరో ! ఊరక - దిగులు పొందనేల ? ॥జాడ॥

---

95. సావేరి - త్రిపుట

(పరకీయ - ప్రౌఢ, సాహసిక. అయోగ విప్రలంభ శృంగారము, కరుణ)

పల్లవి :
తరుణిరో ! నన్నాడుదాని జేసిన విధికి -
తగలక పోదే నా యుసురు

అనుపల్లవి :
మరుకేళి లోపల - మన సివ్వ నేరని -
మగనితో నను గూర్చనే మాయచేసెనే ॥తరుణి॥

1. మగువా ! పాపపు బ్రహ్మ - మగవాడు గావున
మనసు తెలియదాయెనే
అగణితముగ నే మగవాడ - నైతే వాని బిగు
వెట్టిదో చూతునే ! ఏమి సేతునే ? ॥తరుణి॥

2. అమ్మ లక్కలు గూడి - ఆడుకో నేటికే -
అతివరో! నే గోలనా ?
ఇమ్మగ ముమ్మాటికి నెనసిన మువ్వగోపాలుని -
నమ్మి తెగించెదనే - ఇలు దాటెదనే ॥తరుణి॥

3. ?

---

96. కాంభోజి - అట

(పరకీయ - కన్య)

పల్లవి :

బాల పండ్రెండేండ్ల - గోలసుమీ! యిక
తాళదు గాసికి - దయ యుంచరను

అనుపల్లవి :

లాలించు మా ముద్ద - రాలిది గాయకు
రాలు గాదు విజయ - రాఘవసామి! ॥బాల॥

1. కొమరు మరునిచేతి - కూన సుమీ! నీకు
అమరిన చిత్రంపు - టతివ సుమీ
సమరతి యుపరతి - చౌశీతి బంధములు
క్రమముగా నేర్పెదవా - గాక కొసరేవు గనుక ॥బాల॥

? మూడవ చరణము దొరకలేదు.

2. తొయ్యాలి బంగారు – తునక సుమీ! మరుని
కయ్యాన [1]కలికిని – కసరకుమీ!
తియ్యని మోవిచ్చి – దిద్దుకొందువుగాని
శయ్యపట్ల [2]రాపు – సెయ్యకుమీ! జాణ! ॥బాల॥

3. తరుణులలో మేలు – తరము సుమీ! నిన్ను
మరు కేళి మెప్పించు – మగువ సుమీ!
అరయ విజయ – రాఘవ! ఎట్టి దొరకైన
దొరకెనా? అలమించు – దొరకె నీకె ఓ జాణ ॥బాల॥

---

97. కాంభోజి - ఆది

(పరకీయ - ప్రౌఢ, ప్రగల్భ, ధీర)

పల్లవి:

ముచ్చటలే కరు వాయెగా

అనుపల్లవి:

వచ్చెనంటే పొరుగూరి – పలపే దూర మాయెగా॥ముచ్చ॥

1. అందుకలు పొందు లాయెగా
కలలోని ముడుపుగా నీ
చందము లాయెగా
అందకత్తె నెడబాసి – అప్పుడే మూడు నెల
లాయెగా ॥ముచ్చ॥

---

1. కొసరకు - సెయ్యముతో, 2. రవ్వ - శాయకు.

2. రాయబారము లాయెగా - చెలి నీ చేతిలోని నీడాయెగా
   ఈ యెడ పగవారి కెంతెంతో నవ్వులాయెగా
నాయకా ! మమ్మెడబాసి -
   నాలుగు నెల లాయెగా ॥ముచ్చ॥

3. అరుదుగ నాట లాయెగా - చేరిన చెలికి
   అందని మ్రాని పండాయెగా
చేరి పెంచు జెల్లవరము చెన్నుగా రమ్మని నన్ను
   మరు కేళి గూడిన - మమత లైదు నెల లాయెగా
॥ముచ్చ॥

---

98. సైంధవి - ఆది

(పరకీయ - పరోఢ, వృత్తి వర్తిష్యమాణ సురతగోపన)

పల్లవి :

మేర గాదురా ! నీ విడిదికి -
   పోర ప్రొమొక్కేరా !

1. మంటమారి మామకు నే - నంటే మిగుల రోసము
ఒంటి వెడల నీడు భావ - వింటే చాల మోసము
వెంట వెంట తిరిగేవు - విభు డింటనే వాసము
కంటకుసు నా మరది - కంటే ప్రయాసము ॥మేర॥

2. సుదతి యైన మా యత్త యీ - సుద్ది నాడే విన్నది
వదిన నమ్మజాలదు తల - వాకిటనే యున్నది
పదర వల దీ ప్రొద్దు నీ - పద్దు చెల్లుచున్నది
అదిగో ఈ వీధి కొనను - ఆరుదూరాచున్నది ॥మేర॥

3. పల్లకి దొరవైతే నా - పైటలో చేయి వేతురా!
ఇల్లా లనక కలసి మెలసి - ఇంత గాసి సేతురా!
ఇల్లు వెళ్ళనీదు సవతి - ఇంత రట్టు సేతురా!
తెల్లవారెను విజయరాఘవ! - ధీర! ఏమి సేతురా!
॥మేర॥

---

99. ముఖారి- చాపు

(పరకీయ - మధ్య. నాయకుడు-ధృష్టుడు)

పల్లవి :

వచ్చిననేమి ? రాకున్ననేమి ? - వనితరో! నీవద్దికి

అనుపల్లవి :

ముచ్చట దీర మా - మువ్వగోపాల! రారా యని
మోవి యాన నిచ్చేవో చెలియ! ॥వచ్చి॥

1. చేర దీసేవో ? యిందు రమ్మని - చెక్కునొక్కేవో ?
వారిజాక్షి! నీపై - వలచిన వాడని
గారవించేవో ? రమ్మని నన్ను - కరుణ జూచేవో ?
నేరము లెంచేవు - నెనరు లేనిచోట ॥వచ్చి॥

2. చిత్త మిచ్చేవో ? దేవుడని - సేవ చేసేవో ?
పుత్తడి బొమ్మ ! నీ - పొందుగోరిన నన్ను
*పొత్తు చేరేవో ? మరుని చేతి - పోరు దీర్చేవో ?
మత్తురాలవు నీ - మాట నమ్మియుందు ॥వచ్చి॥

3. మనవి వినేవో ? బాగా లిచ్చి - మదు పొసంగేవో ?
మునుపటివలె న -'న్నినసి నోరునిండ
ముద్దు పెట్టేవో ? నా నామదిలోని - మోహామెంచేవో ?
నను మువ్వగోపాలా ! - యని లాలించేవో ? ॥వచ్చి॥

---

100. కాంభోజి - ఝంప

(పరకీయ - స్వాధీనపతిక, మధ్య. అభిసారిక. నాయకుడు - అను కూలుడు. విప్రలంభ శృంగారము)

పల్లవి :

విడిచి పోలేక నడ - వడి గొన్న సరులతో

అనుపల్లవి :

గడిదేరి మువ్వగోపాలా ! - కాంతుడా ! యని ॥విడిచి॥

1. ముడిగొన్న చనుగవలె - జీరు కొప్పునను
సడలి యాడెడు విరుల - చేరు, నుదుటిపై
నిడిన కస్తూరి, చెమట - జారు కన్నులును
పొడగట్టి నట్లున్నదో చెలియా ! ॥విడిచి॥

---

* బత్తి... —బాధ.

2. అదనైన మోవిపై – గొదమ కెంపులతోను
పదరి నవ్వితె తేనె – లొలుకు ముంగురులు
చెదరి బొమలను సొంపు – గులుకు నెడనెడను
పొదలు నడుమున ముద్దు – గులుకు పెదవులను
అదరి పలికిన – పలుకు నేడు నా
మది నిలిచి నట్లున్న దో చెలియా ॥విడచి॥

3. ఎడలేని పిరుదులను – తడబాటు నడుగులను
నడిరేయి నా – కడకు వచ్చి కూర్చుండి
విడె మడిగి – మడుపు లందించి రవికె ముడి
విడిచి నప్పుడె తమక – మెచ్చి కూటముల
ఎడవాటు పైట కదు – తొడల జీరెడు తీరు
ఎడబాయ కెద నున్నదో చెలియా ॥విడచి॥

నాయిక
సామాన్యయై యున్న
పదములు

2

నాయిక సామాన్యయై యున్న పదములు

1. శంకరాభరణము - ఆది

(సామాన్య - ఖండిత)

పల్లవి :

అందగాడ వౌదువు లేరా - ఆదివరాహా!

అనుపల్లవి :

అందుకైతే జాణవు అ - ల్లందుకైతే జాణవు -
ఆదివరాహా! ॥అంద॥

1. ముప్పవగలు చాలించు - మొగవారు లేరో నీములో న
న్నప్పుగా బిలువ మనేవు - ఆదివరాహా!
తప్పుసుద్దులకెల్ల నే - తాళేదానను గాను!
అప్పుడే విన్నవించినాను - ఆదివరాహా! ॥అంద॥

2. విటరాయ! నీతో జేరి - వేగించిన నా సొమ్ము
అటమరించేది న్యాయమా? - ఆదివరాహా!
మటుమాయలు చాలించు - మాకియ్యవలసిన పైడి
అటుపెట్టి మాటలాడు - ఆదివరాహా! ॥అంద॥

3. కోడె కాడవై మువ్వ - గోపాలుని వలె నాతో నో
రాడ జూచే వదేమయ్యా? - ఆదివరాహా!
ఈడు లేని రతుల నేలి - యియ్యరాని బాస లిచ్చి
ఆడి తప్పకు దోసము - ఆదివరాహా! ॥అంద॥

భైరవి - రూపక

(సామాన్య - మధ్య, ముదిత)

పల్లవి:

అక్కా! చూడు వీ డెంత - అగడు కాడమ్మా!

అనుపల్లవి:

పక్కజేర వచ్చి నన్ను - బయలు చేసెనమ్మా! ॥అక్క॥

1. కిన్నెర మీటుకొంటు - నన్ను జూచి తన
కన్నుల దెలిసి - సన్న సేసి నా
చన్నుల పైకొంగు - చక్కదీసి తన
చిన్నిగోర నొక్కి వాడు - చీరి నా డమ్మా! ॥అక్క॥

2. చేమంతి పూలచెండు - చేతి కిచ్చి నా
సేవ సేసే నంటు వాడు - చేరి కొలిచి నా
మోవితేనె లివ్వనంటె - మ్రొక్కి నా డమ్మా! ఉన్న
తావు చూచి వచ్చేనంటు - తక్కిడి కాడమ్మా! ॥అక్క॥

3. పొగడ మాని కొనలలోని - సొగసు గెలలోని
చిగురు శయ్యమీద నన్ను - వగలు చేసెనమ్మా!
నగుచు పెరుందేవి పతి - నాయకుం డమ్మా!
పొగడి పొగడి నన్ను వాడు - పొందినాడమ్మా! ॥అక్క॥

---

3. పంతువరాళి - త్రిపుట

(సామాన్య - కలహాంతరిత)

పల్లవి :

అడపగత్తె వాని నంటిదైతే చాలా-అరుదూయు గాదుగదా!

అనుపల్లవి :

పడతిరో! మా మువ్వగో - పాలు డిటువలె -
పాడి తప్పినందుకు ఓ చెలియా! ॥అడప॥

1. కలికి! నేను లేనప్పుడు దానికి - గన్నుల మ్రొక్కునట!
ములుచయై తన కొంకొ ముద్దు బెట్టుమని - మూతి
చాచునట!
కులుకుచు మఱు పందుకొనుచు దాని చెయ్యి - గోరు
దాకించునట!
తొలగి నాతో నవ్వదోస మని యది - తోదోపుల
వచ్చెను, ఓ చెలియా! ॥అడప॥

2. పీఱు వా రిచ్చట నిండేరు వాకిలి - వేసి రమ్మనునట!
సారెకు దానితో బచ్చి దేరమిగుల - సరసము లాడునట!
చేర రావద్దు వద్దనగానే పైటలో - జేయి వేయవచ్చునట!
మేఱు మానిసి కాగా నందుకు లోగాక - మించ
నాడివచ్చెను, ఓ చెలియా! ॥అడప॥

3. కోమలి! నే నీడ నుండుకెల్ల నీ - కోసమని పలుకునట!
వేమరు దానిపై పండ్లు గొరికి చాల - వెరపించి
చూచునట!
ప్రేమతో నిను గూడకున్న నన్ను నీ - పేర
బిలువ మనునట!
భామరో! యిటువంటి మువ్వగోపాలుని - పదరి
పొందుజేసితి ఓ చెలియా! ॥అడప॥

---

4. కాఫి - చాపు

(సామాన్య - విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

అదరీనె మోవి తనకు దానె - వదలీనె నీవి

అనుపల్లవి:

మదిలోన వా డేమొ - మంత్రించె గాబోలు
సుదతి! మువ్వగోపాలు - జూచిన మొదలు! ॥అదరీనె॥

1. ఇది యేమో మాయా చిలుక వచ్చి - బెదరించి పోయా
నిదుర కంటికి రాక - నిన్నటాలనుండి
చెదరీనె చిత్తము - చెలియ యేమి సేతు? ॥అదరీనె॥

2. అప్పుడే కొమ్మా! నన్ను వా - డడిగించె నమ్మా!
ఒప్పక మా వార - లూరకుండుట జూచి
యుప్పతించి వా - డుసురసు రనె నేమో! ॥అదరీనె॥

3. లీలతో నిందువచ్చి తగి - లించెనే మందు
బాలరో! మువ్వగో - పాలుడు ననుగూడ
నీ లాగు నేమేమో - జాలము చేసేను! ॥అదరీన॥

---

5. కేదారగౌళ - త్రిపుట
(సామాన్య - దూతీ సంఘటన)

పల్లవి :

అమ్మ! నే జెల్ల చాలు నీ వెక్కడి - యూడదానవే!

అనుపల్లవి :

సమ్మతితో మువ్వగోపాలుని పొందు - సతమని యుంటివి ॥అమ్మ॥

1. ఎంత వలపైనను మొగవాని కస - మిచ్చి మాట లాడుదుర?
ఇంత లోనే వాడు రాకుంటే - చింతల జిక్కుదుర?
సంతస మెన్నడు లేదాయెనో! వాని - సడ్డ సేతురా? బుద్ధి
మంతురాలవని వద్దంటేమున్న నా - మాట విననైతివి! ॥అమ్మ॥

2. కలికి! ప్రాణేశ! రమ్మని బయలుగా - గౌగిలించేవు!
పలుకరించి యదేమన్న నాతోడ - భ్రమసి మాటాడేవు!
పలుమారు వానిపేర జెలికత్తెల - బిలిచేవు! యెందు
వలచే వారు కద్దు, సీమలో నీనలె - వలచే వారు లేరు! ॥అమ్మ॥

3. ఇది యేమో యన్నము వాని పొత్తునే గాని - హితవు
గా దనేవు !
మదిరాక్షి ! మువ్వగోపాలు నొద్దనే గాని - నిదుర
రా దనేవు !
బెదిరేవు వానిపై మనసు నిలుపలేక - మొదలె కూడి
నావు !
ఎదలోని వెత దీరదు నీ మోహ - మింతకు దెచ్చెగా !
॥అమ్మ॥

---

56. కాంభోజి - ఝంప

(సామాన్య - దూతీ సంఘటన)

పల్లవి :

ఇంత దయగలవాని - నేల రా వద్దంటి ? - వెంత నిర్దయు
రాలవే !

అనుపల్లవి :

సంతతము మా మువ్వగోపాలసామి నీ -
సరసత్వములె యెంచునే ఓ చెలియా ! ॥ఇంత॥

1. వెలది ! నీ గుణ మమృత మని నిండు కొలువులో -
వేనోళ్ల గొనియాడునే !
పలుమారు నీకు సరి రూపవతి లేదనుచు - బాస చేసెద
ననియెనే !

తెలిసి పదివేల జన్మములకు నీ ఋణము - తీర్చుకో జాల
నననే!

చెలియ! తనమీఁద నీ - నలుక చెందినది తా - జేసిన
పాప మనేనే! - ఓ చెలియరో! ॥ఇంత॥

2. మును నీదు కెమ్మోవి తేనెలానగ ప్రాణ - ములు నిలిచి
యున్న వనేనే!

ఘనమైన విరహవేదన కోర్వజాల నిక - కాచి రక్షించు
మనేనే!

తనువు తన సొమ్మె, యిచ్చకము గా దీమాట - తన చిత్త
మెఱుగు ననేనే!

వనజాక్షి ననగ బని లేదు నా పాలిదైవము - కరుణవప్పె
ననెనే, ఓ చెలియరో! ॥ఇంత॥

3. ముందు మా మువ్వగోపాల! రారా! యనిన - ముద్దు
తా మరవ ననేనే!

కందర్పుం డిక నేమి చేసునో యెరుగమా - కలికితో
దెలుపు మననే!

మందె మేలమున నే నాడినమాట తన - మదినుంచ
వలువద నెనే!

ఇందుముఖి ననుగూడి లాలించిన సొగ - సెంతనుచు
దలతన నెనే! ఓ చెలియరో! ॥ఇంత॥

---

7. కల్యాణి - త్రిపుట*

(సామాన్య - అన్యాసంభోగ దుఃఖిత. "తనకు ఆప్తముగా నుండే దూతి నాయకుని కలసిన చిహ్నముల జూచి కోపించేది గనుకనున్ను తమ యింటిలో నుండే చిలుక పలుక నందుననున్ను దూతి అద్దము చూచుకొని మోవి పలుకాటు చూచుకొన్నందుననున్ను, నాయకుని పీతాంబర మెత్తి దూతి వాసన జూచినందు నున్ను నాయిక తెరచాటున పొంచియుండి దూతిని చూచినది గనుకనున్ను.")

పల్లవి:

ఇంత మేలుదానవా? ఓ చెలియా! నీ – వింత
మేలుదానవా?

అనుపల్లవి:

ఇంతి మున్నగోపాలు – నింటి కేల పొమ్మంటివే? ॥ఇంత॥

1. చెలు లొక్కరును లేరు – చిలుక పంజరమున
పలుక కున్నది యల్ల – భావమేమో!
తెలుసుకొందా మని – తెరచాటున నుండిన
కలికిరో! వాడే చ – క్కని వా డంటివి! ॥ఇంత॥

2. మరి యే మందువోయని – మాటాడక నీ గుట్టు
నరసే నన కేల – నద్దము పూని
మురిపముతో నీదు – మోవి విరిచి చూచుకొని
నెరజాణవైన వా – నికి నీడు లే దంటివి! ॥ఇంత॥

---

* అట

3. వాని బంగారు దుప్పటి – వాసన చూచి గుబ్బల
పై నొత్తుకొని మువ్వగో – పాలరాయని
పూని యింకొకసారి – పొందకేల పొమ్మంటి ? నాడు
దాని బుద్ధి యెంత మాత్ర – మని దూరుకొంటివి !
॥ఇంత॥

---

8. శంకరాభరణము - త్రిపుట

(సామాన్య - సౌందర్య గర్వితె)

పల్లవి :

ఇంత మోహమేమిరా ? – ఇందరికంటె – ఇంతి చక్కని
దేమిరా ?

అనుపల్లవి :

సుంతసేపు దాని – చూడకుండగ లేవు !
అంతరంగము దెలుప – వదియేల ? మువ్వగోపాలా !
॥ఇంత॥

1. నీ కెదురుగ వచ్చునా ? – నెనరూరగ – నిండు కౌగిట
జేర్చునా ?
ఆకు మడుపు లిచ్చునా ? తన చెలిమి – కైన వాడని
మెచ్చునా ? తమి హెచ్చునా ?
ఏక చిత్తమున మీా రిద్దరు – నింపుసొంపుగ నున్న ముచ్చట
నాకు విన విన వేడు కయ్యారా ! యిపుడాన తీరా !
॥ఇంత॥

2. మోవి పానక మిచ్చునా ? కొసరి కొసరి – ముద్దులాడ
నిచ్చునా ?
తావి పువ్వుల తెచ్చునా – తన సొగసుకు – తగినవాడని
మెచ్చునా ? మనసిచ్చునా ?
దేవరే మగడు కావలెనని – భావజుని పూజలొనరించిన
యా వనిత పే రేమి సెలవీరా ! సిగ్గేల ? లేరా ! ॥ఇంత॥

3. సంతోషముగ నాడునా ? తంబురమీాట – సంచుపాట
పాడునా ?
వింతరతుల గూడునా ? ఆ సమయమున – విడువకుమని
వేడునా ? కొనియాడునా ?
సంతతము నన్నేలుకొని యా – కాంతపై వలచినపుడె
యింక
కొంత యున్నదో మువ్వగోపాలా ! – కోఉడమేలా ?
॥ఇంత॥

---

9. వసంత భైరవి - ఆది

(సామాన్య - కలహాంతరిత)

పల్లవి :

ఇంత రాపు చేసితే – నే నెట్లోర్తునే ?

అనుపల్లవి :

ఇంతి ! మువ్వగోపాలుడు – వింతదానివలె నన్ను ॥ఇంత॥

1. మొదల వా డీడకు వచ్చి - మ్రొక్క పొందవలె నన్న
సదయుడ! వద్దు నేస్తమే - చాలు నంటినే!
కదసి నా మాట వినక - కాళ్ల వేళ్ల బెనగుచు
పదివేల బాసలు చేసి - పాయజాల ననేవా ॥డింత॥

2. మనసు దెలియ నలసి - మా యింటికి రావద్దన్న
కనుగొన దిటవులేక - కన్నీరు నించెనే!
పెనగొన్న తమకాన - పెదవులె తడుపుచు
నిను బాయ లేనని - నెలత బతిమాలిన వా ॥డింత॥

3. నీ మాట నమ్మ రాదోయి! - నే జాల కోపకత్తెను
ఏ మన్న నేమి వచ్చునో - ఎందుకంటినే!
మోము చూచి వాడు తన - మోహమే వ్రాటకాపని
కోమలిరో! మువ్వ - గోపాలుడు ననుగూడి ॥ఇంత॥

---

10. కాంభోజి - ఆది

(సామాన్య - ప్రౌఢ, ప్రేమాధిక)

పల్లవి:

ఇంత లేదని యెంచకురా!

అనుపల్లవి:

కంతుని గన్న చక్కని - కరిగిరి వరద! నా సామి!
॥ఇంత॥

1. నిను బాసి తాళలేను ? – నీ సొమ్ము జేసితీ నామేను
తనివి దీర్చక పోనీను! – తమి నిల్పలేను ?
నను విడనాడెద నను వగమాను !– మఱచను మోహము –
నా మదిలోను !

దనరగ నీవు నా – దైవముగాను
మనసున నెంచితి – మక్కువతోను ! ॥ఇంత॥

2. ఇక్కడ నుండ మనసా యేమో – యేమో తెలియదు
నీ మాయ !
సొక్కుపొడి చల్లినట్లాయె – సుగుణో నిధేయ !
అక్కట నీవు న న్నరమర శాయ – జిక్కితి మదనునిచే
విటరాయ !

మ్రొక్కిన దిప్పవు – మోమిా చాయ !
చక్కని సామిగా – చాల నిను బాయ ! ॥ఇంత॥

3. తెలిసి మువ్వగోపాల ! – దేవుడవై న న్నీ వేళ
కలసి యేచేది మేల ? – కంటి నీ లీల !
సొలపున నను దయ జూడ వదేల ? – చెలిమితో యేచేవో
చాల !
కలిగితివి కరివరద ! నా పాల – కలవని నమ్మితి – కరుణా
లోల ! ॥ఇంక॥

---

11. భైరవి - ఝంప

పల్లవి :

ఇంత విరహము ? - పలుక వెరపగు - యింతి తానెటు
సైచునో ?

అనుపల్లవి :

కాంతు డద్భుతుడనగ నిన్నన - కారణమేమి ? శ్రీ
వీరరాఘవ ! ॥ఇంత॥

1. గంధ మెండిన గంధవతి కుచ - కలశముల గన్నీటి వెల్లువ
చింది కళపెళ లుడికి చెలిపై - జింది మీనై మిట్టి పడినది !
కందె హారము నీలసరమై - కర్పురము నీరాజనంబై
యుం డనుచు రా చిలుక వెలువడి
మందిరము దెస మరలి చూడదు ! ॥ఇంత॥

2. చంచలేక్షణ ! పెంచి నంసయు - కాంచనమ్మున చెలువు
తామర
కొంచు రాగ నూర్పు సెగలను - మించ సొరగను
గాంచుమీ
మంచునీరు కషాయముగ నటు దించి - మించు సతి
వేలుంచ చుయ్యనే !
మించునని చెంగలువ చెలి కో - పించివైచిన ముగ్ధ
గనుమీ ॥ఇంత॥

3. ధ్యానమున నిను జేరి అమృత – పానమున కళలూరి
కలయుచు
మేను మరచిన దేమొ తెలియదు ! – చాన పరవశ గతిని
ఉన్నది !
నేను కావలసినదె కాక మ – న్నించి కరుణించి అభి
మానమున మా చెలికిప్రాణ – దాన మొసగు శ్రీ
మువ్వగోపాల ! ॥ఇంత॥

12: నాటనామక్రియ - త్రిపుట

(సామాన్య - మధ్య, ముదిత)

పల్లవి :

ఇంతహాయి వింత

అనుపల్లవి :

కంతుజనక నా రెండు కన్నులాన నీతో పొందు ॥ఇంత॥

1. ఆనవాలు జుంటితేనె – లారగించితివో యేర !
ఆనతీయ రాదటర – అందము గాను !
పూని నీ చెక్కిలి – పుక్కిటాకు లంది యంది
యానగా నానగా తీ – యనై యున్నదిరా గోపాల !
॥ఇంత॥

2. కలపము పన్నీరు జాజి – కదంబము మైనిండ
నలదుకొన్నావు గాబోలు – నందముగా
కలుకు గుబ్బలను రేడు – గుమ్మికొని లీయ బోవ
జలువ వాసనలు వెద – చల్లరా మువ్వగోపాల! ॥ఇంత॥

3. ఎన్ని మందు లిడితివో! యెంత మంతిరించితివో!
చిన్నదాన! నీ మాయల – జిక్కితి లేరా!
నిన్ను జూడగ జూడ – నేడు నా తమి మించి
తిన్నగా నెందైన దనివి – తీఱదు మువ్వగోపాల! ॥ఇంత॥

---

13. సురట – త్రిపుట

(సామాన్య - ప్రౌఢ, ధీర, ఖండిత. నాయకుడు ధృష్టుడు)

పల్లవి:

ఇందెందు వచ్చితిరా? అలదాని యిల్లు
ఈ వీధి గాదు పో పోరా!

అనుపల్లవి:

మందరగిరిధర మా మువ్వగోపాల! కుందరదనను మది
॥ఇందెం॥

1. హెచ్చైన వెన్నెలలో – ఇల్లు ఎరుగక నీవు
మచ్చకంటిని గూడి – మైమరచితివేమో!
మచ్చికతో దాని – మనసు చల్లగ జేసి
గ్రుచ్చి కౌగిలించిన కోమలి నేగానర! ॥ఇందెం॥

2\. నడిరేయి ఝాము వేళ – నాతి నీవును గూడి
నడచుకొన్న చిన్నెలు మా – నాతి దెలిపెనుర!
వడివడి వీథిలో – వద్దికి వచ్చి రవిక
ముడి విప్పి వచ్చిన – ముచ్చవు నీవే కావా? ॥ఇందెం॥

3\. మదన లాహిరి మించి – మదవతివలె వచ్చి
వదలకున్నా విదేల – వద్దు పోపోరా!
మదన కేళిని గూడి – మనసు మెప్పించినది, యు
విద లందరు జూచెర – యుదయ మాయెనులేర! ॥ఇందెం॥

14\. సౌరాష్ట్ర : త్రిపుట
(సామాన్య : పరిహాసము)

పల్లవి :
ఇక నిన్ను నమ్మరాదే! ఓ – యింతిరో! మాట లేటికే?

అనుపల్లవి :
ఒక వేళ నవనీత – మొక వేళ పాషాణ
మకట నీ చిత్త – మయ్యయ్యో! చెలి! ॥ఇక॥

1\. సరసు డని మెచ్చుకొందువు! ఏ వేళ నీ
చక్కెర కెమ్మోవి యాన మందువు!
తిరుగ లేని కోపము దెచ్చుకొందువు! నాదు
సరసకు రావు! యెంచ నన్ను దూరేవు!
॥ఇక॥

2. చెలువు డని భక్తి సేతువు! తమి - దెలిసి ప్రేమచే
జేరదీతువు!
కలికిరో! తిరుగ - కాక సేతువు!
చలమేల జేసేవు? చాలు - చాలు పదివేలు! ॥ఇక॥

3. కూరిమి నీవె నే నంటివి మువ్వ - గోపాల! యని కూడి
యుంటివి
వేరే యింతుల చాడి - వింటి విది మేలా?
వారిజముఖి! యేల - వాదాడ వచ్చేవు? ॥ఇక॥

---

15. కల్యాణి - త్రిపుట

(సామాన్య - ప్రౌఢ, ఉత్తమ)

పల్లవి:

ఇచ్చిన మంచిదె! - ఈయకున్న మంచిది! - యింటికి
రమ్మనవే!

అనుపల్లవి:

వచ్చితే నే మనవలదు! - నొచ్చుకొ నేని
మెచ్చరాని చుట్టమె! - మువ్వగోపాలుడు! ॥ఇచ్చిన॥

1. కలనాడు ఒక గవ్వ - గా సెలవు సేయడా?
తలచిన వస్తువు - దయసేయడా?
కలిమి లేము లనగ - కావడి కుండలు!
కాలము ఒక రీతి - గా వచ్చునా ఉండి? ॥ఇచ్చిన॥

2. మేలు దలపక యీ - వేళ పో పొమ్మంటే
వాలు గంటి దై - వము మెచ్చునా ?
ఆలోచ నెందుకె ? - అతడు మనకు లేడా ?
కాలము పోవును - కడకు మాట నిలుచు ॥ఇచ్చిన॥

3. నేడు వచ్చిన నెనరా - నెలత ! నన్ను రతుల
గూడిన ముచ్చట - గురు తెరుగవా ?
ఆడికెలకు తా - నాదునా బాగాయె
వాడ బండ్లలో వచ్చు - బండ్లు వాడల బోవు ॥ఇచ్చిన॥

---

16. భైరవి - త్రిపుట
(సామాన్య - అతృప్త)

పల్లవి :
ఇటువంటి వాడు రానేలే ?, యీలాగైతే
యేటి వేడుక తనమే ?

అనుపల్లవి :
విటరాయు డచ్యుత - విజయరాఘవు డెంతో
వెరచు నమ్మా ! దానికి, ఓ చెలియా ! ॥ఇటు॥

1. అలివేణి రాగా జూచి చిలుక-యయ్య వచ్చినా డంటె నందు
కలికీని నా యిల్లు యీ యింతి పొరుగని
చిలుకను దండింతునా ?
యిలలోన ఇటువంటి మగవారి వరస
లెందైన గనుగొంటిరా ? ఓ చెలియా ! ॥ఇటు॥

2. ఈ రాతిరి మా యింటికి పావురము
హెచ్చు తమి గలిగిన దీ
సారి నా యుపరతి సల్పితే పలుక - కూర కుండు నటవె ?
యా రతి కూజిత మాపె వినేనంట !
యళికి నే నేమి సేతునే ? ఓ చెలియా ! ॥ఇటు॥

3. కలికిరో ! విజయరాఘవుడు తాను నేను
గంతు కేళి గూడగ
పలుమారు గిలుకల కోళ్ల పట్టె మంచము
ఘలుఘలు మంటేను !
మెలతరో ! యా సద్దు నాపె వినే నంటే
మెల్ల నే నను కూడనే ! ఓ చెలియా ! ॥ఇటు॥

---

17. మోహన - అట

(సామాన్య - కలహాంతరిత)

పల్లవి :
ఇద్దరికి సరి వలపు లాయె !-ఎవరికైన దెలుప వశమె ?

అనుపల్లవి:
ముద్దు తిల్ల గోవిందునికి మా - మోహనాంగికి ! ॥ఇద్ద॥

1. విభుడు పాంచాలదేశాధిపతి ! - వెలది పద్మిని వంశజాతి!
ఉభయ వాదుల మనసులు మమతలు
యువిదలార , తెలిసి తెలియలేరు ! ॥ఇద్ద॥

2. కంటిరా ? వింటిరా ? వీరి రూపము కంటె
కంట కంటకుని గన్నవారలు !
యెంటి యెంటములచే నెడసేయ
ఓ భామ ! నీ చేత నా చేత నౌన ! ॥ఇద్ద॥

3. నాలుగు జాతుల వేశలు దెలిసి ! నాతి విభుడు కలసిమెలసి !
తేలించ మా మువ్వ గోపాలుడే
తిల్ల గోవిందరాయుడైనాడే !॥ఇద్ద॥

---

18. పున్నాగవరాళి - త్రిపుట
(సామాన్య - ప్రేమగర్విత)

పల్లవి :
ఇద్దరి హృదయము లేక హృదయ మైతే - వద్ద నే వా
రెవ్వరే ?

అనుపల్లవి :
సద్దు సేయక నా వద్దికి వచ్చి
ముద్దు బెట్టుచు మోవి యూనుచు
మోదమున నన్నాదరించుచు ! ॥ఇద్ద॥

1. అలివేణి ! వినవే ! యీ - యాదిత్యుని పాపము !
బలిగా ఎదురుగా - బట్టె నంచు !
చెలియరో ! వినవో యీ - జలజము లలర గలికి
చిలుకల కొలికి ముద్దుల - గులికి నాతో పలుకరింపగ !
॥ఇద్ద ॥

2. చంద్రమండలమున - సంకేతమే మేఘ
బృందము బాధించె నటంచు
ఇందీవరముల వికసింపవే భామ!
మందగమన! మకరంద భాషణ!
సుందర స్వచ్ఛందము మన ॥ఇద్ద॥

3. చంచలమతి నీవు - చాడి మాటలు విని
వంచనల కొడిగట్టినావేమో!
పంచ శరుని గన్న ప్రణతార్తిహరుడు మా
కంచి వరదుని మంచి తనమున నెన
రుంచి కరుణించగ మన! ॥ఇద్ద॥

---

19. ముఖారి - చాపు

(సామాన్య - ప్రేమాస్పద)

పల్లవి:
ఇన్ని విధముల బూజించేర సామి! - యింతిని నను
గూర్చుమీ!

అనుపల్లవి:
ని న్నెంతోగా వేడుకొన్న నందుకు నా
నెంజలి దీర్చుసుమీ! నా సామి! ॥ఇన్ని॥

1. కన్నె మోము నేను గనుగొన గలిగిన
పున్నమొక్క ప్రొద్దుండేర సామి!
కన్నులు ముద్దాడ గలిగిన నే జంట
కలువ పువ్వుల బూజించేర సామి!

సన్ననూగారంట గలిగిన వాగుల
చేతి వ్రతము లుండేర సామి!
చన్ను లంట గలిగిన బంగరు కల
శము శిఖరముపై నుంచేర సామి! ॥ఇన్ని॥

2. తియ్యని మో వాన గలిగిన ననజంటి
తేనె లారగింపిం చేర సామి!
శయ్యపై దాని న న్నెనయ జేసిన నంత
చతుర్దశి చెల్లించేర సామి!
ఒయ్యారి జిగిచూపుల నన్ను జూచిన - నొప్పుగ
నారతు లెత్తేర సామి!
నెయ్యంపు బొందున జెమటల దడిసిన - నిత్యాభి
షేకము జేసేర సామి! ॥ఇన్ని॥

3. బాల నన్ను బిలిచిన నిన్ను మువ్వగో - పాలరాయడని
పిలిచేర సామి!
చాల ప్రొద్దు వేడుక నుండ గల్గిన-జాగరములు గాలించేర
సామి!
మేలుగ రతులను మెలగిన నీకు ల - క్ష్మికి గల్యాణము
చేసేర సామి!
వాలుగంటి యెదనుండ గలిగిన నే - వేళ నిన్ను దలచేర
సామి! ॥ఇన్ని॥

---

20. కాంభోజి - ఝంప

(సామాన్య - తృప్తాతృప్త; నాయకుడు - అనుకూలుడు)

పల్లవి:

ఈరీతి మదన సామ్రాజ్య - మిచ్చిన చెలి
నే రీతి మది నెడసి యుండు?

అనుపల్లవి:

చేరుకొని రతి కేళి యందు - చెక్కులను
జీరె తన కొనగోరులందు! - పోకముడి
జార నోరకు దీసి - కేరి పైకొన్న వగ
మీాఱి మనసెడ బాయదో - చెలియ! ॥ఈరీ॥

1. విడిచి పోలేక నడ - వడి గొన్న సరులతో
ముడిగొన్న చన్నుగవ సోరు - కొప్పునను
సడలి యాడెడు విరులచేరు - నుదుటిపై
నిడిన కస్తురి చెమట జారు - కన్నులను
ఏడవాలు పైటకడ - తొడల జీరెడు తీరు
పొడగట్టి నట్లున్నదో చెలియ! ॥ఈరీ॥

2. అదనైన మోవిపై - గొదమ కెంపులతోను
పదరి నవ్విన తేనె జిల్కు - ముంగురులు
చెదరి బొమలను సొంపు గుల్కు - ఎడ నెడను
బొదలు నడుమున ముద్దులొల్కు - పెదవులును

అదర పల్కిన పల్కు - వదలకను నేడు నా
మది నిలిచి నట్లున్నదో - చెలియ ! ||ఈరీ||

3. ఎడలేని పిలుపులను - దడబాటు నడుగులను
నడురేయి నా కడకు వచ్చి - కూర్చుండి
విడె మడిగి మడుపు లందిచ్చి - రవిక ముడి
విడిచి నపుడే తమక మెచ్చి - కూటముల
గడిదేరి మువ్వగోపాల యని - కలసినది
ఎడబాయ కెద నున్నదే - చెలియా ! ||ఈరీ||

---

21. కన్నడ - అది

(సామాన్య - అన్యాసంభోగదుఃఖిత)

పల్లవి :

ఈలాగు సేతురా ?

అనుపల్లవి :

బాలరో ! మగవాడు - పాలుమారిన గాని ||ఈలా||

1. మెచ్చి వాడు నిలివెడు ధనము నీ
కిచ్చెద ననగ నేమి ఫలము ?
ఎచ్చట యీ పాపము వినము కాన
వచ్చెను నీ చెలికత్తె తనము ! ||ఈలా||

2. ఎనయు లేదని నాతో నంటివి ! వా
డేమి కావలెనో మచ్చకంటి !
వినవే! యింత సే పేల యుంటివో ?
వెలది ! నీ మాయ నెల్ల గంటి ! ॥ఈలా॥

3. తోడి తెచ్చెద నని యందు జేరి వాని
గూడుదుర టే ? దోసకారి !
మోడితో నీ విపు డున్న దారి తెవిసె !
మువ్వగోపాలు పొందు గోరి ॥ఈలా॥

---

22. తోడి - త్రిపుట

(సామాన్య - ప్రవత్స్యత్పతిక)

పల్లవి :

ఊరికి పోక నేడిం - దుండేది మేర

అనుపల్లవి :

వారిజాక్షులార ! కంచి - వరదుడు నా
కెదురు చూడగానే ! ॥ఊరికి॥

1. తొలుత నే నొచ్చే టప్పుడు - తోచీని మనసు కెంతైనా !
ఎలనాగ ! నా కన్నదరె - ఏమి సేతు నే ?
పలుమారు నన్ను పేరను - పలుకరించ డేమో తెలియ దే !
చల మేల ? నన్నంప రే - శకునము మళ్లించవలెను !
॥ఊరికి॥

2. ఎంత మీరు లాలించిన - ఎన్ని సొమ్ములు పెట్టిన
సంతోస మై యుండదే? నా - సామి నెడబాసి!
ఇంతులార! నా మోహము - యింతింతని తెలుప
వశమా?
కంతుజనకుడు నేడు నా - కలలో వచ్చి నాడమ్మ!
॥ఊరికి॥

3. చిన్న నాట నుండి నేను - చెలిమి జేసితి ఎంతైన!
ఎన్నికతో మరుకేళి నెనసి - యున్నదాన నయ్యయ్యో!
... ...
... ... ॥ఊరికి॥

---

23. సురటి - త్రిపుట

(సామాన్య - జ్యోత్స్నాభిసారిక)

పల్లవి:

ఎంత చెలిమి చేసితివే? - యింతిరో నీవు!

అనుపల్లవి:

ఇంతింతని తెలుప వశమా? యిపుడు నీ దిగులు ॥ఎంత॥

1. నిన్ను కౌగిలి జేర్చి - నీ చెక్కిలి ముద్దు బెట్టి
కన్నుల నీరు నించి - కడు దైన్యమున
వన్నెలాడి! నిన్ను బాసి - వచ్చిన నాటనుండి
వెన్నవలె కరిగి కరిగి - వేసటకే లోనైతి! ॥ఎంత॥

2. నా వలెనే నీవు – నా భావ మంత దెలిసి
దేవు నాన మైమఱచి – తెలివి నోడితివి !
నావంటి పాపజాతికి – నాతి యీా విత్తమైతి !
నీవంటి దానికి – నీతి గాదె ! ఓ చెలియ ! ॥ఎంత॥

3. పొంకముగా వద్ద జేరి – పూవిల్తుని కేళి
కొంకక గుబ్బల గుమ్మి – గూరిమి మీారగ
యింక నైన గౌగిలించి – యింతి ! వేడుక మీార
పంకజాక్షి ! మువ్వగో – పాలా ! యని న న్నేలక నే ?
॥ఎంత॥

---

24. కాంభోజి - ఆది

(సామాన్య - ప్రేమగర్విత)

పల్లవి :
ఎంత లేదని యెంచకురా !

అనుపల్లవి :
కంతుని గన్న చక్కని – కరిగిరివరదా ! నా సామి !
॥ఎంత॥

1. నిను బాసి తాళలేను ! – నీ సొమ్ము జేసితి నా మేను !
తనివి దీర్చక పోనీను ! – దక్కితి నేను !
నను విడనాడే – నను వగ మాను !
ననిచెను మోహము – నా మదిలోను !
తడరగ నీవు నా – దైవము గాను !
మనసున నెంచితి – మక్కువతోను ! ॥ఎంత॥

2. ఇక్కడ నుండ మన సాయె! – ఇది యేమో తెలియదు నీ మాయ!

చొక్కపొడి చల్లి నట్లాయె! – సుగుణవిధేయా!

అక్కడ నీవు నన్నరమర సేయ – జిక్కితి మదనునిచే విటరాయ!

మొక్కిన ద్రిప్పవు మో మీ చాయ!

చక్కని సామి! నీ చల మిట్లాయె! ॥ఎంత॥

3. తెలిసె మువ్వగోపాల! – దేవుడ వైతి వీ వేళ!

కలసి యేచు టదేల? – కంటి నీ లీల!

సొలపున నను దయ – జూడ వదేల!

చెలిమి మాని యే – చెదవుర చాల!

వలచితిరా నిను – వరద! నా పాల!

గల వని నమ్మితి! – గరుణాలోలా! ॥ఎంత॥

---

25. మధ్యమావతి - అట

(సామాన్య - సౌందర్యగర్వితి)

పల్లవి:

ఎంత లేదు నాతో – నీడు సేతురా!

అనుపల్లవి:

వింత లాయె! కసుకాయ మధుర మాన!

వినరా మువ్వగోపాల! సామి! ॥ఎంత॥

1. నీ మనోభావము దెలియ నేర్చునా ?
నెనరుగా ని న్ననుసరించ నేర్చున ?
వేమారు మోడి చేసీనా? నా వలె – వేడి పిలువ నేర్చునా?
ప్రేమ మీఱ నీ బాళి రంజిల్ల
పెదవి తేనె లాని ముద్దాడ నేర్చున ?
సామిగా పదివేల చుక్క లాయెను !
చంద్రునికి సరి వచ్చునా సామి ? ॥ఎంత॥

2. అతిశయ లీలలు సేయ నేర్చునా ?
అణకువై ముచ్చట లాడ నేర్చున ?
రతివేళను నిన్ను తమి రేపించ నేర్చున.........?
సతతము నీ తమి యుప్పొంగ జేసి
చౌసీతి బంధాల బెనగ నేర్చున !
మితి లేని యిత్తళి సొమ్ములు హెచ్చైన
బంగార మౌన సామి ? ॥ఎంత॥

3. కొక్కోక శాస్త్రము జదువ నేర్చున !
కుచముల నీ రొమ్ము గుమ్మ నేర్చున !
అక్కరదీర ని న్నలయించక రతికేళి ననుభవింప నేర్చున !
చక్కెర విల్తుని గన్న మువ్వగోపాల !
చల్ల పడిగంట్లు ముత్యమౌనా సామి ! ॥ఎంత॥

---

26. ముఖారి - చాపు

(సామాన్య - ఖండిత, మధ్య ధీరాధీర, నాయకుడు ధృష్టుడు, ఈర్ష్యామాన విప్రలంభ శృంగారము, రౌద్రరసము, హాస్యరసము.)

పల్లవి :

ఎందుకురా బొంకేవు లేదని నాతో ?
ఎమ్మెలు సేయకురా !

అనుపల్లవి :

ముందటి వాడవా ? వేణుగోపాల !
ముచ్చు వగలు మానరా ! ॥ఎందు॥

1. నిన్న దా నింటికి బోలేదో ?
నీ వది నన్నాడుకో లేదో ?
అన్ని ఇప్పుడే తారాణ గాదో ?
అవుర ఈలాగైతె కోపము రాదో ? ॥ఎందు॥

2. సరసము లాడుకో లేదో !
సన్నజాజులు జడ నుంచ లేదో !
పరిమళగంధ మలదుకో లేదో ?
భామ చేతి విడె మందుకో లేదో ? ॥ఎందు॥

3. చెలిని గాగిలించ లేదో ?
చేరి మోమును ముద్దిడ లేదో ?
కిలకిల నవ్వుకో లేదో ?
కీరవాణిని మెచ్చుకో లేదో ? ॥ఎందు॥

4. దయ మరువ వద్దన లేదో ?
దక్కితి నని వేడుకో లేదో ?
నయముగ పరము వినలేదో ?
నాతి నిను బాయ లే ననలేదో ? ॥ఎందు॥

5. నను గూడినవాడవు కాదో ?
నాతో నీ సుద్ది తెలుప నీదో ?
చిన్నబుచ్చితే దోసము గాదో ?
కన్నె నేలితి నని బలుకరాదో ? ॥ఎందు॥

---

27. కేదార గౌళ—చాపు

(సామాన్య - సఖీ పరిహాస లక్షణము)

పల్లవి :
ఎన్ని పోకిళ్ళ బోయేవే
యింతిరో నీవు !

అనుపల్లవి :
ఎన్నడు మువ్వగోపాలు
డెనసెనా ? విర్రవీగేవు ॥ఎన్ని॥

1. సతతముగ నొక నాడైన
చక్కగా నిను జూచీన ?
హితవు మీరను తమక
మెపుడైనను రేచీన ?

విత లెంత రాక కులికెదవు
పేరు విన్న మాత్రాన నే వుబ్బే
అతిశయంబేమి ? నీదు మెరువడి
"అల్పం పటా భిక్షం" ! ॥ఎన్ని॥

2. సరివారు గైకొన్నట్లు ఎచ్చైన
సరిగ కోకల గట్టేవు !
సరసముగాను ఇంటి వె
చ్చానికై పది రూకల
మరచినావా ? ఇక నేమో యొక
మంచి వలువతో నే అల్పునికి
ధర నైశ్వర్యము వచ్చితే
అరద రాతిరి గొడుగు బట్టుకొన్నట్లు ! ॥ఎన్ని॥

3. నిన్ను నీవే మెచ్చుకొనుచు !
నిలువు టద్దము చూచుకొనుచు !
చెన్నుగ నీ రతుల మెప్పించి
చెలగితి ననేవు !
కన్నవారితో సాటి యె
క్కుడ లే దనేవు !
ఎన్న డెక్కని వాడు గుఱ్ఱ
మెక్కితే ముందు వెన కైనట్లు ॥ఎన్ని॥

---

28. కాంభోజి - ఆది

(సామాన్య - అదివ్య)

పల్లవి :

ఎవ్వ రతని చూచినాడే? యింతిరో నన్ను!

అనుపల్లవి :

జవ్వని! మా మువ్వగోపాల!
సామి నా మర్మము దెలియక ||ఎవ్వ||

1. మానగలేని మనసు భ్రమలే
కానగలేదు నా కపటము చాలే!
తానే యింటికి వచ్చి దాగగ యుండలే?
ఏనుగనెక్కి దిడ్డి ఈగ దూరగ నేవే! ||ఎవ్వ||

2. గదసి దిగులుతో గతి గూడతో
సదమదమై యుండిన సామి యిత డేమి?
తుదమొద లైన నేమి? దొడ్డ కొంచె మయినా నేమి?
చదవక వే యింటి జవ్వాజి మా కేమి? ||ఎవ్వ||

3. పరిపరి వితముల పణతిపై నేమందు?
సరసము విరస మైతే సామి నేమందు?
మరుకేళి కొత్త లాయె
మా మువ్వగోపాలు పొందు!
అరుగు మీది బిరు దైతే
అపుడే నే గూడి యుందు! ||ఎవ్వ||

29. భైరవి - ఆది

(సామాన్య - విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

ఏటి నేస్త మిక - బోటిరో ! వినవె !

అనుపల్లవి :

నేటి రేయి మువ్వగోపాలు డా
బోటితోనే గూడి నపుడె ॥ఏటి॥

1. కాసు వీసము లేటికే ? - ఘనుని పొందే చాలు నని
ఆస చెంది యుంటి గాని ! - అతివరో ! వినవే !
మోసగాడు దా నింటిలో - వాసమై యున్నా డిపుడు !
॥ఏటి॥

2. ని న్నెడ బాయ నని - ఎన్నెన్నో బాస లిచ్చి !
పన్నీరు గంధము దెచ్చి - పైనిండ నలది !
వన్నెలాడి వద్ద జేరి - వలచి యున్నా డిపుడు ! ॥ఏటి॥

3. చిన్ననాటి నెనరైన - చిత్తమున నుంచినాడ ?
మన్నించి యాడిన - మాట మాయ లాయెనే !
మున్ను నన్నేలిన (శ్రీ) - మువ్వగోపాలుని తోను ! ॥ఏటి॥

---

30. భైరవి - ఆది

(సామాన్య - దివ్య)

పల్లవి :

ఏటి మమత ? యెక్కడి యాస ? – యెవ్వరి కెవ్వరే ?

అనుపల్లవి :

పాటల గంధి ! మువ్వగో
పాలుని నమ్మరాదె ! ॥ఏటి॥

1. కను సన్నలో బిలువ లేద ? – కరము లెత్తి మ్రొక్కినది లేద ?
అనుసరించి వెంట తిరిగి – యాడుకొన్నది లేద ?
తనువు పులకించి సొక్కించ లేద? – తానె పైకొన్నది లేద?
తనివి నైన ప్రొద్దు బోదు !–తరుణీ ! నీకు బుద్ధి లేద ? ॥ఏటి॥

2. దక్కితి నంటిన ? లేద ? – దండము బెట్టినది లేద ?
మక్కువతో బాస లిచ్చి – మాటాడుట లేద ?
చెక్కిలి నొక్క లేద ? – చిత్త మిచ్చి నడువ లేద ?
చిక్కింపు సొమ్ము లిచ్చి – సింగారించి చూడ లేద? ॥ఏటి॥

3. కురులు దువ్వి ముడువ లేద ? – విరిసరులు జుట్ట లేద ?
సరిగ రవికె దొడిగి మంచి – చలువ గట్ట లేద ?
విరిశరుని కేళి గూడి – వేదనారాయణు డనగా
పరువంపు ప్రాయము నాడు – పైకొన్న మువ్వగోపాలుని ॥ఏటి॥

31. భైరవి - త్రిపుట

(సామాన్య - విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

ఏటి మాట లమ్మ ! – యీా చెలులతో !

అనుపల్లవి :

పాటలగంధి ! మువ్వగో
పాలుడు రాడాయె నయ్యో ! ॥ఏటి॥

1. మించిన చింతతో నుండ – నన్ను మాటలా
డించ నెట్టు మన సయ్యెనే ?
చంచల మాయె నా మదికి ! – చాలు చాలు నేడు
నే నెంచిన యెన్నిక లెల్ల నీడేర వాయె
నయ్యో ! ॥ఏటి॥

2. మీానవేత్రరో ! వినవే ! నా – మే లోకరి
మేలని మది నెంతు !
నే నెవ్వరికి పగ – దాననా ? నేడు నా దీనత
విభునితో – దెలుపలే రయ్యో ! ॥ఏటి॥

3. చెలిమి నెప్పటి వలెనే మువ్వగోపాలుని
కలికి ! నా తమి దీఱను
కలసి సొంపుతో నుండ – గలిగెనో ? లేదో ? యో
చెలియరో! దైవము – చలము సాధించె నయ్యో!
॥ఏటి॥

32. సావేరి - రూపకము

(సామాన్య - దూతీ సంఘటన)

పల్లవి :

ఏమైన నందు బోను ! వేరొక్క-
యింతిని బంపవే !

అనుపల్లవి :

రామ ! నీ వాడిన మాటలకు వాడు
రాడు ! మనసు నొచ్చెను ! ॥ఏమై॥

1. చక్కని వాడని యీవికాడని
సరసుడని వాని వేగమె
దక్కించుకో వలె నని కొందఱు !
చక్కెర బొమ్మలు
చిక్కుల బెట్టి యెన్నెన్నో వగలు
చేసి వాని పొందు గానక
ఒక్కతె గాదె యందరు వేసారి
యున్నారేటి మాటలు ? ॥ఏమై॥

2. విందులు బెట్టి వాని మనసు
విరిచే మని చెలులు కొందఱు !
మందు లెన్నో ? మాయ లెన్నో ?
మంచి తన మెంతో ?

కందువ తెలిసి కుంటెన గత్తె
లెంద రెంత జేసిన !
ఇందుముఖి ! నీమోహ
మింతింతన రాదు ! ॥ఏమై॥

3. కలసి వానిపై లేని నిందలు
గట్టి యింటికి రావద్దంటివి !
పలుమారు వానితో పోరు వద్దంటే
యలుక చేసితివి !
చలపాది నీ కోప మింతకు వచ్చెను !
తెలుసుకో నేరవైతివి ! నేడా
చెవికి మువ్వగోపాలున కెడలు
సేయ నాచేత గాదు ! ॥ఏమై॥

---

33. ఆహిరి - చాపు

(సామాన్య - విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

ఏరీతి వేగింతునే ? యో చెలియ !

అనుపల్లవి :

ఏరీతి వేగింతు ? – నెటుల నే దాళుదు ?
సారెకు బైకొను – సకియ ని న్నెడబాసి ? ॥ఏరీ॥

1. సందె ప్రొద్దు కాడ – సమయ మిదే యని
ముందు కౌగిట జేర్చి – మోదముతో
దందన సేయక – దైవాలరాయ! నీ
పొందు గోరితి నన్ను – పోలతి! ని న్నెడబాసి! ॥ఏరీ॥

2. ఆస బడిన చెలి – యను గూడక యున్న
దోసముదా! యని – దూరుచును
బాస నిచ్చి నన్ను – బలిమి నింటికి
నా సామి రమ్మను – ననబోణి నెడబాసి ॥ఏరీ॥

3. పలుమారు మువ్వగో – పాల! రమ్మని వేడి
నలమి కౌగిట మో – వాన నిచ్చి
తలిరువిల్తుని కేళి – దమి మీఱగా నన్ను
గళ లంటి కూడిన – కలిగి నిన్నెడబాసి! ॥ఏరీ॥

---

34. తోడి – త్రిపుట

(సామాన్య - కలహాంతరిత)

పల్లవి :

ఏలనే వాదు సామితో? మన – కేలనే?

అనుపల్లవి :

బాలరో! మువ్వగో – పాలునితో! ॥ఏల॥

1. సన్నుతాంగిరో! వాని - సరసుల లోపల
వన్నెకాడని యెంతో - వలచి యుండగ!
కన్నెలతో నాడుకొన్న మాటలు నేడు
విన్నాను సన్నగ! - వినతి సేయగ లేనే! ॥ఏల॥

2. కులుకులాడిని మరు - గూడి యుండగ నిపుడు
పలుకుట మన కది - పలుచదనము గాద?
వలపున రేయినన్ను - పిలుపించనని యల్ల
పొలతుల యెదుట నాదులు పలికెనట! ॥ఏల॥

3. చెలిమి మీరెనని - పిలువ నంపిన గాని
వలచినదాని గూడి రాడాయె! - వాడిందు
చెలువుడు ఇంతలో - చలము సాధించితే
కలకంఠిరో! వాని - కలువరించనేలే! ॥ఏల॥

---

35. కాంభోజి - ఆది

(సామాన్య - దివ్య)

పల్లవి:

ఏల యలగి నాడమ్మా? యీ యలుక
ఎవ్వరు దీర్చేరమ్మా?

అనుపల్లవి:

బాలరో! మా మువ్వగో
పాలుడు నా మనసు దెలిసి ॥ఏల॥

1. వేడుకతో నన్ను దన విడిదికి బిలువ నంపితె
వెలదిరో! నే రానంటినా ?
యెన్నడైన దనతో - మోడి జేసి కొంటినా ?
పలుమారు దా
జూడగ నే వేడగా దా
మోడిగా నింత పరాకా ?
ఆడాడ దిరుగుచు! మన సీక - యలయించి!
యింటికి రాక ||ఏల||

2. ఇందు వచ్చిన ఎపుడైన హితవుగ మాటాడక నే
మందె మేలమున నుంటినా ?
కొందరి వలె - పొందుటకు పైడి
దెమ్మంటినా ? దాని బోధన
విందురా ? తా నిందు రాకనె
యుందురా నే నెంతో తేరా !
ఇందుముఖి ! నాపై నేర
మెంచుట మేర గాదు ! ||ఏల||

3. బాలప్రాయము నాడే వే
వేల నేరములు జేసితే
లాలించి మన్నించలేదా ?
చాలా రతి లాహిరిలో నే యి
ల్లావైనను నడవదా మువ్వగోపాల !

బాలరో! నే దాళరా! చల
మేలరా? అన్న దే తప్పా?
మే లోర్వని వారిలో న
న్నీలాగున చులకన జేసి ॥ఏల॥

---

36. నవరోజు - త్రిపుట
(సామన్య - సఖీ ఉపాలంభన)

పల్లవి:
ఏల వచ్చితివే సామి నెడబాసి?
ఏలాగు తాళ్లాడనే? - యో లలనరో!

అనుపల్లవి:
బాలరో! మువ్వగో - పాలుడు నిన్ను దలచి
పలువరించుచు నుండునే! - యో లలనరో! ॥ఏల॥

1. ఉసురని తల యూచునే - శయ్యపై నుండి
యులికి దిగ్గున లేచునే!
కసరి దిక్కులు జూచునే! - కన్నీరు నించి
కన్ను లెఱ్ఱగ జేసునే! - యో లలనరో! ॥ఏల॥

2. తలవాకిటనే చేరునె! నీదు కెమ్మోవి
తలచుక నో రూరునే!
వెలది! విధిని దూరునె! తనలో దాను
వెఱ్ఱి కోరిక గోరునె! - యో లలనరో! ॥ఏల॥

3. నిను చాల లాలించునే ! – మువ్వగోపాలు
డెనసిన నగలెంచునె !
చనువిచ్చి కరుణించునె ! యిందఱిలో నీ
సాటిలేదని యెంచునె ! – యో లలనరో ! ॥ఏల॥

---

37. కల్యాణి - త్రిపుట

(సామాన్య - ప్రౌఢ, రతిప్రియ)

పల్లవి :

ఏలా దయ నేలరా ? – నే నీకు బగదాననా ?

అనుపల్లవి :

చాలా వలచి నానురా ! గో – పాలా ! ॥ఏలా॥

1. తరి తీ పేల జేసేవు ? – తగవా యింటికి రావు !
కరుణతో నను జూడవు గోపాలా ! ॥ఏలా॥

2. చను వీయవు నామీద ! నీ కింత – చల మేలరా ?
నను వంటిది నీకు వింత గోపాలా ? ॥ఏలా॥

3. శ్రీనిధి ! మువ్వగోపాల ! – చెలులలో నను జాల
లాలించి యేలితి వీలీల – గోపాలా ! ॥ఏలా॥

---

38. కేదారగౌళ - త్రిపుట

(సామాన్య - విప్రలబ్ధ)

పల్లవి :

ఒక్కరైనగాని నా - యక్కర కొదిగెరా ?

అనుపల్లవి :

ఎక్కువైన విరహాగ్నిచే - జిక్కినపుడు వచ్చి
మక్కువతో మన సిచ్చినా - చక్కని సామి ననుగూర్చి
॥ఒక్క॥

1. ముదితరో ! వా డిందు - మోడి చేసి రాకుండగ !
అది నా చెలులతోడి తె - మ్మని వేడితే !
ఎద గరిగి నా మాట - ఇంచుకైన నెంచరైరి !
మదిరాక్షు లున్నారనే - మాట వాసి యొకటేగాక
॥ఒక్క॥

2. ఇంతిరో ! విభు నెడబాసి - యెలమి యొక్కింత లేక
ఎంతో నా మనసు కరగి - చింత నొందితి !
చెంత జేరి న న్నా వేళ - ఎంతైన సడ్డ సేయ రైరి !
అంతరంగు లున్నారనే - మాట వాసి యొకటేగాక
॥ఒక్క॥

3. చానరో ! చక్కని - సామి మువ్వగోపాలుడు
సూనశరుని కేళి గూడి - సొక్కించగా
నా నేర్పులవాని - దా నిల్లు జేర్చిరి !
మీననేత్రు లున్నారనే-మేలి మొక్కటే గాక ! ॥ఒక్క॥

39. ముఖారి - చాపు

(సామాన్య - రతిప్రియ)

పల్లవి :

ఒద్ద దరలరైతి రేమే ? – ఓ చెలులార !

అనుపల్లవి :

ప్రొద్దు బోయినదాక – సుద్దులే తలపెట్టుక ॥ఒద్ద॥

1. చిప్పిలు తేనె మోవి యాన నిమ్మని
చేతులెత్తి మ్రొక్కగాను !
ఒప్పుగా నామది యెప్పు – డెప్పు డనగా !
అప్పుడె నా అవిక ముడి–విప్పగ మీా కెఱుక లేక! ॥ఒద్ద॥

2. అయ్యలు ! తాళలే నని – యాముకొన్న ప్రేమతోడ !
నియ్యాన యిక దమి – నిలుప లే దనగాను !
అయ్యయ్యో ! నే కన్నుగీటి – అదర వేసిన దాక ॥ఒద్ద॥

3. నగుచు మువ్వగోపాలుడు మీారందుబోతే
చిగురు విల్తుని కేళిగూడ
మగువరో ! యీా చెలులు సైగ – మాలిన వారనగాను
మగవాని మనసు దెలిసి – మఱి నే బొమ్మన్నదాక ॥ఒద్ద॥

---

40. కల్యాణి - ఝంప

(సామాన్య - ప్రేమగర్విత)

పల్లవి :

ఓయమ్మ ! నీ రెంత - యోర్వ జాల రమ్మ !

అనుపల్లవి :

సోయగమున తువాకి కృ - ష్ణుడు నేను గూడి యుంటే !
॥ఓయమ్మ॥

1. పంటికొద్ది నా మోవి - పై విభుడు నొక్కిన
గంట జూచి నవ్వే - నా కలికీ !
జంట బాయక నాతో ము - చ్చట లాడ వద్దని
కొంటెతనమున గసరు - కొనియె నా మగువ! ॥ఓయమ్మ॥

2. బత్తివాని మోవి నా మోవి - పై నుంచగా జూచి
దత్తి గా దనియె నా తరుణి !
హత్తి మోవితో మడుపు - లందీయ వెరగంది
యిత్తరి ఇవిగాక దయ లనియె నా యింతి ! ॥ఓయమ్మ॥

3. వన్నెమీర విభుడు నా - వద్దికి రాగానె మ్రొక్కితే
ఎన్ని నేర్చె ననియె నా భామ !
నన్నుగూడి తువాకి కృష్ణ - నరనాథు డాదరించితె
తన్ను దిట్టుకొనియె నా తామరసనేత్రి ! ॥ఓయమ్మ॥

41. కళ్యాణి – ఝంప

(సామాన్య - విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

కందువ తెలియక నాపై మేలువాడను
కొందరితరు లెల్లను !

అనుపల్లవి :

ఇందుముఖిరో ! మువ్వగోపాల ! నా సామి మా
యింటికి రాగా జూచి ॥కందువ॥

1. రచ్చలు జేసు నీ వీథిలో నన్ను
రమణుల గూర్చుకొని !
ముచ్చటై నే వద్ద జేరి మాటాడితే
మోడి చేసుకొనును !
మచ్చికంటు లింద రున్నా రొక తైన
మంచిది గాద నుచు
వచ్చినందువల్ల యేమి భాగ్యమటు
వలె నున్నది వానికి ! ॥కందువ॥

2. పొలతి యిం డ్లెల్ల దిరిగి యీడకు సరి
ప్రొద్దు వేళను జేరును !
పిలచి నప్పుడె తలుపు దెరువ రాదా యని
చెలికత్తెను దూరును !

నలిరేగి యించుక నిదుర బోతి నని
నన్ను జూచి కేరును !
తలపు నా మీద లేదు గనుక నేరము వేసి
దా నింటికి జారును ! ॥కందువ॥

3. మనసు వచ్చి యొక నాడీడ నుండిన
మాటాడక నిద్రించును !
వనజాక్షి ! ముందుగ సఖులతో నను లేప
వద్దని బెదరించును !
ఘనమైన తమినే నిలుప లేక పైకొంటె
గ్రక్కున చాలించును !
తన కితవు గనుక మువ్వగోపాలుడు
దానింట వసియించును ! ॥కందువ॥

---

42. మోహన - చాపు

(సామాన్య - తృప్తాతృప్త)

పల్లవి :
కలికిరో ! యింకొకసారి యుపరతి
కలియక నే తాళజాలనే !

అనుపల్లవి :
పలుమారు శ్రీ మువ్వగో - పాలుని మీద
పదము బాడి పెకాసు గాను ! ॥కలికి॥

1. ముదమున కుచగిరు లల్లాడగ
మోమున ముంగురు లల్లిక లాడ !
సుదతిరో ! నెన్నడు మసియాడ నీ
సొమ్ము లెల్ల నా యెదను కొంగాడ ! ॥కలికి॥

2. తాటంకము లిరుగడ గులుక !
తళుక్కు మని నా చెక్కిలి బెళుక !
బోటిరో ! యిరువురు తా గులుక విరి
బోణిరో ! నా మీదనే యరమర లేక ॥కలికి॥

3. అరుదుగ నెరి ముడి సడలించి
అల్లెప్పటివలె నేను రతి కలసి
ఇరువరు తాణన ! చేయి వేసి
ఇంపున సతతము మువ్వగోపాలునితోను ! ॥కలికి॥

---

43. భైరవి – త్రిపుట

(సామాన్య - లఘు మాన)

పల్లవి :

కాని దాని జూచి – కనుసైగ సేయ లేదని
నీతో బలికెన టే ?

అనుపల్లవి :

మానినిరో ! నిన్ను మాపటి వేళలో
మాటాడ లేద ? మా మువ్వగోపాలుడు ॥కాని॥

1. ఇందు వాడు మీ రెంత వేడిన గాని
సంధించి మాటాడుదునా నేడు ?
మందు ముచ్చులమారి – మమతకు లో నైన నే
డందరు నవ్వవలరా ? విడు విడు ! ॥కాని॥

2. ఎంత చెప్పిన వినక యెంతటి నడతలే ?
యింతు లైన సైరింతురా ?
చెంత రానిత్తునా ? – చెలియరో ! యిక వాని
అంతరాంతర మెంతునా ? – ఓ చెలియరో ! ॥కాని॥

3. ఎనసిన మువ్వగోపాలుడు – యీడకు రాగ
మనసు కొంకు లే కది – మల్లాడిన వింత
నేను వినియుండగా – నెలతరో ! కొంచె
మున పోనిత్తునా దెలిసి ? – బుద్ధి చెప్పకుందునా ? ॥కాని॥

---

44. యదుకుల కాంభోజి – అట

(సామాన్య - కలహాంతరిత)

పల్లవి :

కోపము రాదా – యెవ్వరి కైన ?
బాపురె ! మువ్వగో – పాలుని చెలికాడు

అనుపల్లవి :

చేపట్టిన మొదలు – చెవ్వంది లింగ
డాపె యింటిలో – ద న్నాడుకొన్నది వింటే ! ॥కోపము॥

1. నాటి నాటికి వాడు - నావద్దికి వచ్చి!
మాటలాడక యల్లా - మగువ యింటిలో నైతే!
వ్రేటు గజ్జెలే తంబూర - మీటి వింత పదాలె!
మీటు జాతు లెల్లా - మెలత యింటిలో నైతే! ॥కోపము॥

2. సరసిజాక్షిరో! వాడు - చలువ దుప్పటితోడ
వరసకు వా డిందు - వచ్చి యందు బోతె
బురుసు రుమాలె - బోడి తలకు బొందు మల్లెలె
విరుల సరాలె యిదిగాక - సరిగ దుప్పటి వల్లె
వాటుతో బోతే ॥కోపము॥

3. చెలువుడు చక్కని - చెవ్వంది లింగడు
అలుక చేసి మూగ - వాని వలెను నాతో
గలసి యిప్పు డల్ల - కలికి యింటికి బోతె
గళరవములె పావురంపు పలు - కులె యదియును గాక!
అలివేణి! దాని కళుకు - వాడై యుంటే ॥కోపము॥

---

45. కాంబోది - ఆది

(సామాన్య - ప్రౌఢ - ప్రేమగర్వితసఖి సల్లాపము)

పల్లవి:

గజరాజ గమనరో! యీ - కపటము నే నే మెఱుగ!

అనుపల్లవి:

విజయరాఘవేంద్రుని - వింత మీలాగే! ॥గజ॥

1. జీని గజనిమ్మపండ్లు - చిలుక ముక్కు నొక్కులచే
కానుక జేసిన - కారణ మేమొ ?
కానుక గాదె నీ గుబ్బ - లూని పట్టి చందమామ
కూనల నుంచే నందుకు - గురుతు లాగింతే ! ॥గజ॥

2. కొండొక చవి చూచి పంట - కొరికిన తియ్యమామిడి
పండు కానుక చేసిన - భావ మదేమొ ?
పండు కానుక గాదె నీ - కండ చక్కెర కెమ్మోవి
పండు గంటి జేసె నంట - పైకొన్న లాగింతే ! ॥గజ॥

3. వీరాధి వీరుడు - విజయరాఘవేంద్రుడు ఘంట
బారి మొలనూ లంపిన - భావ మదేమొ ?
బారి మొలనూలు గాదె - భావజు సామ్రాజ్య మెల్ల
తోరణ గట్టుకొన్న - దొరతన మింతే ! ॥గజ॥

---

46. మోహన - ఝంప

(సామాన్య - సౌందర్య గర్విత)

పల్లవి :

గడియ గడియకు మనవి - గలదటవె కొమ్మా !

అనుపల్లవి :

పడతిరో ! నామనో - భావ మెరిగిన దొరకు ॥గడియ॥

1. కలనైన గలునరిం - తల నైన దన నామ
ములె గాని వే రొకటి - తలచ దని తెలిసి
కలగాలమును నన్ను - గారవించిన విభుడు
తలిరుబోణిరో! తానే - దయ జూడవలెగాక ॥గడియ॥

2. ఎడబాసి నన్నాత - డెన్న డున్నది లేదు!
పడుచు దనమును దన - పాదములె గతి యనుచు
పడతిరో! యొక పట్టు - బట్టరాదు! పట్టిన
విడువరా దది మంచి - బిరుదు గలిగిన దొరకు! ॥గడియ॥

3. ఆట పాటలను మరి - యన్నిటను నెరజాణ
మేటి యా! తన కొకరు - సాటి లే రనుచు
మాటి మాటికి నన్ను - మరు కేళిలో బెనగి
బాటించు మువ్వగో - పాలునకు నికమీద ॥గడియ॥

---

47. నాగగాంధారి - ఆది

(సామాన్య - ప్రౌఢ, ఉత్తమ)

పల్లవి:

గోపాలా యేపట్ల దయ జూడవు!
నీ వెవ్వ రనేవు! నే నేమి పాపము జేసితిరా ?

అనుపల్లవి:

ఈ పుట్టు పుట్టించి - యింత నన్నలయించే
పాపపు విధి నే మందు ? గో - పాలా! ॥గోపా॥

1. నీ వెట్ల జాణ వైతివో ? – నీపై మరులు కొన్నదాని
భావము తెలియలేవు ! గో – పాలా !
నీవెంట బడిన యట్ల నా – త్రోవ రాక యున్నాడు !
భావజుని కేమాయె ? గో – పాలా ! ॥గోపా॥

2. హితవు గాదేమొ నీకు ! – ఎన్నడైన మా యింటికి
బ్రతిమాలిన రావు ! గో – పాలా !
సతమరిత వని నా యీడు – సరసిజాక్షులలోన
బ్రతి లేదని యుంటి ! గో – పాలా ! ॥గోపా॥

3. కలకంఠి నిన్ను బాసి – గతుల దేలించినగాని
భళి ! యన నోరు రాదు గో – పాలా !
తలచిన నా వంటి వని – తలు నీ కెందఱు
బలవంతమా ! మువ్వగో – పాలా ! ॥గోపా॥

---

48. ధన్యాసి - ఆది

(సామాన్య - ప్రౌఢ, మానవతి)

పల్లవి :

చక్కని దయగలదా ? యిది నీ – జాగా చెవందిలింగా !

అనుపల్లవి :

ఇక్కడికి వచ్చిన దేమో–హెచ్చు కంచివరదా! ॥చక్కని॥

1. చెలికాడ ! నిన్ను జూడ వచ్చితి ! - చెవందిలింగా !
తెలిసె మా యింటికి రాని-దేమో కంచివరద! ॥చక్కని॥
2. ఇం దున్నానని - యీడ వచ్చితివి ! చెవందిలింగ !
అందు కేమి? యెవ రిల్లి ది ? - అవుర! కంచివరద! ॥చక్కని॥
3. కానీ వెనుక దారాల్యోచించే - గాని ! చెవందిలింగ !
యీనికతో మన మేకమై - యుందాము కంచివరద !
॥చక్కని॥
4. ఎవ్వడో యీ పడకింటిలో నవ్వేది ? చెవందిలింగ ?
మువ్వగోపాలుడు గాక మ - తెవ్వరు ? కంచివరద !
॥చక్కని॥

---

49. ముఖారి - ఆది

(సామాన్య - ఖండిత)

పల్లవి :

చాలు ! చాలు! ఈ చిన్నెలతో నాదు - సరసకు జేరకుర!

అనుపల్లవి :

చాలు ! ఈ చిన్నెలు - సాగవు నా వద్ద ! మువ్వగో
పాల ! భామవద్దికే పోర ! ॥చాలు॥

1. కన్నెల పీడెముతో - కాటుక మోవితో !
వెన్నుని కీల్జడ - వేటు తోను !
కన్నియ సంపుల - గాజుల నొక్కులతోను !
వన్నెకాడ ! నుదుటను - నున్న లత్తుకతోను ! ॥చాలు॥

2. నిద్దుర మబ్బుతోను – నిండు బడలికతోను !
ముద్దియ కలసిన – ముదముతోను !
నిద్దంపు చెక్కిళ్ల – నెలవంకలతోను !
వద్దురా పద్దులు – వగకాడ ! నాతోను ! ॥చాలు॥

3. అలదాని కుచముల – నలదిన జవ్వాజి
కల యురస్థలమును – గంటి న న్నంటరాకు
బలిమి చేసే దేల – బాల మువ్వగోపాల !
అలనాడె గూడిన – చెలిమి పదివేలు ! ॥చాలు॥

---

50. యదుకుల కాంభోజి - ఆది

(సామాన్య - ముగ్ధ, ప్రేమగర్విత)

పల్లవి :

చిన్నదాన ! నే చిన్నదానర !

అనుపల్లవి :

మన్ననతో నేలుకోర ! మువ్వగోపాల ! ॥చిన్న॥

1. అలతమ్మి పగదాయె ! – చెలగి వెన్నెలకాయ !
కలక యగ్గలమాయె ! – కరుణించు విటరాయ ! ॥చిన్న॥

2. అలరుల వింటి జోదు – అలుక కోరువరాదు !
నిలకొన్న తమి పోదు ! – నిదుర కంటికి రాదు ! ॥చిన్న॥

3. మొన్న రేయి మరుకేళి – మువ్వగోపాల న న్నేలి
చిన్నెలాడి పైబాళి – జేసితి వి దేటి జాలి ? ॥చిన్న॥

---

51. శంకరాభరణము - ఆది

(సామాన్య - సఖీ ఉపాలంభన)

పల్లవి :

చెల్లబో! గోపాలగిరి - చెన్నుడే వీడు కొమ్మా!

అనుపల్లవి :

ఎల్లలోకము లిత - డేలు ననగా వినవా? ॥చెల్లబో॥

1. పరిగేవాని చేతిపైడి - పట్టిన దానవా? యింటి
గురుతు చెప్పవద్దా? యెంత - సరసురాలవె! కొమ్మా
గురిగాడు గనుక సి - గ్గన నెవ్వరి నడుగక
వెరచీ సందు కా సందుకు - తిరుగగా దోడితెచ్చితివి!
॥చెల్ల॥

2. వచ్చిన దాక తల - వాకిట నీ వైనాను
నెచ్చెలు వైన నుండితే - నేర మటవె కొమ్మా!
ఇచ్చిన పైడి చేతికి - వచ్చినదే చాలు నటవే?
హెచ్చు కొద్దు లెరుగ వలదా? - ఎవరంట ఉన్నావే!
॥చెల్ల॥

3. బాలరో! మువ్వగో - పాలు డైన చక్కని
పాలగిరి చెన్నుడు నీ - పాల గల్గె! కొమ్మా!
ఏల? రేపు వచ్చే నంటే - యిం తైన సమ్మతించక
ఏల రాన ద్దంటివే? ని - న్నే మందునే? చెలియ!
॥చెల్ల॥

52. బిలహరి - అట

(సామాన్య - ప్రౌఢ, అధమ)

పల్లవి :

చేత కాసులేదె ! కాని - చే సైగ లే !

అనుపల్లవి :

ఈతరి మువ్వగోపాలు–డింతిరో! వట్టి యమ్మేలే! ॥చేత॥

1. గీరు నామము పెట్టి ! - గిలుకు పావాలు మెట్టి !
మోరచూపు జూచుచునే - నన్ను తావున
జేర వచ్చిన లోన - చిరునవ్వు నవ్వుకొంటి !
పారిపారి యిందరిలో - పైబడ వచ్చీని ! ॥చేత॥

2. పిల్లగ్రోవి చేత బట్టి - బిగియు దట్టియు గట్టి
వల్లెవాటు వేసి యిందు - వచ్చి మెల్లనే
మొల్ల సుగంధు లందరము - ముచ్చట లాడుచుండ
గుల్ల కాడై మన యింటి–గురుతు లడుగ వచ్చీని ! ॥చేత॥

3. చిటికెన కొనగోరు - చిమ్ముకొంచు పలుమారు !
చిటి పాటి పదములు - చేరి పాడుచు !
అటు నిటు వచ్చి కళ - లంటి నయము చేసి
యటమటించి మువ్వగోపాలు - మీద చే వేసెనే ! ॥చేత॥

---

53. బిలహరి - చాపు

(సామాన్య - సఖీ - శిక్షాలక్షణా)

పల్లవి :

చేపట్లు కా వచ్చునా ? మీలో మీకు
చేపట్లు కావచ్చునా ?

అనుపల్లవి :

ఏ పట్ల కైనను నెంచదగును మిమ్మి
ఈ పట్లలో మీకింత తాళిమి లేక ॥చేపట్లు॥

1. కోప మెవరి కైన రాదా ? తిరిగి
కూడి యుండేవారు లేదా !
మాపు వచ్చెద నంటె – మంచి దనగ రాదా !
రాపటె వానితో – నీ పాటు వినరాదా ! ॥చేపట్లు॥

2. అలగి యావలి కైన పోక ! లోకు
లాడుకొందురని లేక !
పలుకకుండ లేక – పదరి తింతియుగాక !
కలికిరో ! తొల్లిటి – ఘనత యెంచుకోక ! ॥చేపట్లు॥

3. కాముడు సేసిన సేతో లేక
కమలజు వ్రాసిన వ్రాతో
ప్రేమ గూడిన వాని – చే మించే దేమి జాతో
భామరో ! మువ్వగో – పాలునితో నిట్లు ॥చేపట్లు॥

54. ముఖారి - ఆది

(సామాన్య - ప్రౌఢ, దివ్య)

పల్లవి :

తన చిత్తము వచ్చినటుల - దయసేయు మనవే!

అనుపల్లవి :

వనజాక్షిరో! మా మువ్వగో - పాలుడైన
నా సామిని ॥తన॥

1. చెలిని వేడుకొన్నాడట! - చెయ్యెత్తి మ్రొక్కినాడట!
అలవేణితో నన్నేమేమో - అనుకున్నాడట!
నలినాక్షికి గుడివాకిట - నమ్మిక లిచ్చినాడట!
జలజగంధి విభుడెందైనా లె - స్సైయుండితే చాలునె!
॥తన॥

2. తొడరి యీ దిక్కు చూచితె-దోషము వచ్చుననె నట!
పడతి వద్ద మీసము దువ్వి - వదరుకొనె నట!
తడయక నా పేరు జెప్పి - పుడక ద్రుంచి వైచె నట!
అడుగులో వేయి గుణములయితె
అతని దిద్ద నెవరి తరమె? ॥తన॥

3. మోహనాంగుడు నన్ను దొలుత - మోసపోయి
కూడెనట!
ఆ హరి సాక్షిగ ఇక న - న్నంటుకోడట!
సాహసురాల నని నిందు - సభలో నాడుకొన్నా డట
స్నేహము నాటియుండితె-చెలువునకె దయ వచ్చీన? ॥తన॥

---

55. సింధు పదం (?) వి

(సామాన్య - ప్రౌఢ, అదివ్య)

పల్లవి :

తప్పించు కుంటె నే మాయెనె ? - తరుణి వాడు

అనుపల్లవి :

ఎప్పు డైన ఒకసారి - ఇందు రాకపొయ్యేన? ॥తప్పించు॥

1. ఈ రేయి నన్ను గూడితే - ఇన్నూరు ఘ ట్టిచ్చే నని
సారె సారెకు వేడెనే ఓయమ్మ ! వాడు
బేరా జబ్బు మాటలాడెనె ! అయితే నే మాయె ?
బేర జబ్బు చేసుకుంటె జడకొద్ది వేయనా ?
నారీమణిరో ! విజయ రాఘవ-నాయని సానీగ చేత ॥తప్పించు॥

---

56. లలిత పంచమము - ఆది

(సామాన్య - మధ్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

తలచితే దిగు లయ్యీనే !

అనుపల్లవి :

పొలతి పానకములోని - పుడకవలె నున్న వితము ! ॥తల॥

1. అతని కెమ్మోవి నే జూచి - అతడు నా మోవి జూచి
మితి లేని మోహమున - మీరుచు నుండగ !
జతగూడి తామరాకు - జలము చలించినట్లు
పతియు నేను మారుని - బాధలచే నున్న వితము ॥తల॥

2. మక్కువతో మేము - మాటలాడగ గద!
ఇక్కడ నే తాళలేక - యీ రసమున
గ్రక్కున ముసుగు బెట్టుక - కల్ల నిదురతో నన్ను
ఎక్కువ తెలియలేక - ఇంగిత మెఱుగని చెలులు ॥తల॥

3. అంతటి మువ్వగోపాలు - డైన కంచి వరదుడు
ఇంతుల దిట్టి వేరొక - యింటికి వచ్చి
కంతుకేళి నన్నేలి - గారవించగా గద
ఇంత విరహవేదన - ఎన్నడు గాన! మీ పాపము ॥తల॥

---

57. మధ్యమావతి - త్రిపుట

(సామాన్య - ప్రౌఢ, ప్రేమగర్వితా)

పల్లవి:
తలచునో? తలచదో? - తరుణి!

అనుపల్లవి:
చెలిమి మువ్వగోపాలు - డెలమి కాడని నన్ను ॥తల॥

1. కుందరదన మొన-గోరికి మడు పొసంగ
ఇంద మనుచు దానె - యియ్య వచ్చి లేదంటే
అందుకు నే జన్న - నై యున్నా నని నవ్వి
ముంచా మడుపుతోనే - ముద్దొసంగిన సుద్ది ॥తల॥

2. ఇంతి నీ దయలే - దింక నేను రాను నా
యంతరంగము నొచ్చె - సన విసి దయ వచ్చి
అంతలో కౌగిట - నలమి నమ్మిక లిచ్చి
సంతస మొనరించి - చింతదీర్చిన సొగసు ||తల||

3. ఆలించి నామాట - లాలించి మువ్వగో
పాల ! రమ్మని రతి - దేలించి మన సిచ్చి
లోలాక్షి! నా మోవి - లోప లించుక గంటు
గేలించి చెలరేగి - కేరి నవ్విన హొయలు ||తల||

---

58. ధన్యాసి - ఆది
(సామాన్య - సఖీశిక్షాలక్షణము)

పల్లవి :
తాలిమి గలిగిన వా డని నీవు - దండించితే
లోకు లే మందు రే ?

అనుపల్లవి :
మేలు దలచితే తాళలే నని
ఏల మనసు నొప్పించితి న నేను ||తా||

1. నిన్ను నీవె మెచ్చు - నీలవేణి దానికి వేడబాల ?
....

---

59. మధ్యమావతి - అట చాపు

(సామాన్య - సౌందర్యగర్వితః)

పల్లవి :

దాని నన్ను సాటిసేయ - తగునా ? యేమోయి జాణ !

అనుపల్లవి :

కాని పోని మాటల చేతను - కనికర మందు లే
అంద మయ్యీనా ? ॥దాని॥

1. అంద మైన వీణ చేత బూని - అనురాగములే మీటి
పొందుగాను పదకవిత్వముల - పలుక నేర్చునా ?
మందయానచేతి మం దిపుడు-మధురము లిచ్చెనో నీకు ?
కుందరదనపై మరు లుంటే - చందురుతో
సాటి తార లయ్యీన ? ॥దాని॥

2. కమ్మని కస్తూరి తిలకము దిద్ది - కలపముపై నలదునా ?
గుమ్మ రొమ్మున గుబ్బలదిమి - కెమ్మోవి తేనె లిచ్చునా?
సమ్మతము నీ పక్కలోన - సరసము లాడనేర్చునా ?
కొమ్మపై నీకు మరు లైతే - కోవిలకు సరి కా
కయ్యీన ? ॥దాని॥

3. కామశాస్త్రములే చదివి - కళ లంటను నేర్చునా
నీ మది రంజిల్ల జేసి - ని న్నేల నేర్చునా ?
ఆ మగువపై మోహమున - ఆస లుంటే నే మాయె ?
మా ముద్దు మువ్వగోపాల ! సామి ! - నీసాటి
యెవ రయ్యేరు ? ॥దాని॥

60. కాపి - చాపు

(సామాన్య - మధ్యమ)

పల్లవి :

దినము లిటు వచ్చెను! - దేవు డోర్వ జాల డాయె!

అనుపల్లవి :

మునుపటి దయ లెందు బోయె? - మువ్వగోపాల!
నాసామి! ॥దినము॥

1. ఏరా! నీ వంతట రాగానె-యెదురుకొని నాసామి రమ్మని
బారసాచి కౌగలించిన - భామ నే గాన?
ఔర! నీ రదము చేత - నలమి నా మోవి పానక మాని
పారవశ్య మొందినట్టి-పతి నీవు గావా? నాసామి? ॥దినము॥

2. పడతులు నే నారతు లెత్తి నీ - పాదములు కన్నీట కడిగి
అడుగులకును మడుగు లొత్తిన - యతివ నే గాన?
కడువడి నాపై బవ్వళించి - గళమున నీ ముద్దుమోము
విడువ జాలక యుండిన నాటి - విభుడు నీవు గావా?
నాసామి! ॥దినము॥

3. చిన్ననాడే నను జేరరమ్మని-సిగ్గున నుండగ నా చెయ్యొత్తి నీ
కన్నుల నొత్తుక చాల లాలించిన - ఘనుడు నీవు గావా?
నన్ను గూడి మువ్వగోపాల! యే - కన్నెలతో పొందు సేయవద్దని
మున్ను నీ చేత నమ్మిక దీసిన - ముదిత! నే గానా
నాసామి! ॥దినము॥

---

61. భైరవి - ఆది

(సామాన్య - ప్రేమగర్వితే)

పల్లవి :

దూర మెంచక యిటుల సామిపై - దూరు లేల బలికేరే?

అనుపల్లవి :

తారుమారు మాట లేల నాడేరే ? - తరుణులార !
తాళరె యికచాలును ! ॥దూర॥

1. ఎన్నదగిన చెలులతోడ జెలిమిగ - నెన్నడైన బలికినా ?
కన్నులెంద రెన్ని వగలు చేసిన - కన్నులెత్తి చూచీనా ?
వన్నెమీర నెవ రేమి పల్కిన - విన్న వినని రీతి
నుండుసామి !
చెన్నుమీర నా చెలిని గూడె నని - చిన్నమాటలేల
నాడేరే ? ॥దూర॥

2. వారి యిండ్ల కెల్ల నా సామి - వలసి పోయినాడా?
కోరి కోరి ఖేదనము లొసంగి - వారి వేడుకొన్నాడా ?
వారిజాక్షి తా వద్దికి రమ్మని - వలసి సొలసి
చొక్కితి నని పిలువగ
చేరబోయి దాని జూచి నే నని-మీరి భ్రమసి కూడె
నేమొ ? తెలియదు ! ॥దూర॥

3. కంతు జనకు మువ్వగోపాలు డే - కాంతమునను
మును నన్నుగూడి
కంతు కేళి లోపల బిగి కౌగిట - గళలంటి మెలగుచును
వింత వింత వగ గుల్కు సామియే - యింతికైన
దక్కునా ? యూరకె
రంతు లేల జేసేరే ? మిక్కిలి రమణులార ! వాని
మనసు దెలియక ॥దూర॥

---

62. కల్యాణి - ఆది

(సామాన్య - ప్రేమగర్వితే, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

నా మనసు వంటిది నీ మన సైతే నా
నోముఫల మీడేరురా ! - అదిగాక

అనుపల్లవి :

వేమారు చెఱకున బండు పండినట్లు వేడుక
లినుమడించేరా ! ఓరి వరద ! ॥నామ॥

1. ఊరకుండగలేక - గోర నేమి వ్రాసిన
నీరూపుగా దోచురా ! - యే రాకను
గూరి మేల్కాంచినంత నే నీవు నా-చేరువ నున్నట్టుండురా !
ఈ రీతి నా మోహ మున్నది నీకె తెలియు - నెవరితో
విన్నవింతురా ? - ఓరి వరద ! ॥నామ॥

2\. మేడ నెక్కుచు దిరిగి - నీడ జూచిన నీవు
కూడ వచ్చి న ట్లుండురా! - శ్రుతి
గూడి యునిచికొని - పాడినంతనె నీవు నా
తోడ బాడినట్లుండురా!
ఈడు లేని నా వలపు ఇది నీకు తెలియును!
ఎవరితో విన్నవింతురా? ఓరి వరద! ॥నా॥

3\. వినరా యాహ్లాద మెపుడు! - నీ కౌగిటి
పెనగొన్నట్లుండు! నేమందురా? - నా
మనసు పేరుందేవి వరదా! - యని తలచిన
నెనసి కూడిన ట్లుండు రా!
నను బోటి సతు లెల్ల నీవు - నా సఖు డంటే
విన సంతోష మై యుండురా!
ఎనసిన తమి రహస్య మది నీకె తెలియు! నే
నెవనితో విన్నవింతురా? ॥నామన॥

63\. కల్యాణి - త్రిపుట

(సామాన్య - ఖండిత)

పల్లవి:

నిలువున నిలివెడు ధనము పోసినగాని
నీపొందు సేయనోపరా!

అనుపల్లవి :

బలు వగకాడవై - భావము రంజిల్ల జేసి
బలిమిని మువ్వగోపాలా! యీ చల మేలా? ॥నిలు॥

1. మాటలు దేలించి! - మర్మము భేదించి!
టూటోటు వగలను-తరుణుల వంచించి!
కూటముల సోలించి! - కుశిగుంపుల గూడి!
తోటకూర దొంగవలె - తొలగి పొయ్యేవాడవు! ॥నిలు॥

2. తియ్యని వగల-దేలించి సోలించి!
చెయ్యగల పను లెల్ల-జేసి మెప్పించి!
శయ్యనై బవళించి! - సద్దుసేయక లేచి!
తొయ్యలి పైదమ్మి - దులిపి పొయ్యేవాడవు!

3. అక్కరకాడవై-అందందే ప్రేమించి!
చక్కెర లూరించి-చాలా మన్నించి!
ప్రొక్కపఱచి చేడుల-మోహాంబుధు లోడించి!
చుక్కబొడవగ లేచి - జునిగి పొయ్యేవాడవు! ॥నిలు॥

---

64. భైరవి - ఆది

(సామాన్య - అధమ)

పల్లవి :

నీ కూతురి నడతలు నీకె సరి!
లోకు లెవరు మెచ్చరమ్మా!

అనుపల్లవి :

ఇక్కడికి తెల్లవారె గద ! - ఇకను మువ్వగోపాలు
డనదట ! ॥నీకు॥

1. నిదురబోతే లేవ మనసు బెట్టదు !
నుదుట నెన్నడు బొట్టు పెట్టదు !
అదియుగాక తమలపాకు ము
ట్టదు ! యేడాదికి కొప్పు విడిచి కట్టదు ! ॥నీకు॥

2. వీణచేత నొకనాడు ముట్టదు !
వింత జూచినా నవ్వు బుట్టదు !
రాణివాసములు అడుగులు బెట్టదు !
రామ ! రామ ! సొగ సనేది బుట్టదు ! ॥నీకు॥

3. నేను గూడితే తనకు గూడదు !
నెనరు గూర్చి పలుకాడదు !
పూని పట్టి మంకు గుణము విడువదు !
బుద్ధి జెప్పినా యెవరిని జూడదు ! ॥నీకు॥

---

65. ఆహిరి - రూపకం

(సామాన్య - విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

నీకె దయ రావలెగాక ! - లేక దిక్కెవరు ?

అనుపల్లవి :

పాకశాసన వినుత ! మా మువ్వగో
పాలరాయ ! నీమనసు కరగి ॥నీకె॥

1. క్రొన్ననవంటి మేను జిక్కిన !
   సన్ననలువలు గట్టక యున్న !
ఎన్నిదినము లన్నము మానిన ! - నేలాగు నుండిన !
చెన్నైన కురులు చిక్కుబడిన !
   చిన్ని నా చక్కని మోము వాడిన !
నన్ను ఇదేటి కనుచు వచ్చినా !
   కన్నీరు దుడిచే కన్నె లున్నారా ? ॥నీకె॥

2. విరహవేదనచేత సొక్కిన ! - వెతలజెందిన పాపజాతి
మరుని మూక చుట్టు ముట్టిన ! - మనసు నొచ్చిన !
నిరతము నేనసురుసు రనిన ! - నిట్టూర్పులచే
నొగిలియుండిన !
అరసి యేడవకు మనుచు వచ్చి న
న్నాదరించే అతివ లున్నారా ? ॥నీకె॥

3. నేరక నడిచిన నేర్చి నడిచిన ! - నే నెటువంటి దాన నైన!
సారెకు నిన్నెంత దూరుకొనిన ! - చలముచేసిన !
చేర రమ్మని కోపగించక - చిత్తము రంజిల్ల జేసి చాల
కూరిమితో మువ్వగోపాల ! - గూడితి వెప్పటి కీలాగ ?
॥నీకె॥

---

66. ఘంట - అది

(సామాన్య - విప్రలబ్ధ, అధీర)

పల్లవి :

నీతో ఆడినమాట నిజ మాయెనా

అనుపల్లవి :

నాతి ! మువ్వగోపాలుడు - నూతన ప్రియుడని ॥నీతో॥

1. ఆనాటి మోహము - అటువంటి నడతలు
ఈనాటికి నిలిచేనా ? - ఇక నేటికే ?
మానినీ ! అతనికి మన సైన చోటికే
పోనీవే ! ఎంతలేదు ? - నేను కా దనను ॥నీతో॥

2. వనజాక్షి ! నే నిదివఱకు - వాని గుణములు
కని విని దినములు - గడపితినే
వినవే అన్నిట నాడు - మనసు విరిగెనే వాని
చనువు సతము గా దని - సకియ ! నేనాడే ॥నేతో॥

3. మెలత ! దానిపై - మేలువా డని నేను
తెలిసి యుండగా అతని - తలంతు నటవే ?
బలిమిని వేడుకోగా - చెలిమి చేసితిని
ఎలమి మువ్వగోపాలుని - వలపు సతము గా దని ॥నీతో॥

67. భైరవి - ఆది

(సామాన్య - సఖీ ఉపాలంభన)

పల్లవి :

నీలవేణి ! వానికి నీ వేల
బాలబుద్ధి వై పదరుట మేల ?

అనుపల్లవి :

ఏలనె వేడుకొనేది ? చాల కొదువే ?
వానిపై బాళి చాలు పదవే ! ॥నీల॥

1. వినవే ! ఘన మెరుగవా వెఱ్ఱిదాన !
వనిత కైన మగవాని కైన
నెనరు బోతే నా తరువాత
నెనయు రోతే ! గుట్టుతో నుంటే రీతే ! ॥నీల॥

2. చెలియరో ! మునుపటి వలెనే వాడా !
తలపు గలిగితే తానే రాడా !
పిలువరాదే మనము ! వానికి నీపై
వలపు లేదే ! వానికి నీకు తొలుత వాదే ! ॥నీల॥

3. బలిమిని మువ్వగోపాలుని గూడి
ఎలనాగరో ! ఇక నేటికి మోడి ?
తెలుసుకొమ్మా నీలో నీవే ! వానితో
చలము వలదే ! కొమ్మా !
వాడు రెండు దలచె నమ్మా ! ॥నీల॥

68. నవరోజు – త్రిపుట

(సామాన్య - విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

నెంజిలెటువలె – దీరు నమ్మ ?

అనుపల్లవి :

కంజాక్షి ! విన వమ్మ !

కంచివరదు నెడబాసి ॥ నెంజి॥

1. వనభోణి ! నెనరున – నా తలోదరముపై
తన వదన ముంచి మోదము మీరగ
కనురెప్పల చేత నా – చనుమొన లప్పళించి
తనువు పులకరించి నా – తమి రేచే సామి బాసి

॥ నెంజి॥

2. భామ ! నను తన తొడలపై – బవ్వళించు మని
మోము మోమున జేర్చి – మోహము మీర
నామోవి తా నాన – తనమోవి నే నాన
ప్రేమతో నుపమ గ – ల్పించిన సామి బాసి ॥ నెంజి॥

3. పరమాత్మ డౌ మువ్వగో – పాలు డైన వరదుడు
సరస రతుల మది – జల్ల జేయుచు
నిరుపమ కరుణచే – నిదుర బట్టిన దాక
సురటిచే విసరిన – శోభనాకారుని బాసి ॥ నెంజి॥

69. కాంభోజి - ఆది

(సామాన్య - ప్రేమగర్వితె)

పల్లవి:

పదవే! వాని చెలిమి – బలవంతము గదవే!

అనుపల్లవి:

సదయు డైన మా మువ్వగోపాలుని
చను వందరికి దొరుకునా ? దొరకదే! ॥పద॥

1. ఆట ప్రాయము నాటి మక్కువ
అది మరవక యుండేది ఎక్కువ!
నేటికి విడనాడేది పెక్కువ! – నెలతరో! వినవే!
యెవ్వరికి తక్కువ ? ॥పద॥

2. అన్య భామలనువలె నను జూడడె!
అలిగినను నాతో బదులాడడె!
నన్ను బాసి ఏ నెలతను గూడడె!
నాపై నెన రెన్నటికిని మరువడె! ॥పద॥

3. అంతరంగ మెరిగిన రతిలోలుడె!
ఆడినమాట తప్పని గుణశీలుడె!
కంతుకేళి నను గూడు దయాళుడె!
ఘను డైన మహారాజ గోపాలుడె! ॥పద॥

70. ముఖారి - ఆది

(సామాన్య - ప్రౌఢ, ఖండిత)

పల్లవి :

పదరి వానిచే పైడి - బట్టు కొనకుడి !

అనుపల్లవి :

కొదవ లయ్యీని ! మువ్వ - గోపాలు
డలగి వచ్చెను ! ॥పద॥

1. విరిబోణి ! మీరు మేము - వింతవారము గాము !
పోరి చూపకే కంచము - పొత్తువారము !
అరమరిక లేని చుట్ట - లగు మీకు మాకు !
విరస మయ్యీ ననుచు - నెరుక చేసెద మీకు ! ॥పద॥

2. చెలిమి నా యిరుగు పొరుగు - చెలుల బిలుతు నని
తొలత నా యొద్ద మీసము - దువ్వుకొన్నాడు !
వెలది ! యీ రోసాన వాడు - వేయారు లీయ జూచెనే !
చెలగి యందు కాసించి - చేరి వానిచేత మీరు ॥పద॥

3. ఎప్పటి వలెనే వా - డింఢు వచ్చి న న్నేలితే
అప్పుడు చెప్పేను గాని - ఆ సుద్దు లెల్ల !
కప్పురగంధిరో ! వాని - కసరి వేసారుకోక
మొప్పెతనమున - మువ్వగోపాలు డలగి వచ్చెను ! ॥పద॥

71. కల్యాణి - ఝంప

(నాయిక - సామాన్య; నాయకుడు - వైశికుడు; పరిహాస లక్షణం)

పల్లవి:

పలుకరించిన నీవు పలుకక పొయ్యేవు!
పణతి! నీ గర్వ మేమొ?

అనుపల్లవి:

తలచితే వెయ్యాలు తరుణుల చేకొన్న
కలికి గోపాలు డనవలె నటే నా పేరు? ॥పలు॥

1. తీయని కెమ్మోవి - తేనె లానుచును
సైయాటమున ప్రొద్దు జరుప నొప్పేవా?
పయ్యెద తొలగించి పాలిండ్లపై నొక్క-
చే నైన వేయ నొప్పేవ? ॥పలు॥

2. మోము మోమున జేర్చి - ముద్దులు పెట్టుకొని
వేమారు నన్ను నవ్వించ నొప్పేవ?
భామరో? యిటువంటి - పలుకులు పలుకుచు
ప్రేమతో రాకున్న - పిలువ నంపేవ? ॥పలు॥

3. ఎక్కువ మోహమున - ఎనసి గూడి నన్ను
గ్రక్కున కళలంటి కౌగిలించేవ?
మక్కువతో మువ్వగోపాల! రమ్మని
యొక్క సారైన గూడి యుండ నొప్పేవ? ॥పలు॥

72. కేదారగౌళ - ఆది

(సామాన్య - అభిసారిక)

పల్లవి :

పిలువ నంపె న న్నీవేళ - ప్రేమ మీరగా నిపుడు !

అనుపల్లవి :

చెలియ ! మువ్వగోపాలుడు - చిత్తము రంజిల్ల నేడు
||పిలు||

1. విరిబోణిరో ! రమ్మని - విరుల జడను జుట్టి
పరువ మైన నాటికి - పైడి యిదే యనుచు
మరువకుమీ మాట - మన కిద్దరి కీపూట
చెరుకు విల్తుడే సాక్షి - చెలి యనిన నా సామి ||పిలు||

2. ఎమ్మె కాడు నేను - నెనసిన చిన్ననాడే
సమ్మతిగా నొకచోట - జదువు చుండగ
పమ్మిన వేడుకతో - భామ ! నీవు ప్రౌఢ వైతే
కమ్మవిల్తుని కేళి - గలసే మన్నది నిజమై ||పిలు||

3. ఎల మావి తోటలో - నింపొంద నొకనాడు
ఎలమి గౌరి పూజ - సలుపుచుండగా
అల మువ్వగోపాలు - డగు వేంకటేశుడు
కలువల శయ్యపై - గలసే మన్నది నిజమై ||పిలు||

73. ఆనందభైరవి - ఆది

(సామాన్య - సఖీ ఉపాలంభన)

పల్లవి :

పూచిన తలిరు వలెనే సుకుమారు డిత డని
చూచి మెల్లనే యేలవే!

అనుపల్లవి :

ఏచకనే వాని ఇపు డైన నీ తోను
దాచక తెలిపినానే తరుణిరో! యీ వేళ ॥పూచి॥

1. చక్కగా కెమ్మోవి చప్పరింతువు గాని
నొక్కబోయేవు సుమీ!
చెక్కుటద్దములపై ముద్దు లుంతువు గాని
చెనక బోయేవు సుమీ!
చక్కని రొమ్మున రొమ్ము జేర్తువు గాని
చనుల గ్రుమ్మేవు సుమీ!
ఎక్కువ ప్రౌఢ గనుక చెప్ప తగిన దేమి
ఇప్పుడే తెలుసుకోవె ఓ లలనరో నీవు ॥పూచి॥

2. ఎలమితో రతి రహస్యములు నింతువు గాని
హెచ్చు పల్కేవు సుమీ!
అలగి వాడే మనిన తాళుకొందువు గాని
అలుక జేసేవు సుమీ!

వలపు పెన్నెరి దువ్వి విరులు ముడుతువు గాని
పట్టి దీసేవు సుమీ !
తలిరువిల్తుని శాస్త్ర మెంత తెలిసిన దైన
తగుదాన వైనా గాని లలనరో! యీ వేళ॥పూచి॥

3. కోరిన సరసము మువ్వగోపాలుని నేమైనా
గోరజీరేవు సుమీ !
గారవమున జుత్తె మెఱిగి నడుతువు గాని
గాసి జేసేవు సుమీ !
సారసంగ్రాహివై తగుదానవై - సరసజ్ఞురాల వైన గాని
సారెకు నా రీతి నీవె యాడువు గాని
సరస రతులను వలదు సుమీ ! ॥పూచి॥

---

74. భైరవి - ఆది

(సామాన్య - ప్రౌఢ, రతిప్రియ)

పల్లవి :

భావము తెలిసిన దానను గాన
భావజు గన్న గోపాలా! నీ యాన

అనుపల్లవి:

మోవ నాడితే ముచ్చట దీరునా ?
తా వలచిన చాటు తందాన తాన ॥భావ॥

1. ఏమయ్యా! రావయ్యా! ఇకనైన - ఇట నీ లీల
ఆముకొన్న ప్రేమ - నలసితి జాల

2. జాలము నేర్చిన - చతురుడ వౌరా!
జాణా ని న్నే మందురా?
వాలుగంటి జేరి పలుకు లాడ నదేరా శ్రీలోలా!
ఇది నీకు చెల్లురా? ॥భావ॥

3. ఎందు చూచిన - ఈదరి యిండ్లను
ఉండవు పో నీవు - ఒద్దికతోన
మందరోద్ధర! నీ - మహిమ తెలియలేక
అందందు తిరిగి నే - నలసి సొలసితి ॥భావ॥

---

75. అఠాణా - త్రిపుట

(సామాన్య - అన్యసంభోగ దుఃఖిత)

పల్లవి:
మదమతి బెట్టిన మందులోన తగిలి
సదయుడు నన్నింత

అనుపల్లవి:
ఇది యేటి సద్ది? గోపాలునకు
ఎవరు చెప్పిన బుద్ధి? ॥మద॥

1. నన్ను వంచన జేసి – సన్నుతాంగిపైని
కన్ను వేసినా డట!
దాని తోటి – చిన్నెలు జేసినా డట!
అలదాని గూడి
చిన్ని చన్నులపైని – క్రొన్నెల వంకలు
మిన్నగ సవరించి – మెచ్చుకొన్నా డట! ॥మద॥

2. వలచి అలదాని – వలలో జిక్కుకొని
చెలియకు దక్కె నట! దాని మాయలకు
సొక్కినా డట! దాని నొసల
తిలకము కొన గోర దిద్ది చెక్కిలి నొక్కి
మొలక నవ్వుల మోముతో – ముద్దు లాడె నట! ॥మద॥

3. ఎలమి శ్రీశైల – నిలయుడు సఖుడగడు
వెలసిన మువ్వగోపాలుడు ఇంతటి వాడౌట!
తెలియనైతి నెపుడు నన్ను – రతుల వలచి
యున్నది మొదలు
విలపించినారా ఆ – వెలది కింటి కే వేళ
వెళ్ళుచున్నా డట బొట్టు గట్టిన ॥మద॥

---

76. శంకరాభరణము - త్రిపుట

(సామాన్య - సౌందర్యగర్వితా)

పల్లవి:

మనవి సేయగ నేలే? – మగువా!
క్రొత్తలా నేడు?

అనుపల్లవి:

తను తానే మదిలోనే – దయసేయవలె గాక! ॥మనవి॥

1. కలికి! కల్పతరు వని – వెలసి నట్లైతే!
తలచిన కోరిక స – ఫల మౌను గాని! ॥మనవి॥

2. కరుణాసాగరు డని – బిరుదు గల్గిన ట్లైతే!
పరమోహ రత్నముల్ మరియు నొసగును గాని! ॥మనవి॥

3. కన్నె! నా మనోభావ – మన్నియు తెలిసిన
వెన్నుని కిక మీరు – మన్నింప వలె గాని! ॥మనవి॥

4. అతిశయముగ ప్రాణ – పతి మువ్వగోపాలు
డితవుతో నను గూడి – సతము రక్షించు గాని! ॥మనవి॥

---

77. శ్రీరాగం – త్రిపుట

(సామాన్యా - తృప్త)

పల్లవి:

మనసు ని న్నెడబాయదు ప్రాణేశ!

అనుపల్లవి:

మనసు ని న్నెడబాసి క్షణ మైన నోర్వదు
మన వాలకించు శ్రీ మువ్వగోపాల! సామి! నా ॥మనసు॥

1. నేటి పైఠాణి కొంగు జారగ దీసి
గోట గుబ్బల జెనకి
నీమైన బింబోష్ఠము పానము చేసిన
నేటి చిన్నెలనే తలచి మెచ్చి ॥మనసు॥

2. కస్తూరి మైనలది - కడు వేడ్కలలర
సిస్తుగ వీణ మీటి - విస్తారముగా రత్న
సరములు నా కొసగి
కస్తుపరచి నన్ను - కౌగిలించి నందుకు ॥మనసు॥

3. కేళికా నిలయమున సొంపుగా రతి - కేళి గూడిన సొగసు
మాలిమి తోడను మువ్వగో - పాలసామి
ఏలిన నీ వగలు నే - నేలాగు మరతును? ॥మనసు॥

---

78. బిలహరి - త్రిపుట

(సామాన్య - ప్రౌఢ, మధ్యమ)

పల్లవి:

మఱచితివా నన్ను? మగువా!

అనుపల్లవి:

గుఱు తెఱుగవా? మువ్వ - గోపాలుడను గాన ॥మఱ॥

1. సుదతి! యెన్నడు నన్ను - జూచన ట్లనేవు!
నిదురకు నే గాదా - నేవేళ మిచ్చినది?
కొదమ గుబ్బల మీద - క్రొన్నెల లేమాయెనో? ॥మఱ॥

2. నన్ను తాంగిరో! యెన్ని - జాణతనములు చేసేవు! నీ
కన్నెరికమునకు - కంఠసుసు లిచ్చినది
మొన్న గాదటవె? నీ - మోవి గంటి చేసినది! ॥మఱ॥

3. పాటలాధరి! మువ్వగో - పాల! రమ్మని మంచి
తేట ముత్తెపు సేరు - తీసుక గూడిన
నాటి బడలి కింకా - నేటికి దీరదు! ॥మఱ॥

---

79. తోడి - త్రిపుట

(సామాన్య - విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

మరచె నేనో చెలియ! - మాయలో తగిలి!

అనుపల్లవి:

పరమాత్మ మువ్వగో-పాలు డిందు రాడాయె! ॥మరచె॥

1. మొలక ప్రాయమున - మోహము నను గూడి
చిలుక తాళిచ్చినది - చిత్తాన లేద!
కలికి చిలుకల కొలికి - పలుకు లేలే యనుచు
కులుకు గుబ్బల పైని - క్రొన్నెల లుంచినది! ॥మరచె॥

2. అలిగి నే నొకవేళ - అవలి మోమై నప్పుడే
చెలియరో! కౌగిటను - జేర్చుకొని చాల
పలుమారు తమి హెచ్చి - బాలరో! ర మ్మని
తలిరుమోవి పైని - పలు మొన లుంచినది! ॥మర చె॥

3. చెలియ! మే మిద్దరము శయ్యపై పవ్వళించి
వలరాజు మీదను - పదము పాడుకొనుచు
సలలితముగ మదన - సామ్రాజ్య మేలించి
కలసి నను నుపరతుల - కరుణించినదే యిపుడు! ॥మర చె॥

---

80. కల్యాణి - ఆది

(సామాన్య -రతిప్రియ)

పల్లవి :

రారా! అయ్యలు! రారా!

అనుపల్లవి :

రారా! నా వలపు-వారక మించె నా సామి! ॥రారా॥

1. ఎంత సే పని తాళేదానరా? ఓరి!
ఇక వశము గాదు; నీ యానరా!
చెంత జేరి కెమ్మో వానరా! నన్ను
చింతల బెట్టేది మానరా! - నా సామి! ॥రారా॥

2. ఏరా! నీకు పగ దాయెనా? చూచి
ఎవ రనే పాటి లే దాయెనా?
చేరి నీ పాదసేవ చేయనా? అల్ల
చిన్న నాటి కూరిమి పోయెనా? నా సామి! ॥రారా॥

3. కూడితి విక దయ యుంచరా! మువ్వ
గోపాల! నన్ను గరుణించరా!
వేడుకకై కౌగిలించరా! నన్ను
వింత సేయక గారవింపరా! నా సామి! ॥రారా॥

---

81. సావేరి - త్రిపుట

(సామాన్య - ప్రౌఢ, మధ్యమ)

పల్లవి:
రాలేదు పొమ్మనవే! ఓ చెలియా యీ

అనుపల్లవి:
వేళ తిరువల్లూరి - వీరరాఘవునితో ॥రాలే॥

1. పదములకే మ్రొక్కితి - భావము దెలుసు కొ మ్మంటి!
ఎదుట నే నిల్చిన - నేల దయరా దంటి!
కదిసి నేనిక నీకు - కై దండ లిచ్చే నంటి!
మదిరాక్షి! అందరిలో - మనసు విడనాడెనే! ॥రాలే॥

2. నీరజాక్షుల నంపక – నేనే వచ్చితి నంటి!
వారి వీరి వలె నాతో – వాదులు సేయకు మంటి!
ఊరక నేరమేల? చేదివు లెడ నీవు
వృథాలె రేయిపగలు ॥రాలే॥

3. కోరిక దీర్చేటి మువ్వ – గోపాలు డనుకొంటి!
వీరరాఘువ! నీకు – వింతదాన గా నంటి!
వారిజాక్షి! యుపరతుల – వాని గూడెద నంటి
ఈసరస మేల వద్దంటి? – ఎన్ని నేర్చుకొన్నాడే? ॥రాలే॥

---

82. ముఖారి - అట

(సామాన్య - ప్రౌఢ, వాగ్విదగ్ధ)

పల్లవి:
లలనామణిరో! యీ భావము దెలుపవే
లలితముగా నిపుడు!

అనుపల్లవి:
వెలదిరో! మా మువ్వగోపాలుని దయచేత
వేడుకగా దెలుపవే ఓ బాల! ॥లల॥

1. అలివేణి! నీ దేశ మేదేశ మంటేను
అపుడు చెట్టు జూపెను!
చెలియరో! నీ యూరి పేరేమని యడిగితే
చెట్లు రెండు చూపెను!

చిలుకల కొలికి! నీ - చెలుల పేరే మంటేను
చెట్లు రెండు చూపెను!
పలుమారు నీ జాతి పేరేమని యడిగితే
పసరి చెట్టే చూపెనే ఓ బాల! ॥లల॥

2. పక్షి ఌనఖ! నీకు హితవేమని యడిగితే
పక్షిహితవు అనెను!
లక్షణవతి! నీదు చెక్కిట నేమంటే
పక్షి యున్న దనెను!
వక్షస్థలాన ఉన్నది యే మంటే
పక్షియున్న దనెను!
సూక్ష్మముగ నీ పేరేమని యడిగితే
పక్షి పేరే చెప్పెనే ఓ బాల! ॥లల॥

3. వారిజానన! నీకు ఎన్నేండ్లాయె నంటే
ఊరిపేరే చూపెనే!
చేరి నీ తోడుబుట్టువు లెవ రంటే
ఊరి పేరే చెప్పెను!
తీరుగా మెఱసెడు మేలుంగర మే మంటే
ఊరి పేరే చూపెను!
ఓ రమణీ! నీ మోమందున్నది యే మంటే
ఊరి పేరే చెప్పెనే ఓ బాల! ॥లల॥

83. ముఖారి - అట

(సామాన్య - అతృప్త)

పల్లవి :

వద్దే తల్లి తిరనే!

అనుపల్లవి :

ప్రొద్దు బోయినదాక - సుద్దులే తలబెట్టుక ॥వద్దే॥

1. చిప్పిలు మోవి తేనె నాన నిమ్మని
చే యెత్తి మ్రొక్కగాను!
ఒప్పుగా మరుకేళి - కెప్పు డెప్పు డనగ
అప్పు డైన రవికముడి - విప్పగాను దెలియలేక ॥వద్దే॥

2. అయ్యలు! తాళలేను నీ కౌగిట జేర్చి
అనుకొమ్మని యడుగగాను!
నియ్యానని యిక దయ - నిలుప లే ననగా
అయ్యయ్యో నే కనుగీటి - యదరి వేసినదాక ॥వద్దే॥

3. నగుచు మువ్వగోపాలుడు మీా రందుబోతే
చిగురు విల్తుకేళిగూడి
మగువరో యీా చెలెలు - సొగసు పూలిన వా డనగా
మగువ నీ మనసు దెలిపి - మఱి నే బొమ్మన్న దాక
॥వద్దే॥

84. ఆనందభైరవి - అట

(సామాన్య - ఖండిత, ప్రౌఢ)

పల్లవి :

పట్టు పెట్టుదు సుమ్మీ! వలదు ఈ సరసాలు!

అనుపల్లవి :

పట్టుకురా నా కొంగు - గట్టిగ మువ్వగోపాల! ॥పట్టు॥

1. ఎక్కడ నీపతి కితవో! ఎవతెకు నీపై నెనరో!
అక్కడికే పోవలెగా - నిక్కడ పనియేమి?
కక్కసమున ఒక టంటే - కానిది యనిపించుటకా?
చక్కగా నీ వెందైన - చల్లగా నుండితే చాలు! ॥పట్టు॥

2. ఇం దుంటే యొకమాట! నా - యిల్లు వెడలితే
యొక మాట!
దందన కాడవౌర! నీ - దయలెల్ల దెలిసెరా!
ఎందుకు వేడుకొనేవు? - ఎవరు నేర్పి రీ చిన్నెలు! ఆ
సుందరివలె నీకైన - అందకత్తెను గాను! ॥పట్టు॥

3. తగవా శ్రీ మువ్వపురినిలయ మువ్వగోపాల?
అగడైతి నిను గూడి! - అందున సుఖమేమి?
మొగమోటమి జూడను! - వగలెల్ల నా వద్దనా
సగమాయెను ప్రొద్దెయితే -! తగ దిం దుండను
నీకు! ॥పట్టు॥

---

85. భైరవి - అట
(సామాన్య - ప్రేమగర్వితా)

పల్లవి :

వనితా! నామోహ మెట్టిదో!

అనుపల్లవి :

ఇటువంటి రాతిమనసు దానవే! నీవు
మన్ననతో మాటాడవే! ॥వనితా॥

1. నెలతా! నే నినుబాసి - నిమిషము రాకున్నంత
కలకల నగుతా నా - కన్నుల యెదుట నిలిచి
పిలిచి నట్లుండునే! నుదుట కస్తూరి
తిలకము దిద్దినట్లుండునే! వాడి గోర చెక్కిలి
జీరి ముద్దాడి కౌగిట - జేర్చినట్లుండునే! ॥వనితా॥

2. చక్కని ముద్దుగుమ్మా - సరగున నన్ను జేరి
అక్కరతో బాగా లిచ్చి - ఆకుమడుపు మొనపంట
నొక్కి నొకించినట్లుండునే! నాతమి దీర
నీకెమ్మో వానిన ట్లుండునే! కౌగిటలోన
దక్కి చిక్కితి వని-ప్రొక్కి వేడి నట్లుండునే! ॥వనితా॥

3. పలుకు బలుకుకు దేనె లొలుక - బలుకుచు నన్ను
అల మువ్వగోపాలుడు - అందంపు రతికేళికి
బలువేగము రమ్మన్నట్లుండునే! - వానిగూడితే
పాలతిరో! యిదె యింద్ర-భోగ మని నట్లుండునే! ॥వనితా॥

86. ఘంటారవము - ఆది

(సామాన్య - విప్రలబ్ధ)

పల్లవి :

వన్నెకాడిందు రాగానే - వద్దనేరమ్మా !

అనుపల్లవి :

కన్నీరు చెలులకు - పానకము కాబోలు ! ॥వన్నె॥

1. అందముతో నుంచిమాట - లాడుచు నుంటె
అందరు నా వంటి వార - లని యుంటి నమ్మా !
ఇందుముఖి ప్రాణేశు - నెడలజేసిన దనుక
కందువతో నింపకే - కంకణము గట్టిరే ! ॥వన్నె॥

2. నెనరుతో నా యింట - నే యున్నాడని సారెకు
మనసు విరుగవలె నని - మందలింతురే !
వనిత వారి మాటలు - విన నైన నమ్మనెల్ల
కిటుకు కలవి లేనివి యేమ - మని బోధించిరో ? ॥వన్నె॥

3. పలుమారు మువ్వగో - పాలుని నేను
కలసి తన జీవము - వలె నుంటి నమ్మా !
చెలత లందరికి నా - మేలు, కనులకు వెగటై
చలపట్టి వారేమి - సాధించుకొనిరో ! ॥వన్నె॥

87. మధ్యమావతి - త్రిపుట

(సామాన్య - విరహోత్కంఠిత; సఖీ శిక్షా లక్షణము)

పల్లవి:

వలచేది యొకరి కోసమా ? ఓర్వలేని
చెలు లంటేనే రోసమా ?

అనుపల్లవి:

తలిరుబోణి ! వారు పెద్దలైనారు
తాళు కొన్నదే ? దోసమా ? ఎక్కడి జోలే ? ||తలిరు||

1. నిను నిందించినారంట - నీవేల అలగి యున్నావు ?
నీ వివేక మెంతాయెగా !
వనజాక్షుల నోటి వెక్కసపు మాటల
వాని మొక్క- బోయీనా ? ఎక్కడి జోలే ? ||తలిరు||

2. వారు సేయు మనగానే ముందు చెలిమి చేసినావో ?
వారికి చింతైన సేతురా ?
ఊరికే నిన్ను జూచి - యుసుర నే దోసకారులు
ఒకరి మేలు సైతుర ? ఎక్కడి జోలే ? ||తలిరు||

3. నెమ్మి ముట్టెడి మువ్వగోపాలుడు
నీతో నైన కూడుండనే చెల్లయిది
వాజాలనైనదే చాలదా ?
అమ్మమ్మా ! ఇదేమేమి ఎదిగే తిరిగే
వయ్యారొయ్యా ! యెవ - రైనా
దేశరాజుల యెక్కడి జోలే ? ||తలిరు||

88. పంతువరాళి - చాపు

(సామాన్య - ఉత్తమ ప్రేమగర్వితే)

పల్లవి :

వలపు దాచనేరనే ఓ భామ!

వారి వీరి వలె నే

అనుపల్లవి :

తలపు తనమీంది బాసలిచ్చి చాల

తరితీపుచేసినాడే! ఓ భామ! ॥వల॥

1. ఇదిగో వాడు వాకిట వచ్చెనని వింటే

ఎదురుగ నే బోదునే!

పదరక చేలాగొసగి తోడితెచ్చి

పానుపుపై నుంతునే!

ముదమున వాని రొమ్మున గుబ్బ లానించి

ముద్దుపెట్టుకొందునే!

అదనుగ నుతిచేసి బాగా లిదిగోయని

యాకుమడుపు లిత్తునే! ఓ భామ! ॥వల॥

2. తిలకము అందము మీర నాకొనగోట

దిద్ది వేడుక జూతునే!

బలిమి సుగంధము పన్నీట మర్దించి

బాగుగ నలదుదునే!

సొలపున వానిపై పదముపాడి వీణ
సొలపుగ మీటుదునే!
పలుమారు నామీద దయయుంచు మని వాని
పాదము లొత్తుదునే! ఓ భామ! ॥వల॥

3. మోసబుచ్చి నన్ను మువ్వగోపాలుడు
మోము జూప కున్నాడే!
వాసిదాన నని తెలిసి తెలియలేక
యాసలూరగ జేసెనే!
రోసము నిలువ దెటుల తాళుదునే
దోసకారిని గూడెనే!
మీసముగల మగవాని వలెనే వచ్చి
మీసరమున నేలెనే! ఓ భామ! ॥వల॥

---

89. కాంభోజి - అట

(సామాన్య - ప్రౌఢ, ప్రతిభాచతుర)

పల్లవి :
వాదేల చేసెనే శ్రీ కృష్ణు - డాది వరాహుడు

అనుపల్లవి :
కాదన రన్నమ్మ ? నా వల్ల - కల్ల కల్గిన నిపుడే ॥వాదే॥

1. ఇదిగో ! దొండ పంటిపై వాలిన
యుదుటు తుమ్మెదంటి గాక
మదనుని కేళి - మగువల కౌతుక
పెదవి నంటె నంటి నా ? ॥నా దే॥

2. సంకుమీద - చందురు కొదమలు
పొంక మాయె నంటిగాక ! యది
కొంకక తన గళముపై నెల
వంకలుంచె నంటినా ? ॥నా దే॥

3. మేర మీరకు మని శంబర వైరి కేళి
సారె సారెకు - జాజుశయ్య నను
గోరి యంబుజవల్లి వరాహుడే
మీరి యేలినందుకు ॥నా దే॥

---

90. ఆనంద భైరవి - త్రిపుట

(సామాన్య - ప్రేమగర్విత)

పల్లవి :

వింటివా ! అలదానిమాట - వింతలయ్యాని !

అనుపల్లవి :

అంటె అనవలె తానే - ఆడదైతే యిట్లాడునా ? ॥విం॥

1. చల్లని మనసుదాననై – వల్లభుని ఎన్నిట మెప్పించి
ఉల్లము రంజిల్ల మోహా – ముప్పతిల్లగా
ఎల్లప్పుడు తనకౌగిటలో – అల్లాడనియ్యగా జేర్చి
అల్లి బిల్లిగా నుంచకనే – అతనెట్లా వెళ్ళనిచ్చేనే ! ॥వింటి॥

2. సకల కలావల్లభుని – సమ్మతించే సఖు లెవ్వరే ?
వకనాతిని గాన నిపుడు – వనిత ! యీచాన
అకట అతని సొమ్మంటె–అందరు నవ్వరా ? ఓ చెలియ !
ఎకసక్క మాడితేను – ఎక్కువద నేరా భువిలో ? ॥వింటి॥

3. చెలియా! మువ్వగోపాలుని – కలయకుండే చెలులెవ్వరే ?
ఇలలో వలరాజు పుట్టుక – యీ౦పె కోసమా ?
నెలత లందరికి ఇటుల – వలపించు కొన్నాడటవే ?
తెలియనౌనా దానిమాయ ? – తెలియదు పో
పొమ్మనవే ! ॥వింటి॥

---

91. సైంధవి – ఆది

(సామాన్య - గురుమాన)

పల్లవి :

విడు విడు నన్నంట రాకురా !
ఓ రోరి జాణ !

అనుపల్లవి :

విడు విడు నన్నంట రాకు
వెరతు ఘుమ్మాటికి నేను !
విడిదికి మళ్ళిపోరా ! – విజయరాఘవ ! జాణ ! ॥విడు॥

1. ఈ పొద్దు చిత్తము వచ్చెనా? ఆ జవరాలు
ఇల్లు వెడలి రానిచ్చెనా?
పో పోరా! దానికైతే నేపాళరాజు ఇచ్చెనా
ఆ పెద్ద ముత్యాల సరులు దానింటికైతే
దీపాళి పండగ చీరెలు (?) ఇక మెచ్చవద్దు?
ఓ పట్టభద్రాంగి! మేరలు – ఓరోరి జాణ! ॥విడు॥

2. చక్కనయ్య నీకె చెల్లునా? యీలాగైతే
సవతి నీకె సౌఖ్య జల్లెనా?
దక్కితి సాక్కితివి – దక్కేవురా! దానికైతే
ముక్కెరకు మురుగు – ముత్యము ఆ రాణికైతే
ఒక్కొక్క వరాని బత్యము అమ్మనే జెల్ల!
ఎక్కడిది నీకు సత్యము! ఓరోరి జాణ! ॥విడు॥

3. కోడెకాడ! ఇందు వత్తురా యీలాగైతే
కొమ్మకు ఇదెల్ల హత్తురా!
ఆడకె మళ్ళిపోరా! ఆ మోహపు రాణికైతే
కేడెంపు వజ్రాల కమ్మలు ఆ రాణికైతే
జోడించిన ఉంగరమ్ములు నాతోనైతే
జాడిగానె ఇచ్చకములు ఓరోరి జాణ! ॥విడు॥

92. ముఖారి - ఆది

(సామాన్య - గురుమాన)

పల్లవి :

విడు విడు మమ్మ ! యిదేటి సుద్ది ?

అనుపల్లవి :

పడతింటికి పోలేదని - బాస చేయించుకో వలె ! ॥విడు॥

1. కద్దు కద్దనిపించే దాక - కట్టినదే దానికోక !
సుద్దులు పల్కి యిందాక - సుదతింటికి వచ్చేరాక ॥విడు॥

2. ఎదిరించితే కాదనేరు - ఏటికే యీ యారుదూరు
పదిరేది కాదు నా తీరు - అదిగోనె చెక్కిట గోరు! ॥విడు॥

3. మును నన్నేలినట్టి మేటి - మువ్వగోపాలు డెప్పాటి ,
దిన దినము నాతో సాటి - వనితలలో నేటి పోటి ?॥విడు॥

---

93. కాంబోజి - త్రిపుట

(సామాన్య - స్వాధీన పతిక)

పల్లవి :

వేడుకతో నడుచుకొన్న - విటరాయడే !

అనుపల్లవి :

ఏడు మూడు తరాలనుండి - ఇందున్న కాణాచట
గూడుకొని మా మువ్వ, గోపాలుడౌ విభుడు ॥ వేడు॥

1. మధుర తిరుమలేంద్రుడు – మంచి బహుమాన మొసగి
ఎదుట గూర్చుండు మని – ఎన్నిన ఇమ్మనెనే!
ఇదిగో రెండువేల పదము – లిపు డెంచుకొమ్మనిన
చదురు మీదనే ఉన్నసామికి – సంతోష మింతింతగాదె!
॥వేడు॥

2. అళుకు దీరి తంజాపురి – నెలకొన్న విజయరాఘవుని
వెలయ మనుజుల వెంబడి – వేగమె పోడగాంచి
చలువ చప్పరమున నుండగ – చక్కగ వేయిపదముల
పలుకరించుకో గానె – బహుమానమిచ్చె నావేళ!॥ వేడు॥

3. బలవంతుడౌ గోలకొండ – పాదుషా బహుమాన మిచ్చి
తులసి మూర్తితో వాదు – దలచె నావేళ!
వెలయ మువ్వ గోపాలుడు – వెయ్యిన్నెనూరు పదములు
నలువది దినముల లోన–నన్నుగలసి వినుపించెనే! ॥వేడు॥

---

94. ఆనందభైరవి - అట
(సామాన్య - ప్రౌఢ, క్రియావిదగ్ధ)

పల్లవి:

సకియ యుపరతి సేయు సమయమున

అనుపల్లవి:

అకలంకమగు పుణ్య మబ్బు నని తలచె

1. సతి మోముపై కెగజారు కీ - ల్జడి జూచి కలసి
పతియు పరాగం బనినను - పటు దర్పమున
గతి మీరంగా పుణ్యా - కాలమనుచును వేగ
మతివ జలకములాడె - నానంద వార్ధిని ॥సకియ॥

2. స్మరమంత్ర తంత్రముల - సంకల్పములు జెప్ప
హారువు మీరంగ - మరుకేళిని వేడ్కను
సరిగ కుచకలశముల - జారు చిరు చెమటచే
తరళాక్షి జఘన భూ - దాన మొసంగెన్ ॥సకియ॥

3. తరుణి చేమీదుగా - తాంబూల పూర్వకముగ
సరలి మానధనంబు - సర్వ మొసంగెన్
మరుకేళి వేడ్కతో - మగువ యుపరతి పెనంగ
అరది కృష్ణునికి పర - మానంద మయ్యెన్ ॥సకియ॥

---

95. బేగడ - త్రిపుట

(సామాన్య - దివ్యాదివ్య)

(నాయికా నాయకు లిరువురున్ను అత్యంతప్రీతితో యుండి మరల ఇద్దరికిన్ని కలతకలిగి నాయకుడు ఈనాయికను మానేకొరకు తన పొరుగింటి దానికి దౌత్యం విడిచినందువల్ల నాయికకు తెలిసి కోపవచనముగా సఖితో తెలియజేసుకొన్నది.)

పల్లవి :

సరసము గా దిక - సకియా!

అనుపల్లవి :

సరసము గా దిక - సకియరో! కరిగిరి
వరదుడు నా గుణ - మెఱుగక నడిచెను ॥సర॥

1. పదరి వా డిందు వచ్చి - పడ కిల్లు సొచ్చితే
నిదుర లేప వద్దని - నెలత, నీ వనుమీ!
కదిసి మెల్లన నిచ్చ - కములకు వాడు నా
పదము లొత్త వచ్చితె - పట్టనీయకుమీ! ॥సర॥

2. అతివ! వినవే నాలు - గైదు దినముల దాక
బతిమా లించక కాని - భయము రాదమ్మ!
అతితమి గౌగిట - నదుముకొని కెమ్మోవి
యత డాన వచ్చితె - అంటవ ద్దనుమీ! ॥సర॥

3. పరగ మా మువ్వగో - పాలు డైన కంచి
వరదుడు నను గూడి - వదలక యుండి
మఱి యే యెన్నిక లేక - గరివించి పొరిగింటి
హరిణాక్షి నడిగించె - నని వింటి నమ్మ! ॥సర॥

---

96. కాంభోజి - అట
(సామాన్య - ప్రౌఢ, ప్రేమగర్వితా)

పల్లవి:

సామాన్యము గాదె! వానిపొందు
సామాన్యము గాదె!

అనుపల్లవి:

ఏ మన నేరని భామలు వానికాసించి - రే మందు?
విజయరాఘవుడే స్వామి సుమ్మి!

భూమియందు వాని గుణము లెన్న జనులకు
వీనుల విందు ఓ చెలియరో! ॥సామా॥

1. పాయపు హంతకారి కావలె! – వాని పదపద్య రచన
సేయ నుత్తర – మీయవలె! వానిముద్దు కవిత తా
వ్రాయ చదువ నేర – వలె! ఆ వగలయందు
గాయకురాలు – గావలె! ఓ చెలియరో! ॥సామా॥

2. ఆటకు మేటి గావలె! తంబుర
గోట మీటరాగ మనవలె! వానిపై సొగసు
పాటలు వినుపించవలె! వాని మనసు దెలిసి
మాట లాడ నేరవలె! ఓ చెలియరో! ॥సామా॥

3. కప్పుర బాగా లీయవలె! వాతెరకు తేనె
చిప్పిల్ల సగమా కీయవలె! తమి హెచ్చే వేళ
తప్పక మోవి నొక్కవలె! విజయరాఘవుని
అప్పుడె పైకొని కూడవలె! ఓ చెలియరో! ॥సామా॥

---

97. ముఖారి - ఆది

(సామాన్య - స్వాధీనపతిక)

పల్లవి :

సామికి సరి యెవ్వరే? నా చక్కని

అనుపల్లవి :

భామరో! తిరువళ్లూరి వీరరాఘవ!

1. నెలతరో! ఎప్పుడైన - నేనే చెక్కిలి జీరి
కలగి యెరుక లేక యే - చెలియ జీరెనంట!
తెలుసు కొమ్మను గాని - యలగి మారు బలుకక
చలియించని నిండు కుండ - వలె నుండు నమ్మ! ॥సామి॥

2. కదసి నేనే వాని మోవి - గంటి చేసి మరపున
పదరి యీలాగున నే - పడతి యుంచె నందునె!
అదరీన? కోపగించీన? - అలసీన? సొలసీన?
మదిరాక్షి! నా చిత్తము స - మ్మతి బరుచు నమ్మ!
॥సామి॥

3. భామరో! మా మువ్వగో - పాలుడౌ వీరరాఘవుడు
కాముకేళి హాయలుగ - గలసి యుండగ
ఏ మగువ వద్దనైన - ఈలా గుందువో యంటె
ఈ మాటెట్లంటివని - ఎంతో యుస్సురనె నమ్మ!
॥సామి॥

---

98. కాంభోజి - త్రిపుట
(సామాన్య - ప్రౌఢ, తృప్త)

పల్లవి:

సుదినమాయనే! యీ ప్రొద్దు - సుదిన మాయనే!

అనుపల్లవి:

మదనాపతాకుని సేవ - మనకు గలిగెనే! ॥సుదిన॥

1. ప్రొద్దున నిలువు టద్దము - పొడగన్న ఫలము యీ
ముద్దుమోము జూడగలిగె - ముద్దుల గుమ్మ ॥సుదిన॥

2. ఈ పొద్దు పూర్ణకుంభ - మెదురైన ఫలము యీ
భూపాల కుంజరుని నే - పొడ గంటి నమ్మ! ॥సుదిన॥

3. ద్విజరాజుల సేవించిన - దివ్యశకునము యీ
విజయ రాఘవశౌరిని - విడిదిలో గంటినమ్మ ॥సుదిన॥

---

99. సావేరి - త్రిపుట

(సామాన్య - అతృప్త; నాయకుడు తనయందు ప్రేమ తప్పి రతి యందు తమిచూపనందున తృప్తిలేనిది)

పల్లవి:

హితవైన చోటనే హిత వింత లేకనే
ఝుంఝారు నటరా ? నీకు!

అనుపల్లవి:

వితరణ శూర మా - విజయరాఘవ ధీర!
విందువా ? నా మాటలు ఓరోరి జాణ! ॥హిత॥

1. ముచ్చటై నే నొక్క - ముద్దు పెట్టెద నంటే
మోమా మొట్ట జేసితివి!
పచ్చి తేరగ నాతి - పలుకెంపు లుంచితే
బాగాయెనని యంటివి ఓరోరి జాణ! ॥హిత॥

2. ఇందునే చేబట్టి - యింటికి రమ్మంటే
ఎంతైన గసరితివి !
సందిటిపై గోరులు - సఖియ యుంచితే
సంతోష పడి యుంటివి ఓరోరి జాణ ! ॥తహి॥

3. ఇసుమంత సేపు న - న్నేలి విజయరాఘవ
యింటికి బొమ్మంటివి !
రసికుడా దా నింట - రాతిరి నాలుగు జాములు
రమ్యముతోనుంటివి ఓరోరి జాణ ! ॥హిత॥

క్షేత్రంరపదము తేమో ?

క్షేత్రయ పదములేవెూ?

---

1. కాంభోజి - చాపు

(స్వీయ - ముగ్ధ, విరహోత్కంఠిత, నాయకుడు - శఠుడు,
కరుణా శృంగార రసములు)

పల్లవి :

ఇదిన్యాయమా నీకు ఇతరులవలచేది-ఇంతి నే నొకతుండగా!

అనుపల్లవి :

సదయహృదయుడ! నే - సమర్తాడి నెలలాయె
సరగున ననుగూడ - సమయమై యుండగ ॥ఇది॥

1. చిన్ననాడే యా - శృంగార వనములో
చెన్నుమీరగ మనము - చేరికూడుండగ
వన్నెకాడ! నాడు నీ - వన్నమాట నేడు
ఒనగూర్పక నీవు విదలించు - కొని పొయ్యే ॥ఇది॥

2. సొక్కియున్న వేళ - చెక్కిలి నొక్కుచు
మక్కువతో నన్ను - మరచిపో ననుచు
పెక్కువిధముల నా - కొట్టుపెట్టి యిపుడు
చక్కని సామిగా - టక్కుచేసి పొయ్యే ॥ఇది॥

3. నిన్ను జూడక అర - నిముసము తాళర
కొన్నమగడ నీ వని యను - కొంటిరా
వెన్నెలగాసెర - వేడ్కతో గూడర
పన్నగ శయన (శ్రీ) - పార్థసారథి! యిపు ॥డిది॥

---

2. యదుకుల కాంభోజి - త్రిపుట

(పరకీయ - విరహోత్కంఠిత, నాయకుడు - శఠుడు,
విరహ విప్రలంభ శృంగారము, కరుణా[illegible]ము)

పల్లవి :

ఎంతని వేడిన చెంత జేరకున్నావు - ఇంతకోప మేలరా ?

అనుపల్లవి :

రంతుకాడ ! కంచి రంగేంద్రుని కుమార !
రారాయుడ రంగా ? యీ-రాపులేలరా? ॥ఎంతని॥

1. కన్నులు విలుకాని - ఘన బాణ జాలముల
కరిగినే నిట్లుండగా సామి ! యిన్నాళ్ళదాక
నన్ను బాసియుండుట నీ కెట్లు మది దోచెరా ?
నిన్న నేటివారు నీకు ప్రియమైనారా ?
నిన్నన పనిలేదు ఆ- నెలత సేయు మాయలకు ॥ఎంతని॥

2. బలిమిని పిలిపించుక - వచ్చినప్పుడె తెన్ను
తెలిసెరా నీ జాడలు? వలసి వలనైతే
పలుకే బంగారమా? - నన్నొకాపి! యిప్పుడు
కలనైన నీ మాట - గడచినా నటురా?
చలముసేయకరారా - సామీ యిక తాళలేనురా
॥ఎంతని॥

3. ఇదివరకు నినుబాసి - ఎన్నో బాముల బెందితి
ఎమీతోచక నుంటిరా
సదయ! రారా నీ మనసారఎప్పటివలె-జాగు సేయక యేలరా
అదనమున నీపై - ఆశరెట్టించెరా
మదనావతార నీ - మది రా నహనే రా ॥ఎంతని॥

---

3. ముఖారి - అది (పర్ణము)

(స్వీయ - విరహోత్కంఠిత, నాయకుడు - శఠుడు
విరహ విప్రలంభ శృంగారము, కరుణారసము)

పల్లవి:

చలముసేతురా నాపైని?-చక్కనిసామి! జాలమేల రారా
కలువల రాయడు పలుమారు నన్నే - చలపట్టెరా పలుక
వేమి నాతో బాలగోపాల! సామి!

అనుపల్లవి:

పరాకు వలదని మరిమరి దెలుపగను వినవదె నా మనవిని
సరోజముఖిని గరాగరిగ ముదంబు పెనరనేలగ నిదేసమ
యము సరసా! యిపుడు ॥ చలముసేతురా ॥

1. నీ కింతైన దయలేదటరా ? సామి !
ఏ సఖి బోధించెనురా ? ఏరామాటాడవు పిలిచితే ?
సదయ ! ॥చలము॥

2. మున్ను కడుప్రేమతో నెరలీవితో మంచిపలుకులతో
కూడితి వపుడే మరచినసామి ! ॥చలము॥

3. బాలనురా ! నిరపరాధినిరా ! అలుక సేయ తగవగునటరా
పూలవిల్తుడు డాసి పలు చలము పూనియు నెద గదియ
శరములేయగను తాళగవశమ ? ॥చలము॥

4. సారెకును నేరము లెంచెదవేల ? ఎవరైన విని నగర ?
కోరి నిన్ను వలచియున్న నన్ను కన్నడ చేసెద వవుర !
యిదేఘనమ ? భళి భళిర ! ॥చలము॥

5. వేరుసేయకుర మరెవ్వరి వేడబోదురా ? చెలువుడ నను
కూరిమి తోడ మదనుని కేళి నెనయుము నినుబాసి నే
నోర్వగజాలను గదరా ? ॥చలము॥

---

4. ముఖారి - చాపు

(నాయిక లక్షిత, సఖీభావము, పార్శ్వ చారిణి, ఈర్ష్యామాన విప్రలంభ శృంగారము, కరుణారసము)

పల్లవి :

చూడుడీ జోడద్దములపైని సన్నంపు-చుక్కలు గనిపించెనే

అనుపల్లవి :

వేడుక మదనసంగరమున నలసిన-జాడవలెనున్నది
। జవ్వని వేడ్క- ॥చూడుడీ॥

1. జక్కువ పిట్టల చందమామ కూన - లెక్కిన వగజూచితే
చొక్కంపు బంగారు కుండలపై కెంపు - చెక్కినట్లున్న దే
జవ్వని వేడ్క ॥చూడుడీ॥

2. మిక్కిలి చీకటిని చిక్కుపడిన చందమామను గ్రమ్మట
చూచితే
మక్కువ తమ్మిపై ముసరిన గండుతుమ్మెద గుంపువలె
నున్న దే జవ్వని వేడ్క ॥చూడుడీ॥

3. మట్ట పల్లిసామి పగడంపు పై కెంపు - చెట్టున వగజూచితే
గుట్టుగ ఈ రేయి మదనభండారము - కొల్లలైన
ట్లున్న దే జవ్వని వేడ్క ॥చూడుడీ॥

---

5. కాంభోజి - అట

(సామాన్య - ప్రౌఢ, విరహోత్కంఠిత, వాగ్విదగ్ధ)

పల్లవి:

తరుణి ! మరుశరములకు - తాళ లేనే

అనుపల్లవి:

వరుస వావియు లేని - వాడాయె నమ్మా ! ॥తరుణి॥

1. తల్లికిని తమ్ముడై - తన యత్తకును మగడై
అల్లునికి చెల్లెలిని - అమరనొసగి
బల్లిదుడై కన్నులను - పగలు రేయిగ జేయు
కల్లరికు డైనట్టి - ఘనుని ఇందు తేవే ॥తరుణి॥

2. మామకును మామయై - మనుమనికి మనుమడై
కామించి అల్లునకు - కన్న తండ్రియై
భామ! తన భావమున - పాటి కట్టుకొని
కామ రూపమైనట్టి - ఘనుని ఇందు తేవే ॥తరుణి॥

3. ఒక సతిని శిరమునను - ఒక సతిని ఉరమునను
ఒక సతిని వీపునను - ఒనర నుంచి
సకల లోకము లేలు - స్వామి శ్రీకృష్ణుని
మకరాంక కేళికై - మగువ! ఇందు తేవే ॥తరుణి॥

---

6. ఆనందభైరవి - రూపకము

(పరకీయ - ముగ్ధ)

పల్లవి:

తలచిన హృదయము ఝల్లను - తరుణీమణియొయ్యారము!

అనుపల్లవి:

కలిగినా యిక నొకసారి - కన్నుల జూడ మను ॥తలచిన॥

1. మోమరవంచి పదఘుంటనమున - భువి వ్రేలన వ్రాయుచు
కోమలి కన్నీ రిరుగడలను - గ్రుక్కుచు రెప్పలను
వేసరు నన్ను చూచుటయె కాని - వేరేమి యొల్లని
భావము
ఏమని తలపోయుదు? విధి నింక - నేమని
దూరుదును? ॥తల॥

2. చెక్కిట చేయి యిడి యలసట - చే వదనము కడువాడగ
వెక్కసమగు తా నుద్దిగ నెట్లు - వేడుక నడపుదును ?
అక్కర తీరగ నాతో - ఆడిన మాటలు తలచితే
ఎక్కడ పొగడుదును ? ధైర్య - మే గతి
నిలుపుదును ? ॥తల॥

3. ననుకృష్ణా ! యని పేర్కొని - నవ్వుచు కౌగిట మిక్కిలి
అనువుగ జిక్కితి నిక న - న్నడు గిడ నెనయుచును
తనుపులకలు నే నడుగగ - తామరసానన యెవ్వటి
చనవున నడపించిన యుప - చారము చందము
లెల్లను ॥తల॥

---

7. కాంభోజి - అట

(సామాన్య - ముగ్ధ. అధీర)

పల్లవి :

దయవాడని తెలిసి మనసు నొప్పించితే -
తరుణి ! దోసము కాదటే

అనుపల్లవి :

రయమున తమి రేచి నమ్మించి నన్ను జే -
రకవె ! తలపెట్టితివి ! అయ్యయ్యో ! ॥దయ॥

1. కలికి ! నీ మీదనే – కలవరమని నీతో –
వలుకరించుకొ లేదా ? నాతో
అలుక చేసితే ప్రాణములు నిలుప లే –
నని యానాడె తెలుప లేదా ? నా
నిలువెల్ల అమ్ముల బాదల జేసిన మరుడు –
నీ పాలిటికి లేడా ?
ఇలలో వలచిన విభులను లాలించే
యింతుల జూడలేదా ? రా రాదా ? ॥దయ॥

2. మాట నిలుకడ లేని దానవనుచు నే వే –
మారు విన్నవించ లేదా ? చిన్న
నాటనుండి నీ మీద మనసుంచిన నేరము –
నను జూచి తాళరాదా ? పలుకు
లేటికే మగవాడు పైబడి తిరిగితే –
ఎవరికి చౌక కాదా ? అయ్యయ్యో ! ఈ
ఆటవారమైన నన్ను బో నాడితే –
అది నీకే కొదవకాదా ? నాతో వాదా ? ॥దయ॥

3. ?

8. సురట - ఆది

(సామాన్య - ఖండిత, మానవతి. నాయకుడు - వైశికుడు. ప్రణయ మాన విప్రలంభ శృంగారము; అద్భుతరసము)

పల్లవి :

దానిబోధన వినవద్దురా

అనుపల్లవి :

నన్నుబాయ న్యాయమా ? అది నీకు ప్రియమా ?
నన్నేలర ! బృహదీశ్వర ! ॥దాని॥

1. వద్దజేరి ముద్దుపెట్ట వచ్చితే
గద్దరించి మో మోర జేసేవు సామి ! ॥దాని॥

2. అదేర ! భళి భళిరా !
ఔ రార ! ఇది మేరా ? పో పోరా ! ॥దాని॥

3. ?

---

9. కేదారగౌళ - ఆది

(సామాన్య - ప్రౌఢ, అన్యాసంభోగ దుఃఖిత)

పల్లవి :

నే నేల మరులైతినే - ఇట్లా వానికి ?

అనుపల్లవి :

వాని వంచన తెలియక - వనితా ! నే మోసపోతి ॥నే నేల॥

1. పగలు వచ్చేది యిందు ; రే యెల్ల దాని -
పడక యింటిలో పొందు ; ఇంచుక సేపు
మొగము చూపేది యిందు ; వింత వింతల
వగలు చేసేది అందు ; అగడు చేసేది
యిందు ॥ నే నేల॥

2. మోడి చేసేది యిందు ; చెక్కిలి నొక్కి-
ముద్దు పెట్టేది యందు ; చాడిమాట
లాడే దిందు ; కర్పూరపు - విడె మిచ్చేది యందు
విడనాడే దిందు ॥ నే నేల॥

3. నిందమాట లాడే దిందు ; త్యాగేశుడు అందముగ గూడే
దందు ; ప్రాణేశ్వరుడు దండనలు చేసే
దిందు ; నెనరున మోవి విందుచేసే
దందు ; వేమా రలయించే దిందు ॥ నే నేల॥

---

10. ఆనందభైరవి - ఆది

(సామాన్య - ప్రౌఢ, ధీర)

పల్లవి :

నే ముద్దు వరదుడనే - నీ వాడనే

అనుపల్లవి :

భామా ! నన్నేలవే - బడలిక తీరేను ॥ నే॥

1. మాటలాడి తెలుపవే - మనసులో మర్మము
బోటిరో! వింతగా - బొంకేవేమే ?
ఏటికే ఈ వాదు ? - ఎలనాగ ! ఇందరిలో
నాటి వలెనే నీవు - నవ్వుచు మాటాడవే ॥నే॥

2. సంగతి కాదే యిది - సరసు రాలవే నీవు
అంగనా! తెలుసుకోవే - అతివేగమే
ముంగరకైనా యీ - మురుపు ముత్యము
శృంగారి ! నీ కెమ్మోవి - చెలియుని ఆన నీవే ॥నే॥

3. గబ్బిగుబ్బల పైని - గౌరవమున నన్ను
ఉబ్బుతామి రతిని - ఊరడించి
గొబ్బున ముద్దు వరదుని - కోరిక చెల్లగా నీ
అబ్బురపు వగల - అతివ నన్నేలవే ॥నే॥

---

11. సావేరి - అది

(సామాన్య - మధ్య, ధీర, ఖండిత; అన్యాసంభోగ దుఃఖిత)

పల్లవి :

పూసలోని దారము వలె ఎంత
చేసెనే నమ్మినందుకు !

అనుపల్లవి :

మోసమేమని యడిగితే తగని
రోసమే వేణుగోపాలుడు ॥పూస॥

1. ఎవతి యింటికి పోనని పల్కి
ఎదురిల్లు చొచ్చి వచ్చె ఘడియలో
శివ శివా! ఇతని మోము చూచితే
సేతు యాత్ర పోయిన తీరదు ॥పూస॥

2. అటక మీద సరిగ చీర చాటున
ఆపెకిచ్చి సేవించుకొనె నట
కటకటా! ఇతని పేరు తలచిన
కాశి యాత్ర పోయిన తీరదు ॥పూస॥

3. నాయిక సానుల సంగతి నిమిషము
బాయలేక కలసి వచ్చి నన్నిటు
మాయచేసి కూడినందు కిక చాం
ద్రాయణం బాచరించనా తీరదు ॥పూస॥

---

12. కాంభోజి - అది

(సామాన్య - ప్రౌఢ, అధమ)

పల్లవి :

పో పో పో యీ ఈ కొత్తమాడ - పుణ్యా మేమి ?

అనుపల్లవి :

?

1. ఇంత కుంచెడు పాలు పితికే - ఎనుము లున్నవి ; నే
సంతరించిన తూముకూరి - సన్న బియ్య మున్నవి
చింతించక రెండు పెట్టెల - చీరె లున్నవి ఇదిగో!
దొంతుల కందిబేడలు గో - ధుమ లున్నవి ॥పోపో॥

2. నీ మీదనె మంచినూనె - నెయ్యి ఉన్నవి
నే మానంబు దానగాను తే - నె చక్కెర లున్నవి
కామించిన వగల యూర - గాయ లున్నవి నె
యామర పొగాకు వక్కయే పొ - ద్దైన నున్నవి ॥పోపో॥

3. సంచుల అయిదింట నిండ - శనగ లున్నవి నే
పంచిన వస్తువులు వెండి - పైడి కొంత యున్నది ఇదిగో!
*   *   *   *   *
మంచి కదంబ కస్తూరి జవ్వాదు లున్నవి ॥పోపో॥

---

13. గౌళిపంతు - ఆది

(సామాన్య - ప్రౌఢ, ప్రేమాధిక్య)

పల్లవి :

బాల నెంచేది నీకు చెప్పా ? దీన జన
పాలుండ ! నేటి పద్దేల ?

అనుపల్లవి :

వేగమె రారా ! యాల యాంచ
మోదక శైల వాస ! (మువ్వ ?) గోపాల ! ॥బాల॥

1. చిలుకల పలుకుల - కలకల ములకును
అలరుల విలుతుని - ములుకులకును
అల నెల చలువల - కులుకుచు పొదలను
నెలకొను నలులను - జంకుచు నుండే ||బాల||

2. అనయము తన మన - మున నిను వినయము
నను నెనరున చన - వున ఘనముగు తెమి
కిని మును కొని పెన - గొను తమికిని దిన
దినమును వనరుచు నుండే ||బాల||

3. ముదమున పొదలుచు - పదరిన మది నిను
కదిసిన సుదతిని - కాకుసు డవై
రదనము తుదలను - పెదవిని నదుముచు
మదను సదనమున - ముద మొనరించే ||బాల||

---

14. మోహన - జంప

(సామాన్య - ఉత్తమ)

పల్లవి:

భావజ జనక! పరమ పదనాయక!

అనుపల్లవి:

నీ వెన్క నీ వసుధ దైవ మేది? మాకు మీ పాద
సేవ కన్న పనేది? మమ్ము - నీవు చేసేది ప్రోది ||భావ||

1. అరుళాళ! అరుళాళ! నేమిట్టు -
లహో రాత్రులు మిమ్ము
గరిమతో దలచంగ - కరుణించ రాద! ॥భావ॥

2. అంచితము దేవతలు - అందరును మిము సే -
వించి కా. దనుట అన్నిట
మించిన వేద వినుత! మమ్ము కరు -
ణించేది మీ ఘనత ॥భావ॥

3. నీవు ఏనుగు కొండ - నెలకొని వరద పెరుం -
దేవి గూడుక నుంటివి వేడుకతో
నా విన్నపము వింటివి మమ్మో -
దేవ! పలుకొంటివి హో ॥భావ॥

---

15. కాంభోజి - రూపకము

(సామాన్య - ప్రౌఢ, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి:

మందుల మహిమే మటుమాయ నా
మాటంటే కూడదట వే

అనుపల్లవి:

మందె మేలమున మరచెనో? లేక మగువరో ఏ -
మందు నే? మ్రొక్కేను; రమ్మన వే! ॥మందు॥

1. ఆటాడి వలచిన వలపులు భూమిలో -
అయ్యో లేదు కాదె?
వాట్మైన మగవాడు దొరికేని -
వ్రాత ఫలము గదవే? ॥మందు॥

2. ఆనాడే తెలియనైతి - అమ్మచెల్ల! ఈ -
పానుపు పాలాయె నా ప్రాయ మెల్ల
కాని పోని దాని వావే - కడవెళ్ళ సుఖము -
కానన్నైతి నించుకైన ॥మందు॥

3. హాయి లేని యాడుపుట్టు - కాయె నమ్మా! -
మాయ మనుని కొప్పగించ నాయెనమ్మా!
పోయెగాని చెట్టపట్ట - డాయెనమ్మా! -
పాయరాని విరహామె మిగు -
లాయెనమ్మా ॥మందు॥

---

16. సారంగ - అట

(స్వీయ - ప్రౌఢ, సౌందర్య గర్విత. పార్శ్వ చారిణి మధురాలాప)

పల్లవి:

మగువ (తను వెన్న) నే - మాడిక్కనుండె?

అనుపల్లవి:

సొగసునకు పుట్టిల్లు - చొప్పనగ నుండె ॥మగువ॥

1. నెలత పయ్యెద లోన - వలుద పాలిండ్లపై
నెల వంక లే రీతి - నెలవు మీరె ?
వలరాజు అపరంజి - కలశము వెలయించి
వలనొప్పగా డాగు - వ్రాసిన ట్లుండె ॥మగువ॥

2. తావి మించిన యట్టి - తరుణి వాతెర కెంపు
భావించి చూడ నే - పగిది నుండె ?
భావజు డమృతమెల్ల - పదిలంబుగా గట్టి
వేవేగ తాముద్ర - వేసిన ట్లుండె ॥మగువ॥

3. సిరుల నింపొందు మా - శ్రీకృష్ణుతో నింతి
పరివి పెనగంగ నే - కరిణి నుండె ?
అరయ నీలపుసరులు - అపరంజి సరిపెణయు
సారిది మారుడు పెనచి - చూచిన ట్లుండె ॥మగువ॥

---

17. శంకరాభరణము - అట

(స్వీయ - కలహాంతరిత. నాయకుడు - అనుకూలుడు. విరహ విప్రలంభశృంగారము)

పల్లవి :

మానినీ! వినవే నే మందబుద్ధితోను -మాటాడక యుంటినే

అనుపల్లవి :

మానమే భూషణము - మానవతుల కెల్ల
మాన మెడలిన వెనుక - ప్రాణ మేటికె ?
చెలియ ! ॥మానినీ॥

1. ఇరుగు పొరుగు వార్త - హితవుగ నే నెంచి
సరసునితో పొందు - చాలు పొమ్మంటినే
మరుగేలనే ? నటుల - మాటలు నే విని
తెరవాన బ్రతుకిట్టి - తెరగాయె నిక నేల ? ॥మానినీ॥

2. మాపు రేపు విభుడు - మర్యాదతో నన్ను
దాపున చేర్చుక - దయతో నేలుచుండగ
ప్రాపు దొరికె నని - పడతు లందరు ఎడ
బాపిరి ఇక నా - భాగ్య మెట్లున్నదో ? ॥మానినీ॥

3. అగరు గంధము మేన - అలది కౌగిట చేర్చి
వగకాడు నను గూడి - వద్దికై యుండగ
మగువ లేమో నా - మనసు భేదించిరి
వగపేల ? చిరుతని - వాసుడై యున్నాడు ॥మానినీ॥

---

18. ఆహిరి - చాపు

(పరకీయ - ప్రౌఢ, సాహసిక)

పల్లవి :

రారా ! రారా ! రారా ! నీ ధర్మము
రాతిరి విటకాడా !

అనుపల్లవి :

తేరకాడ ! నీవు - తెచ్చేవో ? ఇచ్చేవో ? ॥రారా॥

1. అత్త మెత్తనిది మామ ముసలివాడు
ఉత్తముడైన బావ - ఊరలేడు
సత్యము నా మాట - సవతిపోరు లేదు
ప్రత్యేకము ఇళ్లు - పై కావలీ లేదు ॥రారా॥

2. మొగుడు జంజకి గాడు - మొత్తిన తిట్టడు
తగుల బట్టి కాని - తలచలేడు
మగనాలి నే నని - మనసున నెంచకు
పగలైన రా యే - పడుచు సందడి లేదు ॥రారా॥

3. మరదులు నే నంటే - మాటాడ వెరతురు
ఎరిగిన వివరాల - కే మనరు
నెరజాణ! వేణుంగి - నిలయుడా ననుగూడి
సరగున నీ కొక్క - సంతానమే కాని ॥రారా॥

---

19. మంగళకైశిక - అట
(సామాన్య - ప్రౌఢ, వాగ్విదగ్ధ)

పల్లవి :

లంజరికము మాను మీ చెలువ కృష్ణ !

అనుపల్లవి :

చంజి (?) మధురాపురి - తంజావూరి వలె తలచకు మీ
పంజె తోలురాయ - పాళెము లంజలు
కంజదళేక్షణ - కలికి చెలువ కృష్ణ ! ॥లంజ॥

1. వాడి నాకులును – వక్కలు సవరించి
విడె మీయ – వెస నవ్వుచును
కోడె నామము దిద్ది – కొప్పు దువ్వుకొని
వాడ వాడల నిన్న – నలపింప జూతురు ॥లంజ॥

2. ఈ సొమ్ము లెస్సా ? – ఇదియేది చూతమని
ఆసతో ధరియింతు – రటు మీదట నిన్ను
మోసపుచ్చి పక్క – వేసుకొని నిన్నంటే
దోసానికి వెరవక – దోచి పొమ్మందురు ॥లంజ॥

3. ?

---

20. మోహన – రూపకము

(సామాన్య - ఖండిత)

పల్లవి :
వచ్చితివా నాతో – వాదులాడ ?

అనుపల్లవి :
ఈ ముచ్చు వగలకు – నే మొక్కేరా నరాహా ! ॥వచ్చి॥

1. మందయాన యింట నిన్న – మాపటివేళ మోవి
విందారగించి నీ విటు – విలాసముతోను ॥వచ్చి॥

2, మొగ్గల తీరైన దాని – నిగ్గు చన్ను లదిమి
బిగ్గ గుమ్మనైన రొమ్ము – తగ్గులతో నిపుడు ॥వచ్చి॥

3. అంబుజవల్లి పతియైన – యాదిమూర్తివో
కంబుకంఠి రా రమ్మని – కలిసేనని నేర్పిన ॥వచ్చి॥

---

21. భైరవి - చాపు
(సామాన్య - ప్రౌఢ, సురతప్రియ)

పల్లవి :
వనిత వగవగ నుపరి సురతము – వర్షమై
యే తెంచె నిప్పుడు

అనుపల్లవి :
మనసు భ్రమయో లేక యిది యల
మరుని మాయ విచిత్రమో ! ॥వనిత॥

1. సొగసు కురులను మొయిలు ముఖమను
సోము సందము నెల్ల గప్పెను
పొగరు కనుబొమ లింద్రచాపము
పొలుపు దాల్చుచు మీరెను
మిగుల సతిన గళనిశ్వాసము
నేటి పవనుడు విసరసాగెను
మగువ నడుమున తీగ మెరుపులు
మాటి మాటికి మెరసెను ॥వనిత॥

2. కలికి జిలిబిలి కులుకు పలుకులు
గళ రవమ్మున ఉరుము లురిమెను
కలికి ముత్యపు సరులు ముడి విడి
ఘనముగా వడగండ్లు రాలెను
కలయికల చిరుచెమట వానలు
కనక కుచ గిరులందు కురిసెను
నెలవు కొను స్వేదముల కొలనులు
నిండి మడుగై పారెను ॥వనిత॥

3. ?

---

22. పంతువరాళి - రూపకము

(స్వీయ - మధ్య, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

విన్నవించరమ్మా ఓ చెలులారా! - విన్నవించరమ్మా!

అనుపల్లవి :

నిన్ను బాసి చింతలో కరగి - కన్నీరు నింపుచున్న దనుచు
కన్నెలార! నా దీనత - కరిగిరి వరదుని తోనే ॥విన్న॥

1. వనితపై నలనాటి నెనరెందు బోయె? నేల
కినుక? మరుని కొప్ప గించితివా? యని ॥విన్న॥

2. మగవారిని చెలులు నీవల్ల నమ్మి - దగదన వలసె నేడు
సొగసాయెనా ? యల - సుదతి మాయ లయ్యో !
మగువ కిచ్చిన బాస - మరచితివా ? యని ॥విన్న॥

3. ఘన యోగపురి సామజవరదా ! నీవు
కన్నుల గట్టిన ట్లగునా ?
మనసున నున్నట్టులుండి - మరి కౌగిట లేవు
గనుక న్యాయముగాదు - కలికి నేలరా ? యని ॥విన్న॥

---

23. కాంభోజి - ఆది

(స్వీయ, ప్రౌఢ, స్వాధీనభర్తృక)

పల్లవి :

సదయుడైన మా మదన గోపాలుని
చను వందరికి దొరుకునో దొరకదో ॥

అనుపల్లవి :

పదవే అలవాని చెలిమి - బలవంతము గదవే ॥సద॥

1. ఆట ప్రాయమునాటి మక్కువ
అదివరకు ఉండేదే యెక్కువ
నేటికి విడనాడేదే నిక్కువ
అతివరో వినవే అందరికిని తక్కువ ॥సద॥

2. అన్య భామలవలె నన్నాడడే
ఆడినమాట తప్పని నెరప్రోడడే
నను బాసి యే వనితను గూడడే
నాపై నెనరు ఏ నాటికి వీడడే ||సద||

3. అంతరంగము తెలిసిన లోలుడే
ఆ సుమబాణుని మించిన లోలుడే
కంతుకేళిని నన్నేలు దయాళుడే
ఘనుడైన మా మదన గోపాలుడు ||సద||

---

24. సౌరాష్ట్ర - ఆది
(స్వీయ - ప్రౌఢ, ప్రేమాధిక్య)

పల్లవి :
సాముచేసెనే మా వరదరాజులు – సాముచేసెనే

అనుపల్లవి :
సాముచేసెనే దొడ్డప్రేమతో సురలుపొగడగా
సామజవరదుడు సామి పగరుల గెల్వగా ||సాము||

1. దట్టి బిగించుక దండెలు దీయుచు
చుట్టుకొా పరువడి
దిట్టగజేయుచు పట్టుచుకొంత
కట్టులాడు సం – గడములు దిప్పుచు ||సాము||

2. పట్ల గంధమును – జెట్ల గొప్పయును
పట్ల కోపమును – జెట్లవలెనె కొ
గిట్లను పొర లే – టట్లను పెనగే
టట్లను ముట్టి – ట్టట్టే వెనుకను ॥సాము॥

3. కడువడి మీరగ – కటారి కోలలు
పటుతాళంబులు – పట్టుచు చెనుటలు
పుడమి గుహారి (?) పుణ్యకోటి వైరికి
పట్టడ మియ్యక – పగతురు తొడి జడ ॥సాము॥

---

25. ఆనందభైరవి – ఆది

(పరకీయ – ప్రౌఢ, తృప్త)

పల్లవి :

సొక్కుచు సోలుచు – సుందరి వచ్చె
సొగసు చూడరమ్మా కొమ్మా !

అనుపల్లవి :

చొక్కపు టరవిరి – సురటిని చేకొని
చక్కని కృష్ణుని పక్కన రాతిరి – సరిసరిగా కలిసిమెలసి
॥సొక్కు॥

1. కుసుమాయుధు నర్చించు తెరంగున
కొప్పున విరు లొకటొకటిగ జారగ
విసువక వేకువ జాము చందురుని
వితమున ముఖకళ వెల వెల బారగ
కొసరి కొసరి తన యూరికి వెడలగ
కోకిల కొరికి కొరికి తిన మానిన
పసగల తలిరుల కీవిని ననుగత
రస జనకంబగు మోవితో కడు
రాజిల్లెడు మైతావితో
ఒనపరి నిద్దుర కంటి జోకతో
ఒంటికట్టు ముడి సడలు కోకతో
మిసమిస లనుచును – మిట్టల మీదను
పసుపు నిగ్గుగల – పయ్యెద జారగ ॥సొక్కు॥

2. గగన తలంబున సంధ్యారుణ రుచి
కలసిన చుక్కలు పెనగొని జాడ
బిగి బిగి రత్నసరమ్ముల పొదలుచు
చిక్కువడిన హారము లసియాడ
మగువ నడుము కుతికిలబడి మృదు కుచ-
యుగ భరమున కలికి నడలు బెళుకుగ
మొగమున నెర నెల తగిలిన రోహిణి

వగల ముంగురులు నటించగ
ప్రియ వాక్యము చిలుకను మించగ విని
మగుడ రతాశలచే నించగ నల
మరుడు శరంబుల ముంచగా
నగధరు కనుకొని నగు క్రేగంటను
చిగురుబోడి కడు - సిగ్గున మెల్లనె ||సాక్క||

3. చల్లని మంచు తెరంగున భాసిలు
చందు పసిండి యరంటుల లీల
తెల్లని వలిపపు పావడలో తొడ
లుల్లసిల్లగల నిగ నిగ మని చాల
ముల్లె బంతి పెట్టి పావలు
మురువు మీద మెట్టి అందెలు
ఘల్లని మ్రోయగ శృంగారరసము
వెల్లి విరిసి పారగా తన
యుల్లము వెన్నుని గోరగా నెల
పిల్లలు చెక్కుల మీరగా
నల్లని సామిని నలినదళాక్షుని
మల్లికార్జున సమానుని
పెనగొని వరదా యని ||సాక్క||

ఇతరుల పదములు

1. శహన - త్రిపుట

(స్వీయ - వాసవసజ్జిక, అనుకూలపతిక, సంభోగశృంగారము, కరుణ)

పల్లవి :

అక్కట మరుపాయె - నౌర మరే మాయె ?

అక్కర దెలిసి రా - నైతి నదేమాయె ?

అనుపల్లవి :

పక్క బాసిపోవు వేళలో - ఎక్కడికి అని చెట్టపట్టగ

నిక్కముగ నీతో వత్తునని చని - నిన్న ప్రొద్దున

నుండి గానవు ॥అక్కట॥

1. ఏడాది పండుగ నేడని యెంచి యీ

మేడ శృంగారించితి జలకమ్ముల

నాడి వల్వయు ధరించితి కస్తూరిబొట్టు

వాడిగా నొసరించితి

నాడు నింటికి వేడుకల్బ

ల్లోప్పిడిమిగ జేయు దామని యా

వాడ వాడల చేడి లంపిన

లేడు లేడని మరలి వచ్చిరి ॥అక్కట॥

2. పడకటింటి మంచి వాసన పన్నీట

బడి బడి నలకించి రంగైన పు

ప్పొడి ముగ్గు లలరించితి పానుపుపైని

పొడిపూలు పరపించితి

నడి వడిగ తెల్లనాకు మడపులు
ముడుపులుగ మడిపించి నే నా
నిడుపుగల పూసరులు క్రొమ్ముడి
ముడువ పనిపడి గడితి నివిగో ॥అక్కట॥

3. ఈనాడు కూడెదు ఏ సతీపతులును మ
రేనాటి కెడ బాయక యుందురని పలికి
తే నది సడ్డసేయక యుంటి వింక
గానిమ్ము తడవింక సేయక
పోసీ పోసీ వచ్చితి నీ
పుణ్యమాయెను లేర రంగడ
సూన శరు సంగరములో నిను
సొక్కజేతుర సింహపురవర ॥అక్కట॥

---

2. కాంభోజి - ఆది

(సామాన్య - ప్రౌఢ, విరహోత్కంఠిత)

పల్లవి :

అక్కరో! నేను వానికి - మ్రొక్కి వేడుకొంటి నని
గ్రక్కున తోడి తేవే ఓ - చక్కెర బొమ్మా!

అనుపల్లవి :

ఎక్కనైన కృష్ణదేవుని - అక్కున జేర్చి హాయిగా
చక్కెర మోవిని నేను - నొక్కవలె
నంటి నని ॥అక్కరో॥

1. మందగమనరో! నీ కే - మందునే? వాని వింతలు
ఎందును జూడ లేదే ఓ కుందరదన!
పొందుగ కలయగ నేను - సుందర మనుచు నీవు
ముందర తెల్పిన దెల్ల - ఎందుపోయె
నంటి నని ॥అక్కరో॥

2. మందమారుత మిదిగో! - సందుగొని డాసెనే యీ
చందమామ కాకల కే - మందునే? భామ!
పొందుగా నన్నేలిన యీ - నందకృష్ణుని ఈ వేళ
పొందుసేయ రమ్మనవే - ఎందుకు
జాగు చేసేవే? ॥అక్కరో॥

---

3. కన్నడ - రూపకము

(స్వీయ - మధ్యాధీరాధీర, ఖండిత - నాయకుడు - శఠుడు. సఖి పార్శ్వ చారిణి. మాన విప్రలంభ శృంగారము, కరుణారసము)

పల్లవి:

అడు గడుగున కలగి పోవు టది - అతనికి మేలుటమ్మా?

అనుపల్లవి:

అడల కడుగ నోరు లేదటమ్మా! మీరనబెట్టి
ఒడలెరుగని సివము నెప్పుడు - పుడమిని రా నేరదమ్మా!
నుడివెద మా యింటి గుట్టు-నోరు లెరుగరమ్మా ॥అడు॥

1. మిద్ది మీది పరుగులు – మీసాలపై తేనెలు
కొద్దికాలమే కాని – కొనసాగు నటమ్మా !
హద్దు మీరి అర్థరాత్రివేళ – నాడ కేగుచుండ
ప్రొద్దుగాని ప్రొద్దు వేళ – పోవరా దంటినమ్మా ! ॥అడు॥

2. పగ లొక్కనాడైన కంటి – కగుపడి నే నెరుగనమ్మ !
తగులుమారి యొకతె బాగ – తగులుకొనె గదమ్మ !
సొగసు మీరి సొగసు చేసి – మొగము చూచు
చుండు నమ్మ !
మొగము నద్దము లున్నవమ్మ – మొగమాట మేలనమ్మ!
॥అడు॥

3. పెరటి చెట్టుమందు మీద – ప్రియముగలుగునగునటమ్మ!
పరులుపెట్టు నెట్టిదైన – పరమార్థము కాదుటమ్మ !
ధరను సింహనగర రంగ – ధాముని నిక నమ్మకమ్మ !
మురిపెము లిక మానుమమ్మ – తరిలిన మరి దొరకదమ్మ!
॥అడు॥

4. కాంభోజి - రూపకము

(స్వీయ - మధ్య, ఉత్తమ, స్వాధీన భర్తృక. నాయకుడు - అనుకూలుడు)

పల్లవి :

అలసిపోతి వయ్యొ సామి! - అంతే చాలు నేటి కిక
కలయుటకు - కాలము లేదా ? మరేమి ?

అనుపల్లవి :

కులము వారమై యుండగ - కూడిక సతమై యుండగ
తలపనేల సింహనగరధామ - శ్రీరంగధామ ॥అలసి॥

1. బలితపు చెమట సోనల తోడ - వాడిన నెమ్మోము క్రొందమితోడ
వెలయు నిట్టూర్పు సెగలతోడ - విరిసి విరియని కన్దొగలతోడ ॥అలసి॥

2. వడకెడు నును నెమ్మనితోడ - తడబడు మాటల చవితోడ
అడలుసట్టి పెన్దొడలతోడ - అసు రుసురులతో నీ తోడు ॥అలసి॥

3. కలిగిన దెల్ల నొకనాడు - కడజేసుకోగా మరునాడు
కళలు జారిపోయె చూడు - నిలుపుము సింహపుర వరనేడు ॥అలసి॥

---

5. ఆనందభైరవి - అట

(స్వీయ - ప్రౌఢ; తన దుస్థితి చెలికత్తెతో చెప్పుకొనుట. కరుణా రసము పదమంతటను గలదు)

పల్లవి :

ఆడు దాని జన్మమయ్యో! - అన్నిటికంటె నధమము

కాదటవే!

అనుపల్లవి :

ఈడు రాక మునుపే - ఏమో యెరుగని

నాడే వక్కడు మెడను - త్రాడు గట్టినమ్మా

చేసెరో! ఇట్టి అన్యాయం - బేడనైనను జూడగ

కోడిగము గాదె? పెనిమిటి - కుంటియైన

కురూపియైన? ॥ఆడు॥

1. తల్లిదండ్రుల నన్న - దమ్ములనక్కల చెల్లెళ్ళను విడిచి

వల్లభునే దైవముగా నమ్మి - వాని యిల్లుచేరిన

పిదప ఏమందు మనపాట్లు

కల్లలే? పుట్టింటి వారిని - గాన బోవలె నంటిమా అది

వల్లకాదని చెప్పుదురు! - పగవారికైనను

వలదు గదవే ॥ఆడు

2. అత్తగారి పోత్తు - అతివరో యేమందు ? కత్తికోత
మేలుగా ?
జిత్తులన్నీ నేర్చిన యాడుబిడ్డల - చిత్తము
మెప్పించి చెలగు టెవ్వారి తరము ?
ఉత్తకొండెము లెన్నో వారలు - ఒత్తి మగనితో చెప్పి
దినమును
మెత్తగా కొట్టింప జూతురు - మిక్కటంబుగ
వేడ్కతోడ ॥ఆడు॥

3. పెక్కు బాధల కోర్చి - బిడ్డల గనగా యీ - దిక్కు
మాలిన బ్రదుకు
ఎక్కడకును బోక - ఏమియు జూడక-ముక్కుచు
నింటను మూల్గుట తలవ్రాత
నిక్కముగ మనలోన సుఖపడు - నీలవేణులు నూటికొక్కరు
ఎక్కువౌ వేంకట సుబ్బరా - యేశ్వరుని
కృపజూడ కున్నను ॥ఆడు॥

6. సహన - చాపు

(స్వీయ - ప్రౌఢ, విరహోత్కంఠిత, అయోగ విప్రలంభశృంగారము, కరుణ)

పల్లవి :

ఆడుదాని జన్మమెత్తిన ఫలమేమి? అతివరో! వ్యర్థమమ్మా

అనుపల్లవి :

మేడలు మిద్దెలు - మెండు గలిగిన నేమి?
ఈశ్వన విభునితో - నెనసి యుండకపోతే ॥ఆడు॥

1. అతివ మిక్కిలి రూప - వతియైతే నేమి?
సతతము పతిభక్తి - సలిపితే నేమి?
అతులిత వ్రతములు - ఆచరించిన నేమి?
పతితోడ హితవుగా - పలుకు లేక పోతె ॥ఆడు॥

2. వెల విరి వస్త్రాలు - వెయ్యి గట్టిన నేమి?
సలలిత నవరత్న - సరులు పెట్టిన నేమి?
కలిమి అందరికంటె - కలిగి యుంటే నేమి?
ఫలకాలమునాడు - పతిని గూడక పోతే ॥ఆడు॥

3. కస్తూరి గంధము - కల్పి పూసితె నేమి?
విస్తారముగ - విరహ ముండిన నేమి?
శిస్తుగ పువ్వులు - శృంగారించిన నేమి?
కస్తూరి రంగని - కలసి యుండక పోతే ॥ఆడు॥

7. తోడి - రూపకము

(సామాన్య, ఖండిత, మధ్య ధీరాధీర, ఉత్తమ, అంగగోపన. నాయకుడు వైశికుడు. కరుణాద్భుతరసములు)

పల్లవి :

ఇంతలోనే అలుగుటేలరా ? నే నేమందు నేరమేమిరా ?

అనుపల్లవి :

వింతలాయె లేరా వార - కాంతల పరమాయెనన్నా
ఇంతలు కనులున్న వాని - ఎఱ్ఱజేసి చూచే వారా ॥ఇంత॥

1. వారితోడ గూడి యాడ - వలదు మానుమంటినా ?
కూరిమిగల నా ముత్యాల - హార మియ్యనంటినా ?
చీరెలియ్య ఒకతె చూచి - చెప్పగా నే వింటినా ?
తారుమారు చేసినను - దండించు చుంటినా ? ॥ఇంత॥

2. వేడుక లాడాడ నని - ఆడి పోసుకొంటినా ?
ఈడువారు గేలిమాట - లాడిన' మా రంటినా ?
తోడులేక రేబవలు నా - మేడ జేర్చుకొంటినా ?
కోడిగాని కంటిగాని - కోపముతో నంటినా ? ॥ఇంతు॥

3. ఒరుల నింటనైన సఖ్య - మొందగ వద్దంటినా ?
వెరువక నెల కొక్కసారి - ఇసువుకు రమ్మంటినా ?
కరువు దీర నా కంటికి - కన్పడి పొమ్మంటినా ?
తరచకు సింహపురి రంగ-ధామ పోనిమ్మంటినా? ॥ఇంతు॥

8. సౌరాష్ట్ర - ఆది

(స్వీయ - నవోఢ, విరహోత్కంఠిత. విరహ విప్రలంభ శృంగారము, కరుణ)

పల్లవి :

ఇంతి వినవే! యీ రాజశేఖరుం డెవడో తెలుపరా దటవే!

అనుపల్లవి :

కాంత ! ఈతడు బంగారేచ ధరణీ - కాంతుడో ?
జయంతుడో ? శ్రీమంతుడో ?

1. చాన వీని నెమ్మోము పున్నమ - చందమామ చందము మీరు
వీని కన్నులు వెలిదమ్మి రేకుల - విధమున నలరారు
తేనె లొల్కు సుధజిల్కు వీని - తేటలైన మాటలు సౌరు
వీని మేని కాంతులు వేమారు క - డానిగేరు గదవే
నే నేమని దెలుపుదు నీతని పెన్నెరు లందము అళిబృందము చందమవును
కాను కేసరి కేసరియానగ దనరు యీ చెలువము యువతీ
మానస తోషణమై కనుగొను
మానవులకు నేత్రోత్సవ మయినది ॥ఇంతి॥

2. సన్న తాంగిరో వీని చూపులు – శంబరారి తూపులనేలు
పొన్నరంట్లనే యూరు లూరకే – పో పొమ్మన జాలు
చెన్నుమీర నలరారు వీని – చెక్కుటద్దముల డాలు
వన్నెలాడి! యితని వీనులు – శ్రీవర్ణ యుగము గదవే!
పొన్నమ యీతని పొక్కిలి నవ్వులు – వెన్నెల తేలి
చిన్నెల
వన్నెలకన్న మిన్న కరి – నెన్నవు నెన్నడ లెన్నదగినవో
కన్నెరో! నే నెటు సన్నుతి సేయుదునే? గురునకు
పన్నగ వరునకు నైనను వశమా? ॥ఇంతి॥

3. వనిత! వీని సొగసైన రదములు – వజ్రమణుల కేసరిబోలు
వినవే యీతడు వంగారేచ – విభుడే కాబోలు
వనజనేత్రి! యిటువంటి వాని – తనువు గాంచినదే జవరాలు
కనులు గలిగినందుకు ఈతని దినదినము జూడవలె
ననబోణిరో! నన్నల క్రొన్నన విలుతుని కేళిని మది బాళిని
నెనయు మనవే యీతనిపై నా మనసు దగిలి యున్నది యీ
తని పొందని తను వేమిటికే మోహాము
ఘనమై యున్నది ఇక తాళ లేనే ॥ఇంతి॥

---

9. హిందూస్థానీ కాఫీ - ఆది

(స్వీయ - స్వాధీన పతిక, సంభోగశృంగారము)

పల్లవి :

ఎందుకు రా కోపము ? మదన జనక !

ఏమి మనసున దోచెరా ?

అనుపల్లవి :

?

1. గ్రక్కున నను నీ - కౌగిట జేర్చవు

చక్కని మోవి చురుక్కున నొక్కవు ॥ఎందుకు॥

2. సరగున సమరతి - సల్పగ దలచిన

గురు కుచములచే - గ్రుమ్మితి నని యా ?

॥ఎందుకు॥

3. ధర రేపల్లె పురవరా ! నీమది - కరుణ చూపి

మరు కేళి గూడరా ॥ఎందుకు॥

---

10. ? ?

పల్లవి :

ఎన్నడు ఈ మోహ మనే - దెటువంటిదో యెరుగ

అనుపల్లవి :

నన్నున్న చోట నిమిషమై - నా ఉండ నీయదు

వన్నెకాడైన కైలాస - వాసుని రూపమే చూచి -

వలచి మైమరచి యుంటినే ఓ యమ్మలాల ! ॥ఎన్న॥

1. ఆట పాటల మీరినానె - ఆసలే దెవ్వరితోను
మాటలాడ పోయినాను - మరులు కొలిపెనే!
కూటములు మదిలో తలుచు - కొన్న మేను పులకరించి -
గుండె దిగులు దిగులు మనేనే ఓ యమ్మలాల! ॥ఎన్న॥

2. మూల నున్నదాని తెచ్చి - ముంగిట బెట్టిన వలపు
చాలు చాలు ఆడుదాని - జన్మమింక నే లే?
ఏల బాధించేరే నన్ను? - ఎందుకు తోడెల్ల దాని -
ఎందు కొని తాళుదునే? ఓ యమ్మలాల! ॥ఎన్న॥

3. క్రొత్త వలపు రవము - ఎత్తిన వారి వలెను
తత్తరపడి నా మనసు - తల్లడించెనే
చిత్తజుడు లాగి మొల - కెత్తి యో రతిసీమను -
చిమ్మగా సొమ్మసిల్లితినే ఓ యమ్మలాల! ॥ఎన్న॥

---

11. ??

పల్లవి:

ఏడనుండి వచ్చె నీ మేలమ్మా!

అనుపల్లవి:

నేడు రాడాయె నిదిగో వరద రాజమ్మా ॥ఏడ॥

1. కేలన పాలు చక్కెర పెట్టి పెంచిన చిలుకకు
నే నేమి చేసితి ?
మారు ములుకులకై – నోరు మూసితి నమ్మా ! ॥ఏమ॥

2. చాల నేర్పున బన్నిన యీ మెడ – తాళిపల్ల కొంత
తాళితి నడజాతి కాకల తాళ జాలితి భువి –
పొలుపొందనికి సోలితి నమ్మా ॥ఏమ॥

3. కందర్పుని లీల గలసెనే – కాముడై యందమైన
వరదు డిప్పుడు
ఎందును దయగల డిప్పుడు నా – డెందుండి వచ్చెనో
ఇప్పు డో యమ్మా ॥ఏమ॥

---

12. గౌరీపంతు - చాపు

(సామాన్య - ఖండిత, మధ్య ధీర. నాయకుడు - ధృష్టుడు. ఈర్ష్యా మాన విప్రలంభశృంగారము, రౌద్రము)

పల్లవి :

ఏ రీతి బొంకేవురా ? ఓ రోరి ! – ఏ రీతి బొంకేవురా ?

అనుపల్లవి :

ఏ రీతి బొంకేవు ? ఇదిగో ! నీ భుజమున – దేరిన పసపు
నిగ్గులు ; నీ మేనల జారిన కుంకుమ జక్కులు
నీ రెప్పలపై పేరిన కాటుక కగ్గులు వేణుంగిరాయ ! –
రారా యేటికి సిగ్గులు ? ॥ఏరీతి॥

1. ఎందుకు తక్కేవు ? మందగమనలతో - పొందు
సేయ నంటివి
పొందులు సేయక పోకుంటే ఏడది - సందిట గాజుల
కోతలు ? నీ మేనెల్ల
చిందిన గంధపు పూతలు నీ పెదవిపై
కందిన కెంపుల పూతలు చెక్కిట చెలు - వొందిన
కస్తూరి గీతలు ఓ రోరి ॥ఏరీతి॥

2. నిన్న నాతో నల నీరజముఖి యింటి - కెన్నడు బోనంటివి
ఎన్నడు పోకుంటే ఇదిగో నీ చెవినంటు - కున్నది
ముక్కెర నొక్కులు నెత్తురు గమ్మ
చున్నది రొమ్మున రక్కులు నీ నాలుకపై
సున్నము మించిన పొక్కులు నీ నిడువాలు - కన్నుల
నిద్దుర సొక్కులు ఓ రోరి ! ॥ఏరీతి॥

3. నిక్కము వేడంగి నిలయుడ ననుగూడి యెక్కడ బోనంటివి
ఎక్కడ బోకుంటే ఇదిగో నీ గళమున - చొక్కపు
చందురు కూనలు నీ మేనెల్ల
చిల్కిన చెమ్మట వానలు నీ సిగలోను
పుక్కిన పూలసోనలు నన్నంటకు - మిక్కిలి
నీ మీదానాలు ; ఓ రోరి ! ॥ఏరీతి॥

13. బేహాగ్ - రూపకము

(పరకీయ - జ్ఞాతయౌవన యగు సాహసిక. నాయకుడు - ఉపపతి. భయానకరసము, సంభోగశృంగారము)

పల్లవి :

ఒకటే మాటన బలిమిని - ఒప్పుకొంటి గదరా ? ఆపై
అకటా ! నే - నోప జాలరా !

అనుపల్లవి :

ఏకసక్కెము గాదురా తేరా - ఎంతసేపు సహింతురా ?
పక పకమని నవ్వేరురా - పరులు రాబోయేరు
సామి ! ॥ఒకటే॥

1. మొగము మొగముతో జేర్చి - ముద్దుపెట్టుటంతె కాని
చిగురు మోవి పంట గంటు - సేయబోకురా
తగు మాత్రము మొలక చన్ను-బాగడ లంటుటంతే కాని
నగుబాటగు చేతిగోరు - నాట నీయ బోకు సామి !॥ఒకటే॥

2. ఇంతదాక మగవానిని - ఎరుగుదునా నేడె కాని
ఇంతటి తడవైన బొంక - ఎటుల నవునురా సామీ !
ఇంతెకాదు నేటి రాత్రి - కింటి యాతనితో నన్ను
మంతనమున గలుప బూన - మాటలాడు
చున్నవారు ॥ఒకటే॥

3. ప్రొద్దు మాపు వేళాయెర - పురుషు డూరనుండి వచ్చి
సద్దు లేక పోయి వత్తు - చాలింపుమురా
పెద్దలు విని చూచిరన్న - ఇద్దరికిని మోసమగును
పద్దులి నరసింహ నగర - వాసుడ! రంగేశుడ!

యిది ॥ఒక టే॥

---

14. ముఖారి - అట

(సామాన్య - ఖండిత, ప్రౌఢ. నాయకుడు-వైశికో త్తముడు. కరుణా రసము)

పల్లవి :

కాశీకి పోయెదనే నీ వలననే - కాశీకి పోయెదనే

అనుపల్లవి :

ఓసోసి నా మది నన్ను అట్టుల నీదు - ఆశెల్ల నిరాశ
చేసుక సదే ॥కాశి॥

1. ఏ తీరు నైనను - ప్రీతి సేయుదు వని
పాతకిచే చాలా - భ్రమసి తిరుగుచుంటి
రాతి మనసుగల - నాతి వీ వనుచును
నే తెలియక మోస - పోతినే వేసారి ॥కాశి॥

2. చక్కగాను నీవు - సంతోషముగ నాతో
ఒక్క మాటాడిన - తక్కువ టే నీకు

ఇక్కడి భ్రాంతిచే - ఇల్లాలిని బాసి
దిక్కు దెసయు లేక - తిరిగి తిరిగి రోసి ॥కాశి॥

3. ముద్దుగుమ్మ! మన - మిద్దరి కూటమి
ముద్దు నటేశ్వర - మూర్తికె తెలుసును
సుద్దు లెంచకుండు - సుదతి నీ వనుచును
పద్దుచేసి నాతో - పలుకవు గనుక నే ॥కాశి॥

---

15. దర్బారు - అట

(స్వీయ - మధ్యధీరాధీర, ఖండిత. నాయకుడు - ధృష్టుడు. సఖి పార్శ్వచారిణి. మాన విప్రలంభశృంగారము, కరుణాద్భుతరసములు)

పల్లవి :
గడియ గడియ కటువంటి - గారుడములు తగునటమ్మా!

అనుపల్లవి :
పిలిచిన మారాడడమ్మా! అదియేమో కొమ్మా!
నుడువ తరము గాదె వాని - నడతలు నాతోడు సుమ్మా!
విడిచిన నిక దక్కడమ్మా - వీథి కెక్కవలయు
నమ్మా! ॥గడియ॥

1. కరుణమాని కనుల యెదుట - కాంతలతో సరసమాడ
గరిత! యోర్వ వశమటమ్మ - గట్టిగ వినవమ్మా!

ఇరుగు పొరుగు లమ్మలక్క — లెంతో చులకన సేతురమ్మా!
పురుషుడే ఈ రీతి సేయ — పరు లిక నెటుల నిలుతు
రమ్మా! ॥గడియ॥

2. ఏమో పోనీ యనుచును — నే నెంత యూరకున్న తాను
నా మీఁదనే నేరమెంచి — నాతో బలుక డమ్మా!
సామ దాన దండ భేద — చతురోపాయములు చూచి
వేమరు నే నలసి సొలసి — విహితమా యిది? యంటి
నమ్మా! ॥గడియ॥

3. ఆలు మగల యలుక తళుకు — టద్దములపై పెసరగింజ
వలెనె నిలువ దనుచు మీరు — పలికెదరు గదమ్మా!
వాలుగంటి! అతడు ఇందు — వచ్చి మాసమాయెను
తాలిమి యిక గలుగదమ్మా — తప్పెవరిదో
తెలుపరమ్మా ॥గడియ॥

4. ధరను వెలయు ఛత్రపురిని వెలయు జగన్మోహన
వర నాటకమునకు తా — వరదుడై యుండెనమ్మా!
సరస కళా భరితుడమ్మా! — సంగీత లోలుడమ్మా!
అరయగ నన్నేలడమ్మా! — అందుకేమి
ఉపాయమమ్మా! ॥గడియ॥

---

16. కురంజి - త్రిపుట

(పరకీయ - విరహోత్కంఠిత ; అన్యాసంభోగదుఃఖిత. నాయకుడు శఠుడు. విరహ విప్రలంభశృంగారము, కరుణ)

పల్లవి :

తలచుకొంటే తాళ జాలనే ఆడు–దాని జన్మ మిక చాలునే

అనుపల్లవి :

లలన! వానికి సతమాయెనే కై – లాసపతి యిందు
రాడాయెనే ॥తలచు॥

1. మగువా! ప్రేమతో జేరవచ్చెనే ఆను
మదుపు పంట నొక్కిచ్చెనే
సొగసు కెమ్మోవి యాన నిచ్చెనే వాని చూడ చూ
డగ తమి హెచ్చెనే ॥తలచు॥

2. పాయరాని వలపాయెనే నా
పతి కింత దయ లేక పోయెనే
కాయజుని రాపాయెనే యా
కలికి వానికి సతమాయెనే ॥తలచు॥

3. దారల వలపు లేటి శతములే? అవి
దొరికేది తొలి నోము ఫలములే
తిరుగ నేచుట వారి మతములే అవి
తెలిపెద సంటే భారతములే ॥తలచు॥

4. అలిగి రాడేమి సేతునే ?
అమ్మలార ! నా వలపెటు దాతునే
వెలది ! యీ దిన మెట్లు ద్రోతునే ? ప్రాణ
విభుని కెన్ని కమ్మలు వ్రాతునే ? ॥తలచు॥

5. హొయలు మీరిన విరి తోటలో మంచి
యొదువైన బంగారు మేడలో
నయము మీర కైలాసపతి నన్ను గూడెనే ! యా
నలినాక్షిని తిరుగ పెండ్లాడెనే ! ॥తలచు॥

---

17. నాటకురంజి - ఆది

(స్వీయ - మధ్య, విరహోత్కంఠిత. విరహ విప్రలంభ శృంగారము, అద్భుతరసము)

పల్లవి :
పేరు బడ మన్నారు రంగనికి -
• పెండ్లి సేయు టెన్నటికో తెలియదు

అనుపల్లవి :
ధరణి దొర లిండ్లను బుట్టుట పగవారికైన -
కొరగాదమ్మా ! ॥పేరు॥

1. తలిదండ్రుల మతిచే కొన్నాళ్లు - తలచుచు తరి జూచుచు
కొన్నాళ్లు
కుల ధర్మములు విచారించుకో - నటె ననుచు కొన్నాళ్లు

అలరు పాయములు పరి - మెళపు విరుల విధమాయెగా
విధి మాయగా ఈ ధరణి - పేరు బడ మన్నారు
రంగని ॥పేరు॥

2. మగని సుఖ మెరుగక కొన్నాళ్లు - మరియాదల కొరకై
కొన్నాళ్ళు
నగరి వారమనేటి బింకముల - నాగెంబులు వెదకుచు
కొన్నాళ్ళు
పొగరు తమక మడవిగాయు వెన్నెల - పోలిక తుద జాలి
కయ్యె నిది ॥పేరు॥

3. అరమరిక తోచి తోచక కొన్నాళ్ళు - అనుభవ విధ
మెరుగక కొన్నాళ్లు
సరసముగా రతికేళి ముచ్చటలు - సఖియలచే చాలా
విని కొన్నాళ్లు
అరరె! ఆడుతనమే పగ జేసేదై - అలసితినే
సొలసితినే ॥పేరు॥

---

18. కన్నడ - ఆది

(స్వీయ - ప్రౌఢ, ధీర, ఖండిత. నాయకుడు - ధృష్టుడు. ఈర్ష్యా మాన విప్రలంభశృంగారము, హాస్యరౌద్రరసములు)

పల్లవి :

పోరా! ఈ వగ లేలరా? చాలు-పోరా! ఈ వగ లేలరా?

అనుపల్లవి :

ఏరా! ఈ నడత సరేరా! మంచిది తెలిసేరా!
ఈ వగ లేలరా ? ॥పోరా॥

1. నిక్కముగను తమి - జిక్కి దాని కాళ్ళ కీవు
మ్రొక్కి కెమ్మోవి పంట - నొక్కి దక్కినావట !॥పో॥

2. ఆ డీ కాళ్ళకు లోబడి - పెక్కుల గూలగూడి
ఆడినది పోనాడి నేటి - కా మాయలా డింటికి ॥పో॥

3. సూటిగాను తంబుర మీటి - పాట పాడు నా బోటి ? ఆ
బోటి నీకే సాటి అ - చ్చోటికే యిక ॥పో॥

4. సారాసార మరయు ధీరా - సలలితునకు
మేరా ? సింహపురి వి - హారా ! మణివిహారా ! ॥పో॥

---

19. రేగుప్తి - త్రిపుట

(స్వీయ - విరహోత్కంఠిత. నాయకుడు - శఠుడు. సఖి - పార్శ్వచారిణి, విరహ విప్రలంభశృంగారము, కరుణ)

పల్లవి :

బోటిరో వాని నను గూర్చితే నీకు - కోటి వరహాలైన
ఇస్తునే

అనుపల్లవి :

సాటిలేని నృపకోటిలో - మేటియౌ వెలు -
గోటిబంగారే చేంద్ర కి - రీటిపై మది నాటి
యున్నది ॥బోటి॥

1. చిన్ననాడె వాడు నన్ను చేపట్టి – మిన్నగాను కలసి
వెలసి యున్నట్టి
చిన్నెలన్ని చూచి యిపుడు చలపట్టి
వాన్నెలాడి వాని కెన్నెన్నో బోధించెనే అతడు
నిన్న దాని గారవించెనే అది నన్ను మించెనే
నలపించెనే
నన్ను తాంగిరో ! యేమి సేయుదునే ఇక – నెన్నటికి
నా సామిని
కౌగిటికి డాయుదునే ఒకసారి వాని
కన్నె నీ వన్నిటను నేర్పరి – వెన్న నీకు నసాధ్య
మే మున్నదే ? యీ
మన్న దొరతో విన్నపము చేసి యీ రాతిరి
||బోటి||

2. ఎమ్మె కాడు వచ్చునని నిదుర లేక – యెదురు చూచి
వేసారితి యిందాక
అమ్మచెల్లా ! చలువ వన్నెల కాకలాయె నింక
నిముషమైన నోర్వజాలనే జాలంబు లేలనే ? యిక
తాళ లేనే
సమ్మదమున గూర్పనిది భారమా ? యీ

తుమ్మెదల నాదము మరి మరి వినగా తరమా ?

ఒకసారి కేని

తెమ్మెరల రథముగా విరుల శ

రమ్ములును శుకసంతతులును సైన్యములైనను గెల్వనాపై

కమ్మ విలుతుడు దాడి వెడలెను ॥బోటి॥

3. మదిరాక్షిరో ! బంగారే చెంద్రుడు డాసి దాని

మాటలు నిజము చేసి అవభావము న న్నెడబాసి

నది మొదలుకొని భుజియించ దొచదాయెనే మరుల దన

మాయెనే యిక తాళలేనే

సుదతిరో నా మనవి చేకొనవే ? యికనైన వేడుక

లొదవగా నన్నేలు కొమ్మనవే ! ఒకసారి వాని

పెదవి తేనె యానిపై కొని కొదమ చనుగవ గదియ నెద

నెద నదిమి

మదన కదనమున నుపరతి గదియక – మదిని

తమి నిలువదు ॥బోటి॥

---

20. ? – ఆది

పల్లవి :

రావే ! రావే ! యో రమణీ !

అనుపల్లవి :

ఈ వేళ భావజుడు నన్ను జాల

వగ జాపె నే తాళజాల ॥రావే॥

1. నిద్దంపు గుబ్బల పైని - నెలవంక లుంచిన గని
నిద్దుర రా దేమి సేతు ? - నెన రెట్లు దాతు ?
ఒద్దికతో నీ కౌగిట - నుండక చేర దూరట
ముద్దుగుమ్మ ! పరాక ? - మ్రొక్కే నే మా
యింటిదాక ॥రావే॥

2. బాలరో ! నే మనజాల - పలుమారు లలయించ
నేలా ? ఈ లాగు నన్నే చే వేల ? ఇంతి యీ వేళ ?
వాలాయముగా నీ కేను - వలచితిని తాళలేను
మేలు వాడను చాలా - లాలించవే ఇకనైన ॥రావే॥

3. చెలగి కందాళ వారింట - వెలసిన గోపాలుడ
వలపు కాయని కేళి - కలసి నన్నేలి
తలపవు నేడింతైన - తరుణీమణి ! దయతోన
వలపు మించవే నీ యాన - కులుకు మోవి
తేనెలాన ! ॥రావే॥

---

21. యదుకుల కాంభోజి - ఆది

పల్లవి :

వింత వింత లెల్ల వినవే - దంతి గమనరో

అనుపల్లవి :

కాంతామణి నీ నీలవేణి - కాముని రాణి ॥వింత॥

1. నోరులేని పాటకాడు నుడివె నమ్మా ఒక
నొండి (?) వాడు వింతలెల్ల ఆడెనమ్మా ॥వింత॥
2. చేరి మూగవాడు శ్రుతి గూడెనమ్మా!
చెంత గ్రుడ్డివా ళ్ళందరు చూచేరమ్మా ॥వింత॥
3. విత్తులేని భూమిలోను చెట్టు పుట్టెనమ్మా!
వింతగా రెండు శాఖ లాయెనమ్మా! ॥వింత॥
4. ఆకున కొమ్మలు ఆరు గలిగెనమ్మా!
అంత పూలు వింత కాయ లాయెనమ్మా! ॥వింత॥
5. వృక్షము మీదనే యుండు - పక్షి కాదమ్మా!
అక్షులు మూడు గలిగుండు - హరుడు గాడమ్మా!
సూక్ష్మముగ జలము మోచు ఘటము కాదమ్మా!॥వింత॥

---

22. యదుకుల కాంభోజి - అట

(స్వీయ - అజ్ఞాతయౌవన. నాయకుడు - అనుకూలుడు. సంభోగ శృంగారము, అద్భుతరసము)

పల్లవి:

సుదతులందరు నీకు - శోభన మని యంటే -
అదియేమో - నను కొంటినే

అనుపల్లవి:

సదయుకు శయ్యపై - చక్కగ పవళింప
పద పద మని వాని - పక్కకు పంపిరి ॥సుదతు॥

1. చెలియరో! శయ్యపై - నిలువ సిగ్గై నేను ఊరకే - నిలుచుంటినే

చెలువుడు పిలుచుచు - పలుకగ తలవంచి - పలుక కూరకుంటినే

కలకంఠి ముంజెయ్యి - కలియబట్టి తన తో -

తలపై జేర్చి చ - క్కిలి గింత పెట్టెనే ॥సుదతు॥

2. ముద్దులగుమ్మ! నీ మోముత్తి వకసారి - ముద్దివ్వమని వేడనే

సద్దుసేయక మన మిద్దరి లోపల సిగ్గెందుకని పల్కెనే

వద్దికగల నంచి బిగిగల నా మనసు

తెద్దయు కరగించి - తా కౌగిలించెనే ॥సుదతు॥

3. తెల నాకుమడుపులు మునిపంట నొక్కి యెం - గిలి చేసి యందిచ్చెనే

పలుమారు పెదవి యెంగిలి చేసి యాపై - పలు వమస నాటించెనే

నెలకూన వంటి నా నెన్నుదురు టద్దములపై చె -

క్కిలి నొక్కి ముద్దాడి కరచెనే ॥సుదతు॥

4. పయ్యెద తొలగించి - పట్టురవిక ముడి - సయ్యాన
సడలించెనే
కుయ్యాలింపక చిన్ని - కుచములపై గంధ -
మయ్యయో యన బూసెనే
తియ్యని మాటల - తేనెలు జారగ
వయ్యారముగ నెల - వంకల నుంచెనే ! ॥సుదతు॥

5. పడతిరో ! నే జేయు - పనులు తోచక - తడబడు
చూరకుండగ
నడుము నిమిరి పోక - ముడి వదలించి నా -
యొడలిపై కళలంటుచు
తొడ లెడలించి చ - న్దోయి పట్టి యా
పడుచు తనపు కొంటె - పను లేమో చేసెనే
॥సుదతు॥

6. పల్లవ పద శాన - పల్లెలో నా డెల్లా గిరిజా మనోహరుని
తెల్లమా కీర్తి శ్రో - భిల్లగ నిల్పిన - అల్ల
రామకృష్ణుని
చల్లని దయచేత - నెల్ల వేళల బ్రోచే
అల్ల శంకరుడు నా-యుల్లము కరగించెనే ॥సుదతు॥

క్రమసూచిక

[* వివరణములతో నిచ్చిన మొదటి 30 పదములలో చూడవలెను.
స్వీ = స్వీయ ; ప = పరకీయ ; సా = సామాన్య ;
క్షే ? = క్షేత్రయ పదములేమో ? ఇ = ఇతరుల పదములు.]

68

తప్పొప్పుల పట్టిక

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
1	12	ఆసూాయ	అసూయ
1	17	విత్క్రరము	వితర్కము
8	2	నాయుకుడు	నాయకుడు
11	13	నాదు	నాడు
13	9	ఔత్సుక్వము	ఔత్సుక్యము
14	7	పలవి	పల్లవి
29	9-10	ఆలశ్యము	ఆలస్యము
29	19	విప్రలంబము	విప్రలంభము
32	6	గొట్టె	గొట్టి
35	22	గాని	గ్లాని
36	8	పశ్చాతాపము	పశ్చాత్తాపము
44	7	చేనుక	చేసుక
51	13	సారధి	సారథి
53	11	శృగారము	శృంగారము
53	16	ధృలి	ధృతి
53	17	రాదు	రాడు
57	2	అన్నె	అన్నె
56	3	కదసి	కదిసి
68	2	జూచే	జూచె
69	6	నెనయొని	నెనయని
75	12	నా-లంవుని	నా-చెలంవుని
80	3	కదసి	కదిసి
86	5	వైకొనె	పైకొనె
86	9	అది	అని

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
103	2	నుదటు	నుదుటు
112	8	పయినము	పయనము
112	12	నీళ్ల నచు	నీళ్ల నుచు
115	16	నిన్ను	నిన్ను
119	2	విరహోత్కంఠిత	విరహోత్కంఠిత
121	18	గోపాలుండో	గోపాలుంతో
134	14	సభులం	సఖులం
136	15	పార్శ్వ	పార్శ్వ
141	7	చిన్ను	నిన్ను
146	5	దురంతర	దురంత
152	9	అలసి	అలసి
153	8	సామ్మోపరి	సామ్మోవరి
153	14	పున్నగ	పున్నాగ
155	2	నెప్పించి	నొప్పించి
155	13	పార్శ్వ	పార్శ్వ
160	14	ప్రౌఢిమి	ప్రౌఢిమ
162	6	ప్రత్నత్పతిక	ప్రవత్స్యత్పతిక
163	7	పెదఫుల	పెదవుల
165	12	సరన	సరస
167	3	వంచెన	వంచన
167	11	నాయకునితో	నాయికతో
173	13	సవ్వు	నవ్వు
175	1	దుస్న	దున్న
176	20	నెన	నైన
177	2	నెట్ల	నెట్లు
180	10	వెన్నెలాడి	వన్నెలాడి
183	1	కలవైన	కలనైన
183	13	సరసుకు	సరసకు

ఠ

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
186	1	కపురంవు	కపురంపు
190	2	నవ్వుంలె	నవ్వులె
195	5	పెం-పొదపు	పెం-బొదవు
196	18	ందు	ఇందు
202	4	మగువు	మగువ
212	6	గోపాలుడు-డిందు	గోపాలు-డిందు
214	19	వెలసి	తెలిసి

పరకీయ :—

7	14	మువ్య	మువ్వ
7	19	జెసెగా	జేసెగా
9	13	చెక్కుట	చెక్కుట
10	11	నాయినా	నాయికా
39	10	వగోఢ	పగోఢ
44	2	విరహూత్కంఠతత	విరహోత్కంఠిత
53	8	నన్నేవా	నన్నేవా
68	10	గబనినిమ్మ	గజనిమ్మ
69	7	వీ	నీ
70	15	నున్న	నున్న
73	10	క్రొమ్మడి	క్రొమ్ముడి
74	9	రుగుతు	గురుతు
75	2	నాయక	నాయిక
75	3	తీప్రంగా	తీవ్రంగా
75	6	వాగ్విదగ్ద	వాగ్విదగ్ధ
76	4	నాయక	నాయిక
	6	స్వాదీనం లేసం	స్వాధీనం లేనం
77	1	పవ్వళించి	పవ్వళించు
92	7	మాటలిదిగో	మాటలివిగో

76

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
101	17	చాశీతి	చాసీతి
112	11	నానా	నా
సామాన్య :—			
9	20	దలత	దలతు
14	9	సుగుణో నిధేయ	సుగుణ విధేయ
24	15	గాలించేర	గావించేర
25	15	ఏడవాలు	ఎడవాలు
26	14	పాలుమారిన	పాలుమాలిన
27	7	తెవిసె	తెలిసె
35	2	ఆదివ్య	అదివ్య
35	1	నేవే	నేలే
40	11	చెవికి	చెలికి
52	4	వలరా	వలదా
55	5	దెన్న	డెన్న
62	9	అలవేణి	అలివేణి
93	19	ప్రౌఢ్దయితే	ప్రౌఢ్దయితే
96	14	సెతురా	సేతురా
103	15	పౌఢ	ప్రౌఢ
క్షే ?			
1	11	కూడండగ	కూడుండగ
4	16	పార్శ్వ శ్ర	పార్శ్వ స్ర
11	12	చరించనా	చరించినా
17	10	కరిణి	కరణి
15	10	ప్రౌడ	ప్రౌఢ
ఇ—			
45	3	ముగ్ద	ముదు
47	17	శతము	సతము
51	3	వాన్నె	వన్నె

మనసు ఫౌండేషన్ పుస్తకాల పరిశీలనాపట్టిక

పుస్తకం సంఖ్య	TPLA124B171
పుస్తకం పేరు	క్షేత్రయ పదములు
తారీఖు	29/10/24
ముందు అట్ట	NO
వెనుక అట్ట	NO
మొత్తం పేజీలు	573
పెద్ద సైజు పేజీలు	NO
ఖాళీ పేజీలు	XII,XXX,LII,8,54A,114,2,
లేని పేజీలు	0 132.133.148.149.101.102
తయారు చేసినవది	Rehana
పేజీలు విడదీసినవది	Ruksana
స్కాన్ చేసినవది	Haseena
పరీక్ష చేసినవది	DAVEED
పేజీలు సరిచూసినవది	
బైండింగు చేసినవది	
ప్యాకింగు చేసినవది	
పరిస్థితి	Good

BLANKS - 110,112